

OPPIKIRJA
MAANTIETEESSÄ.

ED. ERSLEV'IN

y. m. mukaan

kirjoittanut

A. E. MODEEN.

Suomennos.

Viides painos.

Wiipurissa, 1886.
Clouberg ja kump:n kustannuksella.

WIIPURISSA,
N. A. Zilliacus'en kirjapainossa, 1886.

Johdanto.

Maa on *pallonmuotoinen*, mutta vähäisen litistynyt kahdelta vastaiselta puolelta.

Koko maa kuvataan parhaiten *karttapalloon*; sen eri osat kuvataan *kartalle*. Kartalla on Pohja ylinnä ja Etelä alinna, Länsi vasemmalla puolella ja Itä oikealla.

Yleinen mitta maantieteessä on *maantieteellinen peninkulma*, joka tekee noin $\frac{3}{4}$ Suomen peninkulmaa. *Neliöpeninkulma* on neliskulmainen pinta-ala, joka on peninkulman pituinen ja peninkulman levyinen.

Muist. Maa on ainoastaan vähäinen osa *Maailmaa*, joka on lukematon joukko taivaanpalloja. Taivaanpalloet ovat 3 laatua, nimittäin *Kiintotähtiä*, *Kiertotähtiä* ynnä *Kuita*, ja *Pyrstötähtiä*.

Kiintotähdet eli *kiintolaiset* ovat saaneet nimensä siitä, ett'eivät ne muuta paikkojaan toistensa suhteen. Ne loistavat omalla valollaan. Lähin kiintotähti on *Aurinko*, joka on noin 20 miljonan peninkulman matkan päässä maasta.

Kiertotähdet eli *Kiertolaiset* kulkevat piirejä auringon ympäri. *Maa* on kiertotähtiä.

Kuu kulkevat piirejä kiertotähtien ympäri. Maan ympäri kiertää *Kuu*, joka on 50,000 peninkulman matkan päässä maasta.

Pyrstötähdessä on pallo, joka on tiheämpää ainetta, ja pitkä sumuinen pyrstö, joka viimeksin mainittu usein on monta miljonaa peninkulmaa pitkä. Ne kulkevat soikulaisia ratoja auringon ympäri.

Aurinko ja ne taivaanpalloet, jotka kulkevat sen ympäri, sanotaan *Aurinkokunnaksi*. Meidän aurinkokunnassamme on ainoastaan aurinko loistava. Kiertotähdet, kuu ja pyrstötähdet ovat sitä vastoin pimeitä ja saavat valonsa auringosta.

Maalla on, ikäänkuin pyörivällä pallolla, *kah-talainen* liikunto. Se kiertää *auringon ympäri* ja tarvitsee tähän 365 vuorokautta ja lähes 6 tuntia. Tätä aikakautta sanomme *vuodeksi*. Maa ei seiso pystysuorana radassaan, vaan kallellaan; tämän seurauksina ovat vuoden-ajat (kevät, kesä, syksy ja talvi).

Maa pyörii sitä paitse *itsensä ympäri* ja tarvitsee tähän 24 tuntia eli *vuorokauden*. Tämän liikunnan seurauksena on päivän ja yön vaihtelu. Ne ihmiset, jotka asuvat vastassamme toisella puolella maata, sanotaan meidän *Antipodeiksemme*. Heillä on yö, kun meillä on päivä, ja päinvastoin.

Se viiva, jonka ympäri maa kiertyy, sanotaan maan *Akseliksi*; akselin päitä sanotaan *Navoiksi* (Pohjaisnapa ja Etelänapa). Maan akseli on 1,714 ja maan ympäryys 5,400 peninkulmaa pitkä.

Yhtä etäällä kummastakin navasta *ajatellaan* yltä-ympäri maan vedetyksi viiva, niinsanottu *Päiväntasaaja* eli *Tasaaja*. Päiväntasaaja jakaa maan kahteen *Pallonpuoliskoon*, *Pohjaiseen* ja *Eteläiseen*.

Päiväntasaajan ja napojen välillä *ajatellaan* vieläkin useampia muita viivoja vedetyiksi yltä-ympäri maan. Merkillisimmät niistä ovat *Kravun* ja *Kauriin kääntöpiirit*, joista edellinen on 350 peninkulmaa pohjaisessa päin ja jälkimäinen yhtä kaukana etelässä päin päiväntasaajasta; myöskin *Pohjaisnapapiiri* ja *Etelänapapiiri*, joista edellinen on 350 peninkulmaa pohjaisnavasta ja jälkimäinen yhtä kaukana etelänavasta.

Nämät mainitut piirit jakavat maan 5 *Vyöhykkeeseen*, nimittäin:

1. *Kuuma* eli *troopillinen vyöhyke* molempain kääntöpiirien välillä.

2—3. Kaksi *lauhkeaa vyöhykettä* (pohjainen ja eteläinen) kääntöpiirien ja napapiirien välillä.

4—5. Kaksi *kylmää vyöhykettä* (pohjainen ja eteläinen) napapiirien ja napojen välillä.

Maan vuotuisesti liikkeessa auringon ympäri lankeavat auringon säteet kohtisuorasti tahi melkein kohtisuorasti päiväntasaajalle ja niille seuduille, jotka ovat sen lähistössä. Kuuma vyöhyke on sentähden lämpöisin. Mitä lähemmäksi napoja tullaan, sitä kylmempi on, sillä auringon säteet lämmittävät vähemmin, mitä vinommasti ne lankeavat.

Niitä toisia piirejä, jotka kulkevat samaa suuntaa kuin päiväntasaaja, sanotaan *Parallelli-* eli *Yhdensuuntaisiksi piireiksi*. Kahden parallelli-piirin väliä sanotaan *Leveys-asteeksi* ja se on 15 peninkulman levyinen („pohjainen“ tahi „eteläinen“ leveys). Semmoisia leveys-asteita on 90 kummallakin puolella päiväntasaajata *).

Toisia piirejä ajatellaan vedetyiksi yltä-ympäri maan, molempain napojen läpi. Näitä piirejä sanotaan *Meridianeiksi* eli *Puolipäivä-piireiksi* siitä syystä, että kaikissa niissä paikoissa, jotka ovat saman meridianin alla, on yhtä aikaa puolipäivä (tahi keski-yö).

Kahden meridianin väliä sanotaan *Pituus-asteeksi*. Meridianit jakavat maan *Itäiseen* ja *Läntiseen Pallopuoliskoon*. Tavallisesti otaksutaan ensimmäiseksi se meridiani, joka kulkee melkein yli Ferron saaren, ja siitä luetaan toiset joko itään tahi länteen päin („itäinen“ tahi „läntinen“ pituus). Englantilaiset kuin myöskin merimiehet otaksuvat en-

---

*) Pyörö jaetaan, olkoonpa se suuri tahi pieni, 360 yhtäsuureen osaan, joita sanotaan asteiksi (^o). Aste jaetaan 60 minuuttiin ([']) ja minuuti 60 sekuntiin (^{''}). Puolipyörössä on 180° ja neljännespyörössä 90°.

simmäiseksi sen meridianin, joka kulkee läpi Greenwichin [griinitsh].

Merén ja maan jako.

Meri ottaa kolme vertaa enemmän tilaa maapallolla kuin maa. Meri jaetaan 5 suureen osaan, joita sanotaan *Valtamerkiksi*.

1. **Eteläinen Jäämeri** on etelänavan ympärillä ja ulottuu eteläiseen napapiiriin asti.

2. **Iso Valtameri** (myöskin *Tyvennerekseksi* sanottu) on sängen suuri meren poukama, josta Beringin salmi aukeaa pohjaan päin.

3. **Indian Meri** on myöskin meren poukama, vaan laajuudeltaan vähempi kuin Iso Valtameri.

4. **Atlantin Meri** on verraten tunnettu suuresta pituudestaan.

5. **Pohjainen Jäämeri** ulottuu Vanhan ja Uuden mantereen pohjaiseen reunaan; niillä paikoin, joissa ei maata ole, pidetään pohjaista napapiiriä rajana.

Merénjaon lähempi määräys.

1. Eteläinen Jäämeri

on liian vähän tunnettu, niin ettemme voi sen eriosista mitään päättää.

2. Iso Valtameri

muodostaa Amerikan rannalle *Magelhaenin* [galjaaeng] salmen, *Arikamutkan*, *Panamalahden* ja *Kalifornian lahden* ja Aasian rannalle *Kamtshatkan meren* ynnä *Beringin salmen*, *Ohotskin meren*, *Japanin meren*, *Itä-Kii-*

nan meren ynnä *Keltaisen meren* ja *Etelä-Kiinan meren* ynnä *Tongking-lahden* ja *Siamlahden*.

Indian saariston ääressä ovat enimmin tunnetut osat *Sundasalmi* Javan [dshaavan] ja Sumatran välillä ja *Malakasalmi* Sumatran ja Malakan välillä. Uuden Guinean ja Australian mannermaan välillä on *Torresin salmi* ja Australian mannermaan ja Tasmanian välillä *Bassin salmi*. Uuden Zeelandin kahden saaren välillä on *Cookin salmi*.

3. Indian meri

muodostaa Australian mannermaan rannistolle *Australianlahden* ja *Karpentarialahden*.

Aasian etelärannistolle muodostaa se *Bengalin lahden* ynnä *Palkin salmen* ja *Omanin lahden* sekä kaksi kapeaa merenlahdelmaa, *Persian lahden* ja *Punaisen meren*. Persianlahden suuna on *Ormussalmi* ja Punaisen meren suuna *Bab-el Mandebin salmi*.

Afrikan kaakkoisrannistolle muodostaa Indian meri *Mosambikin kanaalin*.

4. Atlantin meri

muodostaa Afrikan rannistolle ison *Guinealahden* [gineea]. Afrikan ja Europan välillä johtaa *Gibraltarin* [shi] salmi

Välimereen, joka on niinsanottuja „sisämeriä“ ja jakautuu 3 meri-osaan.

Länteisimpänä on *Tyrrhenin meri-osa*, jonka Italia ja Sicilia keskeyttää. Se muodostaa pohjaiseen päin *Lionlahden* [liiong] ja *Genovan lahden* [dshe] ja tungeikse Korsikan ja Sardinian välille *Bonifacion salmen* nimisenä.

Sicilian ja Italian välillä oleva *Messinan salmi* ja Siciliasta lounaassa oleva leveämpi merihaarukka

yhdistävät Tyrrhenin meren *Syrtin meri-osaan*. Tämä muodostaa Afrikan rannistolle *vähäisen Syrtin* ja *ison Syrtin*, Etelä-Italian ja Kreikanmaan välille *Jonian meren* ja idässä muusta Italiasta *Adrian meren*.

Jonian mereen kuuluu *Taranton lahti* Apulian ja Kalabrian niemien välillä; *Korintin lahti* Morean ja muun Kreikanmaan välillä.

Saarijakso eroittaa Syrtin meri-osan Välimeren kolmannesta meri-osasta, joka on *Kreikan saarikas meri* eli *Arkipelagi*. Tämä muodostaa *Ecriposalmen* Kreikan maan rannistolle ja *Salonikin lahden* Turkinmaan rannistolle.

Arkipelagista johtaa *Dardanellein salmi* *Marmaran mereen*, jonka taas *Konstantinopolin salmi* eli *Bospori* yhdistää *Mustaan mereen*. *Kertsjin salmi* yhdistää Mustan meren *Asovan mereen*, joka pistäikse Wenäjänmaahan.

Pohjaispuolella Pyreneitten niemimaata muodostaa Atlantin valtameri myrskyisän *Biskajan lahden*. Franskanmaan ja Englannin välille pistäikse se nimellä *Kanaali* ja *Calais'n* [kalée] *salmi*, joka johtaa Pohjanmereen.

Irlannin ja Suuren Britannian välille muodostaa Atlantin meri *St Yrjön* (Georges) *kanaalin*, *Irlannin meren* ja *Pohjaiskanaalin*. *Bristolin* [bristl] *kanaali* on osa Yrjön kanaalia.

Pohjanmeri on merenlahdelma, joka on sangen aukea pohjaa kohti. Sen eteläisistä lahdista mainittakoon *Zuiderjärvi* [söider]. Se osa Pohjanmerta, joka on Norjan ja Tanskan välillä, on *Skagerrak*, Skagerrakista etelässä päin on *Kattegat*. Kattegatin ja Itämeren välillä on kulkuväylinä kolme salmea,

nimittäin *Vähä Belt* länsipuolella, *Iso Belt* keskellä ja *Juutinrauma* itäpuolella.

Itämeri on, samoin kuin Välimerikin, sisämeri. Itäänpäin muodostaa Itämeri *Riigan lahden* ja *Suomenlahden* ja pohjaan päin *Pohjan lahden*, jonka osia ovat *Ahvenanmeri* ja *Meren kurkku*.

Amerikan rannikolle muodostaa Atlantin meri suuren lahdelman, joka yhdistyy Pohjaisen Jäämeren kanssa; *Davisin* [dee] *salmi* johtaa pohjassa päin *Baffinin lahteen* [beff] ja lännessä päin *Hudsonin* [höds'n] *salmeen*, joka taas vie sisämereen, *Hudsonin lahteen*. — Etempänä etelässä päin muodostaa Atlantin meri *Sant Lawrencen* [lorens] *lahden* ja *Fundylahden* [föndi].

Floridan itäpuolella johtaa *Floridan salmi* *Meksikon lahteen*, jonka eteläpuolta sanotaan *Campêchelahdeksi* [petshe]. Meksikon lahdesta johtaa *Yukatan-salmi* *Karaïbin mereen*.

5. Pohjainen Jäämeri

muodostaa Aasiassa *Objin lahden* ja *Karan meren*, Europassa *Vienan meren*. Sen tärkeimmät lahdet Pohjais-Amerikassa ovat jo yllä mainitut. — Grönlannin ja Islannin välillä on *Tanskansalmi*.

Maata maapallolla on kolme suurempaa jaksoa ja joukko pienempiä jaksoja. Vaikka kaiken maan ympärillä maapallolla on vettä, nimitetään ainoastaan pienemmät veden ympäröimät maan osat *Saariksi*. Suuremmat osat sitä vastoin sanotaan *Mantereiksi*. Nämät kolme manteretta ovat seuraavat:

1. **Uusi mantere** nimitetään niin, koska mainio purjehtija Columbus sen löysi vasta v. 1492. Uu-

nessa mantereessa on ainoastaan yksi maan-osa *Amerika*, vaan se jakautuu kahteen pää-osaan, nimittäin *Pohjais-Amerikaan* ja *Etelä-Amerikaan*. Näiden molempien osain yhdistäjänä on *Keski-Amerika*, jonka kaidimpaa kohtaa sanotaan *Panamaitaleeksi*. — Pohjais-Amerikan ala on 400,000 ja Etelä-Amerikan 330,000 neliöpeninkulmaa.

2. **Vanha mantere**, joka niin nimitetään, koska se on ollut meille kauimmin tunnettu, jakautuu kolmeen maan-osaan, joiden nimet ovat *Aasia*, *Europa* ja *Afrika*. 15 peninkulman levyinen *Suésin taipale* yhdistää Aasian Afrikaan. Aasia on alaltaan 800,000, Europa 180,000 ja Afrika 550,000 neliöpeninkulman suuruinen.

3. **Eteläinen eli Australian mantere**, myöskin *Uudeksi Hollanniksi* nimitetty. Tähän mannermaahan kuuluu suuri joukko saaria, jotka sen kanssa yhteydessä pidetään viidentenä maan-osana: *Australia*. Australian mantereen ala on 140,000 neliöpeninkulmaa.

Maanjaon lähempi määräys.

1. Aasia.

Niemimaita ja niemekkeitä. Aasian niemimaita pohjassa on *Taimyr*, idässä *Kamtshatka* ja *Korea*; etelässä *Itäinen Indian niemimaa*, josta taas lähtee vähempi niemimaa *Malaka*, *Läntinen Indian niemimaa* ynnä *Dékan* ja *Arabia*; ja lännessä *Vähä Aasia* ja *Europa*.

Itäinen Indian niemimaa päättyy *Kap Romaniaan*, Läntinen Indian niemimaa *Kap Komoriniin*. Muista niemekkeistä Aasian rannalla ovat merkillisimpiä *Kap Tsheljuskin* pohjassa ja *Itäniemi* idässä.

Saaria. Aasiaan kuuluvista saarista on *Uuden Siperian* saarisarja **Pohjaisessa Jäämeressä.**

Isossa Valtameressä on koko joukko saaria pitkin Aasian rannistoa. Näiden saarien pohjaisjaksossa ovat *Kurilit* Ohotskin meren suulla, *Japanin saaret*, joiden joukossa *Sahalin*, *Jeso* ja *Nippon* Japanin meren suulla ja vihdoin *Ijukjun saaret*, — sekä *Taivan* eli *Formosa*, jotka ovat Itä-Kiinan meren ulkopuolella.

Eteläjaksoa sanotaan **Indian saaristoksi** ja se ulottuu toisella puolella Itäisen Indian niemimaan luo ja toisella puolella lähemmäksi Australian saarijaksoa. Pohjaisimmat Indian saaria ovat *Filippinit*, joiden joukossa on *Luzon* eli *Manila*. Filippineistä lähtee saarijaksoja lounaasen päin *Borneoon* asti, etelään päin *Celebesin* luo ja kaakkoon päin *Molukkein* tykö.

Molukkeista lähtee luoteesen kaari, jossa ovat *Vähäiset Sundasaaret*, *Java*, *Sumatra*, *Nikobarsaaret* ja *Andamansaaret* (Nikobar- ja Andamansaaret ovat Bengalin lahdessa).

Nämät neljä saarta, Borneo, Celebes, Sumatra ja Java sanotaan *Isoiksi Sundasaariksi*; suurin niistä on Borneo, 13,000 neliöpeninkulmaa. — Vielä mainittakoon *Hainansaari*, joka on Tongkinglahdessa.

Indian meren saarista kuuluu Aasiaan paitse yllämainitut myös *Ceylon*, joka on Dekanista kaakossa päin, sekä *Lakkadivit* ja *Maledivit*.

Välimeressä on monta saarta, jotka ovat Aasiaan luettavat, niinkuin *Kypro* ja *Rhodo* Vähän Aasian rannistolla.

2. Afrika.

Niemimaita ja Niemekkeitä. Tämä maan-osa on

sangen lyhytlahdikas ja sen vuoksi ei sillä olekaan suurempia niemiä. Sen niemekkeistä huomattakoon *Kap Bon* pohjassa, *Kap Verde* eli *Viheriä niemi* Senegambiassa, *Hyvän Toivon niemi* eteläisin, ja *Kap Guardafui* itäisimmässä kulmassa.

Saaria. Tähän maan-osaan kuuluu muutamia saaria vain.

Itä-Afrikan saarista huomattakoon *Sokotra* *Kap Guardafuin* ulkopuolella, *Komoro saaret* Mosambikin salmen pohjaisessa suussa, *Madagaskar* ja *Maskarenhassaaret* [rènjash], joiden joukossa *Bourbon* eli *Réunion* ja *Mauritius* eli *Ile de France* [Il dö frangs]. *Madagaskar* on 11,000 neliöpeninkulman suuruinen.

Länsi-Afrikan saarista huomataan *S:t Helena* ja *Ascension* [essensh'n] etäällä ulkona Atlantin meressä, *Guineasaaret* Guinealahdessa, *Viheriän Niemen saaret* *Viheriän Niemen* ulkopuolella, *Kanarian saaret*, joiden joukossa *Teneriffa* ja *Ferro*, — myöskin *Madeira* [e-i] ja *Azorit*.

3. Europa.

Niemimaita ja niemekkeitä. Europa on pidettävä niemimaana, joka lähtee Aasiasta. Tämän niemimaan pää-osana on *Itä-Europa* eli *Wenäjä*. *Itä-Europasta* lähtee kaksi niemimaata, nimittäin *Pohjais-Europa* ja *Keski-Europa*. *Keski-Europasta*, johon myöskin *Brittein saaret* kuuluvat, lähtee taas *Etelä-Europa*, jossa on *Pyreneitten*, *Italian* ja *Balkanin niemimaat*.

Itä-Europasta lähtee etelään päin vähäinen *Krimin niemimaa*, joka eroittaa Mustan meren Asovan merestä.

Pohjais-Europassa on *Suomi* ja siitä lähtevät niemimaat, nimittäin *Kuolan niemimaa* koillista kohti

ja *Skandinavian niemimaa* (Ruotsi ja Norja) lounasta kohti.

Niemekkeistä huomattakoon: Suomessa *Hanko-niemi*, Skandinavian niemimaalla *Nordkap*, Pohjan niemi, Magerön saarella pohjaisinna, ja *Lindesnäs*, joka on Norjan eteläisin suippu.

Keski-Europasta lähtee pohjaiseen päin *Juutin-maa*, joka päättyy *Skagenin niemellä*, ja luoteesen päin *Bretagnen* [tanjen] *niemimaa*.

Pyreneitten niemimaahan tekee meri ainoastaan vähäisiä lahdekkeita. Tämän niemimaan läntisimmät niemekkeet ovat *Kap Finisterre* ja *Kap da Roca*; lounaisin on *Kap San Vincent* ja eteläisin *Tarifa*, joka on Europan mannermaan eteläisin kohta.

Italian niemimaa päättyy kahteen niemeen, nim. *Apulian* ja *Kalabrian niemeen*, joiden keskellä on Tarranton lahti.

Balkanin niemimaan pohjainen osa on leveämpi ja etelä-osa kaitaisempi. Pohjaisesta osasta lähtee kaksi nientä, nimittäin *Trakian* ja *Kalcidicen* niemimaat. Etelä-osasta lähtee *Morean* (*Peloponnesoon*) *niemimaa*, jonka *Korintin* kaita taipale yhdistää mannermaahan. Morean eteläisin kohta on *Kap Matapan*.

Saaria. Niistä monista saarista, jotka kuuluvat Europaan, ovat **Pohjaisessa Jäämeressä** *Novaja Semlja* ja *Spetsbergit* (*Huippuruoret*) sekä Norjan rannikolla *Lofotensaaret*.

Itämeressä ovat *Ahvenanmaan saaret* Pohjanlahden suussa, joukko saaria, nimellä *Saaristo*, Suomen ja Ruotsin rannistoilla, *Saarenmaa* eli *Kurensaari* ja *Hiidenmaa* Riigan lahden suussa, *Gotlanti* ja *Ölanti* itäpuolella Etelä-Ruotsia sekä *Bornholm* eteläpuolella Ruotsia. Preussin rannistolla ovat *Pommerin saaret*, joiden joukossa *Rügen*.

Raumassa Itämeren ja Kattegatin välillä on *Tanskan saaristo*, joka ikäänkuin siltana yhdistää Ruotsin Juutinmaahan. Suurimmat saarista ovat *Seelanti* ja *Fyen*.

Pohjanmeren länsipuolella tekee suuren kaaren *Brittein saaristo*, jossa on kaksi suurta saarta, *Suuri-Britannia* ja *Irlanti*, sekä joukko pienempiä. Suuri Britannia, johon kuuluu Englanti ja Skotlanti, on 4,000 neliöpeninkulman ja Irlanti 1,500 neliöpeninkulman suuruinen.

Länsipuolella Skotlantia ovat *Hebridit*, pohjaispuolella *Orkneysaaret* [ni] ja *Shetlandin saaret*.

Ulkona Atlantin meressä ovat *Färssaaret* ja *Islanti*.

Pitkin Norjan rannistoa on joukko saaria, joita sanotaan: *Skär*.

Välimeri on saarista rikas. Tyrrhenin meressä Espanjan rannistolla ovat *Balearein saaret*, joiden joukossa *Mallorka* [malj] ja *Menorka*. Keskellä Tyrrhenin meri-osaa on *Korsika* ja *Sardinia*. Tyrrhenin ja Syrtin meren välillä ovat *Sicilian* ja *Maltan saaret*. Sicilian niemekkeistä huomattakoon *Kap Passaro* etelässä.

Adrian meressä ovat *Dalmatian saaret* itäisellä rannistolla, Kreikan läntisellä rannistolla ovat *Jonian saaret*.

Syrtin ja Aigeian meren välillä on *Kreta* eli *Kandia*. Aigeian meressä on *Euboi*a Kreikan rannalla, ja *Kykladit* sekä *Sporadit* ulompana meressä.

4. Amerika.

Niemimaita ja niemekkeitä. Pohjais-Amerikasta pistäikse monta niemimaata. Pohjassa on *Boothia Felix* [budshia] ja *Melville*; idässä *Labrador* [door] Hudsonin lahden ulkopuolella ja *Uusi Skotlanti* Fundy-

lahden suussa, etelässä *Flòrida* ja lännessä *Kalifornia* ja *Aljaska*. Pohjais-Amerikan pohjaisin tunnettu paikka on *Kap Murchison* [mörtshs'n] Boothia Felixillä. Sen läntisin niemeke on *Kap Prins Wales* [Ueels] Beringin salmen äärellä.

Keski-Amerikasta lähtee itäänpäin niemimaa *Yucatan*; vaan **Etelä-Amerikasta** ei mitään suurempaa niemimaata. Etelä-Amerikan eteläisin suippu on *Kap Hoorn* Tulimaalla.

Saaria. Suurin joukko Amerikan saaria on Pohjaisessa Jäämeressä. Isoin niistä kaikista on Grönlanti (20,000 neliöpeninkulmaa), joka kenties oikeastaan jakaantunee muutamaaan suureen saareen, joiden ympärillä on joukko pienempiä. Yhteensä muodostavat ne kolmikulman, jonka eteläisin suippu on *Kap Farvel*.

Lännessä päin Davisin salmesta ja Baffinin lahdesta on *Baffinin maa*. Atlantin meressä ulkopuolella St Lawrence'n lahtea on *New-Foundland* [njufovndlend].

Pohjais- ja Etelä-Amerikan välillä on suuri saaristo, joka sanotaan **Länsi-Indiaksi** ja jaetaan kolmeen saari-jaksoon.

Ensimmäinen jakso, joka lähtee Floridan luota Haitiin, nimitetään *Bahama-saariksi*.

Toinen jakso kulkee kaarenmoisesti Yucatanin luota Etelä-Amerikkaan ja siinä ovat *Suuret Antillit* [tilj] ja *itäiset Vähät Antillit*.

Suuret Antillit ovat neljä seuraavaa: *Kuba*, *Jamaica*, *Haïti* eli *Santo Domingo* ja *Puerto Rico*.

Kolmas jakso on Etelä-Amerikan pohjaisrannistolla ja sanotaan *eteläisiksi Vähiksi Antilleiksi*.

Etelä-Amerikan itäisellä rannistolla ovat *Falklandin saaret* [foklend]; sen eteläniemen luona on *Tu-*

limaa, ja lännessä päin siitä *Galàpagos-* eli *Kilpi-*
konnain saaret.

Etelä-Amerikan eteläisimmän osan länsirannistolla on suuri saaristo, samoin kuin Pohjais-Amerikan länsirannistolla. Viimemainitussa on *Vancouverin* [venkuu] *saari* suurin.

Kamtshatkan meren ulkopuolella on *Aleutein saaristo*, joka kulkee Aljaskasta kaarenmoisesti.

5. Australia.

Tämä maan-osa on, niinkuin jo yllä on mainittu, suurenmaksi osaksi saarimaita. Sen mannermaalla on ainoastaan kaksi niemimaata, joiden välillä on Karpentarialahti.

Saaria. Saaret, jotka Australiaan kuuluvat, jaetaan kolmeen ryhmään.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluu mannermaan jatko, *Tasmania* eli *Van Diemenin* [fan dii] *maa*, jonka eteläsuippua sanotaan *Eteläniemeksi*.

Toiseen ryhmään luetaan **läheisemmät saaret**, eli ne, jotka ovat lähellä mannermaata. Nämät saaret tekevät kaaren, joka on jatkoa Indian saarisarjasta. Tärkeimmät niistä ovat *Uusi Guinea* (14,000 neliöpeninkulmaa), *Uusi Britannia*, *Uusi Irlanti*, *Salomonin saaret*, *Uudet Hebridit*, *Uusi Kaledonia* ja kaksoisaari *Uusi Zeeland*.

Kolmanteen ryhmään luetaan **etäisemmät saaret**, ja siinä on joukko pieniä saaria, jotka ovat hajallaan siellä täällä Isossa Valtameressä. Enimmin tunnetut ovat *Marianit* eli *Ladronit*, *Karolinit*, *Fidshisaaret*, *Ystävyiden saaret*, *Seurasaaret* eli *Tahiti* [hei], *Matalat Saaret*, — sekä *Pääsiäissaari* kaikkein uloin kaakossa päin ja Havaji- eli *Sandwichin saaret* [sendvitsh] uloinna koillisessa päin. Suurimpia näitä saa-

ria on *Havaji* (206 neliöpenink.), joka kuuluu Sandwichin saariin.

EUROPA.

Vaikka Europa on lähinnä pienin kaikista maanosista, on se tärkeämmän-arvoinen kuin muut, sillä se on enimmin viljelty. Väkiluku nousee Europassa 330 miljonaan.

Europassa on monta erityistä osaa:

1. **Wenäjän** keisarikunta täyttää koko Itä-Eu-ropan. Sen kanssa ovat yhdistettyinä *Suomen* suuriruhtinannmaa ja *Puola*.

2. **Ruotsin-Norjan** kuningaskunta täyttää Skan-dinavian niemimaan.

3. **Tanskan** kuningaskuntaan kuuluu Juutin-maan pohjainen osa ja joukko saaria.

4. **Saksan** keisarikunta sisältää keski-osan Kes-ki-Europaa ja siinä on paljon maita. Tärkein kai-kista näistä maista on **Preussin** kuningaskunta, joka käsittää suurimman osan Pohjais-Saksaa.

5. **Itävallan** keisarikunta ynnä siihen kuuluva **Unkarin** kuningaskunta.

6. **Alamaitten** eli **Hollannin** kuningaskunta.

7. **Belgian** kuningaskunta.

8. **Franskan** tasavalta.

9. **Sweitsi** eli **Helvetia** on tasavaltain liittokunta.

10. **Suuren Britannian** ja **Irlannin** kuningaskunta käsittää kaksi suurta ja useampia pienempiä saaria.

11. **Espanjan** kuningaskunta ja 12. **Portugalin** kuningaskunta täyttävät Pyreneitten niemimaan.

13. **Italian** kuningaskunta sisältää Italian nie-mimaan, **Sicilian** ja **Sardinian**.

14. **Turkinmaa**, jota Sultani hallitsee,
15. **Rumanian** kuningaskunta,
16. **Serbian** kuningaskunta,
17. **Montenegron** ruhtinaskunta ja
18. **Kreikan** kuningaskunta täyttävät suurim-
maksi osaksi Balkanin niemimaan.

Itä-Europa

rajoittuu pohjassa Jäämereen, idässä Uralin tunturi-
selkään, joka eroittaa sen Siperiasta, etelässä Kau-
kasustunturiin ja Mustaan mereen, lännessä Ruma-
niaan, Itävalta-Unkariin, Puolaan, Preussiin, Itäme-
reen ja Suomeen. Pohjassa, idässä ja etelässä ovat
sillä luonnolliset rajat.

Itä-Europa eli Wenäjä on suuremmaksi osaksi
laajaa **alankoa**. Ainoastaan äärimmäiset osat ovat
vuorisia. Itäisellä sivulla kohoavat 300 maant. pe-
ninkulmaa pitkät *Uralin tunturit*, jotka ulottuvat
pohj. Karan mereen ja etel. Kaspien meren aroisiin
alangoihin. Keskimääräinen korkeus on 2,000 jalkaa
(= 650 metriä) meren pinnasta *). Uralin tuntu-
rien pohjaisessa, metsittömässä osassa on niiden kor-
kein huippu *Tölpos-Is*, 5,200 jalan korkuinen (= 1,700 m.) ja ijäisellä lumella peitetty. *Keskimmäi-*
nen, malmikas osa on liikkeelle mukavin. Sillä koh-
dalla, jossa valtatie kulkee vuorien poikki, on vain
matalia, loitolle luisuvia harjanteita. *Eteläinen* met-
säkäs osa on levein ja siinä on monta tasanjuokse-

*) Tässä samoin kuin koko kirjassa tarkoitetaan Parisin
jalkaa à 12 tuumaa. Suomen maantieteessä ovat korkeudet kui-
tenkin määrättyt Suomen jaloissa. 1 metri on noin 3 P. eli
3 $\frac{1}{3}$ Suomen jalkaa. 1 millimeteri eli $\frac{1}{1,000}$ metriä on noin $\frac{1}{25}$
P. tuumaa.

vaa selkää, jotka alentuvat etelään päin. Lyhyempi vaan paljoa mahtavampi *Kaukasustunturi* on tasan-gon etelärajana. Korkein huippu on *Elbrus* 17,400 p. jalkaa (= 5,700 m.). Krimin niemimaan etelä-puolella on vuoria, joiden korkein kohta on *Jaila-vuori*, 4,700 jalkaa (= 1,500 m.). Puolan eteläpuo-lella kohoaa Karpatein tunturien nenä, jonka kor-kein kohta on 1,900 jalkaa (= 600 m.). Wenäjän luoteispuolella on osa *Maanselkää* ja sen itäinen jat-kos, joka Kuolan niemimaalla, Imanterojärven itä-rannalla on 2,500 jalan (= 800 m.) korkuinen.

Itse tasangollakin on melkoisesti kohonneita maanpaikkoja. Ural-vuoriston likitienoilta (noin 62° poh. lev.) ulottuu *Timan-vuoret* luoteesen päin Poh-jois Jäämerelle ja Wologdan harju lounasta kohden. Viimemainittu on vedenjakajana Pohjois-Jäämeren ja Kaspien meren välillä sekä samalla pohjoisen Wenäjän eteläisenä rajana. Leveä, sisämaan kes-kusliikkeelle tärkeä alanne eroittaa sen *Waldai-vuo-resta*, joka on noin 1,100 jalkaa (360 m.) korkea. Tämä ylänne, jonka rinteiltä kolme Wenäjän pää-virtaa (Wolga, Dnjepr ja Wäinäjoki) saa alkunsa, on pohjoisimpana osana sitä laajaa ylänköä, joka täyttää melkein koko Dnjepr'in ja Wolgan välin, varsinkin Ison Wenäjän. Sen keskiosaa kutsutaan *Keskikukkulain seuduksi*. Tämän ylängön pohjoispuo-lelta ulottuu kukkuloita luoteesen päin aina Liivin-maahan asti (*Baltian kukkulat*) ja lounaasen halki Länsi-Wenäjän *Litvan* leveä maanselkä, usean vir-ran katkaisemana. — Lounaisen Wenäjän täyttää sangen laajalta *Karpatin ylänkö*. Itäpuolella Dnjepr'ia jatkuu tämä ylämaa koillisessa aina Don-virrälle asti, jyrkkänä viettäen etelärannikolle ja pohjoi-ssessa yhtyen Ison-Wenäjän ylänköön. Toisella puo-

lella Don-virtaa on kukkuloita, jotka reunustavat keskisen Wolgan oikeanpuolista rantaa. — Nämä mainitut tienoot ylenevät noin 600 jalan (200 m.) korkeuteen. Muutamat harvat kukkulat Asovan meren, Wolgan Samara-mutkan ja Njemin lähteiden tienoilla ovat Waldain korkuisia. Kaspian meri ja maa sen vierellä, pohjoisessa aina noin 49° asteesen pohj. lev., ovat valtameren pintaa alempana. Pohjoispuolella tätä alankoa kulkee matala harjanne, lännessä yhä aleten, Ural-vuorten eteläpäästä.

Wenäjällä ovat Europan suurimmat **joet ja järvet**. Joet Itä-Europassa ovat ylimalkaan tunnetut tasaisesta juoksustansa. Sen vuoksi sopii alusten kulkea suurimman osan niiden pituutta, ja siten ovat ne ynnä kanavat tärkeitä yhdistysreittejä läpi tuon ison mannermaan.

Jäämereen laskee *Petshòra* Uralin tuntureilta ja **Wienan mereen** *Mesèn*, *Wiena* (Dvinà) (kaupunki: Arkankeli) ja *Äänisjoki* (Onèga). Wienan latvapuoli on *Suhòna*; oikealta saa se syrjäjoen *Wytszhègda*.

Itämereen laskevat *Newa*, *Narowa*, *Wäinäjoki*, *Njemi* ja *Weikseli*. — *Newa* (kaupunki: Pietari) tulee Europan suurimmasta järvestä, *Laatokasta* (330 n. pen.), johon laskee *Äänisen järvestä* *Syvärinjoki* ja *Ilmajärvestä* *Olhavan joki* (kaupunki: Nowgorod). *Narowa* (kaupunki: Narwa) tulee *Peiposjärvestä*. *Newa* ja *Narowa* laskevat Suomen lahteen, *Wäinäjoki* virtaa Waldaista Riigan lahteen (kaupunki: Riika). *Njemi* ja *Weikseli* kulkevat läpi Preussin Itämereen. *Njemi* saa oikealta syrjäjoekseen *Wilian* (kaupunki: Wilno). *Weikseli* (kaupunki: Warsowa) vastaanottaa oikealta joen *Bug* (läntinen).

Mustaan mereen laskevat *Dnjestr*, *Bug* (eteläinen) ja *Dnjepr*, **Asovan mereen** *Don*. — *Dnjestr* tulee Galiziasta. *Bug* laskee samaan lahteen kuin *Dnjepr*.

Viimemainittu lähtee Waldain eteläpuolelta ja saa oikealta syrjäjoet *Berèsina* ja *Pripets* ja vasemmalta *Desnajoen* (kaupungit Dnjeprin varrella: Smolensk, Kijew ja Herson). Rumanian rajalla juoksevat *Tonava* ja sen lisäjoki *Prut*. — *Don* lähtee keskeltä tasankoa ja saa oikealta syrjäjoen *Donèts*. Tämän seudun valta-joet katkaisevat Karpatin ylänköä, jonkatähden niissä on paljo koskia (*porògia*), ja niiden suulahdelmat (*limànit*) ovat matalia.

Kaspian mereen laskevat *Wolga* Waldaista ja *Ural* Uralin tuntureilta. *Wolga* saa oikealta lisäksi joen *Okà* ja vasemmalta joen *Kamà* ynnä tämän syrjäjoet *Wjätka* ja *Bjelaja*. *Wolgan* keskijuoksussa on sen oikealla rannalla jylhiä vuoria, ulottuen etelässä sinne asti, missä virta tekee polven, ja tätä rantaa sanotaan *vuorirannaksi*. Vasemmalla rannalla, jota sanotaan *niittyrannaksi*, on avaroita alankomaita, jotka kevät-tulvan aikana muuttuvat äärettömäksi järveksi. Juostuansa 500 peninkulmaa, purkaa *Wolga* vettänsä kahdeksalla päähaaralla ja noin 50:llä matalalla suulla, muodostaen lavean suiston eli deltan. *Wolgan* ääressä on 40 kaupunkia ja enemmän kuin 1,000 kylää (kaupungit: Twer, Rybinsk, Jaroslavl, Nishnij Nõwgorod, Kasàn, Saratow ja Astrahan).

Maan suunnattoman laajuuden vuoksi on **ilmasto** hyvin erilainen: keskimääräisestä lämpeydestä — 10° C. Novaja Semljalla + 12° C. asti Krimin niemellä. Ylimalkaan on ilmasto mante-reinen ja paljoa kylmempi kuin samoilla leveys-asteilla Länsi-Europassa. Mustan meren lahdetkin, jotka ovat samalla leveys-asteella kuin Keski-Franska, ovat aina talvella kuusi viikkoa jäätyneinä; Kaspian meren pohjaispuoli on 3 kuukautta jäässä. Vuoden suurimman ja vähimmän lämpeyden eroi-

tus enenee luoteesta kaakkoon päin lukien. Moskovassa, joka on samalla leveydellä kuin Köpenhamina, on pakkanen paljoa kovempi kuin Köpenhaminassa; vaan kesä on sitä vastoin lämpimämpi. Vuotuinen sateen määrä on ylimalkaan vähempi kuin Länsi-Europassa ja vähenee runsaasti luoteesta kaakkoon päin lukien. Itämeren rannalla on sen määrän korkeus noin 20 tuumaa (= 500 millimetriä), Kaspian meren rannalla vain 4 tuumaa eli 125 millim. (Bergenin kaupungissa Norjassa on se jo 70 tuumaa (= 1900 millim.) ja Suuren Britannian länsirannan seuduilla 100 tuumaa (= 2,700 millim.), vieläpä enemminkin).

Muist. Kunkin maan ilmasto ei tule ainoastaan siitä, kuinka kaukana maa on päiväntasaajasta, vaan myöskin monesta muusta seikasta. Mailla, jotka ovat samalla leveydellä, voi siis olla hyvin erilainen ilmasto. Muista seikoista, jotka vaikuttavat ilmastoon, ovat mainittavat maan asema suuren mantereen itäpuolella tahi länsipuolella, sen suurempi tahi vähempi yhteys meren kanssa ja sen korkeus meren pinnasta laskien. Jos maa on pohjaisella pallopuoliskolla lähellä mantereen länsirantaa, niin vaikuttaa siihen lämmin merivirta („Golfivirta“) ja se saa sen kautta lauhkean ilmaston. Jos maa on lähellä merta, niin sen ilmasto ei ole kuuma kesällä, vaan ei myöskään kylmä talvella, mutta sitä vastoin on se kovin kostea ja hyvin tuulikas (meri-ilmasto“ vastoin „maanner-ilmastoa“). Kun maa on alankoa, niin on sen ilmasto lauhkeampi kuin jos se olisi korkealla meren pinnasta (ylämaa“). — Kun tahdotaan määrätä jonkun seudun keskilämpeyttä niin lasketaan päivien keskilämpeydet yhteen ja summa jaetaan päivien luvulla. Ne seudut joilla on sama keskilämpöys, yhdistetään kartalle viivojen kautta, joita sanotaan *vuoden lämpö-viivoiksi* (isotermeiksi).

Kasvillisuuden suhteen voipi Itä-Europan jakaa neljään eri seutuun. 1. *Napaseutu*, Jäämeren rannalla, jossa maa lyhyellä kesä-ajalla tuskin sulaa, kasvaa ainoastaan marjalajeja ja vaivaispuita eli naanoja. Itäpuoli on täynnä laajoja turverämeitä

ja soita, joilla on nimenä *Tundra*. 2. *Metsäseutu*, eteläpuolella edellistä ja ulottuva aina pohjaiseen maanselkään (60°) asti, on maanlaadultaan ylimalkaan rämeistä ja laihaa. Sitä peittävät enimmäksi osaksi honka- ja kuusimetsät, joissa itäpuolella on lehtikuusia ja seeteripuita, lännessä taas koivuja, haapoja ja leppiä. Puuhedelmien puutetta korvaa marjain runsaus. 3. *Maanviljelysseutu*, ulottuva 60°:sta aina 50°:sen saakka, on maan parhain osa. Se kasvaa, paitse viljaa runsaasti, myöskin parhainta pellavasta ja parhainta hamppua. Puuomenat ja kirsikot hyöstyvät. Metsät harvenevat eteläpuolella ja niissä on enimmiten kalliimpaa lehtipuuta (tammea, lehmusta, saarnia ja vahteria sekä Etelä-Puolassa pyökkiä). Maanlaatu on joko viljavaa, niinkuin kaakkoisella osalla (eteläpuolella Desnaa, Okaa ja Kamaa) sekä Etelä-Puolassa, tahi laihaa ja rämeistä, niinkuin Beresinan ja Pripetsin seuduilla, missä löytyvät suuret nykyään osaksi kuivuneet *Pinskin suot*, joita peittävät havumetsät. 4. *Aroseutu*, eteläpuolella 50°:tä, on enimmiten kuivaa ja aukeaa maata, *aroa*. Itäpuoli, Kaspian aro, on hedelmätöntä, hiekkaista ja suolansekaista maata, jossa löytyy joukko suola-allikkoja ja suolajärviä, jota vastoin Etelä-Krim ja muutamat tienoot länsipuolella ovat ylen hedelmälliset. Metsiä löytyy melkein ainoastaan Jailavuorella ja äärintä lännessä Karpatein rinteillä; mutta runsas heinäkasvu tulee hedelmällisillä tienoilla sangen korkeaksi ja sitä käytetään eläinten lannan kanssa poltto-aineeksikin. Arbusit ja melonit hyöstyvät joka paikassa, viiniköynnös ja paremmat hedelmäpuut eteläpuolella; jopa öljypuutkin Etelä-Krimissä. Jailavuoren etelä

rinteellä on liedoin ja kaunein maan-ala Itä-Europassa. Aroseutu on rikas karjasta ja viljasta.

Eläinkuntansa suhteen ei mikään Europan maista ole niin rikas *turkki-eläimistä* kuin Itä-Europa. Petoeläimet ovat ylimalkaan samoja kuin meidän. Ete-lässä löytyy villisikoja, lännessä metsäkauriita ja bisonhärkiä; viimeksimainittuja on ainoastaan *Bjeloveshin* metsässä Grodnon kuvernementissä. *Kotieläimet* ovat tavallisia, paitse kameli, joka on yleinen kotieläin Kaspian arolla, ja peura, joka on ainoa kotieläin ylinnä pohjaisessa.

Itä-Europa on tärkeimmän-arvoinen osa **Wenäjän keisarikuntaa**, joka ei sisällä ainoastaan Itä-Europaa vaan myöskin koko Pohjois-Aasian ja läntisen osan Keski-Aasiaa. Wenäjän valtakunnan ala on 400 tuh. neliöpeninkulman suuruinen eli kuudennes kaikkea mannerta maapallolla ja sen väkiluku on 100 miljonaa.

Keisarikunnan europalaisessa osassa on kaksi valtiollisesti eroitettua maata: **European Wenäjä** ja **Suomen Suuriruhtinaanmaa**.

1. European Wenäjä

(90 tuh. neliöpenink, 84 milj. asuk.)

jaetaan maan historian suhteen 7 osaan:

Iso-Wenäjä, keskimmainen ja pohjainen osa; *Vähä-Wenäjä*, keskisen Dnjeprin ympärillä; *Itämeren maakunnat*; *Länsi-Wenäjä*; *Puola*, läntisin osa, keskisen Weikselin ympärillä; *Etelä-Wenäjä*; ja *Itä-Wenäjä*.

Maan enimmät **asujamet** kuuluvat *Slavilaiseen* heimokuntaan. Tähän kuuluvat *Wenäläiset* (62 milj.), jotka enimmittain asuvat keski-osassa, sekä *Puola-*

laiset (6 milj.) Puolassa ja Länsi-Wenäjällä. Muista kansakunnista ovat väkirikkaimmat: *Suomen* heimo-kunnat (3 milj.) Itämeren maakunnissa, pohjaisessa osassa Iso-Wenäjätä ja Itä-Wenäjällä; *Lätiläiset* Itämeren maakunnissa ja *Litvalaiset* Länsi-Wenäjällä (3 milj.); *Juutalaiset* (3 milj.) Länsi-Wenäjällä ja Puolassa; *Tatarilaiset* (2 milj.) enimmäen Itä-Wenäjällä; *Saksalaiset* (1 milj.) enimmäen Itämeren maakunnissa vallasväkenä, Puolassa ja uutis-asukkaina Etelä- ja Itä-Wenäjällä; *Rumanilaiset* (1 milj.), Etelä-Wenäjällä.

Elinkeinoista ovat *maanviljelys* ja *karjanhoito* tärkeimmät. *Maanviljelys* on niin suuri, että runsain määrin viedään maasta ulos *viljoja*, *pellavasta* ja *hamp-pua*, vaikkei sitä ylimalkaan huolellisemmin harjoiteta. Parhaiten viljeltyt ovat Puola ja Itämeren maakunnat, vaan maan viljakkain osa on *Mustanmullanseutu*. Se ulottuu Ural-vuoriston etelä-osasta Karpateihin asti (3—4° leveydeltä), jonka peittää syvä kerros viljavaa multaa. Maan pohjaisessa ja keski-osassa viljellään varsinkin ohraa (Imanteroon saakka pohj.) ja ruista (66° saakka), kauraa, tattaria, potaatteja y. m. Etelä-osassa viljellään varsinkin vehnää, kuin myöskin maisia ja hirssiä; samaten viiniä, kaikellaisia hedelmäpuita, tupakkaa, valkojuurikkaita, arbuseja ja meloneja. Maan eteläpuolta vaivaavat kuitenkin aika ai'oin kuivuus ja heinäsirot. Pellavasta viljellään melkein koko maassa, mutta varsinkin luoteispuolella Wäinäjoen ja Njemin ympärillä; hampua kasvaa runsaimmin keskellä mustanmullanseutua. Metsistä on Wenäjä paljon rikkaampi kuin muu Europa.

Karjanhoito, myöskin ylimalkaan huononpuolinen, on tärkeinnä elinkeinona aroilla, missä on suuri

paljous uhkeaa sarvikarjaa, hevoisia ja lampaista. Karja käypi aromailla koko talven laiturilla; usein kuolee sitä suurin määrin hirveän lumimyrskyjen kautta. Hienovillaisia lampaista on enimmäkseen Mustan meren aroilla; Kaspian aroilla tavataan rasvahäntäisiä lampaista. *Mehiläishoito* on hyvin tärkeä keski-osassa ja silkinviljelys melkoinen etelässä. — Metsä-seudussa on *metsästy*s sangen edullinen; varsinkin oravia ja metsälintuja ammutaan kosolta. Navanseudulla pyydetään hylkeitä, mursuja ja merilintuja. — *Kalastus* on hyvin tärkeä, varsinkin Wolgalla, Uralissa ja Kaspian merellä, joissa etenkin sampilajit ovat mainittavat. Niistä saadaan kaviaaria ja kalaliimaa. Sterlettien lihalla ja kaviarilla on suurin arvo. Pohjaispuolella pyydetään etenkin turskia ja silliä merestä ja lohia joista.

Vuorityö on suurin keski-Uralin tunturilla, josta saadaan kultaa, platinaa, vaskea, malakiittia, jalokiviä ja varsinkin *rautaa*. Suolaa on runsaasti eteläisissä Uralin tuntureissa, järvissä Kaspian arolla ja Krimissä. Rikkaita kivihiilikerroksia löytyy Uralissa ja Donetsin luona. — Maan minerali-aarteita käytetään kuitenkin vielä verraten sangen vähä. Englannissa löytyy rautatehtaita, joissa valmistetaan melkein yhtä paljon harkkorautaa kuin koko Uralissa.

Teollisuus täyttää suurimmaksi osaksi sen mitä maa tarvitsee tehtaan teoksia. Se on vilkkain keskellä maata, Okan ja Ylä-Wolgan tienoilla sekä suurimmissa kaupungeissa. Puolassa on myös jotensakin paljon tehtaita. Tehtaan työmiehet ovat enimmäkseen talonpoikaikansaa, joka maanviljelyksen ohessa harjoittaa teollisuutta. Wenäjän keskikuvnementeissa on rahvas hyvin kätevä kaikellai-

sisä käsitöissä ja varsin toimelias; eri paikoissa harjoitetaan enimmäkseen eri töitä, joten melkein joka kylällä on eri teollisuutensa. Tehtaat valmistavat varsinkin nahkaa, kangasvaatetta, köysyä, metalliteoksia y. m. *Juhtinahka, sahviäni, turkikset ja köysiteokset* ovat mainiot. Omituinen teollisuuden haara on Wenäjällä mattojen valmistaminen lehmusnii-
nestä. Wenäjän suurin tehdaskaupunki on Moskova. Länsi-Euroopan suhteen on Wenäjä maanviljelysvalta, Aasian suhteen teollisuusvalta.

Kauppa on tärkeämpi teollisuutta. Sisämaan kauppaa edistävät purjehtimiselle soveliaat joet, kanavat, rautatiet ja vuosimarkkinat. Kaupan parhaimmat paikat ovat Moskova, Nishnij-Nowgorod, Rybinsk ja Harkow.

Wenäjän sisämaan suurista vesiteistä on Wolga valtasuoni. *Kanavista* ovat merkillisimmät ne, jotka vievät Wolgasta Itämereen, mikä on Wenäjän merikaupan valtatie. Vilkkain on liike: *Laatokan ja Äänisen kanavilla*, jotka kulkevat pitkin samannimisten järvien etelärantaa, näillä kun on vaarallista purjehtia, ja *Marian kanavalla*, joka yhdistää Wolgan syrjäjoen Sheksnan ja erään Äänisjärveen laskeuvan joen.

Tihwinkan kanava, Wolgan syrjäjoen Molögan ja Tihwinkajoen välillä, joka vie Laatokkaan; *Wyshnij-Wolotshökin kanava*, Wolgan syrjäjoesta Twertsasta Mstajokeen, joka laskee Ilmajärveen. Vähemmän tärkeä on *Kubinskojen kanava* Sheksnan ja Suhonan välillä ja ne kanavat, jotka yhdistävät Dnjeprin ja Wäinäjoen, Njemin ja Weikselin. - Nämä kanavat yhdistävät kaikki ympärillä olevat neljä merta, vaikka vedenpuute välistä estää liikettä.

Rautateitä on Wenäjällä rakennettu paljo. Ne vievät Suomen lahdelta ja Suhonalta Mustan meren

rannalle ja Kaukasus-tunturille ja ulottuvat Wolgasta länsirajalle ja Itämeren rannalle asti.

Ulkomaan kauppaa tekevät enimmäiten ulkomaalaiset, varsinkin Saksalaiset ja Englantilaiset. Vientitavaroista on tärkein *vilja*; sitten pellavas ja hamppu, villat, tali ja metsätuotteet. Tuontitavaroita ovat raakapuuvilla, tee, metallitavarat y. m. Etevimvät *merikaupungit* ovat Pietari, Riika, Odessa ja Arkankeli. Aasian kanssa tekevät kauppaa varsinkin Nishnij Nowgorod, Irbit, Orenburg ja Astrahan. Aasialle myydään käsiteoksia, ja sieltä ostetaan teetä, puuvillaa, silkkiä, turkiksia ja karjaa.

Yleinen **uskonto** on Kreikan uskonto, johon kuuluvat Wenäläiset, Rumanilaiset ja useat Suomalaisheimot. Sitä vastoin ovat Puolalaiset ja Litvalaiset katolisia; Lättiläiset, Saksalaiset ja osa Suomalaisia (Virolaiset y. m.) ovat Lutherilaisia; Tatarit ovat Muhamedilaisia.

Korkeampaa opetusta varten löytyy 8 yliopistoa (Pietarissa, Tartossa, Moskowassa, Kasanissa, Kijewissä, Harkowassa, Odessassa ja Warsovassa) sekä useampia akademioita, kymnaaseja y. m. *Kansanopetus* on valtakunnan enimmissä osissa alhaisella kannalla.

Hallitusmuoto on rajoittamaton monarkia. Korkeimmat virkakunnat keisaria lähinnä ovat: *valtiokonselji*; *johtava senaati*, valtakunnan korkein tuomioistuin; ja *pyhä synodi*, jolla on korkein valvonta venäjän-kreikkalaisen kirkon asioissa. Hallintoa hoitavat *ministerit*, *kenraalikuvernör*it ja *kuvernör*it. Tätä varten on Europan Wenäjä jaettu 59 *kuvernementtiin* ja 1 *hallintopiiriin*. Kuvernementeillä on tavallisesti kuvernörin asuinkaupunkien nimet.

Wenäjä on Europan *suurivaltoja* ja ylläpitää

suuren sotaväen ja laivaston (suurivaltoja Europassa on kuusi: Wenäjä, Saksanmaa, Itävalta, Franska, Englanti ja Italia).

Europan Wenäjällä on 10 *kaupunkia*, joissa on enemmän kuin 100 tuh. asukasta. Suurimmat ovat: Pietari 900 tuh., Moskova 800 tuh., Warsowa 400 tuh., Odessa 200 tuh. ja Riika 170 tuh. asukasta.

Itämeren maakunnat

tahi kuvernementit: *Pietari* (ent. *Inkerinmaa*) rajoittuu pohjaisessa Laatokkaan, Suomeen ja Suomen lahteen, lännessä Narowaan ja Peiposjärveen; *Wironmaa* eteläpuolella Suomenlahtea ynnä Hiidenmaa; *Liivinmaa*. Wironmaan, Riiganlahden, Peiposjärven ja Wäinäjoen välillä, ynnä Saarenmaa eli Kuren-saari; sekä *Kuurinmaa*, länsipuolella Riigan lahtea ja eteläpuolella Wäinäjokea.

Väestö on eri kansallisuutta: Inkerinmaassa on *Suomalaisia* (lutherilaisia sekä kreikkalaisia) ja *Wenäläisiä*, Wironmaassa *Wirolaisia*, Liivinmaassa *Wirolaisia* pohjaisessa ja *Lättiläisiä* etelässä, Kuurinmaassa *Lättiläisiä*. *Sivistyneet* ovat enimmäkseen *Saksalaisia* ja *Wenäläisiä*.

Inkerinmaassa ovat *Pietari* Newajoen suilla, *Kronstatti* saarella Suomen lahdessa sekä *Pähkinälinna* (Schlüsselburg) siinä, missä Newa lähtee Laatokasta, ja *Narwa* Narowan varrella.

Pietari, valtakunnan pääkaupunki ja keisarin asunto. Kaupunki, joka on Europan kauneimpia, sisältää paljon suuria rakennuksia; esim. *Iisakin kirkko*, *Kasanin kirkko*, *Talvilinna* (keisarin tavallinen asunto), *Eremitagen* (museo) kanssa ja *Marmoripalatsi* y. m.

Aleksanderin silta. Muistopatsaita: *Pietari Suuren kuvapatsas, Aleksanderin pylväs.* Valtakunnan parhain kauppakaupunki (vie ulos talia, hamppua, pellavasta, nahkaa, viljaa y. m.).

Lähistöllä: *Tsarskoje-Selò, Hatsina, Pietarhori* (Kuusoja) ja *Kaarosti* (Oranienbaum), vähäisiä kaupunkeja keisarillisine huvilinnoineen ja kauniine puistoineen; *Pùlkowo*, kuuluisa tähtitorni; *Siestarjoki*, kiväritehdas.

Kronstatti on pääkaupungin ulkosatama ja valtakunnan tärkein sotasatama, varustettu vahvalla linnoituksella, 50 tuh. asukasta. — *Narwa* on tunnettu 1700 vuoden sotatappelusta.

Vironmaassa on *Tallinna* (Rääveli), kuvernörin asunto, ja *Baltischportin* satama Suomen lahden rannalla. Räävelillä on linnoitettu sotasatama, vilkas kauppa ja 50 tuh. asukasta.

Liivinmaassa on *Riika* (kuvernörin asunto) Wäinäjoen varrella, *Tartolinna* (Dorpat) lähellä Peiposjärveä. — *Riika* on valtakunnan kolmas merikaupunki (vie ulos pellavasta, hamppua, viljaa y. m.). *Tartossa* on saksalainen yliopisto.

Kuurinmaalla on *Mitau* (kuv. as.) ja merikaupunki *Läbau*.

Iso-Wenäjä

sisältää 19 kuvernementtiä: *Arkankeli* pohjaisinna, *Aunus* Äänisen ympärillä, *Wologda* Suhonan ja Wytshegdan seuduilla, *Nówgorod* Ilmajärven ympärillä, *Pskow* Peiposjärven luona, *Twer, Jaroslavl, Kostroma* ja *Nischnij-Nowgorod* ylisen Wolgan varrella, *Orel* [arjöl], *Kaluga, Tula, Moskwa, Wladimir, Rjäsän* ja *Tambów* Okan tienoilla, *Worònesch* ja *Kursk* etelässä sekä *Smolensk* ylisen Dnjeprin varrella.

Tässä Wenäjän valtakunnan pää-osassa elää *Wenäläisiä* ja näiden joukossa vain vähäisen suoma-

laisia kansakuntia: *Lappalaisia* Kuolan niemimaalla, *Karjalaisia*, eteläpuolella näitä, *Syrjänejä* Wytshegdan luona, *Mordvineja* ja *Tsheremissejä* Wolgan ja Okan tienoilla. Tundroilla asuu *Samojedeja*. Uskonto on näillä lahkokunnilla kreikkalainen.

Kaupungeista ovat suurimmat: Moskwa 800 tuh., Orel 75 tuh., Tula ja Nischnij-Nowgorod, kummasakin 60 tuh. asuk.

Pohjaisessa Iso-Wenäjässä on *Arkankeli* Wienan varrella ja *Petrosawòdsk* (kuv. as. Aunuksessa) Äänisjärven rannalla. *Arkankeli* harjoittaa suurta kauppaa, myyden viljaa, pellavasta, hylkeenrasvaa ja metsätuotteita.

Eräällä saarella Wienan meressä on linnoitettu luostari *Solowètskoi*, kuuluisa toivioretkipaikka. Kuolan niemimaalla on *Kuola*, Europan Wenäjän pohjaisin kaupunki, jonka satama on sulana merikululle 10 kuukautta vuodessa. Muutamat lahdet tällä „*Murmanin*(=Norrmann)rannalla“ ovat sulana koko vuoden (Golfivirta). — Novaja Semljan saari on vallan kasviton ja siellä käy vain kalastajia ja mursunpyytäjiä.

Eteläisessä Iso-Wenäjässä ovat *Nowgorod* Olhavanjoen lähtöpaikalla Ilmajärvestä, *Rybinsk* Wolgan varrella, *Nischnij-Nowgorod* Wolgan varrella ja Okan laskupaikalla, *Wladimir*, *Moskwa* ja *Tula* Okan syrjäjokien varrella, *Worònesch* lähellä Donia ja *Smolènsk* Dnjeprin varrella.

Kaupungit Iso-Wenäjän keski-osassa harjoittavat suurta teollisuutta, kaupungit etelä-osassa (mustanmullanseudussa) harjoittavat suurta peltavas- ja hamppukauppaa.

Nowgorod, Wenäjän ensimmäisten suuriruhtinaitten asunto ja muinoin suuri kauppakaupunki, on nykyään vähäpätöinen. — *Rybinsk* on valtakunnan tärkein sisäsatama ja Wolgan kanaviston keskus. — *Nishnij Nowgorodissa* on Wenäjän kauppaa

varten Aasian kanssa (teetä) suuret vuosimarkkinat, joissa käy 300 tuh. henkeä. — *Wladimir* on muinoin ollut Wenäjän suuriruhtinaitten asunto.

Moskova (Moskwà), Moskowan joen varrella, on valtakunnan toinen pääkaupunki ja keisarin kruunauskaupunki, sisämaan kaupan keskus ja valtakunnan suurin tehdaskaupunki. Se on solmukohta Wenäjän rautateille, johon usea rautatie yhtyy. Wenäjän Tsaarien vanha linna, *Kreml*, keskellä kaupunkia, sisältää paljon kirkkoja, linnoja ja merkittäviä kokoelmia. Moskowassa on kaikkiansa noin 400 kirkkoa, koristetut kullatuilla tahi loistavin värein maalatuilla kupooleilla.

Lähellä kaupunkia ovat koillisessa tuo historiallisesti kuuluisa *Tròitsko-Sergiewin* luostari, tunnettu pyhiinvaelluspaikka jossa on sanomaton joukko kalleuksia; lännessä *Boròdino*, tunnettu 1812 vuoden sotatappelusta.

Tulassa on valtakunnan suurin kivääritehdas ja muita metallitehtaita (teekeittimiä). — *Smolènsk* on samoin kuin Nowgorod ja Kijew valtakunnan vanhimpia kaupunkeja.

Shùja Wladimirin kuvernementissä, on seutuineensa Wenäjän puuvillateollisuuden keskusta. — *Brjānsk*, Desnan varrella, on tunnettu hampustaan. — *Jèlets*, lähellä Donia, harjoittaa venäjajauhokauppaa ympäri koko Wenäjän. — *Morshansk*, Tambowin kuv:ssa, on Wenäjän viljakaupan etevimpiä paikkoja.

Vähä-Wenäjä

kuuluu melkein kokonaan mustanmullansentuun. Siinä on 4 kuvernementtiä: *Kijew*, länsipuolella Dnjepriä, sekä *Tshernigow*, *Poltàwa* ja *Harkow*, itäpuolella Dnjepriä. Etelä-osaa sanotaan myöskin *Ukràinaksi*.

Asujamet ovat *Malorosseja* (Vähä-Ryssä). Länsipuolella Dnjepriä löytyy myöskin *Puolalaisia* ja *Juu-*

talaisia. Viljaa, hamppua ja karjaa myydään runsaasti.

Kaupungeista ovat suurimmat: Kijew ja Harkow 130 tuh. asukasta.

Kijew, Dnjeprin varrella, oli muinoin valtakunnan pääkaupunkina, vahva linnoitus ja tehdaskaupunki (sokeria, fajanssia). Kuuluu luostari, jossa on paljon pyhäinjäännöksiä maanalaisissa holvissa; pyhiinvaelluspaikka. — *Harkow*, lähellä Donetsia, on Odessan jälkeen Etelä-Wenäjän tärkein kauppakaupunki (villaa); 4 suurta vuosimarkkinata. — *Berditszew* on suuri kauppakaupunki, jonka asujamet enimmälti ovat Juutalaisia. — *Poltawa* on tunnettu 1709 vuoden sotatappelusta.

Länsi-Venäjä

sisältää 1. **Litvan** eli **Liettuanmaan**, jossa ovat kuvernementit *Kowno*, *Wilno* ja *Grodno* lännessä; 2. **Valkean Wenäjän**, jossa ovat kuvernementit *Witebsk*, *Mohilew* ja *Minsk*, idässä; sekä 3. kuvernementit **Wolhynia** ja **Podolia** etelässä.

Maakansa on Litvassa *Litvalaisia*. Valkeassa Wenäjässä sanotaan asujamia *Bjelorusseiksi* (Valko-Ryssiksi), Wolhyniassa ja Podoliassa *Ruteneiksi*. Aatelisto ja osa kaupunkilaisia ovat *Puolalaisia*. Varsinkin paljon on *Juutalaisia* (kauppiaita). Wolhynia ja Podolia kuuluvat mustanmullanseutuun; muut ovat rikkaat pellavista.

Kaupungeista on suurin *Wilno*, Litvan entinen pääkaupunki, Wilian varrella, 90 tuh. asuk.

Muista kaupungeista ovat merkillisimmät: kauppakaupunki *Kowno*, Njemin varrella, tehdaskaupunki *Bjelostok* ja linnoitukset *Dünaburg* Wäinäjoen, *Bobrinsk* Beresinan ja *Brest-Litöwsk* Bugin varrella. Wolhyniassa on *Shitomir* kuvernörin asunto, Podoliassa *Kamenets-Podolsk*.

Puolan kuningaskunta

on jaettu 10 kuvernementtiin: *Warsowa*, keskellä maata; *Radom*, *Kielce*, *Piotrków* ja *Kälisch* vasemmalla puolella Weikseliä; sekä *Lublin*, *Siedlce*, *Plock* [plotsk] *Lomża* [lomsha] ja *Surwółki*, oikealla puolella Weikseliä.

Asujamet (7,3 milj.) ovat suurimmaksi osaksi *Puolalaisia*; koillisimmassa osassa *Litvalaisia*, kaa-kossa *Ruteneja*. Lisäksi *Saksalaisia* ja *Juutalaisia*, viimeksimainittuja sangen paljon (Warsovassa $\frac{1}{3}$ koko väestöstä). — Puola on Europan viljakkaimpia maita.

Kaupungit ovat pieniä, paitsi *Warsowa*, 400 tuh. ja *Lodz* 50 tuh. asuk.

Warsowa, Weikselin kautta eroitettu *Pragan* esikaupungista, on maan pääkaupunki ja sen suurin tehdas- ja kauppakaupunki. Lähellä kaupunkia on *Aleksanderin linna*. — *Lodz*, lännessä, on maan toinen tehdaskaupunki (puuvillatavaroita), jossa on varsinkin saksalaisia asujamia.

Siinä, missä Bug laskee Weikseliin, on *Nowo-Geörgiewsk* (ent. Modlin), linnoitus etevimpää laatua; etelässä *Lublin*, jolla on vahva viljakauppa, vuorikaupunki *Kielce*, jossa on rauta- ja terästehtaita, — *Czenstohòwa* [tshen], Oderin syrjäjoen Warthen varrella, luostari, jossa käypi paljon kansaa; — läntisimmässä kauppakaupunki *Kälisch*.

Etelä-Wenäjä.

Läntisen ja suurimman osan nimenä on myös **Uusi-Wenäjä**; itäpuolella, alisen Donin tienoilla on *Donin sotaväen alue*. Edelliseen kuuluvat kuvernementit *Bessarabia* lännessä, *Hersön* ja *Jekaterinosláv* pohjassa ja *Tauria* etelässä. — Suurin osa on mustanmullanseutua. Bessarabiassa on viininviljelys sangen suuri, mutta eteläinen Krim tuottaa Euro-

pan Wenäjän parhaimpia viinejä ja puuhedelmiä, varsinkin puu-omenia.

Asujamet ovat Bessarabiassa enimmäiten *Rumänilaisia*, muissa osissa enimmäiten *Wenäläisiä*. Donin ympärillä asuvat *Donin Kasakat*. Sitä paitsi löytyy Uusi-Wenäjällä uutis-asukkaita monesta eri kansallisuudesta.

Kaupungit harjoittavat suurta kauppaa, myyden vehnää, villaa ja talia y. m. Suurimmat ovat Odessa 200 tuh., Kishinew (kuv. as. Bessarabiassa) 130 tuh., Nikolajew, Taganrog ja Rostow 60—70 tuh. asuk.

Odessa, Mustan meren rannalla, on valtakunnan toinen merikaupunki. — *Nikolajew*, Bugin varrella, sotasatama. — *Hersön*, Dnjeprin ja *Rostow*, Donin varrella, sotasatama, sekä *Taganrog*, Asovan meren rannalla, ovat kauppakaupunkeja.

Dnjesterin varrella on linnoitus *Bendery* ja kauppakaupunki *Akkermän*; — Krimillä *Simferopol* (kuv. as. Tauriassa), entinen sotasatama *Sevastopol*, keisarillinen linna *Livadia*, linnoitus *Kertsh-Jenikale* ja *Baktshisarai*, entinen Krimin khanein asunto; — Donin varrella *Nowo-Tsherkàsk*, atamanin eli Donin kasakkapäällikön asunto.

Itä-Wenäjä

sisältää kuvernementit: *Permia* ja *Wjätka* pohjaisessa, *Ufa* ja *Orenburg* idässä, *Kasàn*, *Simbirsk*, *Samàra*, *Saràtow* ja *Pensa* lännessä Wolgan keski-osan tienoilla, *Astrahan* alisen Wolgan varrella. — Pohjaispuolella ovat sangen suuret havumetsät, Etelä-Uralilla isot lehmusmetsät, Kasanin kuvernementissä tammimetsät. Permian kuvernementissä ovat valtakunnan parhaimmat vuorikaivokset ja suuria rauta- ja vaskitehtaita. Itä-Wenäjän keski-osa kuuluu mustanmullanseutuun ja on sangen viljakas. Eteläpuoli on rikas suolasta, karjasta ja kaloista.

Asujamet ovat enimmälti *Wenäläisiä*. Sitä paitse löytyy monta suomalaista heimokuntaa (*Syrjäänejä*, *Permialaisia*, *Woguuleja*, *Wotjakeja*, *Tsherenissejä* ja *Mordvineja*), *Tatareja* pohjan puolella Wolgan varrella, *Bashkireja* etelä-Uralin laaksoissa, *Kirgisejä* sekä *Kalmykkejä* etel. aroilla ja saksalaisia uutis-asukkaita Samaran ja Saratowin kuvernementeissa.

Kaupungeista ovat suurimmat Kasan 130 tuh., Saratow 100 tuh., Astrahan ja Samara 60 tuh. asuk.

Wolgan varrella ovat *Kasan*, *Simbirsk*, *Samara* ja *Saratow*, jotka kaikki ynnä *Pensa* harjoittavat suurta viljakauppaa Pohjais-Wenäjän kanssa, sekä *Astrahan*, joka harjoittaa aimollista kalastusta ja kauppaa Aasian kanssa ja on tunnettu suurista viinirypäleistään ja arbuseistaan.

Orenburg Uralijoen varrella ja *Irbis* itäpuolella Uralin tunturia, harjoittavat suurta maakauppaa Aasian kanssa. Rautatie vie Orenburgista Samaraan. Vuorikaivosten keskustat Uralissa ovat *Jekaterinburg* (rautatiellä Permiaan), *Tugil*, *Werh-Isëtsk* ja *Slatoust*. — *Sarepta*, Wolgan varrella, on saksalaisten Herrnhutien uutispaikka ja viljelee runsaasti sinappia ja tupakkaa

2. Suomen Suuriruhtinaanmaa.

6,700 neliöpeninkulmaa, 2,2 miljonaa asujanta.

Suomi eli Suomenmaa (Suomen mannermaa) on 59° 48' ja 70° 6' välillä pohjais-leveyttä sekä 38° 10' ja 50° 25' välillä itäis-pituutta. Pisin väli pohjaisesta etelään on 108 Suomen peninkulmaa: Tenojoen mutkasta luodetta kohti, joka on 4 Suomen peninkulmaa Jäämerestä, eteläisimpään suippuun *Hankoniemeen*. Pisin väli lännestä itään on 57 Suomen peninkulmaa.

Suomen rajoilla ovat: pohjaisessa Norja, idässä Wenäjä, etelässä Laatokka, Wenäjä, Suomen lahti ja Itämeri, lännessä Pohjan lahti ja Ruotsi. Rajana Norjaa vastaan on osa Tenojokea, Wenäjää vasten kaakossa Siestarjoki (Rajajoki), Ruotsia vasten Tornion joki ja tämän syrjäjoki Muonion joki. Wenäjänpuolisella rajalla ovat kuvernementit Arkankeli, Aunus, Pietari eli Inkerinmaa.

Suomi on suurimmaksi osaksi epätasaista; se on täynnänsä vuoria, joista ei ainoakaan ole varsin korkea, metsiä, rämeitä, soita ja järviä, jotka viimeainitut täyttävät suuren osan sen pintaa. Korkeimmat kukkulat ovat maan pohjaisimmassa osassa, niinkuin *Haldishok*, Norjan rajaa vasten, 4,200 jalan (= 1,250 m.) ja *Pallastunturi*, lähellä Muonion joen mutkaa etelää kohti, 2,900 jalan korkuinen (= 850 m.). Muutamat toiset kukkulat samalla seudulla ja tuo yksinäinen *Peldo-oaive* lähellä Tenojoen keski-osaa, ovat myöskin korkeammat kuin 2 tuh. jalkaa (= 600 m.). Vuoriselänteet maan pohjaisessa osassa ovat 1,000 jalan (= 300 m.) korkuisia ja vielä korkeampiakin. Etelä-osassa ovat ne vain 3—400 jalan (= 90—120 m.)* korkuiset; ne muodostavat ylänkömaan, johon kuuluu suurin osa maata. Tämä ylänkömaa alenee vähitellen läntistä rantaa kohti, joka ylimalkaan on alaista ja lakeaa. Etelärannalla päättyvät selänteet jyrkkinä mereen, tehden paljon niemekkeitä sekä sangen suuren saariston, varsinkin Pohjanlahden suulle (*Ahvenan saariston*). Länsirannistolla on saaristoja ainoastaan siellä täällä, niinkuin Pohjanlahden kaidimmassa osassa, *Meren*

---

*) Etelä-Suomen korkein mitattu kohta on *Tiirismaa*, Päijänteen eteläpuolella, 750 jalan (= 220 m.) korkuinen.

kurkussa. — Pitkin rantaa huomataan maan alituisesti kohoavan. Etelässä kohoaa se 2 jalkaa 100 vuoden kuluessa, vaan pohjassa $3\frac{1}{2}$ jalkaa. — Maan laajin tasanko on Pohjan lahden keskimäisellä rannalla.

Suomen **emävuoristo** on *Maanselkä*. Se kulkee Norjan tuntureista eli Kölistä itään päin, ensin pitkin Norjan rajaa ja sitten Suomen Lapin läpi *Talkkuna-oaive* nimiseen kukkulaan lähellä Wenäjän rajaa. Tässä se kääntyy etelään päin, ja on *Näränkävaa* nimisestä kukkulasta alkaen rajana, kunnekkas se *Miinaan vuorissa* kääntyy kaakkoa kohti Wenäjänmaahan.

Maanselästä lähtee kaksi pitkää harjannetta
1) *Suomenselkä* Miinaan vuorista ensin länteen päin ja sitten lounasta kohti Pohjan lahteen saakka. Tämä harjanne eroittaa Pohjanmaan Karjalasta, Savosta, Hämeestä ja Satakunnasta. 2) *Salpausselkä*, *Iieksan* vuorisolmusta Wenäjällä, ensin etelään päin ja sitten luodetta ja länttä kohti Joensuun kaupungin luo, josta se kaarevasti ja yhtäsuuntaisesti etelärannan kanssa ulottuu Pohjan lahdelle eteläpuolella Kokemäen jokea. Tämä viimeainittu osa Salpausselkää on lähellä sitä rajaa, jonka pohjaispuolella ovat Savon, Hämeen ja Satakunnan maakunnat ja eteläpuolella Karjala, Uusmaa ja Varsinais-Suomi. Nämät kaksi harjannetta rajoittavat pohjaispuolella ja eteläpuolella laajan, vaan vähän kohoutuneen ylänkömaan, jonka rajana lännessä on *Satakunnanselkä*, mikä kulkee läpi Keski-Satakunnan.

Tämän ylänkömaan läpi kulkevista harjanteista ovat seuraavat, Suomenselästä lähtevät haarat tärkeimmät: 1) *Karjalanselkä* kulkee kaarenmoisesti kaakkoisessa suunnassa Koillis-Savon ja Pohjais-

Karjalan läpi lähelle Joensuuta. 2) *Savonselkä* kulkee läpi Länsi-Savon etelää kohti, kunneikka eteläpuolella Saimaata yhdistyy Salpausselkään. 3) *Hämeonselkä* kulkee Hämeenmaan läpi etelää kohti pitkin Päijänteen länsirantaa ja yhdistyy eteläpuolella mainittua järveä Salpausselkään. — Salpausselästä lähtevistä harjanteista ansaitsevat mainitsemista: 1) *Lohjanselkä*, joka kulkee läpi läntisen Uusmaan lounasta kohti Hankoniemeen. 2) *Äyräpäänselkä*, joka eteläpuolelta Saimaata lähtee kaakkoa kohti ja menee Inkerinmaahan.

Myöskin siinä osassa Suomen ylänkömaata, joka on pohjaispuolella Suomenselkää, on muutamia Maanselästä lähteviä, verraten korkeita harjanteita, niinkuin: 1) *Ounasselkä*, jonka eteläisellä osalla on nimi *Airiselkä*, kulkeva Norjan rajalta etelään päin pitkin Muonion ja Tornion jokia Pohjan lahdelta. 2) *Kainunselkä*, Näränkävaaarasta lounasta kohti Suomenselkään.

Näiden selänteitten kautta syntyy **viisi vesistöä**. Ylänkömaan vesissä on omituista se, että joukko järviä jaksottain yhdistyy yhteiseksi purkuvedeksi, jota vastoin alankomaan vedet laskevat eri jokien kautta.

1. **Pohjainen vesistö** sisältää vedet pohjaispuolella Maanselkää, jotka vedet laskevat Jäämereen ja Wienan mereen. Sen suurin järvi, *Inarinjärvi*, 405 jalkaa (= 120 m.) meren pintaa korkeammalla, johon *Ivalojoki* juoksee, laskee *Paatsjoen* kautta ulkopuolella maan rajaa Varangin vuonoon. Suurin joki on *Tenojoki*, joka virtaa Tenovuonoon Norjassa. Järvet itäpuolella Maanselkää (*Kuusamon reitti*) laskevat Wienan mereen.

2. **Luoteinen vesistö** rajoittuu Maanselkään ja

Suomenselkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden pohjais-osaan. Sen merkittävimmät joet ovat: 1) Ruotsista juokseva *Tornion joki* ynnä sen vasemmalta puolelta liittyvä syrjäjoki *Muonion joki*. — 2) *Kemijoki*, Talkkuna-oaivesta, virtaa läpi *Kemijärven* ja saa oikealta syrjäjoekseen *Ounasjoen*. — 3) *Iijoki*. — 4) *Oulunjoki*, joka on Pohjanmaan tärkeinnä kauppatienä, lähtee *Oulunjärvestä* *Niskakosken* kautta, ja tekee useampia koskia, joista *Pyhäkoski* on suurin, ja laskee Oulun luona Pohjan lahteen. Oulunjärvi, 411 jalkaa (= 122 m.) meren pintaa korkeammalla, on sen vesistön keskuksena, jota Maanselkä, Suomenselkä ja Kainunselkä rajoittavat. Siihen tulee pohjaispuolelta *Hyrynsalmen reitti* *Kiehimänjoen* kautta ja itäpuolelta *Sotkamonsreitti* *Kajaaninjoen* ja *Ämmäkosken* kautta. — 5) *Siikajoki*. — 6) *Pyhäjoki* *Pyhäjärvestä*. — 7) *Ähtävänjoki*, juokseva läpi *Lappajärven*. — 8) *Lapuanjoki*. — 9) *Kyrönjoki*, suurin Etelä-Pohjanmaalla; sen ylistä osaa nimitetään *Kauhajoeksi* ja keskijuoksua *Ilmajoksi*.

3. **Lounainen vesistö** rajoittuu Suomenselkään, Hämeenselkään, vähäksi osaksi Salpausselkään ja Lohjanselkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden etelä-osaan ja Itämereen. Suurin joki on *Kokemäenjoki*, minkä kautta laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan läntisimmässä osassa (Suomenselän, Hämeenselän, Salpausselän ja Satakunnanselän välillä). Näiden vesien keskijärvenä on tuo vähäinen *Pyhäjärvi*, keskellä ylänkömaan sanottua osaa, eteläpuolella Tampereen kaupunkia.

Pyhäjärveen tulee lisävesiä pohjaispuolelta ja eteläpuolelta. Pohjaispuolelta tulee yhdistyneinä kolme reittiä: *Ätsärin*, *Pihlajaveden* ja *Keuruun*, jotka laskevat *Ruoveteen*, mistä vesijoukko taas jatkaa kul-

kuansa *Muroleenkosken*, tuon ison *Näsijärven* (314 jalkaa = 93 m. meren pintaa korkeammalla) ja *Tampereenkosken* kautta *Pyhäjärveen*.

Eteläisessä vesijaksossa on myöskin kolme reittiä: *Längelmäen reitti*, johon kuuluu *Längelmäenvesi*, *Roine*, *Pälkäneenvesi* ja *Mallasvesi*; 2) *Hauhon reitti*, joka alkaa *Lummeneen* ja *Vesijaon* järvistä lähellä *Päijännettä*; ja 3) *Vanajan reitti*, jossa on *Vanajanvesi*. Nämät reitit yhdistyvät *Sääksmäen kirkon* luona *Rautunselkään*, josta vesijoukko *Kuokkalankosken* ja useampain järvien kautta jatkaa kulkuansa *Pyhäjärveen*.

Pyhäjärvestä johtaa *Nokianvirta* veden *Kuloveen*, joka saa pohjaispuolelta lisäksi *Kyrösselän*, *Kyröskosken* kautta. *Kulovedestä* juoksee *Kokemäenjoki*. Se virtaa kaarenmoisesti lounatta ja luodetta kohti, ja katkaisten *Satakunnanselän* *Kieltareen koskessa*, laskee se *Pohjan lahteen*, 3 Suomen peninkulmaa alapuolella *Porin kaupunkia*.

Eteläpuolella *Kokemäenjokea* laskee samaan lahteen *Eurajoki* *Pyhäjärvestä*. — *Aurajoki*, joka juoksee *Turun kaupungin läpi*, laskee *Itämereen*.

4. **Keskimmäinen ja Eteläinen vesistö** rajoittuu *Lohjanselkään*, *Hämeenselkään*, *Suomenselkään* ja *Äyräpäänselkään* ja sen vedet laskevat Suomen lahteen. Suurin joki on *Kymijoki*, joka johtaa ne vedet, mitkä ovat eteläisen ylänkömaan keski-osassa (*Hämeenselän* ja *Savonselän välillä*, edellinen länsi- ja jälkimäinen itäpuolella).

Suurin järvi on *Päijänne*, 12 Suomen penink. pitkä, 2—3 penink. leveä, 262 jalkaa (= 77,7 m.) meren pintaa korkeammalla, jonka suurimmat lisävedet tulevat pohjaispuolelta 3 reitistä: 1) *Viitasaa-*
ren reitti, jossa on suuri *Keitele*, 2) *Saarijärven reitti*

ja 3) *Rautalammen reitti*. Nämät reitit yhdistyvät Laukkaan kirkon luona vähäiseen *Saraveteen*, josta *Kuhankoski*, *Leppävesi* ja *Haapakoski* (Jyväskylän seudulla) vievät veden Päijänteesen. — Itäpuolelta saa Päijänne *Tainiovirran* kautta lisäksi *Sysmän reitin*, länsipuolelta *Lummeneen* ja *Vesijaon*, joilla siis on kaksi purkua, sekä eteläpuolelta *Vesijärven*.

Päijänteen kaakkois-osasta vie *Kalkkistenkoski Ruotsalaisten järveen*, josta *Kymijoki* alkaa. Kulkiesansa kaakkoa kohti, tekee tämä joki Heinolan kaupungin luona *Jyrängön kosken*, ja saa pohjaismpuolelta lisäksi *Mäntyharjun reitin*, johon kuuluu tuo suuri *Puulavesi*. Sitten kääntyy joki etelään päin, katkaisee *Keltistenkoskessa* Salpausselän, tekee *Anjalan* putouksen, jakaantuu kahteen haaraan, jotka ympäröivät Pyhtään saaren, ja purkaa vihdoin vetensä 5 suuhaaralla, joista itäisimmällä on putous *Korkeakoski*. — *Vantaanjoki* lähellä Helsingiä. — *Raja-* eli *Siestarjoki*, rajajokena kaakossa.

5. **Kaakkoinen vesistö** rajoittuu Äyräpäänselkään, Savonselkään ja Suomonselkään sekä maan rajan ulkopuolella Maanselkään. Sen vedet laskevat Laatokkaan, osittain myös Äänisjärveen. Suurin joki on *Vuoksi*, minkä kautta laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylämäkeen itä-osassa (itäpuolella Savonselkää) ja joiden keskijärvenä on *Haukivesi*, pohjaismpuolella Savonlinnan kaupunkia.

Haukiveteen tulee pohjaismpuolelta *Kallaveden reitti* ja koillisesta *Pielisreitti*. Edelliseen yhdistyvät *Iisalmen reitti* ja *Nilsin reitti*, joka *Jännevirrassa* katkaisee Karjalanselän, tullen suureen *Kallaveteen*, jonka rannalla Kuopion kaupunki on. Kallavesi juoksee *Soisalon*, Suomen suurimman saaren, ympäri Haukiveteen. Sen tärkein juoksu käy länsipuolelta

sanottua saarta *Konnuskosken* ja *Varkauden kosken* kautta.

Pielisreitissä on tuo 9 Suomen peninkulmaa pitkä *Pielisjärvi*, josta *Pielisjoki*, saatuaan yhteyteensä *Ilomantsin reitin* ja katkaistuaan Karjalanselän, juoksee Joensuun kaupungin sivu *Pyhäselkään*. Tämä saa lisäksi pohjaispuolelta *Höytiäisen* ja on *Oriveden* ja *Orivirran* kautta yhteydessä Haukiveden kanssa.

Haukivedestä vie *Haapasalmi* Savonlinnan kaupungin ohi *Pihlajaveteen*, joka itäpuolella yhdistyy *Puruveteen*, sekä laskee lounaspuolella *Puumalan salmen* kautta saarikkaasen *Saimaan järveen* (6 penink. pitkä, 3 penink. leveä, 256 jalkaa = 76 m. meren pintaa korkeammalla). Saimaan järven eteläosasta *Lapvedestä* juoksee *Vuoksi*, joka *Imatrassa*, Suomen merkillisimmässä koskessa, katkaisee Salpausselän. Se virtaa kaakkoisessa suunnassa ja jakautuu kahteen haaraan, joista eteläinen ja isompi laskee *Suvannon* kautta Laatokkaan (17 jlk. = 5 m. meren pintaa korkeammalla), jonne myös pohjainen kahdella suuhaaralla purkautuu Käkisalmen kaupungin luona.

Läskelänjoki juoksee läpi *Jänisjärven* Laatokan pohjaisimpaan osaan. — Muutamat järvet Suomen itäisimmässä osassa (*Suojärven reitti*) laskevat Äänisjärveen.

Ilmasto on kova, vaan ylimalkaan raitis. Suurin pakkanen on 40° ja lämpö 30°. Talvea luetaan pohjaisessa kestävän 8—9 kuukautta ja etelässä 5—7. Pisin päivä etelässä on 18½ tunnin pituinen, uloina pohjaisessa 2 kuukauden pituinen. Eroitusta ilmastossa nähdään myöskin seuduilla, jotka ovat samalla leveysasteella, jos ne nim. ovat meren rannalla tahi sisäisellä ylänkömaalla. Vuoden keskilämpö on etelässä + 4½°, pohjassa — 2½°. Vuo-

tuisen sateentulon korkeus on noin 20 tuumaa (= 500 millim.).

Asujamet ovat suurimmaksi osaksi *Suomalaisia*, jotka jakauvat kahteen heimokuntaan, *Hämäläiset* lounaassa ja *Karjalaiset* koillisessa. *Lappalaiset* (noin 1,000) ovat suomalaista sukuperää. *Ruotsalaisia* (300 tuh.) asuu Ahvenanmaalla, Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa, Uusmaan rantamailla ja saaristoissa sekä Etelä-Pohjanmaalla. *Venäläisiä* (4,300) löytyy enimmin Wiipurin läänissä ja paikoin muuallakin kauppamiehinä kaupungeissa. *Saksalaisia* (1,800) löytyy etenkin Wiipurissa ja Helsingissä. *Mustalaisia* (kenties 1,000) kuljeskelee ympäri maata. Tihein väestö on lounaisessa osassa.

Maan tärkein **elinkeino** on *maanviljelys*, johon lounaspuoli on soveliaain. Itäpuolella on huonompi, hiekansekainen ja kiviperäinen maanlaatu, pohjaispuolella löytyy hietakankaita, rämeitä, syviä soita ja se saa usein kärsiä yöhalloja. Kuitenkin harjoitetaan paljo maanviljelystä, pohjaispuolella Inarinjärvelle saakka, jolla seudulla ohra valmistuu 9—10 viikossa, jota vastoin etelässä siihen menee 14—16 viikkoa. Suonviljelystä harjoitetaan enimmäkseen pohjaispuolella, kaskenpolttoa idässä. Ruista viljellään yleisesti, kuin myöskin ohraa, viimeainittua etenkin pohjaispuolella ja pohjaisimmassa osassa, kauraa ja tattaria enimmäkseen kaakossa; vehnää viljellään etelässä. — Muista ruokakasveista viljellään potaatteja yleiseen, varsinkin lounas-osassa, herneitä etelä-osassa, papuja, nauriita ja kaalia varsinkin itä-osassa. Pellavas hyöstyä parhaiten Keski-Hämeessä; hamppu menestyy pohjaisemmassakin; parhaimpia humalia saadaan Uusmaalla; tupakkaa viljellään siellä täällä. — Hedelmäpuita on vähä:

omena- ja kirsikkopuita eteläpuolella, päärynä-, kriikuna- ja luumupuita Uusmaalla. Karviaismarjat kypsyvät maan etelä-osassa, viinamarjat vähän pohjaisemmassa. — Metsämarjoja löytyy runsaalta; pohjaisimpana kasvaa suomuuramet; sitten seuraavat puolat, mustikat, maamuuramet, vaaraimet ja mansikat y. m. — *Metsät* peittävät suuren osan maan pintaa. Metsäpuista kasvavat petäjä, kuusi ja koivu koko maassa. Kuusia löytyy vielä eteläpuolella Inarinjärveä, petäjiä vähän pohjaisempana ja naanakoivuja pohjaisimmassa osassa. Yleisiä ovat myöskin kataja, leppä, haapa, pihlaja ja halava y. m. Lehmus, vahtera, jalava ja saarni kasvavat etelä-osassa, tammi etelä-rannalla; lehtikuusia löytyy ainoastaan kaakkois-osassa. Metsät ovat paraiten säilyneet sisämaassa. Niistä saadaan Suomen tärkeimpiä vientitavaroita: lankkuja ja lautoja (etenkin itäosista) sekä tervaa (Pohjanmaan sisäosasta).

Maanviljelyksen jälkeen on *karjanhoito* tärkeinä elinkeinona, vaikka siitä ylimalkaan vähä huolta pidetään. Sarvikarjanhoito on tärkein. Parhaimpia hevosia löytyy Savossa ja Karjalassa. Lampaat antavat enimmäkseen karkeata villaa. Sikoja hoidetaan yleiseen. Peura on Lapinmaan tärkein eläin. Kesyistä linnuista ovat kanat yleiset. Mehiläishoitoa harjoitetaan Turun lähestöllä. — Metsäelävistä, joiden *ajo eli metsästäminen* on etuisaa, ovat karhu, susi, kettu, jänis, orava ja kärppä yleisiä, osmo, naali, ilves y. m. vähemmän yleisiä, hirvet harvinaisia. Hylkeitä löytyy meressä, Laatokassa ja Saimaassa. — Metsälinnuista löytyy metso, teeri, pyy, riekko, peltokana, joutsen, haahkatelkkä, metsähanhi, sorsia y. m. — *Kalastus* on etuinen elinkeino. Merestä pyydetään varsinkin haileja,

kaikista suuremmista jo'ista lohia (enimmin pohjais-Suomessa). Yleisiä ovat ahven, lahna, hauki, kuha, made, ankerias, siika y. m. Suomen suurin järvikala on monni eli säkekala. Merestä ja Laatokasta saadaan välisti sampia. Krapuja löytyy vielä Pohjanmaan eteläisimmässä osassa.

Vuorityötä harjoitetaan. Metalleista löytyy *rautaa* runsaimmin ja melkein kaikkialla; sitä saadaan joko kaivoksista tahi järvistä ja rämeistä. Rautamutaa tavataan varsinkin Karjalassa, Savossa ja Pohjanmaalla, ja rautamalmia maan lounaisen osan vuorissa (läntisellä Uusmaalla ja Varsinais-Suomessa). Vaskea löytyy Uusmaalla, Karjalassa ja Pohjanmaalla. Kalkkia on joka maakunnassa (etenkin läntisellä Uusmaalla ja Varsinais-Suomessa). Marmorია ja fajansisavea löytyy varsinkin Karjalassa, pottisavea, punamultaa, liuskakiveä, tahko- ja myllykiviä sekä rapakiveä monessa paikassa, viimeainittua varsinkin Karjalassa. Yleisin kivilaji on kraniitti.

Teollisuus ei täytä tarvetta. Maan suurin tehdaskaupunki on Tampere. Sitä paitse löytyy verka-, tupakka-, paperi-, lasi-, saippua-, kynttilä-, sokeri-, porslini-, fajansi-, ruuti- y. m. tehtaita, enimmäkseen etelä-osassa maata. Maan rautakaivokset ja enimmäkseen rautaruukit ovat lounaisessa osassa. Sahalaitoksia lankkujen ja lautojen sahaamista varten löytyy paljo. Laivanrakentoa harjoitetaan varsinkin Pohjanmaalla. Kotiteollisuus on suuri Etelä-Pohjanmaalla sekä Turun, Uusikaupungin, Rauman ja Porvoon seuduilla.

Sisämaan *kauppaa* edistävät hyvät maantiet, rautatiet, kanavat ja höyry-alusten kulut, mutta se on vähemmän vilkas. Ulkomaan kauppa on suu-

rempi. Maan etevimmät vientitavarat ovat metsän tuotteet, sitten voi. Tärkeimmät tuontitavarat ovat vilja, kahvi, sokeri, kankaat, metallit (myöskin rautaa), puuvilla, tupakka ja suola. Kauppalaivastossa on lähes 2,000 alusta, joista noin 200 on höyryaluksia. Laivanrakennus-liike on vilkas etenkin länsirannan kaupungeissa.

Suomenmaan **kanavista** on tärkein *Saimaan kanava*, joka on Saimaan ja Suomen lahden välillä ja laskee Wiipurin kaupungin läpi. *Pielisjoen kanavat* yhdistävät Pielisjärven ja Pyhäselän. Vähempiä kanavia on Päijänteen ja Vesijärven (Vääksyn k.) välillä sekä Muroleen, Kuokkalan, Warkauden, Konnuksen, Ämmän y. m. koskien välillä. Maan vanhin *rautatie* kulkee Helsingistä Hämeenlinnaan. Tästä haaraantuvat seuraavat rautatiet: Keravan—Porvoon, Hyvinkään — Tammisaaren — Hankoniemen, Riihimäen—Wiipurin—Pietarin ynnä sen haararata Lappeenrantaan, Hämeenlinnan—Toijalan—Turun, Toijalan—Tampereen—Östermyyran—Waasan ja Östermyyran—Kokkolan. *Sähkölennätinlanka* yhdistää maan useimmat kaupungit maailman suurten sähkölennätinlaitosten kanssa.

Uskonto on lutherilainen; ainoastaan Wenäläiset ja vähempi osa Suomalaisia (yhteensä 38,000) tunnustavat kreikan uskontoa. Katolisia on lähes 600. — *Opetusta* varten löytyy Aleksanterin yliopisto ja Polyteknikum Helsingissä, 2 normaali-lyseota, monta lyseota*) sekä joukko muita kouluja.

Suomi on eroittamaton osa Wenäjän Keisarikuntaa, jonka hallitsija on *Suomen Suuriruhtinas*.

---

*) Täydellisiä lyseoita on läänien pääkaupungeissa sekä Porvoossa ja Jyväskylässä.

Mutta Suomella on Wenäjästä eroitettu hallinto ja omat lakinsa. Nämät vakuuttavat maan asujamille sen, ettei kukaan ilman laillista tutkintoa ja tuomiota kärsi vahinkoa hengen, kunnian, ruumiin, omaisuuden ja personallisen vapauden suhteen. Erityisiä oikeuksia nauttivat *aatelisto, papisto, porvaristo* ja *talonpoikaissäätty*, joilla on oikeus lähettää edusmiehiä *valtiopäiville*. Korkeinta hallintoa hoitaa keisarin nimessä *kenraalikuvernööri* ja *keisarillinen senaatti*. Maan asioita Wenäjän hallitsijalle esittelee *ministeri-valtiosihteeri*.

Suomi jaetaan 1) **hallinnon** suhteen 8:aan *kuvernöörien* hoitamaan lääniin: *Uusmaan, Turun ja Porin, Hämeen, Wiipurin, Mikkelin, Kuopion, Waasan, Oulun ja Kajaanin*; — 2) **historiallisessa** suhteessa 9 *maakuntaan*, jotka ovat: *Varsinais-Suomi, Ahvena, Satakunta, Uusmaa, Häme, Karjala, Savo, Pohjanmaa ja Lappi*; — 3) **lainkäyttämisen** suhteen 3 *hovi-oikeuden piirikuntaan*: *Turun, Waasan ja Wiipurin*; — 4) **kirkollisessa** suhteessa 3 *hiippakuntaan*: *Turun, Porvoon ja Kuopion*.

Nimellä *Vanha Suomi* tarkoitetaan välistä maan kaakkoista osaa, Kymijoelle saakka lännessä ja Savonlinnan kaupunkiin asti pohjaisessa. *Uudeksi Suomeksi* sanotaan muu osa maata.

Maan sotaväkeä on *henkivartijain tarkk'ampujapataljoona* Helsingissä ja 8 *tarkk'ampujapataljoonaa* sekä vielä lisäksi *reservi* eli *varaväki*.

1. Uusmaan lääni,

vähin (214 neliöpenink.), mutta tiheimmin asuttuja läänejä maassamme, ulottuu pitkin Suomen lahden rantaa Kymijoen läntiseen suuhaaraan asti idässä; siihen kuuluu läntinen ja suurin osa Uusmaata kuin

myöskin osa kaakkoista Hämettä. — Rantamaasta pistää mereen niemiä (*Hankoniemi* ja *Porkkala*) ja sen edustalla on kauniita saaristoja (*Barönsalmi*). Maa on jotensakin epätasainen (*Salpausselkä* ja *Lohjanselkä*), vaan ylimalkaan viljavaa ja hyvin viljeltyä. Vehnää viljellään kuitenkin vähä. Paremmalaatuisia puita kasvaa itsestänsä metsissä, ja hedelmäpuita (omena-, päärynä-, luumu-, kriikuna, kirsikkopuita) viljellään menestyksellä. Länsiosassa löytyy useampia rautaruukkeja ja kalkkipolttimoja. Merestä pyydetään varsinkin kilohaileja, Kymijosta lohia. Asujamet ovat Hämäläisiä ja Ruotsalaisia.

Läänin kaikki kaupungit ovat meren rannalla ja Uusmaan maakunnassa.

Helsinki, maan pääkaupunki (perustettu v. 1550), jossa on kenraalikuvernöörin asunto ja keisarillinen senaatti (vuodesta 1819) sekä kaikki ylimmäiset virkakunnat, lääninhallitus, Aleksanderin yliopisto (vuodesta 1828) ja muutamia seuroja tieteitä varten, niinkuin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura y. m.; polyteknikum, normaalilyseo, ja useampia muita koululaitoksia. Kaupunki sijaitsee niemikkeellä ja on säännöllisesti, osaksipa erittäin hyvinkin rakennettu. Pohjoisosassa on Nikolainkirkko, senaatti-huone, ritarihuone, yliopiston rakennukset ja rautatien-asema; keskellä esplanaadi, Runebergin kuvapatsas ja uusi teatteri; eteläosassa tähtitieteellinen observatoriumi ja polyteknillinen opisto. Helsingin satamat ovat oivalliset (Pohjoissatama ja Eteläsatama idässä, Hietalahden satama lännessä) ja sillä on sangen suuri kauppa (suurin maassa tuontitavaroiden suhteen). Konepajoja y. m. tehtaita. 50 tuh. asukasta.

Ulkopuolella: *Töölö*, sokuritehdas; *Arabia*, porsliinitehdas; *Lapinlahti*, mieliviallisten parannuslaitos; *Söörnäs*, lastauspaikka.

Puoli peninkulmaa Helsingistä: **Wiapori**, luja linnoitus 7 saarella (*Vargön saaristo*): *Vargö*, *Gustafsvärd* y. m. Täällä oleskelee osa Wenäjän sotalai-vastoa. 1 tuh. asuk. — **Porvoo**, vanha kaupunki Porvoonjoen varrella. Piispan asunto, hyvä kauppa. Valtiopäivät v. 1809. 4,000 asuk. — **Loviisa**, kaup-pakaupunki. 2,000 asuk. Meren puolella on sata-man edustalla *Svartholman* häviöön jätetty linnoi-tus. — **Tammisaari**, Pohjan pitäjässä. Seminaari kan-sakoulujen naisopettajia varten. Tammisaaren kilo-hailit ovat kuuluisat. 1,700 asuk. — **Hankoniemi**, Bromarv'issa, vasta perustettu kauppasatama. 1,000 asuk. Meritappelu v. 1714.

Fiskars, Pohjan pitäjässä, rautaruukki ja metallitehdas. — *Korkeakoski*, Pyhäjärvellä, rautatehdas. — *Ojamo*, Lohjalla, maan vanhin malmikaivos. — *Rasepori*, linnan jäännöksiä, — ja *Mus-tio*, maan vanhin rautatehdas, Karjan pitäjässä. — *Wärälän* kylä Elimäellä. Rauhanteko v. 1790. — *Anjala*, säterikartano. An-jalan liitto v. 1788.

2. Turun ja Porin lääni ynnä Ahvena

on maan lounainen osa ja sisältää Varsinais-Suo-men, läntisen Satakunnan, pienen osan läntistä Uus-maata sekä Ahvenan. — Varsinais-Suomen ranta-maat ja pohjainen osa ovat vuorisia (Salpausselkä). Satakunnan osassa, joka enimmäkseen on tasankoa, on pohjaismäkeillä soita ja ylänkökankaita (*Hämeenkan-gas*). Läänin eteläranta ja saaristo sen edustalla ovat maan viljavimpia ja parhaimmin viljeltyjä osia. Satakunta on pitkin Kokemäenjokea viljavaa ja hy-vin viljeltyä. Vehnä valmistuu etelärannalla, missä myös tammi ja toiset paremmanlaatuiset puut hyös-

tyvät. Mehiläishoitoa harjoitetaan vähä (Turun seudulla). Reposaarella (Kokemäenjoen suulla) löytyy mustaa marmoria, Turun lähestöllä hienora-keista kraniittia. Läänin eteläosassa on monta rautaruunkia ja vaskikaivos, kalkkia poltetaan paljo Paraisten ja Kemiön pitäjissä. Kotiteollisuus on suuri Turun (puuvilla- ja palttina-kankaita), Uusi-kaupungin (puuastioita) ja Rauman (pitsejä) tienoilla. Säskylässä tehdään myllynkiviä. Läänin asujamet ovat suurimmaksi osaksi Suomalaisia (Hä-mäläisiä). Ruotsalaisia asuu Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa.

Ahvenaan kuuluu yksi suuri saari (*Ahvenan mantere*), noin 80 asuttua saarta sekä lukematon joukko kallioita ja kareja. Sen rajana on lännessä *Ahvenanmeri* ja idässä *Kihti* (Skiftet), joka erottaa Ahvenan saariston Suomen saaristosta. Meri uurttaa Ahvenan mantereeseen hyvin lahdikkaaksi (lahti *Lumpari* idässä); maa on epätasaista ja osaksi viljavaa. Kalastus ja metsästys ovat hyvin tärkeät. Asujamet jotka ovat Ruotsalaisia, harjoittavat kaup-paa ja rahdinkulkua.

Varsinais-Suomessa: **Turku**, Aurajoen varrella, maan vanhin kaupunki, entinen pääkaupunki ja en-tinen yliopistokaupunki. Täällä on hovioikeus, Suomen arkkipiispan ja läänin kuvernörin asunto. Turussa on piipliaseura, talousseura ja useampia kou-luja. Suuri kauppa- ja tehdaskaupunki (konepajoja, tupakkatehtaita, sokeritehdas, puuvillatehdas, y. m.); kauniisti rakennettu 1827 vuoden suuren palon jäl-keen. 26 tuh.asuk. Rauhanteko v. 1743. Kau-pungin merkillisin rakennus on tuomiokirkko. Tu-russa on Porthanin kuvapatsas. Joen suulla on

Turun linna, vanhin maassa (perustettu v. 1157). *Pikisaaren* luona on Turun ulkosatama.

Lähestöllä: *Ruissalo*, ihana saari, täynnä huviloita ja puistoja: Kaakossa: *Lemunniemi*, sotatappelu v. 1808.

Naantali, meren rannalla, kuuluisa villakutouksistaan. Ruoppakylpylaitos. 600 asuk. — **Uusikauunki**, meren rannalla, tekee melkoista kauppaa lehterillä ja punastioilla. Suuri rahtikauppa. 3,800 asuk. Rauhanteko v. 1721. Merenalainen sähkölennätinlanka Ahvenaan ja toinen Ruotsiin (Grislehamn).

Salo, kauppala Uskelassa. — *Dahl*, konepaja suurella Kemiön saarella. — *Littoisten* suuri verkatehdas, Nummen pitäjässä. — *Kuusluoto* (Kuusisto) Piikkiön pitäjässä; jäännöksiä linnasta, joka kuului Suomen katolisille piispoille.

Satakunnassa: **Pori**, kalarikkaan Kokemäenjoen varrella, Ulvilan pitäjässä; sen satama on *Reposaari*. Suuri kauppa, laivanrakento, konepaja y. m. tehtaita. 9 tuh. asuk. — **Rauma**, meren rannalla. Puutavarakauppa, pitsinteko. 3,500 asuk.

Ikaalisten kauppala, Kyrösselän rannalla. — *Kyröskoski*, Hämeenkyrössä, puuvillatehdas.

Uusmaalla: *Orijärvi*, Kiskossa, vaski- ja sinkkikaivos.

Ahvenanmaalla: **Maarianhamina**, Jomalan pitäjässä. 500 asuk.

Skarpans, hävitetty linnoitus Bomarsundin luona, — ja *Kastelholma*, linnaujäännöksiä, Sundin pitäjässä.

3. Hämeen lääni

sisältää lounas-osan Hämettä, Itä-Satakunnan ja vähäisen osan luoteista Uusmaata sekä ulottuu Päijänteestä (itäpuolella) Kuloveteen (lännessä). — Läänin pohjainen ja itäinen osa ovat täynnänsä korkeita ja jyrkkiä vuoria (Hämeenselkä), joilla on noin 700 jalan (= 200 m.) korkuisia kukkuloita; eteläpuoli on ta-

saisempaa ja hyvin viljeltyä. Järviä löytyy paljo (Längelmäen, Hauhon ja Wanajan reitit; Päijänne, Ruovesi ja Näsijärvi). Luoteis-osa on luontonsa puolesta sangen ihana (*Kangasalan harju*). Maanviljelys on yleensä hyvä, karjanhoito paikottain mainio. Pellavia kasvatetaan runsaasti. Metsät ovat laajat; vahtera ja saarni kasvavat itsestänsä eteläosassa. Tässä läänissä on monta tehdasta. Asujamet ovat Hämäläisiä.

Hämeessä: **Hämeenlinna**, kuvernörin asunto. Normaalityö. 4,300 asuk. Lähellä kaupunkia on *Kruunulinna* eli *Hämeenlinna* (perustettu v. 1249) ja kaunis puisto.

Mustiala, maanviljelysopisto, — *Forssa*, puuvillatehdas, — ja *Jokioinen*, Suomen suurin maatila, rautaruukki, Tammelan pitäjässä. — *Nuutajärvi*, Urjalassa, lasitehdas. — *Tervakoski*, Janakkalassa, — ja *Walkeakoski*, Sääksmäellä, paperitehtaita. — *Evoisten* metsän-opisto Lammnin pitäjässä. — *Lahti*, rautatien pysäyspaikka lähellä Wesijärveä. Nykyänsä kauppakylä.

Satakunnassa: **Tampere**, ihanalla paikalla Näsijärven ja Pyhäjärven välillä, Messukylän pitäjässä, maan suurin tehdaskaupunki (puuvillatehdas, peltatehdas, paperitehdas, verkatehdas, y. m.). 16 tuh. asukasta.

Nokia, Pirkkalassa, puuhiomo.

4. Wiipurin lääni

tapaa etelässä Suomen lahteen, idässä Laatokkaan, ja siihen kuuluu suurin osa Vanhaa Suomea. Se sisältää Etelä-Karjalan, eteläisimmän osan Savoa ja vähäisiä osia Uusmaata ja Hämettä. Maa on epätasaista (Salpausselkä ja Äyräpäänselkä), hiekansekaista ja kiviperäistä, laihaa maanlaatua, enimmiten kaskeksi poltettua ja kolkon näköistä. Kymijoen, Vuoksen ja Laatokan rantamaat ovat kui-

tenkin jotensakin viljavia ja luontonsa puolesta sangen ihania. Paljo saaria löytyy Saimaassa ja Vuoksessa sekä pitkin Laatokan rannistoa Käkisalmen kaupunkiin asti etelässä ja pitkin Suomen lahden rannistoa Koivistolle saakka idässä. Koivistolta itään päin on ranta hiekkaista ja matalaa. — Läänin parhaimmat metsät ovat Laatokasta koilliseen päin, jossa myös on suuri saha-liike. Paremmanjaisia puita ja hedelmäpuita on ainoastaan eteläisimmillä tienoilla; lehtikuusimetsä (istutettu) löytyy Uudenkirkon pitäjässä. Harvinaisista elävistä tavataan kesyttömiä tahi kesyttömiksi joutuneita peuroja, uloinna idässä; hirviä nähdään harvoin. — Maanviljelys ja kotiteollisuus ovat ylimalkaan vielä alhaisemmalla kannalla. Tattaria viljellään jotensakin paljon. Lääniin tuodaan jauhoja ja käsiteoksia Wenäjältä ja Wenäjälle viedään lohia (Kymijoesta ja Vuoksesta), pajunkuorta, lasia, marmoria, kraniittia y. m. Maantiet ovat hyvät, sillä rapakiveä löytyy runsaasti. Useampia tehtaita on perustettu etelä-osaan. — Asujamet ovat suurimmaksi osaksi Karjalaisia. Äärimmäisessä idässä (Salmen, Suistamon ja Suojärven pitäjissä ja Kitelän kappelissa Impilahdella) tunnustavat asujamet kreikan uskontoa. Äärimmäisessä lännessä (Pyhtään pitäjässä) ovat asujamet osaksi ruotsalaista sukuperää. Sitä paitse löytyy Wenäläisiä ja Saksalaisia, enimmäiten kaupungeissa. Muutamissa Muolaan pitäjän kylissä asuu Wenäläisiä.

Karjalassa: **Wiipuri**, Saimaan kanavan suulla, Wiipurin lahden rannalla, linnoitettu. Siitä viedään enemmän kuin mistään muusta maan kaupungista ulkomaille tavaroita (varsinkin lankkuja ja lautoja), joita tuodaan tänne Kuopion läänistä asti.

Täällä on hovioikeus, lääninhallitus, 6 kirkkoa, useampia kouluja, muutamia tehtaita (saippuatehdas, konepaja). Jäännöksiä linnasta, joka perustettiin 1293 ja kaunis kävelypuisto. 15 tuh. (ympäristö mukaan luettuna 17,500) asuk. Wiipurin ringelit ovat kuuluisat. Kaupungin ulkosatama on *Uras*.

Lähistöllä: *Monrepos* (Wanha Wiipuri), luonnon-ihana puisto. — Wiipurin pamaus v. 1495, Wiipurin kujanjuoksu v. 1790 (meritappelu lähellä *Ristinientä* Säkjärvellä).

Käkisalmi, Vuoksen pohjaisilla suuhaaroilla, ent. linnoitus, 1400 asuk.; — ja **Sortavala**, Laatokan pohjaisrannalla, kansakoulunseminaari, 1 tuh. asuk.; molemmat tekevät kauppaa Pietarin kanssa.

Pyterlahti, kylä Wirolahdella, kraniittilouhos. — *Suotniemi*, Käkisalmen luona, fajansitehdas. — *Kurkijoki*, maanviljelys-opisto. — *Ruskeala*, Ruskealan pitäjässä, marmorilouhos. — *Pitkäranta*, kylä Impilahden pitäjässä, tina- ja vaskikaivos. — *Walamo* ja *Kononsaari*, Laatokan saaria, joissa on kreikkalaisia luostareja; edellinen hyvin viljelty ja ihana. — Jääsen kirkolla on rakennettu rantasilta Vuoksen yli.

Uusmaalla: **Hamina**, Suomen lahden rannalla, Wehkalahden pitäjässä, ent. linnoitus, kadettikoulu. 3,000 asuk. Rauhanteko v. 1809. — **Kotka**, saarella Kymijoen itäisessä suuhaarassa, äsken perustettu kaupunki, jolla on vilkas sahaliike. Muinoin linnoitettu satama. 1,500 asuk.

Lähestössä: *Ruotsinsalmi*, meritappeluja vv. 1789 ja 1790. — Kymijoen itäisen haaran suulla: *Kymi*, linnoitus. — *Turpa*, ruutitehdas, ja *Inkeroinen*, paperitehdas ja puuhiomo, Sippolassa. — *Suursaari*, Suomenlahdessa; hedelmätön ja vuorinen (porfyriä). Laivan luotsaus, kalastus ja hylkeenpyyntö ovat elinkeinoja. Meritappelu v. 1788.

Hämeessä: *Kuusankoski*, Walkealassa, paperitehdas.

Savossa: **Lappeenranta**, Saimaan etelärannalla;

sen luona ent. linnoitus. 1,400 asuk. Kaupungin vieressä on kotimaisen sotaväkemme leiripaikka.

Lauritsala, Saimaan kanavan pohjaispäässä, lastauspaikka.

5. Mikkelin lääni,

johon kuuluu Keski-Savo ja Itä-Häme, on Päijänteen ja Oriveden välillä, joista edellinen länsipuolella ja jälkimäinen itäpuolella. — Se on täynnänsä lukemattomia järviä, jotka peittävät enemmän kuin neljänneksen sen pintaa (idässä Saimaan vesijakso Orivedestä alkaen Saimaan järveen saakka, lännessä Puulavesi ja Sysmän reitti). Maa on enimmäkseen mäkistä ja harjukasta (Savonselkä). Lännessä kohoavat harjanteet 600—800 jalan korkeuteen (= 180—240 m.). Maanlaatu on kiviperäistä ja hiekansekaista. Kaskenpoltolla ja suonviljelyksellä saadaan kuitenkin viljaa tavallisesti enemmän kuin tarvitaan; Savon osassa viljellään paljo tattaria. Suurta sahaliikettä harjoitetaan; myöskin löytyy muutamia rautatehtaita. Järvistä pyydetään enintään muikkuja ja kuhia; Saimaassa löytyy myöskin lohia ja hylkeitä. Läänistä myydään hevosia, hampua, halkoja, voita ja lihaa. Asujamet ovat suurimmaksi osaksi karjalaista sukuperää.

Savossa: **Mikkeli**, Saimaan lahden rannalla, lääninhallitus. 1,800 asuk.

Lähestöllä: *Porrassalmi*, sotatappelu v. 1789.

Savonlinna, saarella Haukiveden ja Pihlajaveden välillä, Säämingin pitäjässä ja Vanhassa Suomessa; sillä on linna (*Olavinlinna* l. *Olofsborg*). 1,500 asuk.

Punkaharju, kruunun puisto kaitasella pitkällä saarella Puraveden ja Pihlajaveden välillä, ihanalla seudulla. — *Kangassaari*, Kerimäellä, lasitehdas. — *Oravi*, rautatehdas; — *Parikmäki*, sotatappelu v. 1789 — ja *Haapaniemi*, ent. sotakoulu,

Rantasalmen pitäjässä. — *Raaheenlinna* Kristiinan pitäjässä, linnanjäännöksiä.

Hämeessä: **Heinola**, Jyrängön kosken varrella, 1,200 asuk.

6. Kuopion lääni

sisältää Pohjais-Karjalan, Pohjais-Savon ja Koillis-Hämeen, sekä ulottuu Keiteleestä lännessä Wenäjän rajaan asti idässä. Maa alenee pohjaispuolelta 600 ja 800 jalasta (= 180—240 m.) eteläpuolelle päin 300 ja 400 jalkaan (= 90—120 m.) saakka ja siinä on joko harjuja (Suomenselkä, Savonselkä, Karjalanselkä ja Salpausselkä), yksinäisiä vaaroja ja syviä laaksoja, tahi laajoja järviä (Pielisreitti, Kallaveden ja Rautalammen reitit), veteliä soita, rämeitä ja nevoja. Karjalan osassa on pitkältä kaltavia mäkiä, joista usea on kukkulalle asti peitetty viljavalla mullalla, ja sen vuoksi joko viljelty tahi kasvava kaunista lehtimetsää. Läänin muissa osissa on jyrkkiä ja enimmiten alastomia vuoria sekä kaitoja laaksoja. Maanlaatu on hiekansekaista ja mukulakivistä, vaan ei ylimalkaan kuitenkaan laihaa. Vilja, jota enimmiten saadaan suonviljelyksellä ja kaskenpoltolla, riittää tavallisina vuosina tarpeeksi asti. Niityt ja laitumet ovat parempia kuin Mikkelin läänissä. Metsät ovat suuret läänin pohjais- ja itä-osissa (enimmiten mäntyä, etelässä enimmiten koivua); sahaliike on vilkas. Vedet ovat rikkaat rautamudasta eli hölmästä, josta myöskin läänissä metallia sulatetaan; vaskea löytyy Karjalassa. Läänistä viedään ulos varsinkin lankkuja ja lautoja; vieläpä voita, hevosia, turkiksia ja metsälintuja. Asujamet ovat karjalaista sukuperää. Osa Liperin ja Ilomantsin pitäjäläisistä tunnustaa kreikan uskontoa.

Savossa: **Kuopio**, kauniilla paikalla Kallaveden rannalla, läänin- ja hiippakunnan-hallituksen istuin, vilkas kauppa. 7,700 asuk.

Lähistöllä: *Puijonmäki*, 505 jalkaa (150 m.) Kallaveden (775 jalkaa = 230 m. meren pinnasta), ihana näköala; — ja *Toivala*, tunnettu 1808 vuoden sodasta; — *Souru*, Karttulassa, rautatehdas. — *Iisalni*, kauppala; — ja *Koljonvirta*, sotatappelu v. 1808, molemmat Iisalmen pitäjässä. — *Warkaus*, kauppala ja konepaja, Leppävirroilla. — *Juvankoski* Nilsiässä, konepaja.

Karjalassa: **Joensuu**, Pielisjoen suulla, vilkas kauppa ja sahaliike. 2,000 asuk.

Wärtsilä, suuri rautatehdas Tohmajärven pitäjässä. — *Puhos*, Kiteellä, konepaja. — *Mökkö*, Ilomantsissa, rautatehdas. — *Nurmeksen* kauppala, Pielisjärven luona. Sen lähistöllä: *Kuokastenkoski*, rautatehdas.

7. Waasan lääni

sisältää eteläisen Pohjanmaan, koillisen Satakunnan ja Luoteis-Hämeen. — *Pohjanmaa* on alaista tasankoa, joka on avarin maassamme ja jolla ainoastaan mataloita mäkimaita ja muutamia isompia harjanteita*) löytyy. Se on 4—5 peninkulman levyinen, alenee tuskin huomattavasti mertä kohti ja joukko virtoja ja jokia juoksee sen läpi. Meren rannisto on pitkältä matala ja rikas saarista, joista Meren Kurkussa olevat ovat uloimpina meressä. Pohjanmaan sisä-osan tekee Suomenselkä epätasaiseksi. Tasangon etelä-osassa on maa viljavaa savimaata, hyvin viljeltyä ja viljarikasta, varsinkin pitkin Kyrönjoen ja meren rantoja, missä kasvaa suuriyväistä viljalajia (Waasan ruista). Ison-Kyrön pitäjän vainioita kiitetään laajimmiksi maassa. Tasangon pohjais-osa on maanlaadultaan laihempaa,

---

*) Merenkulkijoille ovat *Bötomvuoret*, Lapväärtissä, tunnetut.

mutta täälläkin saadaan jyviä tarpeeksi. Suon- ja niitynviljelystä harjoitetaan myös innolla ja taidolla. Metsästä on monessa paikassa puute. Meren rannistolla harjoitetaan etuisaa hailinkalastusta ja hylkeenpyyntöä. Asujamet ovat taitavat kaikellaisissa käsitöissä, ja etenkin maan parhaimpia laivanrakentajia ja kirvesmiehiä, joina heitä käytetään koko maassa. Meren rannan asujamet ovat ruotsalaista sukuperää. Läänin suomalaiset asujamet ovat Hämäläisiä.

Hämeen ja Satakunnan osat ovat täynnä korkeita harjanteita (Suomenselkä ja Hämeenselkä) ja järvijaksoja (Keiteleen ja Saarijärven reitit sekä Näsijärven pohjaiset lisävedet) sekä maanviljelykselle vähemmin sopivat. Metsät ovat laajat ja antavat laivanrakennustarpeita merikaupungeille. Niissä on myöskin hirviä.

Pohjanmaalla, kaikki meren rannalla: **Nikolainkaupunki** (ent. Waasa), hovioikeuden ja lääninhallituksen istuin. Useampia kouluja, melkoinen kauppa ja muutamia tehtaita (puuvillatehdas). 8,200 asuk. Kaupungin laivasatama on *Brändö*. Lähestöllä: *Korsholma*, ent. linna. — **Uusi Kaarleby** eli **Joensuu**, Lapuanjoen suulla. Seminaari kansakoulujen miesopettajia varten. 1,200 asuk. — **Pietarsaari**, Pietarsaaren pitäjässä, vilkas rahtikauppa. 2,000 asuk. — **Kokkola**, kasvava kauppa, 2,200 asuk. — **Kaskinen**, saarella Närpiön pitäjässä, oivallinen satama. Hailinpyyntö. 800 asuk. — **Kristiinan kaupunki**, Lapväärtin pitäjässä, suuri kauppa. 2,700 asuk.

Östermyra, Ilmajoella, rautitehdas. — *Napue*, kylä Isossa-Kyrössä, sotatappelu v. 1714. — Tunnetut 1808 vuoden sodasta ovat *Lapuan Isokylä* Lapualla; — *Alavuus*; — *Ruonan silta* — ja *Salmi* Kuortaneella; — *Juutas*, lähellä U. Kaarlebytä; — ja *Oravainen*.

Hämeessä: **Jyväskylä**, Päijänteen pohjaisella rannalla. Kansakoulun-seminaari. 2,300 asuk.

Karstula ja *Lintulahti*, Saarijärvellä, sotatappeluja v. 1809.

8. Oulun ja Kajaanin lääni

on suurin kaikista lääneistä (3 tuh. neliöp.); siihen kuuluu pohjainen Pohjanmaa sekä Suomen osat Lapinmaata ja Länsipohjan maata (maa Tornionjoen ja Ounasselän välillä). — *Pohjanmaa* on Pohjanlahtea kohti kaltava maakunta, jonka läpi monta jokea juoksee. Sisämaa on täytetty korkeilla harjanteilla (Maanselkä, Suomenselkä, Kainunselkä), joiden kukkulat ovat 800—1,600 jalan (= 240—480 m.) korkuisat, hietakankailla ja sangen monilla järvillä (Oulunjärvi lisävesineen sekä järvet itäpuolella Maanselkää). Sanomattoman suuret rämeet peittävät ison osan maakunnan pintaa. Rantamaa on alaista tasankoa, jonka läpi kulkee merelle päin harjanteita. Maanlaatu on enemmiten laihaa ja maanviljelys hyvin epäluotettavaa useasti sattuvain hallojen vuoksi, jotka varsinkin tapahtuvat sisämaassa. Rantamaa on hyvin viljeltyä noin 5 ja 10 peninkulman leveydeltä. Sisä-osissa harjoitetaan suonviljelystä ja kaskenpolttoa. Ylimalkaan kylvetään enemmän ohraa kuin ruista, jonka halla useammin panee. Niityt ja laitumet kasvavat runsaasti heinää; karjanhoito on sentähden suuri-arvoisen maakunnalle. Limingan niityt eteläpuolella Oulun kaupunkia ovat yhtä mainiot kuin Ison-Kyrön vainiot. Sisimmäiset osat (Kajaanin lääni, Kainunmaa) sisältävät paraasti säilyneet metsät koko maassa; siellä poltetaan paljo tervaa, jota virtaavia jokia myöten viedään meren rannalle. Rantamaa

on metsätön. Pohjaiset joet ovat taimenista ja lohista rikkaat. Muutamista vesistä saadaan vähempiarvoisia helmiä. Metsästys on hyvin etuisaa. Rautamutaa löytyy monessa järvestä ja rämeessä, vaskimalmia Kuusamossa. Asujamet ovat karjalaista sukuperää. — *Länsipohja* on epätasainen Ounasselän vuoksi ja Tornionjoen tienoilla on maa viljavata.

Lapinmaassa on joukko vuoria ja harjanteita, kankaita, soita ja rämeitä. Viljaa ja juurikasveja viljellään siellä aivan vähä, kuitenkin kylvetään potaatteja, nauriita, ruista ja ohraa Inarinjärvelle saakka. Utsjoella on kaikki maanviljelys tuntematonta. Marjoja löytyy runsaasti, metsät ulottuvat Inarinjärvelle asti. Kultaa huuhdotaan Ivalojoella. Varsinaiset asukkaat ovat Lappalaisia. Ne hankkivat ravintonsa peuroista, jotka syövät peuransamalta, tahi kalastamisella ja nauriinviljelemisellä. Suurin osa asujamia on Suomalaisia, jotka harjoittavat maanviljelystä, kalastusta ja karjanhoitoa. Osa Lappalaisia on taipunut Suomalaisten elantotapaan. Suurena rasituksena ovat Lapinmaan lukemattomat sääsket. — Lapinmaa jakautuu seitsemään *Lappiin*: *Tornion* eli *Enontekiäisten* ja *Muonion* niskan länn., *Kittilän*, *Sodankylän* ja *Kuolajärven* etel., sekä *Inarin* ja *Utsjoen* *Lapit* pohj. Viisi viime mainittua sanotaan yhteisellä nimellä *Kemin Lapiksi*.

Pohjanmaalla: **Oulu**, kauppakaupunki, Oulunjoen suulla (Merikoskella), harjoittaa kaikista maamme kaupungeista suurinta tervavientikauppaa. Läänin hallituksen istuin; suuri nahkatehdas. 10,700 asuk. — **Raahe**, meren rannalla, Saloisten pitäjässä. Hyvä kauppa, melkoisa laivasto. 3,000 asuk. — **Kajaani**, Kajaaninjoen (Koivukosken) varrella, Paltamon pitäjässä;

vähäinen liike. 900 asuk. — **Kemi**, Kemijoen suulla. 400 asuk.

Kajaanin linna, linnanjäännöksiä saarella Koivukoskessa. — *Siikajoki*, *Revonlahti* ja *Pulkkila*, pitkin Siikajokea, sotatappeluja v 1808. — *Olkijoki*, Saloisissa, sovinnonteko v. 1808. — *Hailuoto*, suuri saari meressä.

Länsipohjanmaalla: **Tornio**, lähellä Tornionjoen suuta, kaupittelee lohia ja Lapin tavaroita. 1 tuh. asukasta.

Aavasaksa, vuori Tornionjoen varrella lähellä napapiiriä; siellä käyvät Juhannuksen aikana ne, jotka tahtovat nähdä aurinkoa sydän-yöllä.

Skandinavia

sisältää suuren varsinaisen *Skandinavian niemimaan*, tuon paljoa pienemmän *Jyllannin niemimaan* ja koko joukon saaria. Siinä on kolme kuningasvaltaa: Ruotsi, Norja ja Tanska. Ruotsi ja Norja käsittävät yhteensä Skandinavian niemimaan. Ruotsin mannermaa on kaakkoinen osa tätä niemimaata, Norjan mannermaa läntinen ja pohjainen osa.

Skandinavian niemimaa

on ainoastaan koillispuoleltaan yhteydessä Euroopan muun mantereeseen kanssa. Muutoin on merta niemimaan ympärillä. Rannistolla on melkein lakkaamaton saaristo. Saariston saaret ovat kuitenkin ainoastaan luoteisella rannistolla vähän suurempia. Täällä ovat *Lofotensaaret* y. m. Norjan rannalla tunkeuvat meren lahdet syvälle maan sisään. Huomattavimmat ovat: Skagerrakista *Kristianian vuono*; Pohjanmerestä *Stavangerin vuono*, *Hardangerin vuono* ja *Sognevuono*; Atlantin merestä *Trondhjemin vuono*; Jäämerestä *Altenvuono*, *Tenorvuono* ja uloinna *Varan-*

gin vuono. — Koko niemimaan pituus (Nordkynin ja Smyge Hukin välillä) on noin 250 maatiet. penink.; suurin leveys noin 80. Pinta-ala on kaksi vertaa suurempi kuin Suomenmaan.

Läntisellä ja luoteisella puolella on suuri vuoristo, joka täyttää melkein koko Norjan ja Pohjais-Ruotsin. Vuoristo on ylimalkaan avaroita ylänköjä, joilla siellä täällä on korkeita huippuja tahi laaksoja, jotka eivät juuri ole syviä. Näiden vuorien pohjaispuolennimenä on *Kölen*; sen keskimääräinen korkeus on 2,000 jalk. (=650 m.). Sen korkein osa on rajana Ruotsin ja Norjan välillä ja siitä kohoaa Ruotsin korkein huippu *Sarektjokko* 7,200 jlk. (=2,100 m.). Vuorijonon eteläisemmät ja korkeammat osat *Dovre fjeld* ja *Langfjeldene* ovat Norjassa. Edelliseen kuuluu etenkin pelkkiä avaroita ylätasankoja, vaan Langfjeldenevuoristossa on korkeita vaaroja, joista mainittakoon *Jötunfjeld*, lähellä Sogne-vuonon sisimmäistä pohjukkaa, jolla vaaralla on Skandinavian korkein huippu *Ymesfjeld* (eli *Galdhöpiggen*), 8 tuh.jlk. (=2,600 m.).

Korkeimmat tunturiseudut ovat peitetyt ikuisella lumella. Kölin avarin lumi-aukio (jökeli) on *Fondi*, joka ulottuu merelle asti. Pohjaispuolella Sognevuonoa on *Justedalsbräi*, avarin lumi-aukio koko Europan mannermaalla.

Koko tämä vuoristo ja sen luona olevat saaret kohoavat länsipuolella jyrkästi merestä, useassa kohdin monen tuhannen jalan korkuiksi. Itään ja kaakkoon päin alenee se vähitellen. Ruotsinmaan pohjais-osien läpi kulkee monta leveää harjannetta, joiden välillä on pitkänkaitaisia laaksoja. Etelä-Norjassa on isoja laaksoja (*Gudbrandinlaakso*, *Itälaakso* eli *Österdalen* y. m.). — Ruotsinmaan suurten järvien

ympärillä on alamaata. Etelä-Ruotsi on alaista vuorimaata.

Yläisin paikka on *Smålannin vuorimaa*, ja enimmin tunnetut vuoret *Taberg* ja *Omberg* Wetterin rannalla sekä *Kinnekulle* Wenerin rannalla.

Suurimmat tasangot ovat: *Skånen tasanko*, eteläisin osa niemimaata; *Länsigötan tasanko*, etelä- ja kaakkoispuolella Weneriä; *Itägötan tasanko*, idässä päin Wetteristä; *Uplannin tasanko*, pohjaispuolella Mälaria. — Gotlannin ja Ölannin saaret ovat jotenkin korkeita ja enimmälti tasaisia kalkkikallioita.

Jokia (*virtoja*) löytyy hyvin monta, vaan useimmat niistä ovat vain vähäksi osaksi haaksikulle sopivat, sillä maan epätasaisuuden vuoksi ovat ne virtaisat ja täynnään putouksia ja koskia. Enimmät saavat alkunsa länsi-vuoristosta, muutamats taas siitä seudusta, jossa Kölen ja Dovrefjeld, Skandinavian niemimaan etevimmät vedenjakajat, yhdistyvät.

Ruotsin huomattavimmat joet ovat: *Tornion joki*, *Uumajan joki*, *Ångermanjoki*, *Daljoki*, *Motalan virta* ja *Götajoki*. — *Tornion joki*, *Uumajan joki* ja *Ångermanjoki* kuuluvat Pohjais-Ruotsin suuriin vesiin, joista moni virtaa läpi isojen järvien. Ensimmäinen ja sen syrjäjoki, *Muonion joki*, ovat Ruotsin rajana Suomea vastaan (kaupunki: Haaparanta). — *Daljoki* syntyy kahdesta latvajoesta, *Itäisestä Daljoesta* ja *Läntisestä Daljoesta*; — *Motalan virta* tulee Wetteristä ja laskee Bräviktiin (kaupunki: Norrköping.) — *Götajoen* alkupuolinen juoksu on *Klarjoki*, joka laskee Weneriin (kaupunki: Karlstad). — *Götajoki* tekee *Trollhättepoutokset* ja laskee Kattegatiin (kaupunki: Göteborg).

Norjan huomattavimmat joet ovat *Glommen* ja *Dramsjoki*. — *Glommen* virtaa läpi Österdalin ja las-

kee itäpuolella Kristianian vuonon suuta (kaupunki: Frederiksstad). Sen syrjäjokena on *Vormen*, jonka ylistä osaa nimitetään *Laageniksi* [loo] ja joka juoksee Gudbrandin laakson ja *Mjösenjärven* läpi. Lähellä suutansa tekee Glommen *Sarpen*-nimisen putouksen. — Dramsjoki laskee Kristianian vuonon läntiseen lahteen (kaupunki: Drammen). — Norjan ja Suomen välistä rajaa myöten juoksee *Tenäjoki*, joka laskee Tenovuonoon.

Järviä on useita ja suuria. Ruotsissa löytyy 4 suurta järveä, jotka eroittavat Etelä-Ruotsin muusta maasta, nim. *Weneri* (100 neliöpenink.), *Wetteri*, *Hjelmari* ja *Mälari*. *Wenerillä* on suuressa määrässä vaihteleva vedenkorkeus. *Wetteri* on merkillinen kirkkaasta ja keveästi liikkuvasta vedestänsä. *Hjelmari* juoksee *Eskilstunajoen* kautta *Mälariin*, joka järvi on merkillinen monista saaristansa ja laskee Tukholman läpi lyhyen virran kautta Itämereen. — Norjassa on *Mjösen*, y. m.

Skandinavian niemimaan vesirikkaimmat putoukset ovat *Trollhätteputoukset* (120 jalkaa = 40 m. korkeat) ja *Sarpen* (70 jlk. = 22 m.). Vesiputouksia, jotka ovat merkilliset ison korkeutensa vuoksi, vaan joissa on vähä vettä, ovat *Rjukandfos* (750 jlk. = 240 m.) Maanjoessa [moon], ja *Wöringfos* (600 jalk. = 200 m.) vähäisessä, Hardangerin vuonoon laskevassa rantajoessa.

Ilmasto niemimaalla on tämän pituuden vuoksi hyvin erilainen pohjaisessa ja etelässä. Toinen erillaisuus ilmestyy, kuin verrataan seutuja kummallakin puolella tuota suurta läntistä tunturijonoa. Norjan länsirannalla, jota Golfivirta lämmittää, on nimittäin lauhkea meri-ilmasto. Meri ei sentähden jäädy, ei edes Nordkapin luona, ja kosteus on sangen suuri, sillä lämpimän meri-ilman jäähdyttävät kylmät tunturit. Bergenin kaupungissa nousee sateen määrä sen vuoksi 70 tuumaan (= 1,800 millim.)

korkeuteen*). — Etempänä idässä on ilmasto mantereinen. Lauhkein ilmasto Ruotsissa on Skånen tasangolla ja Gotlannissa.

Kasvillisuus on myöskin hyvin erilainen. Pyökki kasvaa Wetteriin ja Bergenin kaupunkiin asti, tammi ja hedelmäpuut Trondhjemiin ja Daljokeen saakka. Metsissä kasvaa enimmäkseen kuusia ja mäntyjä. Skandinavian niemimaan läntisissä ja pohjaisissa osissa löytyy avaria seutuja, joissa ei ole ollenkaan metsää ja niissä kasvaa vain sammalta ja muutamia muita ruskealtavia tunturiruohoja. Etelä-Ruotsia voi sanoa *maanviljelysseuduksi*; sitten seuraa *havupuiden seutu* ja vihdoin *napaseutu*. *Ikui-*
nen lumi alkaa Etelä-Norjassa 5,000 (= 1,600 m.) ja Nordkapin luona 2,000 (= 650 m.) jalan korkeudella.

Merkillisemmät **eläinlajit** ovat ylimalkaan samat kuin meillä. Erittäin tulee kuitenkin huomata länsirannan suuri rikkaus *kaloista* ja *vesilinnuista*.

Molemmilla kuningaskunnilla, Ruotsilla ja Norjalla, on yhteinen kuningas. Sota ja rauha kuin myöskin kaikellinen yhteys vieraiden valtojen kanssa ovat molempain valtakuntain yhteiset; vaan muissa suhteissa on kumpainenkin valtakunta toisistansa erillään.

Ruotsin kuningaskunta (8 tuh. neliöpenink., 4,6 milj. asuk.) jaetaan 4 osaan: *Götanmaa* etelässä, *Sveanmaa* keskellä, *Norlanti* pohjassa ja *Lapinmaa* pitkin Köliä. Nämät osat jaetaan maakuntiin.

Norjan kuningaskunta (5,700 neliöpenink., 1,9 milj.

---

*) Norjassa sataa runsaimmin, nim. 75 tuumaa (2,000 milim.) 1°:n päässä pohjaiseen päin Bergenistä, Florössa, jonka läheisyydessä manner kohoaa 3,800 jalan (= 1,250 meterin) korkeuteen.

asuk.) jakautuu Dovre- ja Langfjeldenien kautta 3 osaan: *Nordenfjeldin Norja*, pohjaispuolella Dovrefjeldiä; *Vestenfjeldin Norja*, länsipuolella Langfjeldeniä; *Söndenfjeldin Norja*, eteläpuolella Dovrefjeldiä ja itäpuolella Langfjeldeniä.

Norjalaiset ja *Ruotsalaiset* puhuvat eri kieltänsä, vaan nämät kielet ovat hyvin toistensa kaltaiset. Ruotsissa käytetään ruotsalaista kirjakieltä, vaan Norjassa, joka monia vuosisatoja on ollut yhdistettynä Tanskan kanssa, mistä se v. 1814 eroitettiin, on sama kirjakieli kuin Tanskassa. Ruotsin ja Norjan pohjaisissa osissa löytyy myöskin *Suomalaisia* ja *Lappalaisia*. Nämät viimeksimainitut elävät joko paimentolaisina peuroinensa tunturiseuduilla („Tunturilappalaiset“) tahi meren rannalla kalastaen („Merilappalaiset“). Suomalaiset, Norjassa „Kainulaisiksi“ nimitetyt, harjoittavat karjanhoitoa sekä vähäisen maanviljelystä ja kalastusta.

Elinkeinot ovat näissä kahdessa maassa hyvin erilaiset. **Ruotsissa** ovat *maanviljelys* ja *karjanhoito* tavallisimpia elinkeinoja, ja maa viepi viljaa ulkomaille. Maan viljavimmat osat ovat Skåne ja taasangot suurten järvien ympärillä. Pellavasta viljellään paljon Norlannissa. — *Vuorityö* on isompi kuin Norjassa, samaten kuin maanviljelyskin. Rautaa löytyy melkein joka osassa maata, ja Keski-Ruotsissa on Klarjoen ja Ahvenanmeren välinen tienoo erinomaisen rikas *raudasta*. Ruotsin paras rauta saadaan Dannemorasta. Suuria vaskikaivoksia löytyy Falunissa ja Ätvidabergissä. Salan luona on vähä-arvoinen hopeakaivos. *Metsäliike* on myöskin tärkeimpiä elinkeinoja ja mitä tulee puutavaravien suuruuteen, on Ruotsi ensimmäinen maa Euro-

passa; enimmäen tuodaan Norlannista. — *Kalastus* ei juuri ole tärkeätä.

Ruotsin *teollisuus* on paljoa korkeammalla kannalla kuin Norjan. Norrköpingissä ja Göteborgissa on suuria verka- ja puuvillatehtaita. Motalassa on valtakunnan suurin konepaja. Eskilstunassa valmistetaan somimpia teräs- ja rautateoksia. — Sisämaan *kauppa* on myöskin paljoa suurempi ja sitä edistävät *kanavat* ja *rautatiet*. Poikki maan kulkee suuri kanavareitti, joka vie Itämerestä Kattegatiin. Erästä Itämeren lahdesta vie nimittäin *Götan kanava* Wetterin ja vähempien järvien läpi Weneriin. *Trollhättekanava* vie Götajoen putousten ohitse. *Söderteljen kanava* yhdistää Mälarin Itämereen. *Rautatiet* johtavat Tukholmasta Sveanmaan ja Götanmaan useimpiin kaupungeihin, Sundsvalliin ja Norjaan. — Ulkomaan kauppa on sangen vilkas, mutta toimitetaan suureksi osaksi ulkolaisten laivoilla. Ruotsin arvoisimmat vientitavarat ovat rauta ja metsän tuotteet. Tärkeimmät tuontitavarat ovat: koloniatavarat, suola, viini y. m. — *Meriliike*, vaikka kyllä suurenlainen, on kuitenkin vähempi kuin Norjassa. Suurimmat *kauppakaupungit* ovat Göteborg (rautaa, puutavaroita ja viljaa), Tukholma (rautaa) ja Malmö (viljaa).

Norjassa on *maanviljelys* pää-elinkeinona ainoastaan Söndenfjeldin Norjassa ja eräässä paikkakunnassa Trondhjemin vuonon äärellä. Maa on liian hedelmätöntä, ja $\frac{1}{120}$ osa vain koko maasta on peltoa (Suomessa $\frac{1}{42}$ osa), jonka tähden vuotuisesti tuodaan maahan 2 miljonaa tynnyriä viljaa. *Karjanhoito* on sitä vastoin suuriarvoinen, varsinkin tunturiseuduilla, joilla kesällä, samoin kuin Alpeilla, ajetaan karja tunturilaitumelle.

Tärkeimpiä elinkeinoja Norjassa ovat *metsähoito* ja etenkin *kalastus*. Sönden fjeldin Norjassa on laajoja kuusi- ja mäntymetsiä, jonka tähden sieltä viedään ulos palju puutavaraa. Niitä viedään varsin kin Drammenin, Kristianian ja Frederiksstadin kaupungeista. Vesten- ja Norden fjeldin Norjan ranta- mailla on kalastus pää-elinkeinona. Etenkin kalastetaan silliä ja turskaa. Lofotensaarille keräytyy vuotuisesti noin 25 tuhatta henkeä kalastamaan ja Norjasta viedään palju kaloja, etenkin Espanjaan ja muihin katolisiin maihin, joissa paaston aikana syödään kalaa. Etenkin Bergen ja Stavanger toimitavat Norjan kalakaupan.

Vuorityö ja *teollisuus* ovat Norjassa vähäarvoisia. Sönden fjeldin Norjassa on monta rautakaivosta ja hyvin rikas hopeakaivos Kongsbergissä; Norden fjeldin Norjassa on Röraasin [oos] vaskikaivos. *Meriliike* on erinomaisen suuri, ja Norjalaiset ovat paraita merimiehiä maan päällä. Norjan tärkeimmät *kauppakaupungit* ovat Kristiania ja Bergen. Rautatiet johtavat Kristianiasta läheisiin kaupungeihin, Trondhjem'iin ja Ruotsiin.

Uskonto molemmissa valtakunnissa on lutherilainen ja valistus on yhtä edistynyt kuin useimmissa muissa sivistyneissä maissa. Ruotsissa on kaksi yliopistoa, Upsalassa ja Lundissa. Norjassa on yksi yliopisto, Kristianiassa.

Ruotsi.

Kuninkaan vallan rajoittavat *valtiopäivät*, jotka jakautuvat kahteen „kammariin“.

Yleisen hallinnon suhteen jakautuu valtakunta 24 lääniin sekä Tukholman *ylimaaherran alaan*; kirk-

kohallituksen ja koulutoimen tähden 12 *hiippakuntaan*; lain-käyttämisen suhteen 3 *hovi-oikeuden piiriin*.

Ruotsin suurimmat **kaupungit** ovat: Tukholma 200 tuh., Göteborg 80 tuh., Malmö 42 tuh. ja Norrköping 28 tuh. asukasta.

Sveanmaa

sisältää maakunnat: *Uplanti*, pohjaismpuolella Mälaria, *Westmanlanti*, länsipuuolella Uplantia, *Södermanlanti*, eteläpuolella Mälaria, *Nerike* lounaspuolella, *Wermlanti* ja *Taalain maa* (Dalarne) luodepuolella, sekä *Gestriklanti* pohjaismpuolella Uplantia.

Uplannissa ovat *Tukholma* ja *Upsala*.

Tukholma (Stockholm), valtakunnan pääkaupunki, on rakennettu osaksi saarille, osaksi mannermaalle Mälarin ja Itämeren yhtymäpaikoille. On asemansa vuoksi Europan kauneimpia suuria kaupunkeja. Sen rakennuksista mainittakoon: tuo komea *Kuninkaan linna*, *Riddarholman kirkko*, jossa ovat kuningasten haudat, ja *Kansallismuseo*.

Mälarin ihanalla ympäristöllä on monta linnaa, niinkuin *Haga*, *Ulriksdal*, *Drottningholm* ja *Gripsholm*.

Upsala, Fyrisjöen varrella, on valtakunnan arkipiispan asunto. Samoin kuin Lundissa, on Upsalassakin yliopisto ja kuuluisa tuomiokirkko.

Pohjaisessa Uplannissa on *Dannemoran* rautakaivokset.

Westmanlannissa ovat *Westerås* ja *Sala*, **Södermanlannissa** *Nyköping* ja *Eskilstuna*, **Nerikessä** *Örebro* Hjelmanin luona, **Wermlannissa** *Karlstad* lähellä Klarjoen laskua Weneriin, **Taalain maassa** *Falun* ja *Elf-dalin* porfyirilouhos, **Gestriklannissa** *Gefle*.

Gefle harjoittaa suurta kauppaa, meriliikettä ja laivarakentoa.

Wermilannin luoteis-osassa ovat asujamet osaksi Suomalaisia.

Götanmaa

sisältää maakunnat *Itägötanmaa*, *Länsigötanmaa*, *Smålanti*, *Bleking*, *Skåne*, *Hallanti*, *Bohuslääni* ja *Dal* sekä *Ölanti* ja *Gottlanti*.

Itägötanmaassa ovat *Norrköping* ja *Motalan* kaupala *Motalan* virran varrella, *Linköping*, *Söderköping*, *Götan* kanavan varrella ja *Wadstena* Wetterin rannalla.

Linköpingistä kaakossa on *Åtvidabergin* vaskikaivos.

Länsigötanmaassa ovat *Göteborg* ja *Wenersborg* Götajoen varrella ja *Karlsborgin* linnoitus Wetterin rannalla.

Göteborg, jonka halki kulkee joukko kanavia, on merkillinen rikkaudestaan ja komeista rakennuksistaan.

Smälannissa ovat *Kalmar* Kalmarin salmen varrella ja *Jönköping* Wetterin etelärannalla; **Blekingissä** on *Karlskrona*.

Kalmar on tunnettu linnastansa, jossa Kalmarin liitto tehtiin v. 1397. — *Jönköping* on Götan hovi-oikeuden istuin (Svean hovi-oikeus on Tukholmassa). — *Karlskrona* on Ruotsin sotalaivaston satama.

Skånessa ovat *Ystad*, *Malmö*, *Landskrona* ja *Helsingborg* rannalla. Maan sisässä ovat *Kristianstad* ja *Lund*.

Malmö vie ulos paljon viljaa, *Kristianstad* on Skånen ja Blekingin hovi-oikeuden istuin. — *Lund* oli katolisella ajalla Pohjan arkkipiispan asunto. Tässä on valtakunnan toinen yliopisto. Kaupungissa on suuri tuomiokirkko.

Hallannissa on *Halmstad*, **Bohusläänissä** *Marstrand* ja *Uddevalla*; **Dalissa** ei ole mitään merkillisempää paikkaa.

Gotlannissa on *Visby*, muinoin etevä kaupunki Hansan liitossa. *Visbyssä* on paljon raunioita ja sitä on sen vuoksi sanottu „Pohjan Ruomiksi“.

Norlanti

sisältää maakunnat: *Helsinglanti*, *Herjedal*, *Jemtlandi*, *Medelpad*, *Ångermanlanti* ja *Länsipohja* (*Westerbotten*). Rannalla on monta pienempää kaupunkia, jotka harjoittavat laivain rakentamista ja kaupitsevat Norlannin tuotteita.

Huomattavimmat ovat: *Sundsvall*, Norlannin suurin kaupunki, 10 tuh. asuk., — *Hernösand* *Ångermanjoen* varrella, — *Uumaja* *Meren Kurkun* rannalla — ja *Haaparanta* *Tornionjoen* varrella, vastapäätä *Tornion* kaupunkia.

Lähellä *Uumajaa* ovat *Hörnefors*, *Säffvar* ja *Ratan*, tunnetut 1809 v. sodasta. — *Örnsköldsvik*, kauppala.

Lapinmaalla ei löydy ainoatakaan kaupunkia eikä kauppala. Se jaetaan 6 *Lappiin*.

Norja

on, samoin kuin Ruotsi, kuningaskunta, jossa kuninkaan valta on rajoitettu. Lainsäätäjäkuntaa sanotaan *Stortingiksi*.

Siviilihallintoa varten jakautuu Norja 20 *amtiin*, hengellistä hallitusta varten 6 hiippakuntaan, nim. *Kristianian*, *Kristiansandin*, *Hamarin*, *Bergenin*, *Trondhjemin* ja *Tromsön hiippakuntaan*.

Kaupungit ovat melkein yhtä suuret kuin Ruotsissa. Suurimmat ovat *Kristiania* 120 tuh., *Bergen*

40 tuh., Drammen, Stavanger ja Trondhjem 20 tuh. asuk.

Kristianian hiippakunnassa ovat meren rannalla *Kristiania*, *Frederiksstad*, *Frederikshald* ja *Frederiksstenin* linnoitus, *Drammen*, *Horten* ja *Tönsberg*. Sisämaassa länsipuolella on *Kongsberg*.

Kristiania, Norjan pääkaupunki, on merkillinen kauniista ympäristöstänsä. — Ulkopuolella *Frederikssteniä* kaatui Kaarle XII v. 1718. — *Horten* on sotalaivaston satama. — *Tönsberg* harjoittaa suurta valaan- ja hylkeen-pyyntöä Pohjais-Jäämeressä.

Hamarin hiippakunnassa on *Hamar* Mjösenin rannalla.

Kristiansandin hiippakunnassa ovat *Kristiansand*, *Stavanger* ja *Arendal* meren rannalla. Stavanger vie ulkomaille suuremman osan Norjan silleistä. Arendalilla on suurempi kauppalaivasto kuin millään Pohjais-Europan kaupungilla.

Bergenin hiippakunnassa on *Bergen*, kauan aikaa Norjan etevin kauppakaupunki.

Trondhjemin hiippakunnassa ovat *Trondhjem* ja *Kristiansund* meren rannalla, *Röraas* [oos] sisämaassa.

Trondhjem, ent. Nidaros, oli muinoin sangen tärkeä kaupunki. Sen tuomiokirkkoa on pidetty götiläisen rakennustaiteen etevimpänä mestariteoksena pohjais-maissa, vaan tämä on nyt osaksi joutunut rappiolle. Rautatie Sundsvalliin. — *Röraas* on 2 tuh. jalkaa (= 650 m.) meren pintaa korkeammalla; siis semmoisella korkeudella, missä ei mikään vilja voi kasvaa.

Tromsön hiippakunnassa ovat *Tromsö*, *Hammerfest*, *Vardö* ja tämän luona *Vardöhus*, sekä *Vesisaari* (*Vadsö*). *Vardöhus* on pohjaisin linnoitus, Ham-

merfest pohjaisin kaupunki maan päällä. Hiippakunnan pohjaista osaa sanotaan „Finmarkiksi“.

Altenjoen suulla on *Altengaard*, pohjaisin kohta maan päällä missä viljaa viljellään (70° p. lev.).

Tanska.

Varsinaiseen Tanskan kuningaskuntaan luetaan *Jyllannin* niemimaan pohjais-osa ja *Tanskan saaret*: *Seelanti*, *Fyen*, *Langelanti*, *Laalanti*, [100], *Falster* ja *Möen* y. m. sekä *Bornholm*.

Tanskaan kuuluu nykyänsä ainoastaan pohjainen osa *Jyllannin* niemimaata tahi varsinais-*Jyllanti*, sitten kuin sen muu osa, *Sleswig* ja *Holstein*, v. 1864 yhdistettiin Saksanmaahan.

Jyllannin niemimaa on Pohjais-Saksan tasan-gon*) jatkoa. Itäranta on kuitenkin jotensakin korkeaa, monen maan sisään pistävän lahden ja hyvien satamain kanssa. Länsiranta on alaista ja alukset tuskin sen luo pääsevät. Sen kupeella on kaitainen jono „lietselkiä“ eli hiekkasärkkiä, s. o. hiekkaa, jonka meri on kokoihin ajanut. Niemi-maan keskitse käypi hiekkaharju, jossa on monta nummea, päättyen pohjassa *Skagin* niemeen. Koko maan halki käy *Limvuono*, alkuansa *Kattegatin* lahti.

Saaret ovat matalia ja lakeita, paitse *Möen* ja *Bornholm*. Ensinmainitulla on liituvuori, *Möenin töyry*, joka on jyrkkä mertä kohti; viimeainitulla on jotensakin korkeita kraniittikallioita.

Saaret ja niemimaan itäranta ovat savi- ja hiekkamaata. Ne ovat hyvin hedelmällisiä ja viljavial; vähäisiä pyökki- ja tammimetsiä kasvaa niillä, jota vastoin muu osa niemimaata on metsätön ja hedelmätön. Tavallisena poltto-aineena on turve.

---

*) *Eier Bavnhöi*, Tanskan korkein kohta, keskellä *Jyllantia*, on vain 530 jalan (= 172 m.) korkuinen.

Ilmasto on lauhkea, jotta satamat ja salmet harvoin jäätyvät; kasvi- ja eläinkunta on sama kuin Etelä-Ruotsissa.

Väestö nousee 2 milj. henkeen; pinta ala on 700 neliöpenink., siis vähän pienempi kuin Waasan läänin. Asujamet, *Tanskalaiset*, ovat skandinavilaista sukuperää.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein saarilla, *karjanhoito* niemimaalla. *Teollisuus* on vähäinen, sillä rautaa, kivihiiliä ja vesiputouksia puuttuu. *Kauppa* viljalla ja karjantuotteilla on vilkas. Rautateitä on sangen monta. Suurin kauppakaupunki on Köpenhamina.

Uskonto on lutherilainen, kansan-opetus yleinen. Köpenhaminassa on yliopisto.

Kuninkaan vallan rajoittavat „valtiopäivät“.

Tanska jakautuu, samoin kuin Norja, hiippakuntiin ja amteihin.

Kaupungit ovat pieniä, paitse Köpenhamina, jossa on 280 tuh. asuk.

Seelannin saari. *Köpenhamina* (Kjöbenhavn) Juutinrauman äärellä, valtakunnan pääkaupunki, sotalaivaston asema. On asemansa vuoksi vilkas merikauppakaupunki, sillä Juutinrauma on samoin kuin Calais'n, Gibraltarin ja Konstantinopolin salmet maailman kaupan valtavyäliä, jonka läpi vuotuisesti purjehtii noin 40 tuh. laivaa. Suuria kirja- ja taideteos-varastoja. *Thorvaldsenin museo*. — *Hel-singör*, Juutinrauman kapeimmalla kohdalla, ja *Kronoborgin linnoitus*. — *Roeskilde*, lähellä Isevuonoa, tuomiokirkko, jossa on kuningasten hautoja.

Fyenin saari. *Odense*, ikivanha kaupunki.

Jyllanti ei ole niin tiheästi asuttu kuin saaret, varsinkaan ei länsipuoli. Useimmat kaupungit ovat

itärannalla: *Horsens*, *Aarhus* [oor], (25 tuh. asuk.), *Randers* ja *Aalborg* [ool], vilkkaita kauppakaupunkeja, — ja *Fredericia*, linnoitus, Vähän Beltin varrella. — *Viborg*, vähäinen kaupunkikeskellä Jyllantia.

Tanskan „pohjaiset **lisämaat**“ ovat *Färsaaret* ja *Islanti*.

Färsaaret ovat korkeita alastomia kallioita. Kansa on norjalaista sukuperää. Se elättää itseänsä lampaanhoidolla, kalastamisella ja linnustuksella (haahkatelkkiä y. m.), sillä vilja (ohra) valmistuu harvoin.

Islanti (1,900 neliöpenink., 72 tuh. asuk.) on suurimmaksi osaksi tuntureita, joidenka korkeimmat kohdat ovat peitetyt ikuisella lumella ja jäällä. Saarella on monta tulivuorta, joista *Hekla* on kuuluisin, ja lämpimiä lähteitä, joiden joukossa *Geysir*. Golfivirta lämmittää Islantia ja siellä on sen vuoksi lauhkea talvi. Kansa, norjalaista sukuperää, elättää itseänsä samoin kuin Färsaarelaiset ja käyttää veden ajamia puita poltto-aineiksi. Ainoastaan rannoilla saattaa asua. Saaren tärkein paikka on *Reykjavik*.

Tanskan **alusmaita ulkopuolella Europpaa** ovat 3 Länsi-Indian saarta *S:te Croix* [kroa], *S:t Jean* [shang], *S:t Thomas* [tomaa] sekä *Grönlanti*.

Keski-Euroopa

rajoittuu pohjaisessa Itämereen ja Pohjanmereen, lännessä Kanaliin ja Biskajan lahteen, etelässä läntiseen osaan Välimertä ja Adrian mereen. Sen kanssa yhteydessä ovat pohjassa Jyllannin niemimaa, etelässä Etelä-Euopan kolme suurta niemimaata, idässä Itä-Euroopa. Itä-Europaa ja Jyllantia vastaan puutuu luonnollisia rajoja.

Korkeussuhdat. Keski-Europa on hyvin eri tapaisesti muodostunut, niin että vuoret, laaksot ja tasangot vaihtelevat keskenänsä. Ylimalkaan kohoutuu se pohjasta eteläänpäin. Korkautensa mukaan jakautuu se kolmeen osaan: alankomaa, vuorimaa ja Alpit.

1. **Alpit**, Europan korkeimmat tunturit, muodostavat kaaren, joka kulkee Genovan lahden rannalta Adrian mereen saakka. Ne jaetaan Länsi-Alppeihin, Keski-Alppeihin ja Itä-Alppeihin.

Länsi-Alpit lähtevät Välimerestä pohjaan päin *Montblanc* nimiseen, Europan korkeimpaan tunturihuippuun (14,800 jlk. = 4,800 m.). Länsi-Alppein eteläistä osaa sanotaan *Meri-Alpeiksi*.

Keski-Alpit kulkevat Montblancista itään päin *Brennersolaan* asti ja niissä on useampia vuorijonoja, joiden keskuksena on tunturikulma *S:t Gotthard*. Viimemainitusta lähtevät lounaasen päin *Wallisin Alpit* Montblanciin, länteen päin *Bernin Alpit* ja koilliseen päin *Glarner Alpit*. Itäpuolella *S:t Gotthardia* ovat Keski-Alpit sekanaisina vuorijonoina, jotka jakautuvat *Graubündin Alppeihin* lännessä ja *Tyrolin Alppeihin* idässä. — Huomattavimmat näistä vuorijonoista ovat Wallisin Alpit, joissa on *Monte Rosan* huippu (14,200 jlk. = 4,600 m.), ja Bernin Alpit, joissa ovat *Finsteraarhorn* ja *Jungfrau*, (13 tuh. jalkaa = 4,200 m. korkeat). Niiden välillä on *Ylä Rhônen laakso*, samoin kuin Graubündin Alppien ja Glarner-Alppien välillä on *Ylä-Rheinin laakso*. Rajalla Graubündin ja Tyrolin Alppien välillä kohoo korkea *Ortler huippu* (12 tuh. jlk. = 3,900 m.).

Itäpuolella Brennersolaa leveävät ja samassa alenevat Alpit yhä enemmän. *Itä-Alpeissa* voi erottaa kaksi valtajonoa. Koillista valtajonoa sanotaan

nimellä *Tauern*; sen korkein huippu on *Suuri Glockner*, 11,700 jlk. (= 3,800 m.). Kaakkoinen valta-jono on *Karnisten Alpit*, joiden korkein kukkula on *Triglav*, 8,800 jlk. (= 2,900 m.). Pohjaispuolella *Tauernia* ovat *Salzburgin Alpit* eli *Itävallan Sveitsi*. *Triglavista* kulkevat kaakkoon päin *Julisten Alpit*.

Keskusliikettä edistää se seikka, että Alppien yli pääsee monen **vuorisolan** kautta. Semmoisia ovat *Mont Cénis*, *Suuri S:t Bernhard*, *Simplon* [sängplong], *S:t Gotthard*, *Brenner* ja *Semmering*.

Nämät vuorisolat ovat nyt tehty oivallisiksi teiksi; vaan onpa maksanutkin paljon vaivaa saada ne valmiiksi („lumivyörykkeitä“, „siltoja“, „kalte-reja“). *Brennerin*, *Pontebanin* ja *Semmeringin* yli kulkee rautateitä, rautatietunnelit käyvät läpi *Mont Cénisin* ja *S:t Gotthardin*.

2. **Keski-Europan vuorimaa** muodostaa suuren kaaren *Lionin* lahdelta ja lähelle *Mustaa* merta. Se jakautuu kolmeen osaan, nimittäin *Karpateihin* idässä, *Keski-Saksan vuoriin* keskellä ja *Ylä-Franskaan* lännessä.

Karpatit muodostavat lounatta kohti aukonai-sen kaaren. Niiden itä-osaa sanotaan *Transsilvanian* eli *Siebenbürgin* ylängöksi, joka niinkuin *Karpatein* länsipuoli on enemmän kuin 8 tuh. jalkaa (= 2,600 m.) korkea. *Karpatien* ja *Itä-Alppien* välillä on *Unkarin alatasanko*.

Keski-Saksan vuoret ovat ylimalkaan vain muu-tama tuhat jalkaa korkeat ja jakautuvat moneen osaan. Näiden vuorien keskikohtana voi pitää *Fichtelgebirgeä*, josta lähtee 4 vuorijonoa, nimittäin *Erzgebirge* koilliseen, *Böhmerwald* kaakkoon, *Rauhe Alb* lounaasen ja *Thüringerwald* luoteesen päin. *Erzgebirge* ja *Böhmerwald* sulkevat kahdella puolella

*Böhm*in pengermaan, jonka toisella kahdella sivulla ovat rajoina *Sudetit* ja *Mährin* vuoriseutu. *Erzgebirgen* ja *Sudetien* välillä on *Sachsen Sveitsi*, tunnettu luonnon-ihanuudestaan. — *Sudetien* pohjaisinta ja korkeinta osaa sanotaan *Riesengebirgeksi*; sen korkein huippu on 5,000 jlk. (= 1,600 m.).

Thüringerwaldin pohjaisimmasta päästä lähtee lounatta kohti jakso vuorijonoja, joihin kuuluvat *Odenwald* ja *Schwarzwald*. Tämä vuorijakso on rajana *Saksan ylätasankoa* vastaan, jonka läpi kulkee *Rauhe Alb* ja joka on 1,500 jalan (= 500 m.) kor-kuinen. Lounaassa muuttuu *Saksan ylätasanko Sveitsin ylätasangoksi*, jonka rajoina ovat *Alpit* ja *Jura-vuori*. Kaakossa muuttuu *Saksan ylätasanko Wienin tasangoksi*. — *Länsipuolella Schwarzwaldia* on suuri *Rheinin laakso*, jonka läntisenä rajana ovat *Vogesit*.

Keski-Saksan vuoriin kuuluvat myös *Rheinin liuskavuoret*, joissa on monta ryhmää ja näiden joukossa *Ardennit* Belgiassa ja Pohjais-Franskassa; — sekä *Harz*, jonka korkein kohta on *Brocken* eli *Blocksb-erg*, 3,500 jlk. (= 1,100 m.). Se osa *Rheinin liuskavuoria*, joka kulkee pitkin *Rheinin* rantaa, on merkillinen luonnonihanuudestaan ja linnanraunioitten paljoudesta.

Ylä-Franska on pohjaispuolella yhteydessä *Ardennien* kanssa ja siihen kuuluvat *Langres'in* [langr'in] vuoriseutu, *Côte d'Or* [koot] eli *Kulta ylängöt*, *Cevennit* ja *Auvergnen ylätasanko* [overjn]. *Mont Dore*, *Auvergnessä*, on 5,800 jalkaa (= 1,900 m.) korkea. Suuri laaksoseutu, johon kuuluvat *Saonen* [soon] laakso pohjassa ja *Ala-Rhône*nen laakso etelässä, eroittaa *Ylä-Franskan* *Jurasta* ja *Länsi-Alpeista*.

Hyvin merkillistä Keski-Europan vuorissa on

se, että niiden poikki kulkee jono sammuneita tulivuoria.

3. **Keski-Europan alankoon** kuuluu koko pohjainen ja läntinen osa Keski-Europaa. Alangon eri osat ovat hyvin erilaiset. Vähän matkaa Itämerestä kulkee *Saksan järviylänpöytä*, joka on Länsi-Wenäjän harjanteen jatkona ja seuraa Jyllannin niemimaan itärantaa. Se on leveä ja osaksi hedelmällinen harjanne, jolla kasvaa mäntymetsää idässä ja lehtimetsää lännessä ja jossa on joukko pieniä järviä. Alankomaalla eteläpuolella tätä harjannetta on monta rämeikköä, alkaen Pinskin soista idässä Alamaihin asti lännessä. Itämeren rantamaa ei ole vallan lakea; Rügenin saarella on jyrkkiä liituvuoria. Joet muodostavat erinomaisia „Haff“-nimisiä suulahdelmia; niiden ja meren välillä on saaria ja niemekkeitä, jotka viimeksimainitut ovat hiekkasärkkiä. — Pohjanmeren rannalla on hiekkasärkkäreunus. Tämän sisäpuolella on laajoja *marskimaita*, joita hiekkasärkät ja sulkulaitokset varjelevat meren nousua vastaan. Marskimaat ovat erinomaisen hedelmällisiä ja niitä käytetään varsinkin laitumiksi. Marskimaiden sisäpuolella on suuria nummia, jotka ulottuvat Skageniin saakka ja joihin kuuluu myöskin „Lüneburgin nummi“ Hannoverissa. Läntinen ja vähäisempi osa Keski-Europan alankoa, *Franskan alanko*, on aaltomaista tasankoa. Se ulottuu Pyreneitten tuntureihin asti. Bretagnen niemimaa on alavuorista maata.

Jokia Keski-Europassa on monta ja useimmat kelpaavat haaksikululle, niin että niitä myöten voi päästä keskelle Keski-Europaa, Sveitsiin ja Saksan sisämaihin.

Itämereen laskevat *Memel* eli *Njemi*, *Pregel*, *Weik-*

sel, Oder ja Trave. — *Memel* laskee Kurische Haffiin (kaupungit: Tilsit ynnä Memel) ja *Pregel* Frische Haffiin (kaupungit: Königsberg ja Pillau). *Weiksel* alkaa Karpatein tuntureilta ja laskee Frische Haffiin ja Itämereen (kaupungit: Warsowa, Thorn ja Danzig Weikselmünden kanssa); sen syrjäjoki on *Bug*. — *Oder* alkaa Sudeteista, saa oikealta *Warthe* nimisen syrjäjoen ja laskee Stettin Haffiin (kaupungit: Breslau, Frankfurt an der Oder ja Stettin Swinemünden kanssa). — *Trave* on vähäpätöinen (kaupunki: Lübeck Travemünden kanssa).

Pohjanmereen laskevat *Elbe, Weser, Ems, Rhein, Maas ja Schelde*. — *Elbe* alkaa Riesengebirgestä Böhmissä ja laskee lavealla suulla (kaupungit: Dresden, Magdeburg, Hamburg ja Cuxhafen]. Sen syrjäjokia ovat (vasemmalla) *Moldau* (kaupunki: Prag), joka juoksee Böhmerwaldista ja *Saale* Fichtelgebirgestä sekä (oik.) *Havel*; Havelin syrjäjoki on *Spree* (kaupunki: Berlin). — *Weser* syntyy *Werra* ja *Fulda* nimisistä haaroista (kaupunki: Bremen Bremerhafenin kanssa). *Werra* tulee Thüringerwaldista. — *Ems* on rantajoki ja laskee *Dollartin* lahteen. — *Rhein* alkaa Sveitsistä St Gotthardilta, jolta myöskin neljä muuta jokea saa alkunsa (Reuss, Aare, Rhône ja Ticino). Rhein juoksee ensin koillista ja pohjaa kohti. Kulkiessaan länttä kohti menee se *Bodenjärven* läpi, tekee putouksen Schaffhausenin luona (*Rheininputous*) ja saa *Aare* nimisen syrjäjoen (kaupunki: Bern); Aaren syrjäjokena on *Reuss*, joka juoksee läpi *Vierwaldstädter-järven*. — Kun Rhein sitten on kääntynyt pohjaa kohti, juoksee se läpi Schwarzwaldin ja Vogesien välillä olevan suuren Rheinin laakson (kaupungit: Basel, Strassburg ja Mainz) ja saa oikealta lisäksi *Neckarin* Schwarzwaldista ja *Mainin* Fichtelgebirgestä (kaupunki: Frankfurt am Main). Rhein kääntyy nyt luodetta kohti, katkaisten Rhei-

nin liuskavuoret, jossa se saa lisäksi *Moselin* Vogeseilta (kaupunki: Koblenz). Tultuansa Alamaihin jakautuu Rhein moneksi haaraksi, muodostaen suuren suistomaan. Näistä haaroista mainittakoot *Waal* ja *Leck* eteläpuolella ja *Ijssel* [eissel] pohjaismäellä. Itse Rheiniä sanotaan viimein *Vanhaksi Rheiniksi*. Rheinin suistomaan suurentavat joet *Maas* ja *Schelde*, jotka tulevat Franskasta ja yhdistyvät Rheinin kanssa (kaupunki Rheinin varrella: Köln; — Vanhan Rheinin varrella: Leijden; — Leekin ja Maasin varrella: Rotterdam; — Maasin varrella: Lüttich ja Maastricht; — Schelden varrella Gent ja Antwerpen).

Rhein on Euroopan tärkeimpiä jokia. Alinomaa kulkee sitä myöten purje- ja höyrylaivoja, jotka vievät matkustavaisia ja tavaroita Keski-Euroopan sisä-osiin, ja äärettömän suuri paljous pölkkylä lautataan metsäisistä sisäseuduista rantamaille.

Kanaaliin laskee *Seine* [seen], joka *Marne* nimisine sivujokineen tulee Langres'in vuoriseudusta (kaupungit: Paris, Rouen ja Le Havre). — **Biskajan lahteen** laskee *Loire* [loaar] Cevenneistä (kaupungit: Toulouse ja Bordeaux). Viimemainittu saa *Dordogne* nimisen syrjäjoen lisäksi Auvergnen ylätasangolta; sen jälkeen on sen nimenä *Gironde* [shirongd]. *Languedoc-kanava* eli *Eteläkanava* yhdistää Garonnen ja Välimeren toisiinsa.

Välimereen laskee *Rhône*, joka alkaa S:t Gothardilla, juoksee läpi *Genèven järven* [sh'neev], ja tulee Franskaan, jossa se saa *Saône* [soon] nimisen syrjäjoen Langres'in vuoriseudulta ja kääntyy etelään päin (kaupungit: Geneve ja Lyon).

Mustaan mereen laskee *Tonava*, Keski-Euroopan suurin joki, 400 penink. pitkä. Se alkaa Schwarzwaldista ja juoksee ensin itään päin Saksan ylät-

sangon läpi (kaupungit: Ulm, Regensburg, Linz ja Wien). Syrjäjokina siihen juoksevat Alpeilta *Lech* (kaupunki: Augsburg), *Isar* (kaupunki: München) ja *Inn* (kaupunki: Innsbruck). — Kun Tonava on tullut Unkariin, kääntyy se etelää kohti (kaupungit: Pressburg, Buda ja Pest) ja saa oikealta *Drau* ja *Sau* nimiset syrjäjoet Itä Alpeilta ja vasemmalta *Theiss* nimisen Karpateilta. — Alakulultansa ei Tonava enää kuulu Keski-Europaan, sillä se juoksee Ala-Tonavan laaksoon, joka on Balkanin niemimaata (kaupungit: Belgrad ja Galacz). Täällä se saa lisäksi *Prut* nimisen syrjäjoen, joka virtaa Wenäjän ja Rumanian rajalla, ja muodostaa laskiesansa lieteisen suistomaan.

Ilmasto Keski-Europassa on erikaltainen. Rantamaat, esim. Alamaat ja Bretagne, ovat kovan kosteuden ja tuulien alaisina. Etempänä maan sisässä vähenee kosteus ja Unkarissa esim. sataa vuotuisesti ainoastaan 15 tuumaa (= 400 millim.).

Lämpeyden suhteen on vähemmin eriäväisyyttä, sillä Keski-Europa kohoaa etelään päin. Münchenin keskilämpöisyys esim. on vähäisen korkeampi kuin Köpenhaminan (Baieri on sentähden olutmaa eikä viinimaa).

Ikuista lunta löytyy Keski-Europassa ainoastaan Alpeilla, missä lumiraja on noin 8 tuh. jalan (= 2,600 m.) korkeudella. Ikuista lunta ei ole ainoastaan tällä korkeudella, mutta sitä löytyy paljoa alempanakin, ja se muodostuu niin sanotuiksi „jää-tiköiksi“ (glacierit eli gletschit). Nämät, jotka ovat jäätä ja joita voi pitää jäävirtoina, valuvat vähitellen alas laaksoihin ja ulottuvat usein viljeltyihin maihin tahi metsiin asti.

Kasvillisuus. Keski-Europan metsät ovat havupuita ja paremman laatuksia lehtipuita (tammi, pyök-

ki ja lehmus y. m.). Ne ovat jotensakin laajat ja nuo monet Saksanmaan vuoren-nimet, jotka päättyvät „wald“ päätteellä, todistavat kylliksi metsäin paljoutta. Kuitenkin löytyy metsättömiäkin seutuja, niinkuin Luoteis-Saksa, Alamaat, Pohjais- ja Länsi-Franska. Viljalajeista on vehnä etempänä etelässä yhä tärkeämpi ja ruisleipää syödään ainoastaan Pohjais-Saksassa ja Alamailla; etelätienoilla viljellään myöskin maissia. *Viiniköynnös* on suuri-arvoinen. Pohjaisessa osassa, jossa ei se hyösty, on sijassa puu-omenat ja päärynät.

Tavallisiin **koti-eläimiin** tulevat Keski-Europassa lisäksi aasi ja puhveli-härkä, viimeksimainittu Unkarissa; metsä-eläimiin sarvas, metsäkauris ja villisika.

Keski-Europassa ovat seuraavat **maat**: *Puola, Saksa, Tanska, Itävalta-Unkari, Sveitsi, Alamaat, Belgia ja Franska.*

Saksanmaa.

(9,800 neliöpenink, 46,s milj. asuk.).

Saksanmaan nimisenä perustettiin Wienin kongressissa v. 1815 „Saksan liittokunta“, johon yhdistettiin neljättäkymmentä valtiota. Yhteisiä asioita johtamaan määrättiin liittokokous Frankfurt am Mainin kaupungissa. Liittokunnan kahden mahtavimman jäsenen, Preussin ja Itävallan, välillä vallitsi kateutta, joka synnytti sodan v. 1866. Preussi pääsi tässä voitolle. Itävallan oli liittokunnasta erkaneminen ja tämä hajosi. Preussi valloitti joukon liittovaltioista ja pääsi valtaan muidenkin yli. Franskan sodan aikana v. 1870—71 perustettiin Saksan keisarikunta. Silloin valloitettiin myös Franskalta Elsas ja osa Lothringia.

Saksanmaa rajoittuu pohjaisessa Pohjanmereen, Tanskaan ja Itämereen, idässä Wenäjään ja Itävaltaan, etelässä Itävaltaan ja Sveitsiin, lännessä Franskaan, Belgiaan ja Alamaihin.

Pohjais-Saksa on suureksi osaksi alankoa. *Etelä-Saksa* käsittää Saksan ylätasangon ja tuon suuren Rheinin laakson Joet: Memel, Pregel, Weiksel, Oder, Elbe, Weser, Ems ja Rhein ynnä sen syrjäjoet Neckar, Main ja Mosel, — vihdoin Tonava ja sen syrjäjoet Lech, Isar ja Inn.

Pohjais-Saksan vallat ovat:

1. *Preussin* kuningaskunta, 2. *Sachsin* kuningaskunta, 3. *Thüringin* pienet vallat (Sachsi-Weimarin suuriherttuakunta j. n. e.), 4. *Mecklenburg-Schwerinin* ja *Mecklenburg-Strelitzin* suuriherttuakunnat, 5. *Oldenburgin* suuriherttuakunta, 6. kolme vapaata kaupunkia (Hamburg, Bremen ja Lübeck), ja 7. muutamia pikkuvaltoja, niinkuin *Anhalt*, *Braunschweig*, *Lippe* ja *Waldeck*.

Etelä-Saksan vallat ovat:

1. *Baierin* kuningaskunta, 2. *Württembergin* kuningaskunta, 3. *Badenin* suuriherttuakunta, 4. *Hessenin* suuriherttuakunta, sekä 5. *Elsas-Lothringi*.

Näiden valtakuntain joukossa on Preussi mahtavin.

Enimmät asujamet Saksassa puhuvat *saksan* kieltä, jolla on monta murretta, niinkuin *alasaksan murre* suurimmassa osassa pohjais Saksaa ja *friesin murre* muutamilla seuduilla Pohjanmeren luona. Kirjakielenä on kaikilla Saksalaisilla *yläsaksan kieli*. Pohjais-Saksan itä-osassa löytyy paljo *Slavilaisia*, joiden joukossa on Puolalaisia (2³/₄ milj.) Posenin, Schlesian ja Preussin maakunnissa. Pohjaisessa

Slesvigissä asuu *Tanskalaisia*, Elsas-Lothringissa $\frac{1}{2}$ milj. *Franskalaisia*.

Elinkeinot ovat erinomaisen edistyneet. *Maanviljelys* on suuresti tärkeä ja Itämeren seuduilla sekä Etelä-Saksassa kasvatetaan paljon viljaa. Rheinin seuduilla saadaan paljon viiniä („Johannisberger“, „Rüdesheimer“, „Hochheimer“). *Karjanhoito* on myöskin tärkeä. Mecklenburg on kuuluisa hevosistansa, marskimaat samoin kuin Alppien seudut oivallisesta sarvikarjastansa, Schlesia ja Sachsi hienovillaisista lampaistansa, Westfali sioistansa („Westfalin pyöstit“). *Metsistä* on Saksa sangen rikas ja paljon puutavaroita viedään ulos Itämeren seuduilta ja vuoriseuduilta. *Kalastus* on vähäpätöinen, jota vastoin *vuorityö* on sangen tärkeäarvoinen. Tärkeämpiä mineralituotteita ovat esim. rauta, kivihiili ja sinkki, varsinkin Rheinin maakunnasta ja Schlesiasta, hopea Erzgebirgestä ja Harzista, suolaa monesta suolalähteestä ja kaivoksesta.

Teollisuus on myöskin suuresti edistynyt, varsinkin Preussissä ja Sachsis. Täällä voi erottaa kolme suurta tehdaspiiriä, nimittäin itäisen (Schlesia), keskimäisen (Sachsi) ja läntisen (Rheinin-maakunta ja Westfali). Preussin teollisuutta suurempi on muutamissa haaroissa Englannin ja Belgian, vähemmin Franskan teollisuus. Valuuteräksen valmistamisessa (Essen) on Preussi sitä vastoin etevin. Saksan palttinat ja lankavaatteet ovat mitä parhaimpia, teräskaluja valmistetaan paljon Rheinin seuduilla („Solingenin miekkoja“), metallikaluja Berlinissä. Muutamat kaupungit, niinkuin Elberfeld, Berlin ja Chemnitz, ovat mantereen etevimpiä tehdaskaupunkeja. — *Kauppa* on hyvin vilkas. Sitä edistävät esim. nuo monet haaksikululle soveliaat joet

ja joka haaralle käyvät rautatiet sekä viime aikoina siirtomaiden saanti. Hyvistä satamista on puute, mutta kauppalaivasto on kuitenkin mitä suurimpia.

Uskonnon suhteen on Pohjais-Saksa enimmäksi osaksi protestanttinen, Etelä-Saksa katolinen. Katolisia on Pohjais-Saksassa suurempi luku itäpuolella (Puolalaisia) ja länsipuolella (Rheinin maakunnassa ja Westfalissa), Etelä-Saksassa Baierissa, Badenissa, Elsas-Lothringissa. — *Valistus* on korkealla kannalla, niin että ainoastaan harva maa voi siinä vetää vertoja Saksalle. Tärkeä välikappale tietojen levittämiseen on Saksan *kirjakauppa*, jonka keskuksena on Leipzig. Tiedetten edistämiseksi tehdään Saksassa paljon ja Saksanmaalla löytyy noin 20 yliopistoa. Saksan *taide* on sitä vastoin vähempi, vaikkei suinkaan arvotta. Sitä edistetään monella tavalla, esim. Düsseldorfin ja Münchenin taideakatemian kautta.

Saksan vallat ovat yhdistetyt liittoon, jota sanotaan *Saksan valtakunnaksi*. Preussin kuningas on valtakunnan *keisari*. Valtakunnan lainsäädäntöä toimittavat *liittoneuvosto* ja *valtiopäivät*. Sotaväki on oivallisessa kunnossa ja sangen lukuisa. Sotalaivasto, joka on sijoitettu Kielin ja Jaden satamoihin, on sitä vastoin vähempi.

Preussin kuningaskunta

(6,300 neliöpenik., 28 milj. asuk.)

sisältää seuraavat maakunnat: 1. *Itä-Preussi*, 2. *Länsi-Preussi* ja 3. *Pommeri*, pitkin Itämeren eteläreunaa; 4. *Posen*, 5. *Brandenburg*, 6. *Schlesia* ja 7. *Sachsi*, kaikki eteläpuolella kolmea ensinmainittua; 8. *Hannover*, pitkin Pohjanmeren etelärantaa; 9. *Westfali*,

eteläpuolella Hannoveria; 10. *Hessen-Nassau*, pohjaispuolella Mainjokea; 11. *Rheinin* maakunnat, kummallakin puolella Rheiniä, sekä 12. *Slesvig-Holstein*, Itämeren ja Pohjanmeren välillä. Lisäksi vielä *Hohenzollerin* maat, jotka ovat Württembergin alueessa.

Itä-Preussissä ovat *Tilsit* ynnä *Memel* Memelin varrella ja *Königsberg* ynnä *Pillau* Pregelin varrella; **Länsi-Preussissä** ovat *Thorn* ja *Danzig* ynnä *Weichselmünde* Weikselin varrella.

Pommerissa ovat *Stettin* ynnä *Swinemünde* Oderin varrella ja *Stralsund*; **Posenin** maakunnassa *Posen* Warthen varrella.

Näiden maakuntain suurimmat kaupungit ovat *Königsberg* 150 tuh. ja *Danzig* 100 tuh. asuk.; nämät kaksi kaupunkia ovat, samoin kuin monet muut täällä, vahvoja linnoituksia. *Stettin* vie ulos, samoin kuin Preussin toisetkin Itämeren rantakaupunkit, paljon viljaa, *Memel*, *Königsberg* ja *Danzig* sitä paitse puutarpeita, pellavia ja hamppua.

Danzigin ja *Memelin* välillä saadaan pihkakiveä osaksi merestä, osaksi kaivoksista.

Demmin, Pommerissa, on tunnettu 30-vuotisesta sodasta.

Brandenburgissa ovat *Frankfurt an der Oder* Oderin varrella, *Berlin* *Spreen* varrella, *Spandau* ja *Potsdam* *Havelin* varrella; **Schlesiassa** on *Breslau* Oderin varrella; **Sachsissa** *Magdeburg* *Elben* varrella, *Halle* *Saalen* varrella ja *Erfurt*. Berlinissä on 1½ milj., Breslaussa 300 tuh. ja *Magdeburgissa* 140 tuh. asuk.

Berlin, Preussin pääkaupunki, on alastomalla hiekkatasangolla. Tunnettu säännöllisistä kaduistaan, joiden joukossa „Unter den Linden“, minkä varrella on joukko komeita rakennuksia. Berlinissä on yksi Saksan suurimpia yliopistoja ja kaupunki on Saksan tiedetten keskusta. Suurenmoinen teol-

lisuus. — *Potsdam* on tunnettu linnoistaan, joiden joukossa *Sanssouci* [sangsusii], Fredrik II:sen huvilina. — *Hallessa* on rikkaita suolalähteitä ja yliopisto.

Saksin maakunnassa on *Wittenberg* Elben varrella ja *Eisleben*, tunnetut Lutherin historiasta, sekä *Lützen*, tunnettu 30-vuotisesta sodasta.

Hannoverissa ovat *Hannover*, 140 tuh. asuk., *Göttingen*, jossa on yliopisto, ja *Lüneburg*, missä on suuri suolalaitos; **Westfalissa** ovat *Münster* ja *Dortmund*.

Hessen-Nassaun maakunnissa ovat *Kassel* Fuldan varrella, *Frankfurt am Main* ja *Wiesbaden*.

Kassel on tunnettu komeista rakennuksistansa. Lähellä on *Wilhelmshöhen* huvilinna, jossa on uhkeita puistoja (suihkulähteitä, keinoperäisiä raunioita y. m.). — *Frankfurt am Main* harjoittaa suurta kauppa- ja rahakauppaliikettä. 160 tuh. asuk. — *Wiesbaden* on tunnettu kylpypaikka.

Lähistöllä ovat kylpypaikat *Homburg* ja *Ems* y. m. sekä joukko kivennäislähteitä, niinkuin *Selters*.

Rheinin maakunnassa ovat *Elberfeld-Barmen*, *Essen* ja *Solingen* itäpuolella Rheiniä, *Koblenz*, *Bonn*, *Köln* ja *Düsseldorf* Rheinin varrella, *Aachen* ja *Trier* länsipuolella Rheiniä. Suurimmat näistä kaupungeista ovat *Elberfeld-Barmen* 200 tuh. ja *Köln* 160 tuh. asuk.

Elberfeld-Barmen, *Essen* ja *Solingen* ovat tämän seudun tehdaskaupungeista enimmin tunnetut. *Elberfeld-Barmen* on Saksan etevin tehdastavarain kaupunki. — *Koblenz*, joka on Moselin ja Rheinin yhtymäpaikalla, on *Ehrenbreitsteinin* kanssa yhteydessä Europan lujimpia linnoituksia. — *Bonnissa* on yliopisto.

Kölnissä, joka on rikas kauppakaupunki, on Saksan suurin ja komein tuomiokirkko. *Kölnin* teoksista on „Eau de Cologne“ [oo dö kolonj] kylliksi

tunnettu. — *Aachenissa* on lämmin kylpylaitos ja suuria verkatehtaita. — *Trier* on Moselin varrella; täällä on tuo mainio pyhänjäännös, „Kristuksen hame“, joka usein esitetään uskovaisten kunnioitettavaksi.

Hohenzollerista on Preussin kuninkaan suku syntyperäisin.

Holsteinissa, joka alkaa eteläpuolella Elbestä ja ulottuu Eiderjokeen saakka pohjaispuolella, ovat kaupungit *Altona* Elben varrella ja *Kiel* Itämeren rannalla. — *Altona*, suuri kauppakaupunki, jossa on 100 tuh. asuk., on oikeimmiten Hamburgin esikaupunki. — *Kielissä* on yliopisto ja oivallinen satama. Kaupunki on sen lahden rannalla, mistä Eiderkanava kulkee Eiderjokeen.

Slesvigissä ovat pitkään vuonojen partailla lähellä itärantaa kaupungit *Slesvig* ja *Flensburg*.

Lähellä Slesvigin kaupunkia on *Gottorpin* linna sekä *Danenvirke* nimisen muurin raunioita.

Flensburg, 30 tuh. asuk., tekee suurta viljakauppaa.

Flensburgin lähistöllä ovat *Dybböl* ja *Als* (saari), tunnetut 1864 vuoden sodasta.

Sachsin kuningaskunta

(270 neliöpenink., 3 milj. asuk.)

on Erzgebirgen pohjaisella vierteellä. Maanviljelys, karjanhoito, vuorityö ja tehtaas ovat hyvin edistyneet. Kaupungit: *Dresden* ja *Meissen* Elben varrella, *Leipzig* luoteessa, *Freiberg* ja *Chemnitz* etelässä. Dresdenissä on 250 tuh., Leipzigissä 170 tuh. ja Chemnitzissä 110 asuk.

Dresden, Sachsin pääkaupunki, on oivallisen alalla, perustettuna sille kohdalle, missä Elbe tulee vuorimaalta alangolle. Kaupunki on

tunnettu rikkaista taidekokouksistaan („Dresdenin kalteri“.

Lähellä on *Königsteinin* linnoitus „Sachsin Sveitsissä“.

Meissenissä on Europan vanhin porslinitehdas. — *Leipzig* on Hamburgin jälkeen Saksan tärkein kauppakaupunki. Sen markkinoille („messuille“) kokoutuu kauppiaita monesta maasta. Leipzigin kirjakauppa on niin suuri, että ainoastaan Parisin ja Lontoon on suurempi. On, samoin kuin Lontoonkin, turkkitavara-kaupan pääpaikkoja. Suuri yliopisto. — *Leipzigin tasangolla* on monta suurta tappelua taisteltu.

Freiberg on tunnettu hopeakaivoksistaan ja vuoriakatemiastaan. — *Chemnitz* on Elberfeldin ja Berlinin jälkeen Saksan tärkein tehdaskaupunki.

Thüringin pienet vallat

ovat Thüringerwaldilla ja sen ympärillä. Nämät vallat, joissa on 1 milj. asuk., ovat yhteensä vähäisen suuremmat kuin Uusmaan lääni. Niissä saadaan paljo rautaa ja kivihiiliä.

Ne ovat: suuriherttuakunta *Sachsen-Weimar*; herttuakunnat *Sachsen* (-*Meiningen*, -*Koburg-Gotha* ja -*Altenburg*), ruhtinas-kunnat *Schwarzburg* (-*Rudolstadt* ja -*Sondershausen*) sekä *Reuss* (-*Schleiz* ja -*Greitz*).

Kaupungit *Weimar*, *Jena*, *Eisenach*, *Koburg* ja *Gotha*.

Weimar oli tuonnoin Saksan runoilijain koti (Schiller, Göthe y. m.). *Jenassa*, Saalen varrella, on yliopisto. — *Eisenach* on lähellä *Wartburgin* linnaa, missä Luther muinoin oleskeli.

Mecklenburgin suuriherttuakunnat

Itämeren rannalla, Elbeen asti lounaassa, ovat tuskin suuremmat kuin Thüringin pienet vallat; niissä

on 700 tuh. asuk. Ne ovat hedelmällisiä viljamaita ja kasvattavat paljon hevosia, lampaista ja hanhia.

Mecklenburg-Schwerinissä on pääkaupunki *Schwerin* sekä kauppakaupungit *Rostock* *Warnemünden* kanssa ja *Wismar*.

Oldenburgin suuriherttuakunta.

(100 neliöpenink., 340 tuh. asuk.)

Pääosa on Pohjanmeren rannalla. Suuri karjanhoito. Pääkaupunki on *Oldenburg*.

Sitä paitse kuuluvat tänne ruhtinaskunnat *Lübeck* (Holsteinissa) ja *Birkenfeld* (Rheinin-maakunnan eteläosassa) — *Wilhelmshaven*, Jadelahden varrella, on Saksan valtakunnan sotasatamia.

Kolme vapaata kaupunkia:

Hamburg, 400 tuh., *Bremen* 120 tuh. ja *Lübeck* 50 tuh. asuk.

Hamburg, Elben varrella, on suurin kauppa-kaupunki Europan mantereella. Meriliikkeen ja kaupan puolesta on se etevin kaupunki Lontoon, Liverpoolin ja New-Yorkin jälkeen. Hamburgin ulkosatama on *Cuxhaven*.

Bremen, Weserin varrella, harjoittaa kauppaa varsinkin Amerikan kanssa ja sentähden matkustavat Amerikkaan aikovat Saksan siirtolaiset etenkin tämän kautta (myöskin Hamburgin kautta). Bremenin ulkosatama on *Bremerhaven*.

Lübeck, Traven varrella (*Travemünde* on sen ulkosatama), harjoittaa suurta kauppaa Itämerellä. Samoin kuin monessa muussa kaupungissa Itämeren rannalla ovat talojen päädyt täällä katua vasten.

Pobjais-Saksan muut vallat ovat yhteensä vähän suuremmat kuin 100 neliöpenink.; niissä on 800 tuh. asuk. Elben varrella: *Anhaltin* herttuakunta, jonka pääkaupunki on *Dessau*. *We-*

serin piirissä: *Braunschweig*in herttuakunta Harzin luona (pääkaupunki on: *Braunschweig*) sekä ruhtinaskunnat *Lippe-Deimold*, *Schaumburg-Lippe* ja *Waldeck*.

Baierin kuningaskunta

(1,400 neliöpenink., 5,4 milj. asuk.)

on kahdessa eri osassa. Suurempi osa on idässä Ylä-Tonavan ja Mainin ympärillä. Rhein-Baieri on lännempänä. Tonavalaakso on niin korkealla, ettei viiniköynnös siellä hyösty.

Emämaassa ovat eteläpuolella Tonavaa *Augsburg* Lechin varrella ja *München* Isarin varrella; Tonavan varrella on *Regensburg*; pohjaispuolella Tonavaa *Nürnberg* ja *Würzburg* Frankenin maakunnassa.

Rhein-Baierissa on *Speier* Rheinin varrella.

Suurimmat **kaupungit** ovat München 250 tuh. ja Nürnberg 100 tuh. asuk.

München, Isarin varrella, on valtakunnan pääkaupunki. Se on samoin kuin Berlin hiekkataşan-golla, vaan 1,600 jalkaa (= 500 m.) meren pintaa korkeammalla. Kaupungissa on komeita uusia rakennuksia, suuria taideteoksia ja yliopisto. Münchenissä ovat Baierin etevimmät olut-tehtaat. — *Augsburg* on tärkeä kauppakaupunki. — *Nürnberg*issä on monellaisia tehtaita („Nürnbergin rihkamia“). — *Würzburg* on kauniissa viiniseudussa Mainin varrella.

Luoteessa on *Kissingenin* kylpypaikka.

Württembergin kuningaskunta,

(350 neliöpenink., 2 milj. asuk.)

jonka muodostaa kaksi vuoristoa (*Schwarzwald*, *Rauhe Alb*) ja kaksi laaksoa (*Neckar* ja *Tonava*), on oivallisesti viljelty vilja- ja viinimaa, jolla myös on hyvä teollisuus. Se on *Schwaben*'in maakunnan,

s. o. Rhein ja Lech virtain välimaan, pääosa. Kaupunkeja: *Stuttgart* lähellä Neckaria, *Tübingen* Neckarin varrella ja *Ulm* Tonavan varrella.

Stuttgart, viinivuorien ympäröimässä laaksossa, on pääkaupunki; 120 tuh. asuk. Etelä-Saksan suurin kirjakauppa. — *Tübingenissä* on yliopisto. — *Ulm* on linnoitus.

Badenin suuriherdtuakunta,

(270 neliöpenink., 1,6 milj. asuk.)

pitkä ja kapea maapalsta Rheinin varrella, on varsin viljava ja viinistä rikas. Schwarzwaldissa harjoitetaan suurta metsänviljelystä („Hollannin hirsiä“) ja puukellon tekoa.

Kaupungit: *Karlsruhe*, *Heidelberg*, *Mannheim*, *Baden-Baden* ja *Konstanz* (eli *Kostnitz*).

Karlsruhe, maan pääkaupunki, on säännöllisesti rakennettu; kadut lähtevät säteenmuotoisesti linnasta. — *Heidelberg* on ihanassa laaksossa Neckarin varrella, joka täällä tulee ulos vuorimaalta. Täällä on Saksan suurimmat linnanrauniot ja yliopisto. — *Mannheim*, Neckarin ja Rheinin yhtymäpaikalla, on maan tärkein kauppakaupunki. — *Baden-Badenin* terveyslähteitä käytetään enemmän kuin minkään muun paikan maan päällä. — *Konstanz* on eteläpuolella Rheinin laskua Bodenjärvestä, Sveitsiin pistäyvässä kaistaleessa.

Hessenin suuriherdtuakunta

(140 neliöpenink., 900 tuh. asuk.)

on kahdessa osassa kummallakin puolella Mainia. Eteläinen on Saksan kauneimpia maisemia. Kaupungit: *Darmstadt*, *Mainz* ja *Worms*.

Darmstadt on pääkaupunki. *Mainz*, vastapäätä Mainin laskupaikkaa Rheiniin, on Europan lujimpia linnoituksia. — *Worms*, lähellä Rheiniä, viiniseudussa.

Elsas-Lothringi,

(260 neliöpenink., 1½ milj. asuk.)

länsipuolella Rheiniä, on viljava ja kasvitarhanmooisesti viljelty. Suuri teollisuus. Se on asetettu Saksan keisarin hallituksen alle välittömänä valtiomaana.

Elsassissa on *Strassburg*, lähellä Rheiniä, ja *Mühlhausen* etelässä.

Strassburg on suuri tehdas- ja kauppakaupunki, 100 tuh. asuk. Se on tunnettu tuomiokirkostansa, jonka nimi on „Münster“ ja joka on maailman mainio korkeasta tornistansa. — *Mühlhausenissa* on suuri puuvillateollisuus.

Saksan Lothringissä on *Metz* [mees] niminen luja linnoitus, Moselin varrella.

Alusmaita ulkopuolella Europaa: Afrikassa on Saksan valtakunnalla muutamia alueita Guinean lahden rannalla ja Etelä-Afrikassa; — Australiassa osa *Uutta Guineaa* ja muutamia saaria.

Itävalta-Unkari

(11,300 neliöpenink., 38 milj. asuk.)

rajoittuu pohjassa Sachsiin (Erzgebirgeen), Preussiin (Sudeteihin) ja Puolaan, idässä Wenäjään, etelässä Rumaniaan (Karpatit), Serbiaan (Tonava, Sau), Turkinmaahan (Sau), Adrian mereen ja Italiaan

(Alpit), lännessä Sveitsiin (Rheini) ja Baieriin (Inn ja Böhmerwald). Se on suurimmaksi osaksi vuorimaata (Alpit, Karpatit ja muut rajavuoret). Alankoja ovat ainoastaan Unkarin tasanko ja Wienin tasanko. Suurin osa maata on Tonavan jokipiirissä.

Monarkia jakautuu kahteen osaan:

1. **Itävallan keisarikuntaan** (5,400 neliöpenink., 22 milj. asuk.), johon kuuluvat „kruunun-maat“ *Böhmi, Mähri, Itävallan Schlesia, Itävalta, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Illyrian rantamaa, Tyroli, Vorarlberg* (entiset saksalaiset maat), *Galizia, Bukovina ja Dalmatia*.

2. **Unkarin kuningaskuntaan** (5,900 neliöpenink., 16 milj. asuk.), johon kuuluvat *Unkari* ynnä *Siebenbürgen* eli *Transsilvania* ja *Kroatia* ynnä *Slavonia*.

Samoin kuin Wenäjällä, asuu tässäkin monarkiassa monta eri kansakuntaa. Sivistyneimmät ovat *Saksalaiset* (10 milj., enimmiten lännessä). Lukuisimmat ovat *Slavilaiset* (lähes puoleksi): *Tshekkiläiset* Böhmissä ja Mährissä, *Puolalaiset* ja *Rutenit* Galiziassa, *Wendit* Steiermarkissa, Kärnthenissä ja Krainissa, *Kroatit* Kroatiassa, *Serbialaiset* Slavoniassa ja Dalmatiassa. Suuressa osassa Unkaria asuu *Magyareja* [dja] eli *Unkarilaisia* (7 milj.), suomalaista kansakuntaa; *Transsilvaniassa* asuu *Rumanilaisia* suuremmaksi osaksi. *Italialaisia* asuu Etelä-Tyrolissa ja rantamaalla, *Juutalaisia* löytyy etenkin Galiziassa. Näiden eri kansain eripuraisuuden vuoksi ei Itävalta ole mikään vahva valta, vaikka se on suuri.

Enimmät **elinkeinot** ovat alhaisella kannalla, paitse saksalaisissa osissa. *Maanviljelys* ja *karjanhoito* ovat tärkeimmät elinkeinot. Varsin tärkeä on viininviljelys Unkarissa, jonka paras viini on Tokain

viini. Unkari on ylimalkaan hyvin rikas luonnon-tuotteista.

Teollisuus on samoin kuin kauppakin ainoastaan saksalaisissa maissa suuresti edistynyt, ja varsinkin Böhmissä (kankaita, lasiteoksia). — *Vuorityö* on sitä vastoin tärkeä-arvoinen. Melkein kaikkia metalleja löytyy, ynnä kivihiiliä ja suolaa. Suuri-arvoisin on rauta sekä paljoutensa että hyvyytensä puolesta; parhainta on Steiermarkissa.

Yleinen **uskonto** on katolinen. Kreikankin uskolaisia on enemmän kuin protestantteja. Enimmät protestantit ovat Unkarissa. *Valistus* ei ylimalkaan ole korkealla kannalla *Tieteistä* ja *taiteista* pidetään huolta. Yliopistoja on useita.*)

Monarkian molemmilla osilla on kummallakin oma eri hallitusmuotonsa ja hallintonsa. Molemmissa on keisarin valta rajoitettu.

Suurimmat kaupungit ovat pääkaupunki *Wien* 1,1 milj., *Buda-Pest*, 360 tuh., *Prag*, 220 tuh., *Triest*, 130 tuh. ja *Lemberg*, 100 tuh. asuk.

Böhmissä on *Prag*, keskellä maata.

Prag, Böhmin pääkaupunki, on ihanalla paikalla kahden puolen Moldaun jokea, jonka yli Nepomukin silta vie. Kaksi yliopistoa, tshekkiläinen ja saksalainen.

Luoteessa ovat kylpypaikat *Karlsbad*, *Marienbad* ja *Teplitz*.

Mährissä ovat *Brünn*; pääkaupunki, ja *Olmützin* linnoitus, **Itävallassa** *Wien* ja *Linz* Tonavan varrella ja **Salzburgissa** *Salzburg*.

Wien on monessa suhteessa Berlinin vastakohta. Se on haaksikululle sopivan Tonavan haa-

---

*) Viime aikoina on perustettu yliopistoja Czernovitziin, Agram'iin ja Klausenburgiin (Siebenbürgenissä).

ran varrella ja viljavalla tasangolla. Samoin kuin Moskowon on Wieninkin sisä-osassa monta merkilistä rakennusta, niinkuin *Stefanin kirkko*, ja monta esikaupunkia. Wienissä on taidekokouksia ja yliopisto. Lähellä on huvilinna *Schönbrunn*. — Salzburg on seudussa, joka on tunnettu suolakaivoksistansa.

Steiermarkissa on *Gratz*, **Kärnthenissä** *Klagenfurt*, **Krainissa** *Laibach* ja *Idria*, **Illyrian rantamaassa** *Triest* ja *Pola*.

Idria on tunnettu elohopeakaivoksistansa. — *Triest* on Itävallan tärkein merikauppakaupunki ja harjoittaa melkoista kauppaa Levantin, s. o. Välimeren itäpuolisten maitten kanssa. — *Pola*, *Istrian* niemimaalla, on sotasatama.

Tyrolissa on *Innsbruck* Innjoen varrella ja pohjaispuolella *Alppeja*. Alppien eteläpuolella, *italialaisessa Tyrolissa* on *Trento* (*Trient*) *Adigen* [*adidshen*] eli *Etschjoen* varrella.

Galiziassa ovat *Krakowa*, *Weikselin* varrella, ja *Lemberg*, **Bukowinassa** *Czernowitz* [*tsher*], **Dalmatiassa** *Ragusa*,

Krakowa (*Krakau*) oli Puolan vanha pääkaupunki ja on rikas muinaismuistoista, joista mainittakoon tuomiokirkko, missä on Puolan kuningasten hautoja. Puolalainen yliopisto.

Krakovan lähellä on *Wieliczkan* [*litsch*] äärettömän suuri suolakaivos, joka on maanalaisen kaupungin kaltainen.

Unkarissa ovat *Pressburg*, *Komorn* ja *Buda-Pest* *Tonavan* varrella, *Schemnitz* ja *Kremnitz* pohjaispuolella *Tonavaa*, *Tokai* ja *Szegedin* *Theissin* varrella ja *Débrezin* [*tsin*] eteläpuolella *Theissiä*. Etevin kaupunki **Siebenbürgen'issä** on *Kronstadt*. — *Adrian* meren rannalla on *Fiume*.

Komorn on luja linnoitus. — *Buda* eli *Ofen* ja

Pest yhteydessä ovat Unkarin pääkaupunkina. Pestissä on magyarinen yliopisto. — *Schemnitz* ja *Kremnitz* ovat tunnetut rikkaista kulta- ja hopeakaivoksesta.

Kroatiassa on *Agram*; **Slavoniassa** on *Petervardeinin* linnoitus Tonawan varrella.

Itävaltaan voipi myöskin lukea **Liechtensteinin** ruhtinaskunnan (3 neliöpenink., 9 tuh. asuk.), joka on Ylä-Rheinin varrella Tyrolin ja Sveitsin välillä. Ruhtinaalla on suuria alusmaita Itävallassa.

Sveitsi (Schweiz)

(750 neliöpenink., 2,3 milj. asuk.)

on seuraavain maiden välillä: Saksan (Rhein ja Bodenjärvi) pohjaispuolella, Itävallan (Rhein) idässä; Italian (Alpit) etelässä ja Franskan (Jura) lännessä. Se on kokonansa **yläntä** ja sisältää Sveitsin ylätasangon ja suuremman osan Juran ja Keski-Alppien piiriä.

Joet ja järvet. *Rhein*, joka muodostaa *Bodenjärven*; Rheinin syrjäjoki *Aare*, joka muodostaa *Brienz*- ja *Thunjärvet*, saa lisän *Vierwaldstädtin* järvestä *Reussin* kautta, *Wallenin* ja *Zürichin* järvistä *Limmatin* kautta, *Neuchâtelin* [nöshatel] järvestä *Thièlen* kautta; *Rhône*, joka muodostaa *Genèven* järven; *Ticino* [tshino], joka muodostaa *Lago Maggiore*n [dshoren]; ja *Innjoen* ylä-osa.

Mainioimmat vesiputoukset ovat *Rheinin* putous *Schaffhausenin* luona ja *Staubbach* Bernin Alpeissa.

Ilmasto on hyvin erikaltainen seutujen eri korkeuden mukaan ja vaihtelee nopeasti, esim. lämpimän etelätuulen („Föhnin“) vuoksi. Syvimmissä laaksoissa kasvaa viiniköynnös. Viiden tuhannen

jalan (= 1,600 m.) korkeudella loppuu lehtimetsä, sitä ylempänä havumetsä, runsas ja vähäjuinen heinä sekä alppiruusu, jonka jälkeen vaan maata peittävät sammaleet ja jäkälät. Viimein alkaa 8 tuh. jalan (= 2,600 m.) korkeudella ikuinen lumi.

Sveitsissä on 22 vapaavaltaaa eli **kantonia**: *Genève* [sh'neev], *Pays de Vaud* [pei dö voo], *Neuchâtel* ja *Freiburg* lounaassa; *Basel*, *Solothurn*, *Aargau*, *Zürich* ja *Schaffhausen* (pohjaispuolella Rheiniä) pohjaisessa; *Thurgau*, *S:t Gallen*, *Appenzell* ja *Graubünden* (suurin) idässä; *Ticino* (eli *Tessin*) ja *Wallis* etelässä; sekä *Bern*, *Luzern*, *Zug*, *Glarus*, *Schwyz*, *Uri* ja *Unterwalden*, kaikki sisämaassa. Näistä kantoneista on kolme jaettu kahteen valtiollisesti erotettuun piiriin.

Asujamet puhuvat eri kieliä; lounaassa *franskan kieltä*, eteläpuolella *Alppeja italian kieltä* ja muissa osissa *saksan kieltä*.

Elinkeinoista on *maanviljelys* vähemmän-arvoinen, sillä Sveitsi on vuorimaata ja paljon viljaa tuodaan sen vuoksi maahan. Sveitsiläisten tärkein elinkeino on sitä vastoin *karjanhoito*. Paimenet ajavat karjansa kesäksi Alpeilla oleville karjamajoille, joissa he valmistavat oivallista juustoa ja voita. — Maan otuksista mainittakoot tunturivuohet („die Gemse“). — *Vuorityötä* harjoitetaan vähän, sillä Alpit, Euroopan korkeimmat vuoret, ovat köyhät kelpaavista mineraleista.

Teollisuus on sangen suuri. Etevimpiä teollisuuden tuotteita ovat käymäkellot Neuchâtelista ja Genèvestä sekä puuvilla- ja silkkiteokset varsinkin Zürichistä ja Baselista. Myöskin *kauppa* on edistynyt ja asujamet ovat tehneet paljon edistääksensä lähempää yhteyttä toisten maiden kanssa, rakentamalla rautateitä y. m. Tärkein kauppakaupunki on

Basel. — Omituinen sisääntulo on asujamilla *maan luonnon-ihanuudesta*, sillä vuotuisesti käypi joukko ulkolaisia maassa ihailemassa sen lumipäisiä vuoria, vesiputouksia ja kauniita alppijärviä.

Uskonto on joko reforminen tahi katolinen ja kansanvalistus on korkealla kannalla. Useassa kaupungissa on akademioita ja yliopistoja, esim. Zürichissä.

Valtiollisessa suhteessa on Sveitsillä monta omituisuutta. Kantoneilla on eri lakinsa ja hallituksensa; vaan kaikkien niiden päänä on *liiton-neuvosto*, joka on Bernissä ja jonka päämiehenä on vuodeksi valittu presidentti. Kansa valitsee itse virkamiehensä ja ainoastaan määrätyiksi ajoiksi; palkat ovat vähäiset, niin että liitonpresidentillä on ainoastaan 13,500 markkaa vuodelta. Verot ovat vähäiset ja personallinen vapaus on suurempi kuin missään muualla Euroopassa. Seisovaa sotaväkeä Sveitsissä ei ole; vaan sitä vastoin 200 tuh. miehen suuruinen vapaa sotaväki. Jokaista sotaan kykenevää Sveitsiläistä opetetaan käyttämään aseita ja pienet pojatkin jo pyssyä käyttävät.

Kaupungit Sveitsissä eivät ole suuret. Suurimmat ovat *Genève* Rhônen niskalla Genève'n järven rannalla, 70 tuh. asuk.; *Zürich*, Zürichin järven rannalla ja Limmatin alkupaikalla, 75 tuh. asuk.; *Basel*, missä Rhein mutkistuu pohjaiseen, 60 tuh. asuk. *Vaudissa* on *Lausanne* [losàn], rikkaassa viiniseudussa Genève'n järven rannalla. Enimmillä kantoneilla ovat samat nimet kuin niiden pääkaupungeilla.

Alamaiden kuningaskunta.

(600 neliöpenink., 4,2 milj. asuk.).

Alamaiden nimen laajempi merkitys käsittää Rheinin, Maasin ja Schelden suistomaat; supistuneempi merkitys tarkoittaa *Alamaiden* kuningaskuntaa eli, niinkuin sitä ulkomailla sanotaan, *Hollannin* kuningaskuntaa.

Hollanti rajoittuu pohjassa ja lännessä Pohjanmereen, idässä Preussiin, etelässä Belgiaan. Se on *alankoa*, suureksi osaksi marskimaata ja monessa kohden alempana meren pintaa („poldereja“), josta sitä varjelevat sulkulaitokset ja usein 200 jalan (= 65 m.) korkuiset hiekkasärkät. Ei minkään Euroopan muun maan läpi juokse niin paljon *jokia* (Rhein, Maas, Schelde) ja kanavia. Ilma on kostea ja sumuinen.

Hollanti jaetaan seuraaviin maakuntiin: *Groningen, Friesland, Drente, Over-ijsse* [eissel], itäpuolella *Zuider-Zeetä*; *Gelderland, Utrecht* [ytrecht], *Etelä-Hollanti* ja *Pohjais-Hollanti* etelä- ja länsipuolella *Zuider-Zeetä*; *Limburg, Pohjais-Brabant* ja *Zeeland* etelässä. — Hollannin kuninkaan alusmaita on myöskin *Luxemburgin* suuriherttuakunta, Belgian, Franskan ja Preussin välillä (47 neliöpenink., 200 tuh. asuk.).

Hollannin kieli on hyvin alasaksan murteen kaltainen. Pohjassa puhutaan *friesin* kieltä, etelässä *flamandin* kieltä; vaan nämätkin kielet ovat lähimitten alasaksan murteen kaltaisia.

Maan tärkein **elinkeino** on *karjanhoito*. Se on suuresti edistynyt, ja maasta viedään paljon voita ja juustoa ulos. *Maanviljelys* on myöskin tärkeä, *kasvitarhanhoito* muutamilla seuduilla suurenmoinen

(„sipuli-kukkia Haarlemista“). *Kalastus* rannalla ei ole suuri; Hollannin sillejä pyydetään enimmäiten Englannin ja Skotlannin rannistoilla.

Vuorityötä Hollannissa ei harjoiteta, sillä mine-raleja puuttuu melkein tykkänään, paitse savea, josta tehdään muurikiviä („klinkkejä“), ja turvetta. Turve on sangen tärkeä, sillä maa on metsästä köyhä. Luxemburgissa on rauta- ja kivihiilikaivoksia. *Teollisuus* on suuri, vaikka Hollanti ei ole mikään teollisuuden maa. Teollisuuden haaroista kukoistavat varsinkin ne, jotka ovat merikaupan kanssa yhteydessä, niinkuin laivain rakentaminen (6—700 laivavarvissa), genevren [she] teko, ja tupakan valmistus y. m. Tunnetuita teollisuuden tuotteita ovat hieno palttina, paperi ja savipiiput. Teollisuutta paljoa tärkeämpi on *kauppa*, jota edistävät nuo kolme suurta jokea haaksikululle sopivine suuhaaroi-neen ja kanavain paljous. Ulkomaan kauppa on tärkeä ja varsinkin kauppa koloniain kanssa. Tärkeimmät *kauppakaupungit* ovat Amsterdam ja Rotterdam. Ne ovat etevimpiä kauppakaupunkeja Euro-passa, varsinkin kahvin ja muiden koloniatavaroi-den suhteen.

Uskonto on reforminen; kuitenkin löytyy myös paljo katolisia. *Kansansivistys* on korkealla kannalla. Maan kuuluisin yliopisto on Leijdenissä.

Maalaustaide oli muinaisina aikoina korkealla kannalla ja moni mainitun taiteen mestareja, esim. Rembrandt, kuului „Hollannin taidesuuntaan“.

Kuninkaan valtaa rajoittaa lainsäätävä edustus-kunta, jota sanotaan „kenraalistaateiksi“. Varalli-suus on suuri ja siirtomaat tuottavat maalle suu-ria tuloja.

Kaupunkeja Hollannissa on monta ja melkein

kaikki ovat yhteydessä meren kanssa. Suurimmat ovat: pääkaupunki Amsterdam, 360 tuh., Rotterdam 170 tuh. ja Haag 130 tuh. asuk.

Koillisessa ei löydy mitään suurempaa kaupunkia. **Maan keskellä** ovat *Nijmegen* [neim] Waalin varrella, *Utrecht* ja *Leijden* Rheinin varrella, *Rotterdam* Maasjoen varrella, *Haag* lähellä länsirantaa, *Haarlem* kuivuneen Haarlemin meren partaalla ja *Amsterdam Ijlahden* [ei] rannalla. **Etelässä** ovat *Maastricht* Maasjoen varrella, *Den Bosch* ja *Vlissingen*; viime mainittu saarella.

Haag on kuninkaan asuntopaikka. — *Amsterdam* on rakennettu paaluille ja täynnänsä kanavia, joiden reunoille on istutettu puita. Päästäksensä Amsterdamiin täytyy laivojen kulkea läpi Pohjais-Hollannin kanavan, joka on Ijn ja De Helderin välillä, tahi Pohjanmeren kanavasta, joka vie Ijlahdesta länteenpäin Pohjanmereen. Nämät kanavat ovat kylliksi syvät hyvinkin suurille laivoille.

Lähellä Amsterdamia on *Zaandam*, jonka laivavarvissa Suuri Pietari teki työtä.

Alamaitten kuningaskunnalla on varsin suuria alusmaita ulkona Europasta (40 tuh. neliöpenink., 29 milj. asuk.): suurin osa *Sundasaaria* ja *Molukkeja*, osa *Guayanaa*, muutamat *Vähistä Antilleista* ja länsipuoli *Uutta Guineaa*.

Belgian kuningaskunta.

(535 neliöpenink., 5,6 milj. asuk.)

Tämä maa yhdistettiin Wienin kongressissä Alamaihin, mutta erkani v. 1830 ja on siitä ajasta asti itsenäisenä kuningaskuntana.

Belgia rajoittuu pohjassa Alamaihin, idässä Preussiin, etelässä Franskaan, luoteessa Pohjanme-

reen. Se on suurimmaksi osaksi *alankoa*, joka on Alamaitten kultainen, vaan vähän kuivempi. Kaakkoispuoli, jonka läpi Ardennit kulkevat, on alavuo-rista ja luonnoltansa ihanaa.

Joet ovat Maas ja Schelde.

Belgiassa ovat seuraavat maakunnat: *Etelä-Brabant* keskellä maata; *Limburg*, *Antwerpen* ja *Itä-Flandria* pohjassa; *Länsi-Flandria* lännessä; *Hainaut* [enoo] eli *Hennegau*, *Namur* [yyr] ja *Luxemburg* etelässä sekä *Liège* [ljeesh] eli *Lüttich* idässä.

Asujamet tasangolla puhuvat *flamandin* kieltä. Vuoriseudussa puhutaan *vallonin* kieltä, erästä franskan murretta. Tavallinen kirjakieli koko maassa on franskan kieli.

Belgia on tiheimmästi asutuita maita Europassa, 34 kertaa tiheämmin kuin Suomi. Asukkaiden täytyy sentähden tehdä paljo työtä saadaksensa elatuksensa. Maan enimmät **elinkeinot** ovatkin suuresti edistyneet. *Maanviljelys* on niin edistynyt, että koko maata viljellään samalla huolella kuin meillä kasvitarhoja. Erinomaisen hyvää on pellavas, tunnettu hienoudestaan ja käytetty „Brüsselin pitseiksi“. *Kasvitarhanhoito* on Flamandilaisilla yhtä edistynyt kuin Hollantilaisillakin ja Gentissä on monia satoja kasvihuoneita, joista suuri joukko kukkasia viedään useampiin maihin. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmän-arvoinen. *Vuorityö* on suuri ja Belgia on paraita kivihiili-, rauta- ja sinkkimaita. Sen vuoksi tuottaa Belgian *teollisuus* varsinkin rautakaluja (höyrykoneita, pyssyjä); myöskin palttina-, villa- ja puuvillateoksia. Teollisuus kilvoittelee Englannin teollisuuden kanssa ja rautateitä on tiheämmässä kuin itse Englannissa. Myöskin *kauppa* on suuri, vaikka Belgia on suuressa määrässä meren rantaa vail-

la. Tärkein *kauppakaupunki* on Antwerpen, Europan etevimpiä kauppakaupunkeja.

Melkein kaikki Belgialaiset ovat **katolisia**. *Kansansivistys* ei ole niin korkealla kannalla kuin Alamaissa. Maan etevin yliopisto on Löwenissä.

Samoin kuin Hollanissa on myöskin Belgiassa oivallisia *maalareja* („Flamin Brabantin taidesuunta“), joista mainittakoot Rubens ja van Dyk [fan deik].

Kuninkaan valtaa rajoittaa vapaa hallitusmuoto.

Kaupunkeja löytyy Belgiassa useita ja suuri-arvoisia. Yhdellä piirillä, joka on vähän suurempi kuin Turun lääni, on neljä suurta kaupunkia: Brüssel 400 tuh. asuk., Antwerpen, 180 tuh., Gent ja Lüttich, kumpaisessakin 130 tuh. asuk. — Kolmas osa maan asujamia asuu kaupungeissa.

Kesellä maata ovat *Brüssel* eli *Bruzelles*, *Löwen* ja *Mecheln*. **Luoteessa** *Gent* ja *Antwerpen* eli *Anvers* [angvers] Schelden varrella, *Brügge* ja *Ostende*, viime mainittu meren rannalla. **Kaakossa** ovat *Liège* [lieesh] eli *Lüttich* Maasjoen varrella ja *Verviers* [vervjee].

Brüssel, Belgian pääkaupunki, on Europan kauneimpia kaupunkeja ja muistuttaa paljon Parisista. Siinä on kaksi osaa, toinen on korkealla ja toinen alhaalla. Korkeampi osa on uudenmuotoinen ja siinä asuu korkeampisukuista kansaa, joka Franskan kieltä puhuu. Alemmalla osalla on vanhan-aikuinen näkö ja siinä asuu Flamandilaisia. Brüsselin komein osa on *Parkki* (puisto), jonka ympärillä on palatseja. Raatihuone on mainio rakennus.

Eteläpuolella Brüsseliä on *Waterloon* tappelutanner, jolla on monta muistopatsasta.

Antwerpen on maan vahvin linnoitus; mainio tuomiokirkko ja rikkaita taidearteita. — *Gent* on Belgian puuvillakutomisten keskusta. — *Ostende*, josta

kuljetaan yli Englantiin, on tunnettu kylpypaikka. — *Liège* (Lüttich) on Europan etevimpiä tehdas-kaupunkeja; suurin kiväritehdas maan päällä. — *Verviersissä* ovat Belgian paraat verkatehtaat.

Franskanmaa

(9,600 neliöpenink., 37,7 milj. asuk.)

rajoittuu pohjassa Kanaliin, Pohjanmereen ja Belgiaan, idässä Saksaan (Vogeseihin), Sveitsiin (Juraan) ja Italiaan (Länsi-Alppeihin), etelässä Välimereen ja Espanjaan (Pyreneitten tuntureihin), lännessä Biskajan lahteen. Pohjainen ja läntinen osa on *alankoa*, itäinen ja kaakkoinen osa *vuorimaata* (Ardennit, Langres'in ylätasanko, Côte d'Or, Cevennit, Auvergnen ylänkö ja rajavuoret). *Joet*: Mosel, Maas ja Schelde; — Seine, Loire ja Garonne; — sekä Rhône ja sen lisäjoki Saône.

Franskalla on suurimmaksi osaksi luonnolliset rajat, ylänköä ja alankoa, ja ylimalkaan oiva ilmasto; se on yhteydessä toisten maiden kanssa haaksikululle sopivain jokien ja eri merien kautta. Siinä asuu melkein ainoastaan yksi kansa. Se on siis yksistänsä kokonainen.

Franska jakautuu 86 *departementtiin*, joita maaherrat (prefektit) hallitsevat; mutta enemmän tunnettu meille on historiallinen jako maakuntiin, joista *Artois* [toaa], *Picardie*, *Normandia* ja *Bretagne* [tanj] ovat luoteessa; — *Poitou* [poatuu] ynnä *Vendée* [vangdee], *Guyenne* [gien] ja *Gascogne* [konj] lännessä; — *Languedoc* [langk] ja *Provence* [vangs] kaakossa; — *Dauphiné* [dofinee], *Savoyen* ja *Franche Comté* [frangsh kongtee] idässä; *Franskan Lothringi* koillisessa; — sekä sisämaassa *Ile de France* [iil döfrangs], *Champagne* [shangpanj], *Or-*

lèanais [nee], *Maine* [meen], *Touraine* [tureen], *Anjou* [shuu], *Bourgogne* [burgouj] ja *Auvergne* [overnj]. Lisäksi vielä *Korsikan* saari.

Muut maakunnat: *Aunis* [onii], *Saintonge* [scentonsh] ja *Béarn* (Navarra) lännessä, — *Foix* [foaa], *Roussillon* [russijong], *Venaissin* [-nessäng] ja *Nice* (Nizza) kaakossa, — *Franskan Hainaut* [onoo], ja *Franskan Flandria* pohjaisessa; — sekä sisämaassa *Berry* [rii], *Nivernais* [nee], *Bourbonnais* [burbounee], *Lyonnais* [lionnee], *Marche* [marsh], *Limousin* [museng] ja *Angoumois* [gumooa].

Franskassa puhutaan melkein ainoastaan *franskan kieltä*, joka on romanisia kieliä. Bretagnessa asuu melkein sekaantumattomina *Keltiläisiä*, Biskajan meren sisimmäisessä pohjukassa *Baskeja* ja Korsikan saarella sekä uloinna kaakossa *Italialaisia*.

Elinkeinot. *Maanviljelys* ei ole niin edistynyt että maa saattaisi tulla toimeen omalla viljallaan. Monessa paikassa ovat kastanjit leivän sijassa. *Viinistä* on Franska sitä vastoin rikkain maa maan päällä (Champagne, Bourgogne-, Bordeaux- [bordoo] ja Muskat-viinit). Muista paljon viljellyistä kasveista mainittakoon: valkojuurikkaat (sokerinvalmistusta varten); puu-omenat ja päärynät, joista luoteisessa osassa hedelmäviiniä (cidre) puserretaan; luumut ja persikat; öljypuu ja silkkiäispuu (Provencessa). Franskassa valmistetaan enemmän silkkiä kuin muualla Europassa, paitse Italiassa. *Metelistä* on puute. *Karjanhoito* ei ole korkealla kannalla; *kalastus* on sitä vastoin tärkeä ja sitä ei harjoiteta ainoastaan meren rannoilla, mutta myöskin Islannin ja New-Foundlandin rannistoilla. Melkoista ostranpyyntöä harjoitetaan suurella huolella Kanaalissa ja Biskajan meressä.

Vuorityö antaa varsinkin rautaa ja kivihiiltä, vaan ei tarpeeksi asti. Kivihiiltä tuodaan sisään

isossa määrässä suuresti edistyneen teollisuuden vuoksi. Suolaa saadaan sekä kaivoksista että merestä. — *Teollisuus* on niin suuri, että ainoastaan Englannin teollisuus sen voittaa. Franskan teollisuuden tuotteet ovat etevimmät maan päällä kohteensa ja kauniin näkönsä puolesta. Tärkeimmät ovat muotitavarat Parisista ja silkkiteokset Lyonista. Melkoinen on myöskin puuvillateollisuus, etenkin Rouenin seuduilla.

Kauppa on hyvin kukoistava, mutta Englannin kauppa on kuitenkin paljoa suurempi. Sisämaan liikettä auttaa rautateiden, haaksikululle sopivain jokien ja kanavien paljous. Kanavista on *Eteläkanava* suurin. Valtakunnan suurin ja tärkein *merikaupunki* Välimeren rannalla on Marseille. Sen jälkeen Le Havre, Bordeaux ja Nantes. Sisämaassa on Paris sangen tärkeä-arvoinen.

Kaikki Franskalaiset ovat **katolisia**. Ainoastaan 600 tuh. on protestantteja, enimmäen reformisia. *Tieteet* ja *taiteet* kukoistavat Franskassa; vaan *kansansivistys* on jotensakin alhaisella kannalla.

Viime aikoina on Franskassa usein vaihdeltu hallitusmuotoja. Vuodesta 1870 asti on Franska **tasavaltana**, jota hallitsee *presidentti* ja *kansalliskokous*, mihin kuuluu senaatti ja edustajakammari. Valtiovelka nousee äärettömään summaan: noin 30 miljardiin markkaan, vaan varallisuus on yleinen.

Enimmät **kaupungit** ovat suurempia. Suurin kaikista on pääkaupunki Paris, 2¼ milj. asuk.; Lontoon jälestä suurin Europassa.

Luoteessa ovat *Dunkerque* [dönkerk], *Calais* [kalee], *Boulogne* [bulonj], *Le Havre* [lö aavr] (Seinen varrella) ja *Cherbourg* [sheerbuur], kaikki meren rannalla; *Lille* [liil], *Roubaix* [rubee], *Amiens* [amieng] ja *Rouen* [ruang]

Seinen varrella maan sisässä. **Bretagnessa** ovat *Brest*, meren rannalla, ja *Nantes* [nangt], lähellä Loiren suuta. Lillessä on 180 tuh., Rouenissa, Le Havressa ja Nantesissa 100 tuh. asuk.

Calais ja *Boulogne* ovat tunnetut ylimenopaikkoina Englantiin. — *Lille* on samoin kuin moni muukin kaupunki Pohjais-Franskassa luja linnoitus ja samoin kuin Roubaix, Amiens ja Rouen tärkeä tehdaskaupunki.

Linnoituksia löytyy Koillis-Franskassa tiheimmältä kuin missään muualla.

Cherbourg on tärkeä sotasatama, samoin kuin *Brest* ja *Toulon*.

Lounaassa ovat *Bayonne* [jon] meren rannalla, ja *Bordeaux* [bordoo] Garonnen varrella; **kaakkoisessa** *Toulouse* [tuluus] Garonnen varrella, *Montpellier* [mongpeljee] lähellä mertä, *Cette* [seett], *Marseille* [sei], *Toulon* [tulong] ja *Nice* [niis] (Nizza) meren rannalla. *Marseillessa* on 360 tuh., *Bordeauxssa* 220 tuh. ja *Toulonsessa* 140 tuh. asuk.

Bordeauessa on mitä suurin viinikauppa. — *Montpellierissä* ja *Nizassa* oleskelee sairaita kaupunkien lauhkean ilmaston vuoksi. — *Cette* harjoittaa kauppaa Muskat-viinillä ja suolalla.

Monaco, Välimeren rannalla, on itsenäinen ruhtinaskunta $\frac{1}{4}$ nel. penink., 10 tuh. asuk.)

Idässä ovat *Grenoble* [noobl], lähellä Italian rajaa, ja *Besançon* [song], lähellä Juraa; **koillisessa** *Nancy* [sii] ja Maasin varrella linnoitus *Verdun* [döng].

Jura-vuorten ja Vogesien välisessä alanteessa („Burgundin portissa“) on linnoitus *Belfort* [iör].

Sedan, Maasjoen varrella, on tunnettu 1870 vuoden sodasta.

Sisämaassa ovat *Paris* Seinen varrella, *Versailles* [sai], *Reims* [rängs], *Orléans* [ang] ja *Tours* [tuur] Loi-

ren varrella, *Lyon* [liöng] Rhône'n ja Saône'n yhtymäpaikalla sekä *S:t Etienne*. Parisissa on 2¼ milj., Lyonissa 370 tuh. ja *S:t Etienne*ssä 120 tuh. asuk.

Paris on kummallakin puolella Seinejokea ja siinä olevalla saarella, jonka nimi on *Cité*. Paris ei ole ainoastaan Franskan pääkaupunki, vaan myöskin suureksi osaksi koko maapallon sivistyksen keskusta; „komeuden ja muotien valtakaupunki“. Täällä löytyy uhkeita laitoksia tiedettä ja taidetta varten sekä joukko komeita rakennuksia ja merkillisyyksiä. Seinen oikealla rannalla ovat: *Tuileriein* [tyilrii] linna (nyt suureksi osaksi hävitetty) ja sen yhteydessä *Louvre* [luuvr]. museo taideteoksia varten; *Palais Royal* [palee roajal], uusi *Operahuone*, *Elyséen* linna, presidentin asunto, ja *Vendômetori* [vang-doom]. *Citéllä* on ihana tuomiokirkko *Notre Dame* [notr dam]. Vasemmalla rannalla: *Yliopisto*, *Jardin des Plantes* [shardäng de plangt], *Invalidein hotelli* Napoleon I:sen haudan kanssa, *Marskenttä* ja *Katakombit*, vanhat maanalaiset kivilouhokset. — Vanhuudestaan altaaksi rakennettu on kaupunki nykyänsä suorakatuinen. Varsinaisen kaupungin ympärillä ovat *Boulevardit* [bulvaar], entuudestaan muurit, nykyänsä leveät kadut puu-istutuksien kanssa. Ulkopuolella Boulevardeja ovat esikaupungit. Koko kaupungin ympärillä kulkee muuri ja etempänä on siellä täällä linnoituksia, joista mainittakoon *Mont Valérien* [riäng].

Kaupungin lähistössä ovat: *Sèvres* [seevr], kuuluisa porsiiniitehdas, ja *S:t Germain'in* [shermengin] linna, jossa kelttiläinen museo.

Versailles on tunnettu komeasta linnastaan ja suuresta puistostansa, jossa on maailman mainioita vesisuihkulaitoksia. Linna on muutettu Franskan historian museoksi.

Reims on tunnettu tuomiokirkostaan, jossa Franskan kuninkaita muinoin kruunattiin, ja *Orléans* Jeanne d'Arc'in kautta. — *Lyonissa* ovat Europan suurimmat ja parhaimmat silkkitehtaat ja *S:t Etiennessä* tärkeitä tehtaita, etenkin sota-aseiden valmistamista varten.

Le Creusot [krösö], Bourgognessa, on Franskan suurin rautatehdas. — *Vichy* [sji], Bourbonnaisissa, on Franskan enimmin suosittu kylpypaikka.

Korkeavuorisella ja metsäkkäällä **Korsikan** saarella on *Ajaccio* [ajatsho], Napoleon I:sen syntymäpaikka.

Alusmaita ulkona Europasta (20 tuh. neliöpenink., 6 milj. asuk.). Afrikassa: *Algeria*, osa *Senegambiaa* ja saari *Réunion* y. m.; — Aasiassa: *Ala-Kotkinkiina* ja kaupunki *Pondichéri* y. m. Indiassa; — Amerikassa: muutamia *Vähistä Antilleista* ja osa *Guayanaa*; — Australiassa: *Uusi Kaledonia* ja *Marquesas-saaret* [kee] y. m. — Kääskynalaisia valtioita: Afrikassa *Tunis* ja *Madagaskar*, Aasiassa *Annam* ja *Kambodsha*.

Brittein saaret.

(5,700 neliöpenink., 36 milj. asuk.)

Suuri Britannia ja Irlanti, joiden ympärillä on meri, ovat tärkeimmät osat Britannian valtakunnasta, joka on yhteensä 400 tuh. neliöpeninkulman suuruinen ja jonka asujanmäärä nousee 300 milj., siihen luettuna myöskin Intiassa olevat alusmaat, joissa on 50 milj. asuk.

Brittein saarilla on oivallinen asema, sillä niistä pääsee helposti ei ainoastaan suuremmalle osalle Europpaa, mutta myöskin Atlantin merelle päin,

jonka yli suurin kauppaliike maapallolla tapahtuu. Niillä on sangen mukava ranta ja ne ovat rikkaat satamista.

Englanti on itäpuoleltaan alankoa, jota vastoin sen länsipuolella on vuoria, varsinkin *Walesissa* [uells]. Englannin alangolla vuorottelee mäkiä ja tasankoja ja se on varsin hedelmällistä.

Skotlannin etelä-osa on alankoa, joka myös on hedelmällinen, vaikka vähemmässä määrässä kuin Englanti. Pohjainen osa on vuorimaata; sitä sanotaan „Ylämaiksi“. Alamaiden ja ylämaiden rajana ovat *Grampianvuoret* [grempien], joiden korkein huippu on *Ben Nevis* [niivis], 4 tuh. jlk. (= 1,300 m.).

Irlanti on alankoa, mutta kuitenkin löytyy siellä erinäisiä vuoria rannalla. Pienemmät saaret lähellä Suuri-Britanniaa ja Irlantia ovat myöskin vuorisia. Hebridisaarista on *Staffa* [steffe] mainio „Fingalin luolan“ vuoksi.

Joet ovat vähälukuisia, vaan tärkeitä. Ne ovat nimittäin vesirikkaita, juoksultansa tasaisia ja sen vuoksi haaksikululle sangen soveliaita.

Suuressa Britanniassa laskevat itäänpäin: *Thames* [tems], *Humber* [höm] ja *Forth* [foordsh]; länteen päin *Severn*, *Mersey* [si] ja *Clyde* [kleid]. — *Thames* on tärkeimpiä jokia maan päällä; se on oivallisena kulutienä maan tärkeimpään kauppakaupunkiin (kaupungit: Oxford ja Lontoo). *Humber* syntyy *Trent*- ja *Ousejokien* yhdistyksestä ja laskee Humberlahteen (kaupunki: Hull). — *Severn* laskee Bristolin kanaaliin ja sen syrjäjokena on *Avon* [eevn], jota suurimmat kaupapaivaivat voivat kulkea (kaupungit Avonin varrella: Bath ja Bristol). — *Mersey* on hyvin lyhyt, vaan tärkeä, sillä se juoksee Englannin etevimmän tehdaspiiriin

läpi (kaupunki: Liverpool). — *Clyde* on Skotlannin suurin joki (kaupunki: Glasgow).

Irlannissa on ainoastaan yksi suurempi joki, *Shannon* [shennön] (kaupunki: Limerick).

Järviä on verraten vähä. Englannissa löytyy ainoastaan muutamia järviä luoteisimmassa osassa, *Cumberlandin järvet* [kõmber]. Skotlannissa on monta syvää tunturijärveä, niinkuin *Loch Lomond* [mõnd] ja *Loch Ness*. Nämät järvet ovat tunnetut luonnon-ihanuudestaan ja niitä katselemassa käy paljon matkustajia.

Ilman-ala on täydellistä meri-ilmastoa, etenkin länsipuolella. Kesä on siis viileä, talvi lauhkea, niin että Thames harvoin jäätyy. Länsirannalla ei ole pakkasta paljon yhtään. Tämän seurauksena on, että laakeripuu ja myrtti hyöstyvät Cornwallissa ja Irlannissa, jota vastoin viinirypäleet ja aprikoosit eivät kypsy. Sateen tulo on runsas ja monella paikalla 100—140 tuumaa (= 2,700—3,700 millim.), tahi suurempi kuin missään muualla Euroopassa. Idässä nähdään kosteus tiheästä ja paksumasta sumusta, minkä kukin tietää, joka on Lontoossa käynyt.

Kasvillisuus on kosteuden vuoksi hyvin rehoittava. Tätä nähdään varsinkin heinäkasveista, joiden mehevyys on tunnettu. Se on tuottanut Irlannille „smaragdisaaren“ nimen. Metsiä ei ole melkein yhtään; mutta lukuisat pensas-aidoitukset antavat maalle metsänmäisen näön. Puu- ja viljalajit ovat samat kuin Keski-Euroopassa.

Eläimet ovat myös samat kuin Keski-Euroopassa; kuitenkin on huomattava, että suuremmat metsänisäkkäät ovat tulleet hävitetyiksi.

Britannian valtakuntaan kuuluu Euroopassa:

1. Englannin kuningaskunta Walesin kanssa, 2. Skotlannin kuningaskunta, 3. Irlannin kuningaskunta, 4.

Normandien saaret ja 5—7. kolme sotilas-asemapaikkaa: Helgoland, Gibraltar ja Maltan saaret. Valtakunta jaetaan kreivikuntiin („shires“ *).

Brittein saarilla asuu useampia **kansakuntia**. *Englantilaiset* asuvat koko Englannissa, Skotlannin alamaalla ja yhdessä osassa Irlantia. *Kelttiläiset* asuvat Walesissa, Ylä-Skotlannissa ja muussa osassa Irlantia; ne puhuvat erilaisia, lähiheimoisia kieliä, jotka paljon eroavat Englannin kielestä.

Kaikki **elinkeinot** ovat edistetyt suureen täydellisyyden määrään. Kuitenkin tuodaan maahan paljon viljaa ja karjanhoidon tuotteita, sillä maa on tiheästi asuttu. *Maanviljelystä* harjoitetaan etenkin Itä-Englannissa ja Etelä-Skotlannissa, *karjanhoitoa* etenkin muissa osissa. Tavallisin vilja Englannissa ja Etelä-Skotlannissa on vehnä, muissa osissa kaura; Irlantilaiset elävät etenkin potaateilla. Kaikki Englantilaisien *koti-eläimet*, kotilinnutkin, ovat oivaa lajia („jalorotuisia hevosia“ y. m.).

Kalastus on myöskin hyvin suuri ja sitä ei harjoiteta ainoastaan rannistoilla, mutta myöskin Newfoundlandissa, jossa Englantilaiset, Franskalaisten ja Pohjais-Amerikalaisten kanssa yhdessä, harjoittavat suurinta kalastusta (turskaa) maapallolla.

Vuorityö, teollisuus ja kauppa ovat suuremmat kuin missään muussa maassa. Vuorityön kautta saadaan rautaa, lyijyä ja tinaa; sitä paitse paljon hopeaa ja suolaa sekä äärettömän paljon *kivihiiliä*, nim. lähes puolet siitä, mitä maapallolla saadaan.

*) Englannissa: *Cornwall, Devon, Somerset, Sussex* ja *Kent* etelässä; *Essex, Suffolk, Norfolk, Lincoln* ja *York* idässä; *Durham, Northumberland* ja *Cumberland* pohjassa; *Lancaster, Chester* ja *Gloucester* lännessä; sekä *Derby, Leicester, Warwick* ja *Buckingham* sisämaassa; y. m.

Kivihiiliä sekä käytetään Englannissa että viedään (Pohjais-Englannin satamista) sangen suuressa määrässä ulkomaille.

Britannian teollisuuden tuotteet ovat kaihoituita koko maan päällä ja kaiken laatuksia. Englannissa voi erottaa 6 suurta tehdaspiiriä. Nämä ovat täynnänsä tehtaita ja niissä on suurempia kaupunkeja keskuksena. Keski-Englannissa ovat: sukateosten piiri, jossa on kaupunki Nottingham, veitsiteosten piiri, missä on Sheffield ja villateosten piiri, missä on Leeds. Länsi-Englannissa ovat: metalliteosten (höyrykoneitten) piiri, jossa on Birmingham, kivi-astia-in piiri, jossa on Stoke ja vihdoin tuo ääretön puuvillateosten piiri, jossa on Manchester ja joukko muita tehdaskaupunkeja. Seitsemäs piiri on Etelä-Skotlanti, jossa on puuvillatehtaita ja rautalaivojen varveja (Glasgow).

Sisämaan kauppaa edistetään kanavain ja rautateiden kautta. *Ulkomaan kauppaa* on niin suuri, että Brittein saaret muutamissa päivissä myyvät enemmän tavaroita ulkomaille kuin Suomi koko vuoden kuluessa. Kauppalaivasto on puolet koko maapallon kauppalaivastosta. Tärkeimmät kauppakaupungit ovat Lontoo, joka tekee suurempaa kauppaa kuin mikään muu kaupunki maan päällä, sitten Liverpool, Bristol ja Glasgow.

Irlanti on suureksi osaksi edistyksessä jäänyt Suuren-Britannian jäljelle.

Yleisin **uskonto** Suuressa Britanniassa on *protestanttinen* ja Irlannissa *katolinen*. Englannissa sanotaan sitä *episkopaliseksi* eli *valtakirkolliseksi*, Skotlannissa *presbyteriseksi*. Sitä paitse löytyy joukko lahkokuntia („dissenters“). *Kansanvalistus* on laiminlyöty, ja suuri osa kansaa ei ole koskaan käynyt

koulua. Skotlannissa on kuitenkin kansanvalistus hyvä ja yleinen. Yliopistoista on moni kuuluisa, niinkuin Oxfordin ja Cambridgen Englannissa, Edinburghin Skotlannissa ja Dublinin yliopisto Irlannissa. *Tietëet* ovat korkealla kannalla ja Englannin kirjallisuus vetää vertoja Franskan ja Saksan kirjallisuudelle. *Taide* ei koskaan ole ollut etevä.

Kuninkaan eli Kuningattaren vallan rajoittaa *parlamentti*, jossa on *ylihuone* ja *alihuone*. Ylihuoneessa ovat aatelissukujen päämiehet ja korkeimmat hengelliset virkamiehet; ylihuoneen jäseniä kunnioitetaan nimellä „peers“ [piirs]. Alihuoneessa ovat muiden kansanluokkain edusmiehet. Harvassa maassa vallitsee niin suuri vapaus. Maa on rikasta, vaan rikkaus on hyvin epätasaisesti jakaantunut; eräällä osalla väestöä on äärettömät tulot, mutta moni on perin köyhänä. *Merivoima* on suurin maan päällä, jota vastoin maavoima on vähäinen.

Englanti.

Englannin **kaupungit** ovat merkilliset suuruutensa vuoksi ja siellä löytyy noin 20 kaupunkia, joissa on enemmän kuin 100 tuh. asuk. Suurimmat niistä ovat: maailman suurin kaupunki Lontoo, 4 milj., Liverpool ja Manchester, kumpaisessakin 500 tuh., Birmingham 400 tuh., Sheffield, Leeds ja Bristol 200—300 tuh. asuk. Suurin osa maan asujamia asuu kaupungeissa.

Etelä-Englannissa ovat *Oxford* [förd], pääkaupunki *Lontoo* ja *Woolwich* [uulitsh] Thamesjoen varrella, *Chatham* [tshettem] ja *Canterbury* [kentterböri] koillisessa, *Dover*, *Brighton* [breitn], *Portsmouth* [mötsh], *Southampton* [soutshemtn] ja *Plymouth* [plimötsh] Kanaalin ran-

nalla sekä *Bristol* [bristl] ja *Bath* [bedsh] Avonin varrella.

Lontoo (London) on kummallakin puolella Thamesjokea; sillä on 4 peninkulman pituus ja 2 leveys. Siinä on 4 pää-osaa: 1. *City* [sitti] (vanha kaupunki), jossa on kaupan asunto ja *Paavalin kirkko*, suurin protestanttinen kirkko koko maan päällä. Cityn vierellä itäpuolella on vanha kuninkaallinen linna *Tower*. 2. *Westminster*, länsipuolella Cityä, hovin ja korkeasukuisten asutopaikka, jossa on *Westminster abbey* [uest], mihin valtakunnan ansiollisempia miehiä on haudattu, uusi *Parlamentin huone* ja *Buckingham Palace* [bökkingem peles], hovin asunto. 3. *East-End* [iist], itäpuolella Cityä, sisältää suunnattomat laivatokat y. m. 4. *Southwark* [sötshörk], joen oikealla rannalla, on tehdaskaupunki. — *Greenwich* [griinitsh], Southwarkin vierellä, jossa on äärettömän suuri hospitaali ja kuuluisa tähtitorni. — Kaupungissa löytyy suuria puistoja ja puilla koristettuja toreja, joiden nimet ovat squares [skveers]. Huoneet ovat ylimalkaan pieniä. Thamesjoen yli kulkee monta siltaa ja sen pohjan alla 2 *tunnelia* [tönnel]. Rautatie käy yli huoneitten ja katujen ja rautatie-tunneleita kaupungin alitse. — Lontoossa on kaksi yliopistoa, maailman mainio „Eläintieteellinen puutarha“ ja rikas „British Museum“; se on etevin kauppa- ja tehdaskaupunki maan päällä. Sen monista tehtaista ovat silkkitehtaat ja oluenpanimot merkillisemmät.

Lontoon luona on *kristallipalatsi* eli museo *Sydenhamissa* [sid'nhem], rakennettu raudasta ja lasista, sekä linna *Windsor* [uindsör], hovin kesä-asunto.

Woolwichissa on suuri arsenalin ja tykkivalimo. — *Chatham* on englantilaisen sotalaivaston pääsata-

mia. — *Canterbury* on valtakunnan ensimmäisen arkkipiispan istuin. — *Dover* on tunnettu ylimenopaikka Franskaan. — *Brighton* on loistava kylpypaikka.

Portsmouth on Englannin paras sotasatama ja linnoitus ja sillä on maailman oivallisin ulkosatama, *Spithead* [spited], mannermaan ja *Wight* [ucit]-saaren välillä. — *Southampton* on höyrylaivaliikkeen pääpaikka. — *Plymouthin* sataman edustalla on mainio tulitorni *Eddystone* [eddistoon]. — *Bath* on kuuluisa lämpöveden-kylpylaitoksistaan.

Cornwallin maakunnassa, uloinna lounaassa, on kuuluisia tinakaivoksia.

Keski-Englannissa ovat *Cambridge* [keembridsh] ja *Nottingham* [gem] keskellä, sekä *Birmingham* [börmingem] ja *Stoke* [stook] lännessä.

Pohjais-Englannissa ovat *Manchester* [mentshestr] ja *Liverpool* [puul] lännessä, *Sheffield* [fild] ja *Leeds* [liids] keskellä, *Hull* [höll], *York*, *Sunderland* [sönderlend] ja *Newcastle* [njuukasl] idässä.

Hull ja useampi kaupunki itä-rannistolla*) harjoittavat suurta kauppaa Pohjais-Europan ja muiden Itämeren-maiden kanssa. — *Yorkissa* on monta muinaismuistoa, joiden joukossa komea tuomiokirkko; vaan ainoastaan 50 tuh. asuk. — *Liverpool* ja *Manchester* ovat Yorkin vastakohtana, sillä 100 vuotta sitten oli niissä ainoastaan 20 – 40 tuh. asuk. Enemmän kuin mistään muusta Europan satamasta lähtee Liverpoolin kautta siirtolaisia Amerikkaan ja sillä on myöskin suurin kauppalaivasto (noin 5 kertaa suurempi kuin Suomen). — *Sunderland* on val-

*) Esim. *Grimsby*, *Middlesborough-on-Tees*, *Stockton-upon-Tees*, *South-Shields* ja *North-Shields* y. m.

takunnan suurin laivanrakentopaikka. — *Newcastle* on Englannin suurimman kivihiilipiirin keskusta.

Walesissa ei ole monta suurempaa kaupunkia. Tärkein on *Merthyrtydfil* [mertshirtidvil], vuorikaupunki, jossa valmistetaan äärettömästi rautaa, varsinkin rautatien kiskoja. *Angleseasaari* [englsii] on ylime-nopaikka Irlantiin.

Skotlanti.

Skotlannin **alamaalla** on eteviä kaupunkeja. Suurimmat ovat *Glasgow* [glesgoo] 760 tuh., ja *Edinburgh* [börg] 300 tuh. asuk.

Edinburgh, Forthvuonon rannalla ja nykyänsä yhdistetty *Leith* [liidsh] nimisen sataman kanssa, on Skotlannin pääkaupunki; rakennettu kauniisen seutuun kukkuloille sekä laaksoihin. Sen rakennuksista mainittakoon vanha linna *Holyrood* [ruud]. — *Glasgow*, Clyden varrella, on Skotlannin etevin kauppaja- ja tehdaskaupunki.

Keski-Skotlannissa ovat *Dundee* [döndii] ja *Aberdeen* [ebberdiin] itärannalla. — *Dundee* tekee Britanniassa suurinta palttinakauppaa. — *Aberdeenissa* on yliopisto.

Lännessä Aberdeenista on ylämaissa kuningattaren linna *Balmoral*.

Ylämaitten suurin kaupunki on *Inverness*, *Caledonian* [kelidoonie] kanavan suulla, Morayvuonon [ree] äärellä.

Hebrideillä, Orkney ja Shetland-saarilla ovat karjanhoito, kalastus ja linnunpyyntö tärkeimpiä elinkeinoja.

Irlanti

jakautuu neljään maakuntaan: 1) *Leinster*, jossa on

pääkaupunki *Dublin* [döblin], 340 tuh. asuk.; 2) *Ulster*, jossa on *Belfast* [fest]; 3) *Connaught*, jossa on *Galway* [gelluee]; ja 4) *Munster*, jossa ovat *Limerick* [lii], *Cork* ja *Waterford* [uaterförd].

Britannian valtakunnan tärkeimmät **alusmaat** ulkona **Europasta** ovat: melkein koko *Esi-India* ja länsi osa *Taka-Indiaa*, *Kapmaa*, pohjainen osa *Pohjais-Amerikkaa*, joukko *Länsi-Indian* saaria, osa *Guayanaa*, uutis-asutuksia *Australian* *mannermaalla* sekä saaret *Tasmania* ja *Uusi-Zeeland*.

Etelä-Europa

ynnä muut *Välimeren* ympärillä olevat maat sanotaan yhdellä nimellä *Välimerenmaiksi*.

Ilmasto on niin lämmin, että vuoden keskilämpö on $+ 15^{\circ}$ ja $+ 20^{\circ}$ C. Näillä mailla on kevät jo tammi- tai helmikuussa ja vähintään 6 kuukautta kestävä kesä. Eteläisimmissä osissa tuskin talvea onkaan: lunta ei tule paljon koskaan. Sadetta ei ole niinkuin Keski-Europassa joka vuoden aikana, mutta melkein ainoastaan syksyllä ja talvella. Etelä-Europa kuuluu siis „talvisateen vyöhykkeeseen“.

Kasvillisuus on myöskin toinen kuin Keski-Europassa. *Metsät* kasvavat alituisesti vihertäviä lehtipuita, jotka seisovat synkkinä, eivätkä koskaan saa sitä hymyilevää näkyä kuin meidän lehtipuumme keväillä. Niittyjä, semmoisia kuin meillä on, ei löydy. Siellä täällä tavataan troopillisiä kasveja, niinkuin vaivaispalmu, taatelipalmu ja viikunakaktus. *Viljelyistä kasveista* voi Etelä-Europan luonteen mukaiseksi

mainita „eteläiset hedelmäpuut“ (öljy-, viikuna-, apelsiini- ja mantelipuut). Muutamilla paikoilla viljellään puuvillaa ja riisiäkin. Viiniköynnös, vehnä ja maissi ovat hyvin tärkeitä.

Eläinkunta on enimmäiten sama kuin Keski-Europassa. Yleisiä *koti-eläimiä* ovat puhvelihärkä ja muuli.

Pyreneitten niemimaa,

joka sisältää Espanjan ja Portugalin, rajoittuu koillisessa Franskaan, missä Pyreneit ovat rajana; muutoin on meri sen ympärillä.

Niemimaalla on **kolme ylänköä**, nimittäin Espanjan ylänkö, Pyreneit ja Granadan ylänkö, sekä **kaksi alankoa**, nimittäin Ebron laakso ja Andalusian laakso.

Espanjan ylänköön kuuluu surimmaksi osaksi tuo hedelmätön *Espanjan ylätasanko*, joka on laveampi ja korkeampi kuin kaikki muut ylätasangot Euroopassa. Sen keskikorkeus on 2,100 jlk. (= 700 m.). Keskellä ylätasankoa kulkee *Sierra Guadarama*, jonka nimenä on Portugalissa *Sierra Estrelha* [lja]. Pohjassa rajoittavat ylätasankoa *Kantabrian vuoret*, etelässä *Sierra Morena*. Itäpuolella kulkevat *Iberian vuoret*. Länsipuolella alenee ylätasanko vähitellen mertä kohti.

Pyreneit ovat Kantabrian vuorten itäistä jatkoa, niiden korkein huippu on *Pic de Netou* [tuu], 10,700 jlk. (= 3,500 m.). — *Granadan ylänkö* on vielä korkeampi; sen ylhäisimmän osan, *Sierra Nevadan* (s. o. lumivuorten) korkein huippu on *Mulhacen* [mulasseen] 11 tuh. jlk. (= 3,550 m.). — Vaikka Etelä-Espanjan ilmasto on kuuma, on Sierra Nevada samoin kuin Pyreneit ikuisella lumella peitetty.

Niemimaan *alangoista* on *Ebron* laakso ylimalkaan autiota ja hedelmätöntä. Myöskin *Andalusian alanko* on suureksi osaksi hedelmätöntä, ja nuo monet kertomukset tämän tasangon kauneudesta ja sen ihanista oranssilehdoista ja palmumetsistä soveltuvat lähimmin vain Sevillan ja Cordoban ympäristöihin.

Jokia ei ole vähän ja usea niistä on jokseenkin pitkä, vaan ne ovat tuskin haaksikululle sopivat. Maan korkeuden mukaan saavat melkein kaikki tärkeimmät joet alkunsa itäpuolella ja laskevat länteen päin.

Välimereen laskee *Ebro* (kaupunki: Zaragoza).

Atlantin mereen laskevat *Minho* [minju], *Duèro*, *Tajo* [taahho], *Guadiana* ja *Guadalquivir* [kiviir].

Minho on rajajokena Espanjan ja Portugalin välillä. — *Duèrolla* on Portugalissa nimi *Douro* [o-u] (kaupunki: Oporto). — *Tajo*, Portugalissa *Tejo* [teeshu], muodostaa hyvin leveän ja haaksikululle soveliaan suun (kaupungit: Toledo ja Lissabon). — *Guadalquivir* on ainoa niemimaan jokia, joka etempänä sisämaassa on haaksikululle sopiva (kaupungit: Cordoba ja Sevilla).

Ilmasto sisämaassa on manner-ilmasto kylmäin talvien ja kuumien kesäin kanssa. Kun vuoret ylätasangon ympärillä imevät meren kosteuden, niin sataa hyvin vähän suuremmalla osalla niemimaata. Madridissa esim. sataa vain puoleksi sen verran kuin meillä, ja kovasta kuumuudesta ja poudasta kuivuvat melkein kaikki vedet. Tästä nähdään, minkä vuoksi laveita aloja löytyy autioina ja hedelmättöminä. Monessa paikassa sataa sitä vastoin paljon; Santiagossa esim. 64 tuumaa (= 1,700 milim.). Etelä-Espanjassa on monessa kohden saman-

lainen ilmasto kuin Afrikassa ja täällä on koko Europan kuumimmat paikat.

Kasvillisuus. Ylätasangolla nähdään enimmäkseen alastomia nummia ja laihoja viljavainioita; harvoin mitään puuta, paitsi öljypuu. Rantamaat ovat sitä vastoin hyvin rikkaat kasveista. Pohjaismerialla kasvaa puu-omenia ja päärynöitä; muissa osissa paremman lajisia etelähedelmiä, viiniköynnöksiä, jotka antavat tulisia viinejä, silkkiäispuita y. m. Merkittävimmät metsäpuut ovat kastanja ja korkkitammi.

Niemimaan asema on hyvin etuissa, sillä sitä ympäröi meri monilla puolin; rannat ovat sitä vastoin hyvin vähän uurrettuina, maa on vuorinen ja joet haaksikululle kelpaamattomat, niin että pääsisämaahan on tukala.

Espanjan kuningaskunnassa (9 tuh. neliöpenink., 16,7 milj.asuk.) ovat seuraavat maakunnat: *Galicja*, *Asturia* ja *Baskein* maakunnat pohjassa; *Navarra*, *Argonia* ja *Catalonia* koillisessa; *Valencia*, *Murcia* ja *Granada* kaakossa; *Andalusia*, *Estremadura* ja *Leon* lännessä; *Uusi Castilia* ja *Vanha Castilia* keskellä. Tähän tulevat vielä lisäksi *Balearein* saaret.

Espanja oli muinoin mahtavimpia valtakuntia, jolla oli suunnattomia alusmaita Amerikassa. Nyt se on voimatonna kehnon hallituksen ja valtaistuini-riidan vuoksi.

Portugalin kuningaskunnassa (1,700 neliöpenink., 4½ milj.asuk.) ovat seuraavat maakunnat: *Minho*, *Tras os Montes*, *Beira*, *Estremadura*, *Alemtejo* [teeshu] ja *Algarve*.

Espanjalaiset ja *Portugalilaiset* ovat keskenänsä likisukulaisia; molempain kansain kielten alkupeuranä on latinan kieli. Moni eri kansakunta on niemimaan valloittanut, jonka tähden pohjaismerialla

onkin götiläinen ja eteläpuolella maurilainen luonne vallitsevana. Eri sukukuntaa ovat *Baskit*, jotka asuvat sekautumattomina Baskein maakunnissa (ja lounaisimmassa Franskassa).

Elinkeinot ovat ylimalkaan alhaisella kannalla. *Maanviljelykseen* on suurin osa niemimaata sopimaton. Missä keinollisesti maata kastellaan, antaa se 3—4 satoa vuodessa, esim. Valenciassa. Etelähedelmät ja viinit („Malaga“, „Jeres“ eli „Sherry“, „Port-viini“) ovat tärkeät. *Karjanhoitoon* on maa sitä vastoin yleensä hyvin sopiva ja Espanjan lampaat, „merino“, ovat jo vanhoilta ajoilta olleet kuuluisat. Ne ovat kuitenkin kehnoutuneet. Se oikeus, joka lammasmaalajien omistajilla on, nim. että saavat ajaa lampaitaan laitumelle ympäri koko maata, vahingoittaa kuitenkin paljon maanviljelystä. Myöskin nuo muinoin kuuluisat Andalusian hevoset ovat kehnoutuneet, jota vastoin Espanjan muulit ovat parhaimmat Euroopassa. Sarvikarjaa Espanjassa käytetään muun muassa kansallisiin huvituksiin „härkätaisteluihin“.

Niemimaa kätkee suuria minerali-aarteita. *Vuorityötä*, joka pitkän ajan oli laiminlyöty, harjoitetaan nyt Espanjassa suuremmalla innolla ja maa antaa hopeaa isossa määrässä. Muista mineraleista ansaitsevat mainitsemista elohopea Almadenista, jonka kaivokset ovat rikkaimmat Euroopassa, lyijy Granadasta ja suola, sekä vuorisuola että merisuola („S:t Ybesin suola“).

Teollisuus on merkillisempi melkein ainoastaan Cataloniassa ja Baskein maakunnissa (puuvilla- ja rautateoksia). *Kauppa* tekevät suureksi osaksi ulkolaiset, etenkin Englantilaiset. Sitä edistävät rautatiet, jotka ikäänkuin säteinä lähtevät Madridista.

Tärkeimmät kauppakaupungit Espanjassa ovat Barcelona, Malaga ja Cadiz, Portugalissa Lissabon ja Oporto.

Melkein kaikki asujamet tunnustavat katolista uskontoa. *Valistus* on suuresti laiminlyöty ja alempi kansa on kaikkialla hyvin taitamaton ja taika-uskoinen. *Tieteitäkään* ei ole suuresti edistetty. Espanjassa on monta yliopistoa, vaan ainoastaan Madridin yliopistolla on jotakin arvoa. Portugalissa on ainoastaan yksi yliopisto, Coimbrassa. Espanjassa oli muinoin kuuluisa maalauksen taidesuunta, jonka mestareja olivat Murillo [ljo] ja Velasquez [kes].

Sekä Espanjan että Portugalin kuninkaan valtaa rajoittaa *cortes*-niminen lainsäätäjäkunta.

Espanja.

Kaupungit eivät ole suuri-arvoisia. Suurimmat niistä ovat Madrid, 400 tuh. ja Barcelona, 200 tuh. asuk. Valenciassa, Sevillassa ja Malagassa on 100—140 tuh. asuk.

Pohjassa ovat *Corunna* [nja], *Santiago* [shago] *de Compostela*, *Santander* ja *Bilbao*; **koillisessa** *Zaragoza* Ebron varrella ja *Barcelona* meren rannalla.

Santiago on kuuluisa pyhiinvaelluspaikka, sillä Espanjan pyhä suojelija Jakob Vanhempi sanotaan haudatuksi tuomiokirkkoon. — *Barcelonassa* on hyvin edistynyt teollisuus, joka on harvinaista Espanjan kaupungeissa.

Kaakossa ovat *Valencia*, *Alicante* ja *Cartagena*. **Etelässä** *Málaga*, *Granàda*, *Gibraltar*, *Còrdoba* [va] ja *Sevilla* [lja] Guadalquivirin varrella, sekä *Cadiz* [didsh].

Cartagena, Kartagolaisten perustama, on Espanjan tärkein sotasatama. — *Granada* oli Maurilaisten viimeinen turvapaikka Espanjassa; kaupungin yli

näkyä jäännöksiä kauniista Maurilaisten linnasta *Alhambra* (jalopeurainpiha j. n. e.) — *Córdoba* oli Arabialaisten aikoina suurimpia kaupunkeja maan päällä ja siellä oli suuri teollisuus (korduania). Kaupungissa on komea tuomiokirkko, ent. moskee. — *Gibraltär*, joka on Englannin, seisoo 1,400 jalan (= 450 m.) korkuisalla kukkulalla niemekkeen käressä, ja on lujimpia linnoituksia maan päällä.

Sisämaassa ovat *Badajoz* [badahhods] Guadianan varrella, *Salamanca*, *Valladolid* [valja], *Madrid*, *Tolèdo* ja *Almadèn*.

Salamancan yliopisto oli muinoin kuuluisimpia Europassa. — *Madrid*, Espanjan pääkaupunki, seudussa, joka ennen autiona, nyt on vedellä runsaasti kasteltu, 1,900 jlk. (= 600 m.) yli meren pinnan, ja säännöllisesti rakennettu; siinä on monta komeaa rakennusta, esim. kuninkaallinen linna.

Lähellä Madridia on kaksi kuuluisaa linnaa, nim. *Aranjuez* (hueeds) ja *Escorial*; viimeksimainittu on summattoman suuri, rakennettu erämaahan.

Espanjan **alusmaita**, jotka ovat **ulkona Europasta**, (8 tuh. neliöpenink., 9 milj. asuk.) ovat tärkeimmät: *Kanarian saaret*, *Kuba*, *Puerto Rico* ja *Filippiinit*.

Portugal.

Täällä on ainoastaan kaksi suurempaa kaupunkia, nimittäin pääkaupunki Lissabon, 250 tuh., ja Oporto, 100 tuh. asuk.

Pohjassa on *Oporto* Dueron varrella ja yliopistokaupunki *Coimbra*, **keskellä** ovat *Lissabon* ja *Setùbal* [val] eli *S:t Ybes*.

Lissabon on merkillinen kauniista asemastansa tuon satamaksi oivallisen Tajonsuun varrella. — *Setùbal* eli *S:t Ybes*, niinkuin merimiehet sitä sanovat, on tunnettu merisuolakaupastansa.

Portugalin **alusmaista**, jotka ovat **ulkona Euro-pasta**, (33 tuh. neliöpenink., 4 milj. asuk.) ovat tärkeimmät: *Azorit*, *Madeira*, osa *Ala-Guineaa* ja *Mosambik*.

Italia

rajoittuu pohjassa Franskaan, Sveitsiin ja Itävalttaan, joista Alpit sen eroittavat; muutoin on sen ympärillä Välimeri.

Italia on luonnollisena keskuksena suurelle osalle maapalloa, sillä se on keskellä Välimertä ja siitä päästään helposti kolmeen eri maan-osaan. Maan kapeuden vuoksi on pääsö merelle helppo. Näiden etusain luonnonsuhteitten nojalla onnistuikin valtioviisasten Roomalaisten hankkia Italialle ja sen keskukselle Roomalle semmoinen valta, mimmoiseen ei mikään kansa vielä tähän saakka ole päässyt.

Korkeussuhtain mukaan saattaa Italian jakaa 3 osaan, jotka ovat Apenninit ja niiden jatko, Lombardian tasanko ja rantamaa.

Apenninit, jotka ovat yhteydessä Länsi-Alppien kanssa, kulkevat pitkin Genovanlahtea ja sitten halki koko niemimaan. Ne eivät ole ylen korkeat ja niiden korkein kukkula, *Gran Sasso*, Abruzzossa (pohjaisessa osassa Neapelin aluetta) on ainoastaan 9 tuh. jlk. (= 2,900 m.) korkea. Apenninit alenevat Messinan salmen kohdalla, vaan kohoavat jälleen Siciliassa, joka on noin 1,500 jalan (= 500 m.) kor-kuinen ylänkö. Sicilian itärannalla on tulivuori *Etna*, jonka korkeus on 11 tuh. jlk. (= 3,500 m.).

Lombardian tasanko eli *Pon tasanko* on hyvin alava ja merkillinen hedelmällisyydestänsä, jota enennetään kanavista toimitetulla vesityksellä. *Ran-*

tamaa molemmilla puolilla Apenninejä on ylimalkaan alavaa; niistä tasangoista, jotka siihen kuuluvat, ovat merkilliset *Rooman Campagna* ynnä *Pontiniset nevat* ja *Onnellinen Campagna* Neapelin vierellä. Kaksi ensinmainittua on tunnettu terveydelle vahingollisesta ilmastansa (Mal'aria), joka synnyttää vaarallisen kuumeron; niillä asuu kansaa ainoastaan lyhyemmän ajan vuotta. Onnellinen Campagna ansaitsee todellakin nimensä hedelmällisyydestään.

Etelä-Italia on merkillinen kovin *tuliperäisestä* luonnostaan. Tuliperäiset luonnon voimat ovat melkein kaikkialla Europassa heikenneet, vaan tätä ei saata Etelä-Italiasta sanoa. Neapelin luona on yksinäinen tulivuori *Vesuvius*, 3,600 jalan (= 1,200 m.) korkuinen. Sen ensimmäinen tietty puhkeaminen hävitti vuonna 79 jälkeen Kristuksen syntymän kaupungit Pompeji ja Herculanium, jotka tuhka ja laava peitti. Viimekuluneella vuosisadalla löydettiin nämät kaupungit ja suuri osa Pompejia on sittemmin kaivettu ilmi. Näiden kaupunkien kautta on saatu paljon tietoja vanhan ajan kotielämästä ja muinais-esineet ovat niistä kootut kuuluisaan Neapelin museoon. — Muista tuliperäisistä ilmiöistä mainittakoon *Koiranluola*, jossa, samoin kuin myrkkyluolassa Javalla, hiilihappoa, tukehuttavaa kaasua, alituisesti syntyy; ja *Solfatara*, puoleksi palanut tulivuoren suukko, jonka ohuen rikkikerroksen alla on hehkuvia aineita.

Siciliassa on tulivuori *Etna* ja Liparin saarilla *Strömboli*. Etna on Europan suurin tulivuori ja puhkeaa usein rajusti. Tulivuori Stromboli on merkillinen siitä, että se on suitsunut alituisesti 2 tuh. vuotta ja puhjennut koko sillä ajalla monesti päivässä.

Muinaisina aikoina sanottiin sitä „Tyrrhenin meren tulitorniksi“, ja sen loisto on vieläkin merimerkkinä.

Joet Italiassa eivät ole isot; tärkeimmät niistä ovat Lombardian tasangolla.

Adrian mereen laskevat *Po* ja *Adige* [adidshe], jotka molemmat ovat suureksi osaksi haaksikululle soveliaat. Pon syrjäjoet ovat *Ticino* [titshino], joka juoksee läpi *Lago Maggiore* [madshore] nimisen järven, *Adda*, joka juoksee läpi järven *Lago di Como*, ja *Mincio* [mintsho], joka tulee järvestä *Lago di Garda* (kaupunki Pon varrella: Torino; — Mincion varrella: Mantova). *Adige* juoksee kaarenmoisesti (kaupunki: Verona).

Tyrrhenin mereen laskevat *Arno* ja *Tiber*, molemmat haaksikululle sopimattomat, mutta mainiot historiassa (kaupungit Arnon varrella: Firenze ja Pisa; — Tiberin varrella: Rooma).

Ilmasto Italiassa on tunnettu kauneudestansa ja suloisuudestansa, ja tämän vuoksi oleskelee täällä joukko muukalaisia (Roomassa kestää lumi ainoastaan muutamia tunteja ja ruusut sekä orvokit puhkeavat jo Tammikuussa; Palermossa ei ole miesmuistiin satanut lunta meren rannalla). *Lumiraja* on niin korkealla, että ainoastaan Apenninein korkeimmat kukkulat sekä Etna ovat ikuisella lumella peitetyt. Etelä-Italiassa puhaltaa välisti kuuma etelätuuli, *Scirocco* [shi], joka vaikuttaa herpaavasti ruumiisen ja sieluun. *)

Viime aikoihin asti oli Italia jaettu moneen eri valtioon ja Itävallalla oli osa Pohjais-Italiaa. Vaan vihdoin onnistui Italialaisille yhdeksi valtioksi yhdistää melkein koko Italia ja tätä nykyä sisältää se valtiollisessa suhteessa seuraavat osat:

---

*) Alppiseudulla on samankaltaisella tuulella nimi *Töhn*, ja Andalusiassa *Leveche*.

1. **Italian kuningaskunta** (5,200 neliöpenink., $28\frac{3}{4}$ milj. asuk.), joka käsittää maakunnat *Venetia*, *Lombardia*, *Piemont*, *Liguria*, *Emilia* (Parma, Modena ja Romagna), *Toscana*, *Umbria*, *Markit*, *Roman maakunta*, *Neapelin maakunnat* (Abruzzo, Apulia, Campania ja Calabria) sekä saaret *Sicilia* ja *Sardinia*.

2. **San Marinon tasavalta** ($1\frac{1}{2}$ neliöpenink., 8 tuh. asuk.); 3. **Korsikan saari** (160 neliöpenink.), joka on Franskan, ja 4. **Maltan saaret**, jotka ovat Englannin alusmaita

Italiassa asuu melkein ainoastaan yhtä kansaa, *Italialaisia*, joiden kieli on Latinan kielen kaltainen ja suuressa määrässä sointuva; Italialaiset ovat runsailla sielunlahjoilla varustettua kansaa; Etelä-Italialaiset ovat kuitenkin sangen laiskoja.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein, ja maanlaatu on monessa paikassa, niinkuin esim. Lombardian tasangolla ja Onnellisessa Campagnassa, hyvin hedelmällinen. Paitsi viljaa (varsinkin maissia ja vehnää, myöskin riisiä) saadaan Italiassa etelähedelmiä („Messinan hedelmiä“), hyvin paljo öljyä ja viiniä, jonka sato on Franskan viinisadon jälkeen runsain Europassa (mainioita viinilajia on „lagrima Christi“, s. o. Kristuksen kyyneleet, joka kasvaa Vesuviuksella). *Karjanhoito* on myös tärkeä elinkeino („Parman juusto“), vaikka ei voi sanoa sen olevan aivan korkealla kannalla. Puhvelihärät eivät ole harvinaisia; härkää, aasia ja muulia käytetään enemmän kuin hevosta. *Silkinviljelys* Pohjais-Italiassa antaa suuremman tulon kuin missään muualla Europassa. *Kalastus* antaa thynnuskaloja, sardineja ja koralleja. *Metsistä* on puute. *Vuorityö* on vähäinen; sillä Italia on ylimalkaan köyhä hyödyllisistä mine-räleista. Tärkeimmät ovat marmori Carrarasta, rauta

Elban saarelta, suola ja varsinkin *rikki* Siciliasta. *Teollisuus* ei myöskään ole paljon edistynyt, vaikka muutamat Italian teollisuuden tuotteet ovat eteviä, niinkuin esim. olkihatut Firenzen seuduilta ja silkki-tavarat Lombardian tasangolta ja Toscanasta. *Kauppaa* harjoitetaan halukkaimmin. Tärkeimmät kauppakaupungit ovat Genova, Napoli ja Livorno. — Rautateitä käy läpi koko niemimaan.

Uskonto on katolinen. *Kansansivistys* on sangen puuttuvainen, niinkuin enemmässä katolisissa maissa. *Tieteellisyys* ei kuitenkaan ole arvotta. Yliopistoja löytyy monta, esim. Padovassa, Paviassa, Torinossa, Roomassa j. n. e.

Taiteiden suhteen on Italia esimpiä maita Europassa. Se on jo kauvan aikaa ollut taidetten koti ja tämä maa muinaismuistoinen ja suurine taidekokouksineen viehättää sinne taiteilijoita ja taideihailijoita. Italian maalareista vanhoilta ajoilta mainittakoon Rafael, Michel Angelo [dshe], Correggio [redsho] y. m. Meidän aikamme kuvanveistotaide, jonka Canova ja Thorvaldsen ovat perustaneet, on saanut alkunsa Italiassa.

Italian kuningaskunnassa on vapaa **hallitusmuoto**.

Italian **kaupungeista** on Napoli suurin, $\frac{1}{2}$ milj. asuk.

Venetiassa ovat: *Venezia* (Venedig), saarilla meren rannalla, *Padova* (Padua), sisämaassa, *Verona*, Adigen varrella ja *Mantova* (Mantua), Mincion varrella. Veneziassa on 130 tuh. asuk.

Venezia on Europan merkillisimpiä kaupunkeja. Se perustettiin vanhalla ajalla saarille „Laguneihin“ ja oli keski-ajalla mahtava kauppa-tasavalta, jonka etupäässä oli Doge [doodshe]. Kaupungin läpi kul-

kee kanavia ja näitä käytetään kuin katuja siten, että niitä myöten kuljetaan „gondoli“ nimisillä telttavenheillä. Joukko komeita rakennuksia löytyy, vaan ne ovat nyt osaksi rappiolla ja seisovat ainoastaan muistomerkkeinä kaupungin muinaisesta varakkuudesta. Venezian kaunein osa on *Markustori*, jonka ääressä ovat *Markuskirkko* ja *Dogen palatsi*. — Puolen peninkulman pituinen rautatiensilta, *Lagunisilta*, yhdistää nykyänsä kaupungin mannermaan kanssa. — *Verona* ja *Mantova* ovat tärkeimmät osat „linnoitusneliöstä“, joka on aikakautemme lujimpia linnoituksia.

Lombardiassa ovat *Milano*, *Pavia* Ticinon ja Pon yhtymäpaikalla, ja *Cremona* Pon varrella; **Piemontissa** *Torino* Pon varrella ja *Alessandria*; **Liguriassa** *Genova* [ūshe] ja *Spezia* meren rannalla. Milanossa on 300 tuh., Torinossa 250 tuh., Genovassa 180 tuh. asuk.

Milanossa (Mailand) on komea ja suuri tuomiokirkko valkeasta marmorista. — *Cremonassa* valmistetaan mainioita viuluja. — *Torino* (Turin), hyvin rakennettu, on suorien katujensa vuoksi erilainen kuin muut Italian kaupungit. — *Alessandria* on luja linnoitus.

Genova (Genua) oli muinoin samoin kuin Venezia mahtava kauppatasavalta. On tunnettu amphiteaterillisestä kohoamisesta ja monista marmoripalatsistaan, jonka vuoksi Italialaiset antavat kaupungille nimen „la superba“ (komea). — *Spezia* on oivallinen sotatasama.

Parmassa on *Parma*; **Modenassa** *Modena* ja *Carvara*; **Romagnassa** *Bologna*, *Ferrara* lähellä Pota ja *Ravenna* liki mertä; **Toscanassa** *Firenze* ja *Pisa* Arnon varrella sekä *Livorno* meren rannalla. Firen-

zessä on 170 tuh., Livornossa ja Bolognassa kumpaisessakin 100 tuh. asuk.

Piacenza ja *Ferrara* ovat tärkeitä linnoituksia. Viimemainittu kaupunki on alempana kuin Po. — *Bolognassa* on Europan vanhin yliopisto. — *Ravenna* on meriveden suossa.

Firenze (Florens), nimitetty „la bella“ (kaunis), on rikas taidekokouksista. — *Pisassa* on monta muistomerkkiä muinaisilta ajoilta, joiden joukossa „kalallinen torni“.

Markeissa ovat *Ancona* meren rannalla, ja *Loreto*. — *Anconaa* varjelee vahva linnoitus ja sillä on paras satama Adrian meren rannalla. — *Loreto* on mainio pyhiinvaelluspaikka, missä on neitsyt Marian „pyhä maja“ (Casa santa), joka sanotaan sinne tuoduksi Nazaretista.

Rooman maakunnassa (ent. *Kirkkovaltiossa*) ovat *Rooma*, Tiberin varrella, ja Rooman satama *Civita Vecchia* [tshivitaa vekja] meren rannalla. Roomassa on 300 tuh. asukasta.

Rooma (Roma), „ikuinen kaupunki“, on Italian pääkaupunki. Se on kuitenkin ainoastaan vähänarvoinen verrattuna muinaiseen maailmaa hallitsevaan Roomaan, „seitsemän kukkulan kaupunkiin“. Kaupunki on nyt täynnänsä raunioita ja taidekokouksia, ja siinä suhteessa maailman etevin kaupunki. Muinaisjäännökset ovat etenkin Tiberin vasemmalla rannalla: *Colosseum*, amphiteateri, johon mahtui 100 tuh. katselijaa, useampia *triumfiportteja*, *Trajanin kolonni* sekä *temppelin raunioita* ja *Forum*. Uudemmissa rakennuksista on *Pietarinkirkko*, Tiberin oikealla rannalla, suurin ja komein kirkko maan päällä. Sen luona on paavin palatsi, *Vatikaani*, suurin linna maan päällä, jossa ovat mainioimmat kokoukset tai-

deteoksia, kirjoja y. m. ja 11 tuh. huonetta. Roomassa on 400 kirkkoa. — Rooma on taiteen keskusta ja sen vuoksi kokouspaikkana kaikkein maiden tieteilijöille. Rooman merkillisimpiä huvituksia on *Karnevali*, jota vietetään monta päivää perätysten ennen paastoa. — Kaupungin ympäristö, *Campagna* [panja] *Romana*, on nykyänsä terveydelle vahingollinen aromaa, jota käytetään etenkin vuohien laitumeksi.

Campaniassa on *Napoli* (Neapel), Italian väkirikkein kaupunki, kauniissa asemassa. Se on amfiteaterillisesti rakennettu kauniin Napolin lahden rannalle; sillä on kaikkialla mitä kauneimpia näkymäaloja, sekä merellä että ympäri-olevalla seudulla, missä Vesuvius kohoaa yhden penikulman matkan päässä. Napolilaisten sananlasku sanookin: „nähdä Napoli ja kuolla“. Nuo monet *Lazzaronit*, jotka muinoin olivat Napolissa niin tunnetut, vähenevät nyt vähenemistään.

Kauneista saarista Napolin ulkopuolella on *Capri* mainio „sinisestä luolastaan“.

Apuliassa on *Brindisi* melkein Italian rautatieverkon päässä. Oivallinen satama ja englantilais-intialaisen maapostin asemapaikka.

Siciliassa ovat *Messina*, *Catania*, *Siragosa*, *Girgenti* [dshirdshen], *Tràpani* ja *Palermo*, kaikki meren rannalla. Palermossa on 250 tuh. ja Messinassa 120 tuh. asukasta.

Messina on tunnettu linnoituksensa ja etelä-hedelmäkauppansa vuoksi. — *Siragosa*, ent. *Syracusa*, ja *Girgenti*, ent. *Agrigentum*, näyttävät vieläkin muinaisjäännöksillään kuinka suuret ne olivat vanhoina aikoina. *Girgenti* harjoittaa suurinta rikki-

kauppaa. — *Catania*, rakennettu laavasta, on ollut monta kertaa hävitettynä laavan kautta, joka virtaa Etnasta, minkä juurella se on. — *Trapani* harjoittaa suurta suolakauppaa ja korallinkalastusta. — *Palermo* on kasvillisuutensa ja huoneitten saraseni-laisen rakennusmuodon tähden melkein itämaisen kaupungin kaltainen.

Sardinian saarella on *Cagliari* [kaljari], joka harjoittaa suolakauppaa.

Vähäinen **San Marinon** tasavalta on Europan vanhin valtio.

Maltan saarella on *La Valetta*, vahva linnoitus ja Englannin sotalaivaston pääasemapaikkoja.

Maltan saari on kalkkikiven kalliota, ja peitetty ohuella mullalla, jota sanotaan sinne tuoduksi Siciliasta. Kansa puhuu huonoa arabian kieltä.

Balkanin niemimaa

rajoittuu pohjassa Itävaltaan ja Wenäjään; muutoin ympäröi sitä Välimeri ja Musta meri. Tämä niemimaa ei ole niin selvästi eroitettuna muusta Euro-pasta kuin toiset kaksi Etelä-Europan niemimaata; sillä Itä-Europa jatkuu Tonavan alalaaksoon asti ja Julisten Alppien jatkona ovat Turkinmaan vuoret.

Samoin kuin Italiassa on Turkin-Kreikan niemimaallakin helppo pääsö merelle, vaan päinvastoin kuin Italiassa on pääsö sisämaahan tukala, paitse eteläosassa. Kreikalla on laajempi rannisto kuin muilla Europan mailla.

Niemimaa on sangen **vuorinen** ja paitse alapuo-lista *Tonavanlaaksoa* ei löydy mitään muita alankoja

kuin suurempia tahi vähempiä joenlaaksoja. Luoteessa ovat *Illyrian vuoret*, Julisten Alppien jatko. Wuorien koillisesta päästä lähtee kaksi vuorijonoa, joista toinen, *Balkan*, ulottuu Mustalle merelle asti. Balkanin keskeltä käy koilliseen päin *Despoto-Dag*, joka on *Maritsanlaakson* lounaisena rajana. Toinen Illyrian vuorista lähtevä vuorijono on *Pindus* eli *Hellenein vuoret*, jotka käyvät etelää kohti. Tunnettuja kukkoloita Hellenein vuorilla ovat nuo vanhoina aikoina mainiot *Olympos* ja *Parnassos*. Hellenein vuoret alentuvat niin että ne Korintin taipaleessa *) vain ovat 200 jalkaa (= 65 m.) meren pintaa korkeammalla, mutta ne kohoavat jälleen *Morealla*. Muutamat kukkulat niemimaalla ovat korkeudeltaan 9 tuh. jalkaa ja enemmänkin (2,900—3,000 m.).

Saaret ovat samoin kuin mannermaakin vuorisia; usea niistä on tuliperäinen, esim. *Santorinin* saari.

Joet ovat, paitse *Tonavaa*, vähäpätöisiä. Merkillisin on *Maritsa* (kaupungit: Filippopoli ja Adrianopoli).

Ilmasto on kylmempi kuin Italiassa ja varsinkin niissä osissa, jotka ovat pohjaispuolella Balkania; Konstantinopolissakin, joka on samalla leveysasteella kuin Napoli, sataa monesti lunta.

Luonnontuotteet ovat ainoastaan sillä osalla niemimaata, joka on eteläpuolella Illyrian vuoria ja Balkania, samat kuin muussa Etelä-Europassa.

Valtiollisessa suhteessa on maa jaettu viiteen itsenäiseen valtakuntaan: **Ottomanein valtakunta** eli **Turkki** (6,000 neliöpenink., 8½ milj.asuk.), **kuningaskunnat Kreikka** (1,200 n. p., 2 milj.asuk.), **Rumania**

---

*) Kanava tämän taipaleen poikki on tekeillä.

(2,400 n. p., 5,4 milj. asuk.) ja **Serbia** (900 n. p., 1,9 milj. asuk.) sekä **ruhtinaskunta Montenegro** (170 n. p., 240 tuh. asuk.).

Turkki, johon myöskin kuuluvat suuret osat Aasiaa ja Afrikkaa, on alaltansa yhteensä 80 tuh. neliöpeninkulman suuruinen ja sillä on 32 milj. asuk. Europassa käsittää se maakunnat: *Rumilia* eli *Trakia*, *Itärumilia*, *Makedonia*, *Albania*, *Bosnia* ynnä *Herzegocina* ja *saaret*. Bosnia ja Herzegovina ovat kuitenkin Itävallan ja Itärumilia Bulgarian ruhtinaan hallittavana. Sitä paitse kuuluu tähän ruhtinaskunta *Bulgaria* (1,200 n. p., 2 milj. asuk.), joka maksaa veroa sultanille, vaan muuten on itsenäinen. — Turkki omistaa välittömästi Europassa nykyään ainoastaan 3 tuh. n. penink. ja 4½ milj. asukasta.

Kreikka jaetaan neljään osaan: *Tessalia*, *Rumelia* eli *Hellas*, *Morea* eli *Peloponnesos* ja *saaret*. Siihen kuuluu myöskin pieni osa *Epirusta* eli *Etelä-Albania*.

Samoin kuin Itävalta-Unkarissa, asuu Balkanin niemimaallakin monta eri kansaa. Vallitseva kansakunta Turkinmaalla on *Osmanin* eli *Turkin kansa*. Niitä on ainoastaan 2 milj. Europanpuoliossa Turkissa ja ne asuvat hajoitettuina toisten kansain seassa. Näihin kansoihin kuuluvat *Bulgarilaiset*, *Serbialaiset* ja *Bosniakit* (slavilaisia kansoja), *Albanilaiset* eli *Arnautit*, *Rumanit*, joiden kieli on saanut alkunsa latinan kielestä, ja *Kreikkalaiset*, jotka asuvat koko Kreikan maalla ja sitä paitse Turkissa pitkin Arkipelagia ja saaristossa.

Enimmät **elinkeinot** ovat alhaisella kannalla ja ainoastaan *karjanhoito* ja *kauppa* ovat etevämpiä. —

Maanviljelys on niin vähän edistynyt, että ainoastaan Rumanialla on viljaa ulosvietäväksi. Turkin tupakka on kuuluisa. Makedoniassa on puuvillan viljelys jotenkin tärkeä. Kreikassa on korinttien viljelys isohko. — *Karjanhoito* on edistyneempi Tonnava-maissa. Kreikassa on vuohenhoito hyvin tärkeä. — *Kalastus*, jota harjoittavat Kreikkalaiset, tuottaa paljon merisvamppuja. — *Vuorityö* on valtan kuin tuntematonta ja *teollisuus* on myöskin vähäinen. Ainoastaan sahviani, ruusu-öljy ja matot Turkissa ansaitsevat mainitsemista. — *Kauppaa* harjoittavat etenkin Kreikkalaiset, jotka ovat sekä kaupamiehinä että meriväkenä esimpiä maan päällä. Tärkeimmät kauppakaupungit ovat Konstantinopoli ja Saloniki.

Uskonto: suurin osa niemimaan asujamista tunnustaa *Kreikan-kristin* uskoa, vaan Turkkilaiset, osa Slaveja ja Albanilaisia ovat *muhamedilaisia*. Hengellisen säädyn päämiestä sanovat muhamedilaiset *muftiksi* ja heidän temppeleillänsä on nimi *moskee*. Omituista muhamedilaisilla on heidän uskonsa karttamattomaan sallimukseen ja sentähden ovatkin he merkillisen levolliset kaikessa, mitä vain tapahtuu. *Kansanvalistus* on hyvin alhaisella kannalla sekä Kreikan kristityillä että muhamedilaisilla.

Europeanpuolista Turkinmaata

hallitsee *suurisultaani* (keisari). Hänen korkeinta ministeriänsä sanotaan *suurivisiiriksi*, ja ylimmät virkamiehet *pashoiksi*. Turkki on kauvan aikaa ollut heikkouden tilassa ja sentähden onkin sitä vallan oikein sanottu „sairaaksi mieheksi“.

Kaupungeilla Europeanpuolisessa Turkissa ei ole

aivan suurta arvoa. Suurimmat niistä ovat Konstantinopoli, 660 tuh., Adrianopoli ja Saloniki 60—80 tuh. asukasta.

Rumiliassa ovat *Konstantinopoli* Bosporin ja Marmara-meren rannalla, *Gallipoli* Dardanellen salmen varrella ja *Adrianopoli*, sisämaassa Maritsan varrella; **Itärumiliassa** on *Filippopoli* Maritsan varrella; **Makedoniassa** on *Saloniki* (muin. Thessalonica) meren rannalla, **Albaniassa** *Janina* ja **Bosniassa** *Serajevo*.

Konstantinopoli, turkinkielellä Stambul, muinainen Byzantium; Pohjan asukkaat sanoivat kaupunkia Miklagårdiksi. Kaupungin asema on kauneimpia Europassa; vaan kadut ovat kaidat ja likaiset ja palatsien ympärillä on puuhökkeleitä. Konstantinopolissa voi eroittaa *varsinaisen kaupungin*, missä on sulttanin linna *Seralji* ja *Sofian moskee*, joka muinoin oli kristittyjen kirkkona, sekä esikaupungit *Gulata* ja *Pera* Europassa ja *Skutari* Aasiassa. Galatassa ja Perassa asuu Frankeja, s. o. kristityitä muualta Europasta. Konstantinopelia suojelee usea merivarustus ja näiden jatkona ovat vanhat ja uudet *Dardanellit*, kummallakin puolella salmea.

Saarista on *Kreta* (Kandia) tärkein.

Bulgariassa on *Sofia* pääkaupunkina.

Tonavan varrella on *Vidin*, *Rustshuk* ja *Silistria*, Balkanissa *Shumla* ja *Varna*, kaikki ent. linnoituksia. — *Plevna*, erään Tonavan lisäjoen varrella, on viime sodasta tunnettu.

Rumania, Serbia ja Montenegro

ovat itsenäisinä valtioina Venäjän sodan jälkeen Turkia vastaan vv. 1877—78.

Rumanian kuningaskunta (Walakia ja Moldau) käsittää viljarikkaan tasangon Tonavan pohjaispuolella, *Dobrudshan* aromaan itäpuolella Tonavaa ja Tonavan vetelän suistomaan.

Valakiassa on pääkaupunki *Bukaresht*, 220 tuh. asukasta, *Moldaussa Jassy* [jasshi] ja *Galacz* [lats]. — *Galacz*, Tonavan varrella, on viljakaupan keskusta.

Serbian kuningaskunta eteläpuolella Tonavaa, on metsäkäs vuorimaa. Samoin kuin Sveitsi on se suljettu merestä pois.

Suurin kaupunki on *Belgrad*, linnoitus Saven ja Tonavan yhtymäpaikalla.

Ruhtinaskunta Montenegro eli **Zrnagora** [tsherna] on vähäinen vuorimaa, jossa on urhoollisia, puolisivistyneitä asujamia.

Montenegrossa ei ole mitään suurempaa kaupunkia.

Kreikanmaa

on vuosisatoja ollut Turkin alusmaita, mutta v. 1829 se on itsenäisenä.

Kuninkaan vallan rajoittaa kansalliskokous.

Kaupungit Kreikassa ovat pieniä ja suurin niistä on pääkaupunki *Athen*, jossa on ainoastaan 85 tuh. asukasta.

Tessaliassa on *Larissa*, **Rumeliassa** ovat: linnoitus *Mesolongi*, Korintin lahden edustalla, ja *Athen*, ynnä tämän satama *Pireus*. **Morealla** ovat *Korinthos*, taipaleella, *Paträs*, luoteessa, *Navarino*, lounaassa ja *Nauplia*, idässä; kaikki meren rannalla.

Athen on valtakunnan pää- ja yliopisto-kaupunki. Sen muinaista loistoa todistavat rauniot kaupungin *Akropolis* nimisessä linnoituksessa, joiden

joukossa temppeli *Parthenon*. — *Patras* on tärkeä kauppakaupunki.

Kreikkaan kuuluvat *Jonian saaret*, *Kykladit*, *Euböa* ja pohjaiset *Sporadit*. Moni näistä saarista harjoittaa laveata kauppaa ja merikulkua, niinkuin *Korfu* ja *Zante*, joilla on samannimiset kaupungit, sekä *Syra*, jossa on kaupunki *Hermüpolis*. Saari *Paros* on tunnettu kauniista marmoristaan.

Jälkikatsaus Europaan.

Pinta on erilailla muodostunut. *Itä-Europan alangosta* lähtee länttä kohti alamaa, johon kuuluu Itämeren ja Pohjanmeren eteläinen rantamaa, Pohjanmeren läntinen ja Biskajan lahden itäinen rantamaa. Tällä alamaalla on pohjassa *Pohjais-Europan vuorimaa*, lännessä *Brittein saarien* vuoret ja etelässä *Keski-Europan* vuoret.

Etelä-Europassa ovat Pyreneitten ja Turkin-Kreikan niemimaat suurimmaksi osaksi ylänköjä, jota vastoin osa Italiaa on alankoa.

Europan *korkeimmat vuoret* ovat Alpit (*Mont-blanc*), *Sierra Nevada*, Pyreneit ja *Etna*.

Tuliperäisyys on nykyänsä vaikutuksessaan ainoastaan Etelä-Europassa (sitä paitse myöskin Islannissa); vaan muinoin on tulivuoria löytynyt Keski-Europassakin.

Jokia on monta ja tärkeä-arvoisia. *Suurimmat* ovat *Volga* ja *Tonava* (500 ja 400 penink.). Brittein saarilla ovat *Thames* ja *Shannon* ainoastaan 50 penink. pituiset. Vähimmin *haaksikululle soveliaat* ovat *Pohjais-Europan* ja *Pyreneitten* niemimaan

joet; haaksikululle soveliaimmat ovat Itä-Europan, Keski-Europan ja Brittein saarien joet.

Järvet ovat eri ryhmissä. Tärkeimmät ovat *Wenäjän, Suomen, Skandinavian, Pohjais-Britannian* ja *Alpein* järvet.

Ilmasto on ylimalkaan leudompi kuin muissa maanosissa samoilla leveys-asteilla. Mitä etemmäksi tullaan itäänpäin, sitä enemmän menevät *vuoden lämpöviivat (isotermit)* etelään päin. Länsi-osissa on *meri-ilmasto* ynnä suuri kosteus, itä-osissa on *manter-ilmasto*. Espanjan sisämaassa on ilmasto kuitenkin mantereinen. Monella seudulla Välimeren rannalla on ainoastaan talvisadetta, sitä vastoin kuin muualla Europassa sataa joka vuoden-aika.

Lumiraja on Europan eteläisimmissä osissa korkeammalla kuin 10 tuh. jlk. (= 3,200 m.) (Sierra Nevada, Etna), Alpeilla ja Pyreneillä 8 tuh. jalan (= 2,600 m.) korkeudella (Karpateilla ei ole ikuista lunta), Etelä-Norjassa 5 tuh. (= 1,600 m.) ja Nordkapin luona 2,000 jalan (= 650 m.) korkeudella.

Kasvillisuus on hyvin erilainen. Pohjais-Europan *metsät* kasvavat varsinkin havupuita, Keski-Europan kesällä vihannoivia lehtipuita. *Viljalajit* ovat pohjaisessa Europassa ohra ja kaura, sitten ruis ja vehnä, maissi ja muutamilla paikoilla Etelä-Europassa riisi.

Eläinkunta on melkein sama koko Europassa. Erityisistä kotieläimistä mainittakoon peura pohjaisimmassa Europassa sekä puhveli ja muuli Etelä-Europassa.

Asujamet (330 milj.) ovat niin jaetut, että *tihein* väestö löytyy Saksin kuningaskunnassa, jossa on 11,000, Belgiassa, jossa on 10,500 ja Englannissa, jossa on 10,000 henkeä kullakin neliöpeninkulmalla.

Harvimmin asutut maat ovat Suomi ja Norja 300, Ruotsi 560 ja Wenäjä 900 henkeä kullakin neliöpeninkulmalla.

Kansallisuudet ovat hyvin eroavaiset. Suurin osa kuuluu „Indo-Europan“ (väärin sanottu Kaukasian) rotuun ja jakautuu kolmeen kansakuntaan. *Slaveja* ovat Itä-Europan, Keski-Europan itä-osan ja Balkanin niemimaan asujamet. *Germaneja* ovat Saksalaiset, Hollantilaiset, Englantilaiset ja Skandinavit. *Romanilaisia* ovat asujamet Franskassa ja suurimmassa osassa Etelä-Europaa. Kuhuinkin kansakuntaan luetaan noin 100 milj. henkeä.

Indo-Europan rotuun kuuluvat myöskin *Keltit* (Brittein saarilla ja Bretagnessa), *Albanialaiset*, *Kreikkalaiset* ja kenties *Baskit*; vaan ne ovat vähemmän lukuisia.

Turanin (eli Mongolian) rotuun kuuluvat *Suomalaiset* (5 milj.), *Magyarit* (6½ milj.) ja *Turkkilaiset*.

Semitein rotuun kuuluvat *Juutalaiset* (6 milj.), joista useimmat asuvat Puolassa.

Elinkeinot ovat enimmin edistyneet Britanniassa ja Keski-Europassa. Näillä mailla ovat myös enimmäkseen rautatiet.

Uskonto on suurimmassa osassa Europaa kristinusko. *Kreikan-katoliseen* kuuluvat Wenäläiset, Kreikkalaiset ja joukko asujamia Itävalta-Unkarin itäosissa ja Balkanin niemimaalla 80 milj.). *Rooman-katoliseen* kuuluvat Romanilaiset, Etelä-Saksalaiset, Puolalaiset ja Irlantilaiset (160 milj.). *Protestanttiseen* kuuluvat Suomen asujamet, Skandinavit, Pohjais-Saksalaiset, Hollantilaiset, Englantilaiset ja Skotlantilaiset (80 milj.).

Muhamedin uskontoon kuuluu vain muutama

miljona tunnustajia Europassa ja sama on *Juutalaisten* laita.

Kansanvalistus on korkeimmalla kannalla Saksalaisilla, Hollantilaisilla, Sveitsiläisillä, Skotlantilaisilla, Skandinaveilla ja Suomen asujamilla. Vähemmin edistynyt on se Belgialaisilla, Franskalaisilla ja Englantilaisilla. Suuressa määrässä laiminlyöty on se tähän saakka ollut useimmilla muilla kansoilla.

Tiede ja taide ovat korkealla kannalla germanilaisilla ja useilla romanilaisilla kansoilla; vaan ovat hyvin alhaisella kannalla Slaveilla.

Valtiollisessa suhteessa on Europan enimmillä mailla monarkillinen ja useimmilla myös perustuslaillinen hallitusmuoto. Franska, Sveitsi, kolme Saksan vapaata kaupunkia ja San Marino ovat tasavaltoja. Britannian valtakunta, Saksanmaa, Wenäjä, Itävalta, Franska ja Italia sanotaan tavallisesti Europan kuudeksi suurivallaksi. Ensinmainitulla on suurin merivoima. Wenäjällä on suurilukuisin seisova sotaväki, Preussilla parhaiten edistetty.

Schweitz, Belgia ja Luxemburg ovat *neutraalisia* (puolueettomia) valtoja.

AASIA

rajoittuu Pohjaiseen Jäämereen, Tyvenmereen, Indian mereen, Välimereen, Mustaan mereen ja Europaan. Afrikaan yhtyy se ainoastaan *Suèsin* taipaleessa. Aasia on pohjaisessa kylmässä, pohjaisessa lauhkeassa ja kuumassa vyöhykkeessä.

Aasiasta pistäikse kyllä monta nientä mereen, vaan ne eivät ole niin isoja, että pääsö sisämaahan

niiden kautta juuri helpontuisi. Tietomme sen sisämaasta onkin hyvin vaillinainen ja monella seudulla ei ole kukaan Europalainen käynyt.

Aasia jaetaan seuraaviin osiin:

1. *Aasianpuolinen Wenäjä*, joka käsittää Kaukasian ja Transuraliset maat (Siperian ja Turan'in eli Länsi-Turkestanin); 2. *Aasianpuolinen Turkki*, johon kuuluvat Vähä Aasia, Armenia, Mesopotamia ja Syria ynnä Palestina; 3. *Arabia*; 4. *Iran*, jossa ovat Persia eli varsinainen Iran, Afganistan ja Beludshistan; 5. *India*, joka käsittää Etu-Indian, Taka-Indian ja Indian saaret; 6. *Kiinan valtakunta*, joka käsittää varsinaisen Kiinan, Mantshurian, Mongolian, Tibetin ja Itä-Turkestanin; 7. *Korea* ja 8. *Japan*.

Maanpinnan **korkeuden** suhteen on pohjoispuoli Aasiaa suuri alanko ja eteläpuoli avara ylänkö.

Aasian suurella *alangolla* on kaksi osaa, nim. Siperia ja Turan. — *Siperia* alkaa Jäämereltä laveoilla tundroilla. Tundrojen eteläpuolella on maa mäkistä ja etelässä kohoaa se Keski-Aasian vuoriksi. Lounaassa muuttuu Siperian alanko Turanin aromaaksi, jonka vierellä ovat Kaspian meri ja Aralin meri. Turan on hyvin alaista maata. Kaspian meri on 80 jalkaa (= 26 m.) alempana Mustan meren pintaa.

Aasian suurella *ylängöllä* on myöskin eri osia. — Idässä on suuri **Itä-Aasian ylänkö**, jota melkein kaikilla sivuilla ympäröivät vuoret. Pohjaisäärenä on *Altai* ja *Da-ur*, joka viimeainittu menee ylöspäin Kamtshatkaa kohti, itäreunana on Kiinan Alppimaa ja Mantshurian vuoret. Länsi äärenä on *Turkestanin alppimaa* ja *Pamirin* ylätasanko. Etelä-äärenä on *Himalaja*, joka idässä yhtyy *Etelä-Kiinan*

vuorimaahan, josta taaskin joukko vuorijonoja levenee viuhkan muotoisesti läpi *Taka-Indian*. — Himalaja on suurin vuoriharju maan päällä ja korkein huippu niin hyvin siellä kuin koko maan päällä on *Mount Everest* eli *Gaurisankar*, 27,200 jalkaa (= 8,800 m.), siis enemmän kuin peninkulman korkuinen. *Davalögiri*, jota kauvan luultiin korkeimmaksi vuorihuipuksi maan päällä, on 2 tuh. jalkaa matalampi kuin *Mount Everest*.

Itä-Aasian ylängön sisällä on ylätasankoja ja vuorijonoja. *Tibet* on 12—17 tuh. jalan (= 4,000—5,500 m.) korkuinen ylänkö. Pohjaispuolella sitä käyvät vuorijonot *Karakorùm* ja *Kuenlun* ja etempänä pohjassa *Tienshan*. Muutoin on sisämaan suurin osa suunnatonta aroa ja erämaata, joiden yhteisenä nimenä on *Gobi* eli *Shamo*. — Idässä alenee ylänkö *Kiinan alangoksi*, joka luonnoltansa ja asukkaittensa toimen vuoksi on hedelmällisimpiä seutuja maan päällä.

Länsipuolella Itä-Aasian ylänköä on **Länsi-Aasian ylänkö**, millä on kaksi suurta osaa, joita toisistansa eroittaa *Mesopotamian alanko*.

Itäistä osaa rajoittavat koillisessa kulmassa, jossa se yhtyy Itä-Aasian ylänköön, *Suleimàn vuoret*, jotka käyvät etelää kohti, ja *Hindukush*, joka käy länttä kohti. *Hindukushin* jatkona lännessä päin ovat *Elbrüs-vuoret*, eteläpuolella *Kaspian* mertä. Etempänä lännessä päin on *Armenian ylänkö*, jonka korkein kukkula on *Ararat*, 16 tuh. jlk. (= 5,200 m.). Pohjaispuolella *Armeniaa* on *Kurànlaakso*, ja pohjaispuolella tätä *Kaukasus*, jonka korkein huippu on *Elbrüs*, 17,400 jlk. (= 5,700 m.). Sisällä on ylängön itäinen osa, jonka nimenä on *Iràn* ja joka on

suureksi osaksi autiota ja erämaan kaltaista, 3—4 tuh. jalan (= 1,000—1,300 m.) korkuinen.

Läntinen osa jakautuu Vähän Aasian ylänköön, Syriaan ynnä Palestinaan ja Arabiaan. — *Vähän Aasian ylängöllä* on etelässä vuorijono *Taurus*, jonka koillis-osan nimenä on *Antitaurus*. *Syria* ynnä *Palestina* on kapea ja alainen rantamaa Välimeren rannalla; etempänä maan sisässä ovat *Libanonin* ja *Antilibanonin* vuorijonot. Tämän vuoriseudun eteläisten jatkojen välillä on Jordanjoen syvä laaksovana, jonka nimi on *el Gor*. *Arabia* on, mikäli se on tunnettu, ylänköä, jolla samoin kuin Iranilla on monessa paikassa eräkaita.

Mainittu *laaksovana* on omituinen syvyytensä vuoksi. Se on nim. niin alainen, että niistä kahdesta järvestä, jotka ovat siellä, Genesaret on 600 (= 200 m.) ja Kuollut meri 1,200 jalkaa (= 400 m.) alempana meren pintaa. Seutu Kuolleen meren ympärillä on merkillinen tuliperäisyydestään („Sodom ja Gomorra“).

Etu-Indian saattaa sen korkeuden mukaan jalkaa kahteen osaan, nimittäin Hindustanin alankoon ja Dekanin ylänköön. — *Hindustanin alanko* on idässä päin, kansakkaassa Bengalissa, jonka läpi Ganges virtaa, sangen hedelmällinen; länsipuolella, minkä läpi Indus juoksee, se on suureksi osaksi erämaan kaltaista. *Dèkanin ylänköä* rajoittavat kummallakin puolella matalat *Ghat* [goat]-vuoret.

Itä Aasian ja *Indian saaristoissa* ovat kaikki saaret vuorisia ja melkein kaikki tuliperäisiä. Se tuli-vuorijono, joka alkaa Kamtshatkalla ja jatkuu yli Molukkien, ulottuu siten aina Sumatralle asti. Javalla on noin 50 tulivuorta.

Mineralituotteista on Aasia hyvin rikas. Paljo

kultaa ja platinaa viedään ulos Siperiasta, tinaa Taka-Indiasta ja kalliita kiviä useimmilta seuduilta Indiassa.

Jokia Aasiassa on monta ja ne ovat tärkeä-arvoisia.

Siperian joet ovat *Obj*, *Jenisei* ja *Lenà*, jotka kaikki alkavat Itä-Aasian ylängön pohjais-ääreltä ja laskevat Pohjaiseen Jäämereen. — *Obj* saa *Irtyschin* ynnä tämän *Toböl* nimisen syrjäjoen. *Jenisein* syrjäjokena on *Angarà*, joka tulee *Baikäl* nimisestä alppijärvestä.

Itä-Aasian joet ovat *Amùr*, *Hoangho* ja *Jangtsekiang*, jotka laskevat Tyvenmereen. — *Amur* saa alkunsa Daurilla ja on osaksi rajana Wenäjän ja Kiinan välillä sekä tärkeä Wenäjän kaupalle. — *Hoangho*, s. o. keltainen joki, ja *Jangtsekiang* saavat alkunsa Kuenlunilta ja juoksevat läpi Kiinan alangon. Ne ovat sangen tärkeät meren rannan ja sisämaisen Kiinan väliselle liikkeelle.

Taka-Indian joet ovat *Mekong*, *Menam*, *Saluen* ja *Iràvadi*. Ne laskevat osaksi Etelä-Kiinan mereen, osaksi Bengalin lahteen.

Etu-Indian joet ovat *Bramaputra*, *Ganges* ja *Indus*, jotka saavat alkunsa Himalajalta; kaksi ensinmainittua laskee Bengalin lahteen ja viimeainittu Indo-Persian mereen. — *Ganges*, Hinduein pyhä joki, on tärkein näistä joista, sillä se juoksee läpi viljavan Bengalin. Suunsa luona yhdistyy se Bramaputraan ja muodostaa sen kanssa suurimman suistomaan maan päällä. Tämä suistomaa on terveydelle vahingollinen ja sen vuoksi ei ihmisiä siellä asu; siinä kasvaa dshungle-pensaikkoa ja elää joukko tiikerejä, krokodileja j. n. e. Gangesin huo-

mattavin syrjäjoki on *Dshamna*, ja joen suista suis-tomaalla on *Hugli* tärkein.

Mesopotamian joet ovat *Tigris* ja *Euftrat*, jotka tulevat Armeniasta ja yhdistyneinä laskevat Persian lahteen. Yhdistyneiden jokien nimi on *Shat el Arab*.

Sisä-Aasiassa juoksee useampia jokia, jotka eivät laske mereen, vaan järviin. Semmoisia jokia sanotaan „järvijo’iksi“; mereen juoksevat ovat „merijokia“. Aasian järvijo’ista huomattakoon: *Syr Darjå* ja *Amu-Darjå*, jotka saavat alkunsa, edellinen Tien-shanilta ja jälkimäinen Pamirilta ja laskevat Aralijärveen; *Tarim*, joka alkaa Karakorum’ista ja laskee *Lob-järveen*; sekä *Jordan*, joka juoksee läpi Genesaretin ja laskee Kuolleen mereen.

Järvistä ovat tärkeimmät jo mainitut; niistä on huomattava, että useassa on suolaista vettä *).

Tämmöisiin suolajärviin kuuluu etenkin *Kaspian meri*, joka on 7,500 neliöpenink. suuruinen ja suurin järvi maan päällä, sekä *Kuollut meri*. Genesaret, josta jo puhutaan pipliassakin, on merkillinen kauniista ympäristöstänsä ja kalojen paljoudesta, vaan Kuolleen meren ympärillä on alastomia vuoria eikä siinä ole ollenkaan kaloja; onpa kuitenkin saatu pohjalta eläviä korallia ja nähty sorsia ynnä muita vesilintuja uiskentelevan sen pinnalla. Monella kohdalla on pohja kuuma tuliperäisyyden vuoksi ja maapihkaa (asfalttia) nähdään usein lillivän järvellä.

---

*) Umpi-järvissä on vesi yleensä suolaista, laskevissa suolatonta. Kaikissa maan osissa on suolajärviä; mutta Europassa löytyy niitä ainoastaan erinäisillä paikoilla, niinkuin Wenäjällä, Unkarissa ja Espanjassa.

Ilmasto Aasiassa on luonnollisesti hyvin erilainen eri seuduilla. Ylimalkaan on Aasiassa kuitenkin *mantereis-ilmasto*, joka on paljoa kylmempi kuin Europassa saman leveys-asteen alla.

Siperia on hyvin kylmä, sillä se on avoinna kylmille pohjaistuulille, jota vastoin eteläpuolella vuoret estävät lauhkeita etelätuulia. Lenajoen piirissä elohopea pysyy 5 ja 6 viikkoa vuodessa jäähmettyneenä. — *Keski-Aasiassa* ovat hyvin kovat talvet ja kuumat, mutta lyhyet kesät. Suuri osa Keski-Aasiaa on niin kuiva, että se luetaan „sateettomien sentujen“ joukkoon. — *Indiassa* on tropillinen ilmasto, ja siellä löytyy ainoastaan kaksi vuoden-aikaa, nimittäin „kuiva aika“ ja „sade-aika“. Sademäärä Indiassa on monella paikalla sangen suuri, ja onpa eräällä seudulla Etu-Intiassa huomattu vuotuisen sademäärän olevan 500 tuumaa (= 13,600 millim.) tahi enemmän kuin missäkään muualla maan päällä. Himalajalla on lumiraja 15—16 tuh. jlk. (= 4,800—5,200 m.), Karakorumilla 17—18 tuh. jlk. (= 5,800 m.) merenpintaa korkeammalla.

Kasvillisuus on kuivan ilmaston vuoksi vähemmän edistynyt Aasiassa, ja suuria maisemia löytyy, joissa ei ole *metsiä* ollenkaan. Siperiassa on kuitenkin eteläpuolella laajoja metsiä, joissa kasvaa pohjaisia havu- ja lehtipuita. Indiassa on uhkea kasvillisuus ja siellä tavataan komeita aarniometsiä.

Viljelyskasveja ei löydy ainoatakaan Pohjais-Siperiassa, sillä siellä on liian kylmä, jott'ei mitään viljellä voi. Etelä-Siperiassa viljellään Pohjais-Europan vilja-lajeja. Aasian eteläisillä seuduilla viljellään tropilliskasveja, ja tärkein viljalaji siellä on riisi; tätä viljalajia viljellään etenkin Kiinan alangolla. Muista kasveista mainittakoon: kahvi

Arabiassa ja Indiassa, maustin-kasvit Indiassa, teepensas Kiinassa ja puuvilla Etu-Indiassa ja Kiinassa. Nämät kasvit ovat Etelä-Aasiassa sangen tärkeät kaupalle, jonka etevimpiä vientitavaroita ne ovat.

Eläinkunta *Siperiassa* on sama kuin Wenäjällä ja turkki-eläinten ajo on sangen tärkeä; Siperia onkin suuri metsästyspiiri. Kesyihin eläimiin kuuluu peura ja koira, jota viimeainittua käytetään Kamtshatkassa samoin kuin Grönlannissakin vetojuhtain asemesta.

Keski-Aasiassa on kameleja ja hevosia, ja asujamet niillä seuduilla elävät suureksi osaksi paimentolaisina. Pohjais-Tibetissä tavataan suuria yakhärän sekä antilopein karjoja.

Indian eläinkunta on tropillinen ja siellä löytyy suuria peto-eläimiä (jalopeura ja tiikeri) ja paksunahkaisia nisäkkäitä (norsu ja sarvikuono), samoin myöskin koreita kanalintuja (fasani ja riikinkukko). Kotieläimistä on norsu hyvin yleinen, samoin myöskin puhvelihärkä ynnä muut härkälajit. *Varsinaisessa Kiinassa* ovat metsäeläimet melkein sukupuuttoon hävitetyt maan suuresti edistetyn viljelyn vuoksi; sangen tärkeä on silkkiäinen.

Asujamien paljoutta Aasiassa ei voi varmuudella määrätä, mutta otaksutaan 800 miljonaksi.

Aasianpuolinen Wenäjä

sisältää *Kaukasian* ja *Transuraliset maat*.

1. Kaukasia

(8,500 neliöpenink, $6\frac{1}{2}$ milj. asuk.)

on leveä taipale Mustan meren ja Kaspian meren

välillä, ulottuva Aasian puoliseen Turkkiin ja Persiaan saakka etelässä. — Pohjainen osa on Etelä-Wenäjän arojen jatkoa ja luetaan Europaan. Keski-osan täyttävät lumella peitetyt ja jyrkät *Kaukasustunturit*, joiden korkeimmat huiput ovat *Elbrus* ja *Kasbek*. Etelä-osaan kuuluu Kuràjoen laakso ja osa Armenian ylätasankoa Araratin vuoreen ja Arasjokeen saakka.

Joet: *Kubàn* ja *Rion* lännessä, *Kumà*, *Terèk*, *Kurà* ja *Aras* (Kuran sivujoki) idässä.

Ilmasto on hyvin erilainen; koillisessa on sangen kuiva. Mustan meren luona hyvin kostea ja sademäärä Rion-laaksossa nousee 60 tuumaan (= 1,600 millim.). — **Kasvillisuudessa** nähdään myöskin suurta vaihtelevaisuutta. Syvemmissä laaksoissa kasvaa Etelä-Europan hedelmiä ja niissä harjoitetaan viinin- ja silkinviljelystä. Maa on muutamissa seuduin hyvin viljavaa ja Rion-laaksossa (ent. Kolchisissa) on hedelmäpuu-metsiä, vaan onpa siellä myöskin hedelmättömiä hieta-aavikoita, kuten Kaspian aro koillisessa. Karjanhoito on tärkein elinkeino. Kivennäis-aineista saadaan naftaa Bakùn kaupungin tienoilla runsain määrin. Teollisuus on vähäpätöinen, jota vastaan kauppa on sangen vilkas. Sitä harjoittavat enimmäkseen Armenialaiset.

Asujamet ovat monta eri kansaa, joista muutammat, niinkuin *Georgialaiset* eli *Grusialaiset* Kuranlaaksossa ja *Armenialaiset* ovat kristityitä, toiset muhamedilaisia ja pakanoita. Kaukasustuntureilla asuu puolivilleinä sotaisia kansakuntia, joita arvellaan kauneimmaksi kansaksi maan päällä, nim. *Lesghit* ja *Tshetshensit* idässä, *Tsherkessit* lännessä. Viimemainitut ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi siirtyneet

Turkinmaahan. Sitä paitse löytyy: *Wenäläisiä*, enimmäiten *Kasakoita* (Kubanin y. m.), *Tatareja* y. m.

Maa käsittää *Stawrôpolin* kuvernementin sekä tunturin pohjaispuolella olevat *Kubanin* ja *Terekin* piirikunnat; *Daghestanin* alueen idässä, sekä *Tiflisiin*, *Kutaisiin*, *Eriwanin*, *Jelisawetpolin* ja *Bakùn* kuvernementit, *Karsin* ja *Batumin* piirikunnat ynnä muutamia pienempiä alueita eteläpuolella tunturia.

Kaupungit ovat vähäisiä paitse *Tiflis*, maan pääkaupunki ja maaherran asunto Kurajoen varrella, 100 tuh. ja *Baku*, 50 tuh. asuk. Rautatie yhdistää Tiflisiin ja Mustan meren rannalla olevan Potin sekä Batumin, toinen viepi Bakuhun Kaspien meren rannalla.

Wladikawkàs on Terekin ja ainoan ajotien varrella, joka *Darjäl* (ent. Kaukasian portit) nimisen vuorisolan läpi Kasbekin luona vie yli tunturien. Wladikawkasin ja Rostowan välillä on myös rautatie. Toinen vuorisola, *Kaspien portit*, on Derbentin luona. — *Bakù* nimisen kaupungin luona ovat nuo „ijankaikkiset tulet“ (palavat nafta- eli kivipihkalähteet), joiden luoksi tulenpalvelijat pyhiinvaeltavat. — Armenian ylätasangolla on *Kars*, luja linnoitus, ja lähellä Eriwania luostari *Etshmiadsin*, joka on Armenian ylimmäisen patriarkan asunto. Mustan meren rannalla on *Batum*, hyvä satama.

2. Transuraliset maat.

(300 tuh. neliöpenink., 10 milj. asuk.)

Ulottuvat Jäämerestä pohjassa Kiinaan, Turanin valtakuntiin, Afganistaniin ja Persiaan etelässä. Tähän itäpuolella Uralia olevaan Venäjän valtakunnan osaan kuuluvat: *Siperia* (Sibiria) ynnä *Kamtshatkan* niemimaa ja *Amurinmaa* (osa Mantshuriaa) sekä *Wenäjän Turkestan* („Wenäjän Keski-Aasia“), s. o. suuri osa Turania ja Turkestanin alppimaata.

Vuoret: osa Turkestanin alppimaata, *Tienshan*, *Altai* ja sen itäinen jatko *Sajanin vuoret*, sekä Dau-

rin alppimaassa *Jäblonoi Hrebèt* ynnä sen koillinen jatko *Stanovoi Hrebèt*. Kamtshatkan niemimaa on alppimaata ja rikas tulivuorista.

Joet: *Obj* ynnä sen vasen syrjäjoki *Irtysch*, joka juoksee läpi *Saisàn*-järven ja saa vasemmalta syrjäjoekseen *Tobòlin*. — *Jenisei* ja sen syrjäjoet *Ylä-* ja *Ala-Tunguska*. Ylä-Tunguska on tuon suuren *Bai-kàl*-järven lasku-jokena. Joen keskikulkua sanotaan *Angaräksi*, sen yläkulkua *Selengaksi*. — *Ienà* ynnä sen oikeanpuoliset syrjäjoet *Witím* ja *Aldan*. — *Amùr* ja sen syrjäjoki *Ussuri*, Kiinan valtakunnan rajalla. — *Syr-Darja*, alinen *Amu-Darja* ja *Ili*. Viimemainittu laskee suureen *Balkash*-järveen. — *Kaspian* mereen laskee *Atrek* rajalla Persiaa vastaan.

Nämät maat ovat ylimalkaan vähän viljeltyjä ja harvalta asuttuja. Pohjaisia viljalajeja viljellään Länsi-Siperiassa 61° saakka, ja äärimmäisessä idässä 51° saakka ja ne antavat muutamissa maan eteläisimmissä osissa runsaita satoja. Siperia on rikas kalleista metalleista (kullasta, jota on monessa paikoin, ja hopeasta) sekä turkki-eläimistä, sopeleista, (enimmäkseen Aldanin laaksossa), revoista, kärpistä ja varsinkin oravista. Suotuisista luonnonsuhteistaan ovat muutamit osat Turkestania tunnetut. Turkestanin hedelmällisissä osissa viljellään riisiä, puuvillaa, silkkiä, meloneja ja etelä-hedelmiä. Suuri osa Turania on erämaata.

Alku-asujamet ovat monta eri kansakuntaa, niinkuin *Samojedeja* ja *Ostjakkeja*, *Tatareja*, *Tunguseja*, *Buräteja*, *Jakuteja* ja *Tshuktsheja* y. m. Siperiassa, sekä *Kirgisejä*, *Turkmenejä* ja *Bukareja* Turanissa. Ne ovat osaksi kristityitä, osaksi muhamedilaisia ja pakanoita. Useimmat heistä elävät paimentolaisina huopateltoissa ja heillä on suuria karjoja, etelässä lam-

paita, hevosia ja kameleja, pohjassa peuroja ja koiria. Bukarilaiset ovat tunnetut huolellisesta maanviljelyksestä, kukoistavasta teollisuudesta ja laveasta kaupastansa. Heidän kauppiaansa matkustavat ympäri koko Aasiaa. — Paitse näitä alku-asujamia sekä *Wenäläisiä*, joista *Kasakat* ovat suurilukuisimmat, löytyy Siperiassa maanpakoisuuteen vietyjä, myöskin Suomalaisia. — Wenäläisten vaihtokauppa alku-asujanten kanssa Siperiassa on sangen vilkas, vaan tärkeämpi on kauppa Kiinan kanssa, jolta vaihdetaan teetä verkaan ja turkiksiin, sekä Turanin kanssa, jolta vaihdetaan puuvillaa ja karjaa tehdastavaroihin.

Hallinnon suhteen on läntisessä Siperiassa kuvernementit *Tobòlsk* ja *Tomsk* sekä piirikunnat *Uràlsk*, *Turgai*, *Akmolinsk*, *Semipalatinsk* ja *Semirètshensk*, s. o. seitsemän virran maa (niiden, jotka laskevat Balkashiin); itäisessä Siperiassa kuv. *Jeniseisk* ja *Irkùtsk* sekä piirik. *Jakutsk*, *Transbaikalin*, *Amurin* ja *Rannikon* piirikunnat eli koko Ison Waltameren ranta-maa; — Turkestan'issa piirik. *Syr-Darjà*, *Ferganà*, *Amu-Darjà* ja *Serafshàn*. — *Transkaspian alue*, (Turkmenia), Kaspian meren itäpuolella, luetaan hallinnollisessa suhteessa Kaukasiaan.

Kaupungit eivät saata olla suuresta merkityksestä, sillä maa on harvalta asuttu. Siperiassa ovat *Tobòlsk* Tobolin ja Irtyshin yhtymäpaikalla, *Omsk* Irtyshin varrella, *Tomsk* lähellä Obj-jokea ja *Irkutsk*, Angaran varrella. Suurimmat ovat *Tomsk* ja *Irkutsk*, joissa on 35 tuh. asuk. kummassakin.

Tobòlsk on Siperian vanhin kaupunki. — *Irkutsk* on kiinalaisen kaupan keskusta.

Barnaùl, Altain vuoriston keskusta. — *Krasnojàrsk*, Jenisein varrella, Jeniseiskin kuvernörin asunto. Kuvernementin

eteläisimmässä osassa on *Werchne-Sujetùk*, suomalainen pahantekijäin siirtokunta. — *Jakutsk*, Lenan varrella, turkiksien ja norsunluun kauppa. (Jakutskin alue on Wenäjän suurin maakunta: 70 tuh. n. p.; mutta ainoastaan 240 tuh. asuk.). — *Kjahta*, lähellä Selengaa; sen kautta kulki ennen vaihtokauppa Kiinan kanssa, vaan nyt on kauppa vähentynyt kun Wenäjän kauppiaiden on sallittu asettua Kiinan maalle ja Suésin kanava tullut rakennetuksi. — *Nertschinsk*, Daurin vuoriston keskusta. Pohjaisessa on rikkaita kullanhuhdontapaikkoja Witimin lisähaarain varsilla. Amuralueen eteläisin satama on *Wladiwostòk*.

Turkestanissa on *Tashkent*, 100 tuh. ja *Kokan*, 60 tuh. asukasta.

Tashkent on etelähedelmistä rikkaassa seudussa. Kaupunki on karavanikaupan keskusta ja myös tehdaspaikka. *Kokan* on Ferganassa.

Samarkand, ent. pääkaupunki Timurin valtakunnassa, on nyt vähäpätöinen. Turkmeniassa on *Merw*, sisämaassa. Rautatie viepi sinne Kaspian mereltä.

Saaret: *Uusi Siperia*, neljä suurta, asujatonta saarta, rikkaat maadunnaisista norsun luista; *Sahalin*, rikas kivihiilistä, rikoksellisten siirtopaikka.

Turanin vallat, *Bukaran* emirikunta ja *Kiwàn* kaanikunta, ovat omien hallitsijainsa haltussa, vaan Wenäjän yliherruuden alaisina.

Asujamet kuuluvat suurimmaksi osaksi eri turkkilaisiin heimokuntiin ja elävät (paitse Bukarilaiset) paimentolaisina. Uskonto on muhamedilainen.

Bukàrassa on *Bukàra*, karavanikaupan keskusta, 60 tuh. asuk.

Kiwà, jossa on samanniminen pääkaupunki, on ihana keidas Amu-Darjan varrella. Samanniminen kaupunki oli uusimpaan aikaan asti orjakaupan pääpaikkoja. Nyt on toisin, sittekuin Wenäjä laski Turkmenilaiset valtansa alle.

Aasianpuolinen Turkki.

(30 tuh. neliöpenink., 16 milj. asuk.)

Kun Muhamed oli perustanut uskontonsa, koetti hän väkivallalla levittää sitä, ja hänen onnistui yhdistää koko Arabia yhdeksi valtakunnaksi. Muhamedin jälkeiset, kalifit, valloittivat naapurimaat ja valtasivat myös pohjais-Afrikan. Kaikkialla pakoittivat he valloitetun kansan Muhamedin uskontoon. Sitten menivät he Espanjaan ja perustivat siellä maurilaisen valtakunnan, Cordoba ja sittemmin Granada pääkaupunkina. Tämä kesti keski-ajan loppupuolelle, jolloin maurilaiset karkoitetiin Espanjasta. Itse Kalifikunta hajosi vähempiin valtoihin ja etevin muhamedilainen valta on tätä nykyä Turkin valtakunta.

Aasianpuolisessa Turkinmaassa, joka on Ottomanien valtakunnan pää-osa, asuu monta eri kansaa, niinkuin Turkkilaisia, Armenilaisia, Kurdeja, Arabialaisia, Kreikkalaisia ja Juutalaisia. Vallitseva kansa on Turkkilaiset. Monella seudulla ovat sulttanin määräämät pashat vallitsijoina ainoastaan nimeksi, tahi hallitsevat he aivan itsevaltaisesti päähallitsijain käskyjä kuulematta.

Useimmilla seuduilla elävät asujamet *paimentolaisina* ja tärkein elinkeino on siis karjanhoito; tärkeä vientitavara on Angoravuohen villa. Vähässä Aasiassa viljellään kuitenkin myös Etelä-Europan kasveja, niinkuin opiumia ja etelähedelmiä („Smyrnan viikunoita“), ja Armeniassa löytyy tärkeitä vaskikaivoksia. Teollisuus on jonkinmoinen kaupungeissa (puuvilla- ja silkkikankaita y. m.). Uskonto on melkein yksin-omaisesti muhamedilainen.

Vähässä Aasiassa on muutamia kaupunkeja, jot-

ka ovat tärkeä-arvoiset. Meren rannalla ovat: *Trebisond*, ent. Trapezunt, Mustan meren rannalla, Konstantinopolin esikaupunki *Skutari* Bosporin rannalla, ja *Smyrna* Arkipelagin rannalla. Sisämaassa ovat *Brussa*, *Angóra* ja *Karahissar*. Suurin niistä on *Smyrna*, 150 tuh. asuk.

Trebisond ja varsinkin *Smyrna* ovat suuria kauppa-kaupunkeja. — *Brussan* lähestöllä löytyy meren-
vahakaivoksia. — *Karahissar* harjoittaa suurta opiumkauppaa.

Vähän Aasian saarista ovat *Kypro*, *Rhodo*, *Samos*, *Kios* ja *Lesbos* eli *Metelino* suurimmat. Ne ovat rikkaat viinistä („Kypron viini“). Kypro on Englantilaisten haltussa.

Armenian pääkaupunki on *Erserum*.

Mesopotamia oli vanhaan aikaan perusmaana kahdelle mahtavalle valtakunnalle, Assyrialle ja Babylonialle, ja oli silloin hyvin viljelty. Nyt on se melkein autiona ja sen muinaista komeutta ilmoittavat ainoastaan nuo sangen suuret sorakummut, jotka ovat jäännöksiä entisistä kaupungeista. Tigrisin varrella ovat kaupungit *Mosul* ja *Bagdàd*; Shat el Arabin varrella on *Basra*.

Bagdàd on suurin näistä kaupungeista (sillä kuuluu olevan 100 tuh. asuk.), vaan on mitätön siihen verrattuna, mitä se oli Kalifikunnan loistavina päivinä.

Ninive, *Mosulin* varrella, ja *Babylon*, eteläpuolella *Bagdàdia*, ovat nyt ainoastaan raunioita. Niniven raunioita on nyky-aikana tutkisteltu. Paraiten säilyneitä rakennuksia on kuninkaan linna, jonka seinät ovat koristetut äärettömillä Assyrian kuninkaita ja heidän sotatöitensä kuvaavilla alabasterikuvilla.

Syria jaetaan luontonsa mukaan kolmeen osaan, nimittäin Pohjais-Syriaan, Libanonmaahan ja Palestinaan.

Pohjais-Syriassa on ainoastaan huonoja satamia ja meren rannalla ei sen vuoksi löydy mitään suurempaa kaupunkia. Sisämaassa on *Haleb* eli *Aleppo*, tärkeä kauppakaupunki.

Libanonmaassa on sitä vastoin paremmat satamat, ja *Beirut* on suuri kauppakaupunki. Sisämaassa on *Damaskus* kauniilla keitaalla.

Damaskus, „Itämaan silmä“, on itämaan tärkeimpiä kaupunkeja, 150—200 tuh. asuk. Kaupunki on karavanikaupan keskuskohta ja muiden muassa keräytyy tänne „pyhä karavani“, joka vuosittain kulkee Mekkaan. — Libanonilla elää kaksi vähäistä kansakuntaa: *Drusit* ja *Maronitit*.

Syrian erämaan itäisimmällä puolella ovat *Palmyra* eli *Tadmor* nimisen kaupungin rauniot.

Palestina, jota kristityt sanovat „pyhäksi maaksi“, on laajuudeltaan 450 neliöpeninkulman suuruisen ja siis yhtä suuri kuin Turun lääni. Palestina jaetaan seuraaviin osiin: *Galilea*, *Samaria*, *Judea* ja *Gilead*. Kolme esinmainittua käsittävät läntisen vuorimaan Jordaniin saakka ynnä *Filistean* rantaan; Gilead käsittää itäisen vuorimaan.

Muinoin oli tämä maa sangen hyvin viljelty, vaan nyt on kaikki laiminlyöty, ja monessa paikassa, joka ennen oli hedelmällinen, löytyy nyt vain erämaita tahi aroja. Asujanten luku on kenties $\frac{1}{2}$ milj. Muhamedilaiset vallitsevat maassa ja kiusaavat paljon niitä muutamia tuhansia kristittyitä ja Juutalaisia, jotka täällä asuvat.

Palestinan kaupungit ovat nykyänsä pieniä, ja suurimmassa niistä, Jerusalemissa, on vain 28

tuh. asuk. Ylimalkaan ovat ne rappiolla ja huonossa tilassa; vaan ne ovat suuri-arvoiset meille, sillä monta pyhää muistoa liittyy niihin.

Galileassa ovat: *Akka* meren rannalla, *Kaana*, *Nazaret* ja *Nain*, kaikki Taborin vuoren tienoilla, sekä *Tiberias*, Genesaretin rannalla.

Akka oli ristiretkelijäin aikoina tunnettu nimellä *S:t Jean d'Acre* ja siihen aikaan vahva linnoitus. — *Kaana* ja *Nain*, tunnetut pyhässä raamatussa, ovat hyvin vähäpätöisiä; suurempi on *Nazaret*. — *Tiberias* on seudussa, joka muinoin oli maallinen paratiisi, vaan nyt kansasta tyhjä ja autio.

Samariassa on *Samaria* ja *Nabulus* sisämaassa.

Samaria on nyt raunioina; vaan *Nabulus*, tuo muinainen *Sikem*, on Palestinan tärkeimpiä kaupunkeja. *Sikemin* luona näytetään „*Jakobin kaivoa*“, missä Kristus ilmestyi samarialaiselle vaimolle.

Judeassa ovat: *Jaffa* meren rannalla, *Jerusalem* ja *Betlehem* ylämaalla sekä *Jeriko* lähellä Jordania.

Jaffa, muinainen *Joppe*, mainitaan usein raamatussa. — *Jerusalem*, „muistorikkain kaupunki maan päällä“, on autiolla seudulla ja 2,500 jalan (= 800 m.) korkuisalla kalkki-ylängöllä, jota kolmelta haaralta ympäröivät rotkot ja joka neljänneltä puoleltaan tasaisesti yhtyy ympärillä olevaan maahan. Ne komeat rakennukset, jotka muinoin Jerusalemiä koristivat, ovat vallan hävinneet. *Moriavuorelle*, millä Salomonin temppeli oli, ovat muhamedilaiset rakentaneet moskeen, joka nyt on heidän pyhimpiä paikkojansa. *Zionilla*, missä Davidin linna seisoi, ovat nyt Juutalaisten katalat assunnot. Kristittyjen asuntopaikassa on „pyhän haudan kirkko“, minne pääsiäis-aikoina monta kristittyä kokoontuu kaukaisistakin maista.

Jerusalemin luona olevassa rotkossa, *Josafatin laaksossa*, on joukko öljypuita, jotka luultavasti ovat jäännöksiä *Getsemanen puistosta*. Toisella puolella Josafatin laaksoa ovat *Öljyvuori* ja *Betania*.

Betlehemissä asuu kristityitä; nämät valmistavat krusifiksejä (ristiinnaulitun kuvia), rukousnauhoja y. m., joita lähetetään katolisille kristityille. Eräässä kirkossa löytyy luola, jota sanotaan Kristuksen syntymäpaikaksi. — *Jeriko*, „palmukaupunki“, on raunioina.

Arabia.

(50 tuh. neliöpenink., muutamia milj. asuk.)

Arabiassa asuu suurimmaksi osaksi kuljeksivia *Beduiniheimokuntia*, joilla kyllä on *emirejä* (ruhtinaita) tai *sheikejä* (herroja), vaan jotka oikeimmiten ovat hallituksetta ja riidassa keskenänsä. Nämät Bedunit, „erämaan lapset“, katsovat itsensä puhtaiksi sekautumattomiksi Arabialaisiksi ja ylenkatsovat maan tilallista kansaa. *) Osa Arabialaisia sanotaan kyllä olevan Turkin sulttanin vallan alaisia, vaan tämä alaisuus ei ole muuta kuin että hän antaa heille lahjoja, jott'eivät rosvoaisi pyhää karavana. Suurin osa länsirannikkoa ja muutamat osat Persian lahden rannikkoa ovat Turkin vallan alaiset.

Arabialaisten tärkeimmät elinkeinot ovat karjanhoito ja rosvoaminen; he kuljeskelevat ympäri maata dromedareinsa ja vähälukuisten, vaan sangen hyvien hevosiensa kanssa. Kosteammilla paikoilla kasvaa taatelipalmu ja durrah, eräs hirssilaji. Etelä-

---

*) Arabialaiset ynnä Juutalaiset kuuluvat Semiläiseen rotuun joka on ruumiin rakennukselta, vaan ei kielensä suhteen, Indo-Europalaisten kaltainen.

osassa, joka saa kylliksi vettä, viljellään kahvia, joka on tärkein vientitavara („Mokka-kahvi“).

Arabian maakunnista mainittakoon: *Hidshas* lännessä, *Jemen* eli „onnellinen Arabia“ lounaassa, *Omàn* idässä, sekä *Nedshid* sisämaassa.

Hidshasissa ovat kaupungit *Medina* ja *Mekka*, jonka viimeksimainitun satamakaupunki on *Dshidda*; **Jemenissä** ovat *Mokka* ja Englannin aluspaikka *Aden*; **Omànissa** on *Maskat*.

Medina ja varsinkin *Mekka* ovat muhamedilaisten pyhät kaupungit. Mekkaassa syntyi Muhamed ja Medinassa on hän haudattu; Mekkaassa on myöskin *Kaaba* eli „pyhä huone“. Näihin kaupunkeihin vaeltaa vuotuisesti paljo Muhamedilaisia, joiden aikomus on tulla *hadshiksi*, s. o. Mekkan toivioletkeläisiksi.

Petreaan niemimaalla on kuuluisa *Sinai*. (Nimi *Horeb* merkitsee luultavasti koko vuorijonoa.) Sille on rakennettu luostari, jonka samoin kuin usean muunkin Itämaan luostarin ympärillä ovat vahvat muurit suojaksi rosvoavia Beduinejä vastaan. — Tämä niemimaa ja vähäinen osa länsirantaa kuuluvat Egyptille.

Aden on niin luja linnoitus, että sitä on sanottu „Aasian Gibraltariksi“. Toinen tärkeä Englannin sotilaspaikka on *Perim* niminen saari Bab el Mandebissa.

Maskat on „Maskatin imamin“ asunto. — *Nedshidissä* asuu muhamedilainen lahkokunta, Wahabitit; vaan tämä osa Arabiaa on melkein tuntematon.

Bahreinsaarien luona Persian lahdella harjoitetaan suurta simpukanpyyntöä.

Iran.

(50 tuh. neliöpenink., 12 milj. asuk.)

Persiassa asuu suurimmaksi osaksi *Tadshikeja* eli *Uusi-Persialaisia*, jotka ovat tulleet Parsein ja muiden kansain sekoituksesta. Vallitseva kansakunta on kuitenkin Turkkilaiset, ja näihin kuuluu myös maan ruhtinas eli *shah*. Persialaiset ovat hyvillä luonnonlahjoilla varustettua kansaa ja tunnetut sievistä tavoistaan, jonka tähden heitä on sanottu „Itämaan Franskalaisiksi“, vaan he ovat viekkaita ja petollisia. He pitävät euroalaisia laitoksia suurella arvossa. Persialaisten tärkeimmät *elinkeinot* ovat maanviljelys ja teollisuus (esim. mattoja ja shaaleja).

Persialaisten *uskonto* on muhamedilainen; mutta he kuuluvat erityiseen lahkokuntaan, Shiiteihin, jotka ovat kovassa eripuraisuudessa Sunnitein kanssa (kaikkein Sunnitein päämiehenä on Turkin sultani, ja useimmat muhamedilaiset maan päällä pitävät häntä senvuoksi kunniassa).

Kaupungit Persiassa ovat osaksi suuri-arvoisia. Persian lahden luona on *Bushiir*; — sisämaassa ovat *Shiràs*, *Isfahàn*, *Teheràn*, *Hamadàn* (ent. Ekbatana) ja *Tabris*; — Kaspian meren rannalla on *Barfurush*. Teheranissa on 200 tuh. ja Tabrisissa 100 tuh. asuk.

Shiràs on tunnettu viinistänsä ja ruusuistansa. Lähellä tätä kaupunkia ovat *Persepoliin* rauniot. — *Isfahàn*, josta usein puhutaan itämaisissa saduissa, oli muinoin pääkaupunkina ja siinä on vieläkin monta muistoa sen loisto-ajasta. — *Teheràn* on nykyinen pääkaupunki. — *Tabris* eli *Tauris* on tärkein paikka kaupalle Europan kanssa.

Afganistanissa ovat kaupungit *Kābul*, *Kandahār* ja *Herāt*. Ruhtinas asuu Kabulissa, jossa on 60 tuh. asuk. — Afganit harjoittavat enemmän karjanhoitoa kuin maanviljelystä. Ruhtinas asuu *Kabulissa*, jossa on 60 tuh. asukasta. Englantilaiset omistavat maan kaakkoisen osan.

Belutshistanin asujamet ovat Belutsheja, jotka elävät paimentolaisina ja rosvoina. Ruhtinas (khaani) on käskynalainen Englannille.

Sekä Afganit että Belutshit ovat muhamedilaisia.

India.

Tällä nimellä tarkoitettiin muinoin maat itäpuolella Indusjokea ja eteläpuolella Himalajaa ja Kiinaa. Kun Columbus oli löytänyt Länsi-Indian, tuli kysymyksessä oleville maille nimeksi *Itä-India*.

Tämä rikas India on jo kauan ollut vieraiden kansain pyrintöjen esineenä. Nykyänsä vallitsevat *Englantilaiset* melkein koko Esi-Indian ja osan Taka-Indiaa.

Ensinnä oli eräs englantilaisten kauppiaiden yhtiö, *Itä-Indian komppania Englannissa*, valloittanut Esi-Indian, josta se hankki itsellensä äärettömiä etuja. Vaan v. 1857 syntyi siellä kapina, joka kukistettiin Englannin hallituksen avulla, ja nyt täytyi komppanian luovuttaa valtansa maan yli Britannian kruunulle. Franskalaisilla on suuri alusmaa Taka-Indiassa. Indian saarilla ovat *Hollantilaiset* mahtavimmat; *Espanjalaiset* omistavat osan Filippinejä. *Portugalilaisilla* on vain vähän jäljellä muinaisista alusmaistaan.

Helposti voi käsittää, että Indiaa ovat useasti vieraat kansat ahdistaneet. Nämät laveat maat

ovat nimittäin tunnetut rikkaista *luonnontuotteistaan*. Semmoisia ovat: mineraleista kulta, tina, timantit ja muut jalo-kivet, kasveista kalliit puulajit (teekki ja ebenholtsi), puuvilla ja maustimet (kaneli Ceylonilla, ryytineilikka ja muskotti Molukkein saarilla), eläinkunnasta norsunluu ja silkki y. m.

1. Esi-India

(75 tuh. neliöpenink , 250 milj. asuk.)

jaetaan valtiollisessa suhteessa:

1. **Britannian Esi-Indiaan.**
2. **Itsenäisiin valtoihin**, joiden joukossa vuorimaat *Nipaal* ja *Butan* Himalajan eteläpuolella.
3. **Franskan alusmaihin**, joiden joukossa *Pondichéri* [pongdisheri] Dekanin itäpuolella ja
4. **Portugalin alusmaihin**, joiden joukossa *Goa* Dekanin länsipuolella.

Enin osa Esi-Indiaa on Britannian vallan alla; muut osat ovat vähemmän arvoiset. Britannian India, tahi *Indian keisarikunta*, jaetaan 3 *presidenttikuntaan*, jotka ovat Bengali, Madràs ja Bombay, sekä 8 *piirikuntaan*, joiden seassa ovat Luoteispiirikunnat ja Pandshàb. Presidenttikunnissa on vielä monin paikoin omat ruhtinaansa; vaan nämät ovat Englannin vallan alaisia ja maksavat sille veroa. Britannian Indian korkein virkamies on varakuningas Kalkuttassa. Ceylonin saari on erityisenä englantilaisena siirtokuntana.

Esi-Indian *asujamet* ovat suureksi osaksi *Hindueja* ja samaa rotua kuin suurin osa Europan asujamia. Heidän vanhin kielensä on *sanskrit*, jolla kielellä ovat kirjoitetut pyhät kirjat sekä joukko ihania runoelmia. Nyt puhuvat he *hindustanin* kieltä.

Hindueilla on *Braman uskonto*, jonka mukaan kolme jumalaa löytyy, joiden niminä ovat Brama, Vishnus ja Siva. Omituisuutena Braman opissa on se, että se jakaa kansan 4 jyrkästi toisistaan eroitettuun syntykuntaan, jotka ovat papit eli Braminit, soturit, porvarit ja orjat. Tätä syntykuntain jakoa noudatettiin ankarasti; vaan uusimpina aikoina ovat Englantilaiset aikaan saaneet muutoksen tässä kohdassa. Parialaisetkin (s. o. Bramanpalvelijat, jotka ovat niin halvat, etteivät he edes kuulu yllämainittuihin syntykuntiin), voivat päästä englantilaisiksi virkamiehiksi, jos he ovat siihen kelpoiset. Myös muitakin uskonnollisia tapoja, niinkuin itsepiinausta, lasten hukuttamista pyhään jokeen j. n. e. koettavat Englantilaiset poistaa; leskien polttaminen on jo lakannut englantilaisten kiellon vuoksi. — Muhamedilaisia on 55 miljonaa eli enempi kuin missään valtakunnassa.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein ja paljon riisiä ja puuvillaa sekä opiumia viedään ulos Esi-Indiasta. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmän arvoinen. *Teollisuus* on monessa suhteessa korkealla kannalla (puuvilla-tehtaat ovat nykyänsä arvottomia, sillä puuvilla viedään raakana Englantiin, josta sitä valmistettuna tuodaan takaisin). *Kauppa* on sangen tärkeä, varsinkin Englannin kanssa, ja sitä edistävät paljon suuret kanavat ja rautatiet. *Gangesin kanava* on sivuhaaroineen pisin kanava maan päällä.

Esi-Indian asujamilla on jommoinkin sivistys, ja maassa löytyy monta hindulaista koulua. Benaresissa on hindulainen yliopisto; missä Braminit oppivat uskonnollisia tietojansa.

Kaupungit Indiassa ovat hyvin suuret, ja mo-

nessa niistä on muutamia 100 tuhansia asuk. Kolme suurinta ovat pääkaupungit presidenttikunnissa, nim. Kalkutta ja Bombay, 800 tuh. asuk. kummasakin, ja Madras, jossa on 400 tuh. asuk. Usea kaupunki on tunnettu hindulaisista komeista rakennuksista (”pagodeista”).

Bengalissa ovat: *Kalkutta*, Huglin varrella, *Serampur*, ei kaukana Kalkuttasta, ja *Patna*, Gangesin varrella.

Kalkutta, nykyinen Indian pääkaupunki, oli 150 vuotta sitte kurja kylä. Kaupunki harjoittaa sangen suurta kauppaa (opiumia, indigoa y. m.) ja on niin komeasti rakennettu, että se muistuttaa Pietaria. — *Kalkutta*, *Bombay* ja *Shanghai* ovat Aasian etevimmät kauppakaupungit.

Serampur on sen suuren protestanttisen lähetysseuran keskipaikkana, joka koettaa levittää kristin-oppia Hindueihin. (Esi-Indiassa luetaan 1½ milj. kristityitä alku-asujamia, etenkin katolisia.) — *Patna* harjoittaa suurta opiuminviljelystä ja kauppaa.

Luoteispiirikunnassa ovat: *Benàres* Gangesin varrella, *Allahabàd* Dshamnan ja Gangesin yhtymäpaikalla, ja *Agra* Dshamnan varrella.

Benares on Hinduein pyhin kaupunki, jossa on joukko palatseja ja pagodeja. Usea Hindulainen syösee itsensä alas Gangesin varrella olevilta marmorirapuilta, lopettaaksensa elämänsä tuossa pyhässä joessa. — *Allahabad* on myöskin Indian tärkeimpiä toivioretki-paikkoja. — *Agra* oli muinoin ”Suuren Mogolin” toinen asutopaikka ja komea kaupunki, vaan häviää nyt yhä enemmän.

Pandshabissa (s. o. viiden joen maassa) ovat *Delhi* Dshamnan varrella, ja *Lahòre*, Viisjoen erään

haaran varrella (Viidestä haarasta syntyvä Viisjoki laskee Sindiin eli Indusjokeen).

Delhissä, Suuren Mogolin ent. ensimmäisessä asutopaikassa, on samoin kuin Agrassakin sanomattoman komeita, nyt puoleksi hajonneita rakennuksia.

Madrasissa on *Madras*, Koromandèlrannalla eli Dekanin itäisellä rannalla (läntinen ranta on Malabär), tärkeä tehdas- ja kauppakaupunki (timantteja ja simpukoita).

Bombayssa on *Bombay* [bombee], Dekanin länsirannalla.

Bombay on Aasian etevimpiä kauppakaupunkeja ja vie ulos paljon puuvillaa; se on sotasatama ja pysäyspaikka Adeniin, Suesiin j. n. e. kulkeville höyry-aluksille, kuin myös Englantiin kulkevalle maapostille.

Lähellä Bombayta ovat saaret *Elefanta* ja *Solsette* ikivanhoine luolatempelineen.

Ceylonin saarella on *Colombo*, pysäyspaikka Europan, Indian, Kiinan ja Australian välillä kulkeville höyryaluksille. Saaren etevimmät tuotteet ovat kaneli ja kahvi. Matalassa salmessa Ceylonin ja mannermaan välillä pyydetään simpukoita. — Ulkopuolella Malabaria ovat nuo lukuisat *Lakkadivit* ja *Maledivit*, rikkaat kokospähkinöistä.

Alusmaista ovat tärkeimmät:

Kashmir, uloinna luoteessa, tunnettu shaaliku-doksistaan.

Radshputien maa, eteläpuolella Pandshabia, käsittää monta pikkuvaltakuntaa, joita muutamia Indian erämaa piirittää.

Mahrattien kolme valtakuntaa, edellisestä kaakkoon päin.

Nizamin valtakunta, keskellä Dekania. Pääkaupunki on *Haiderabad* [hei].

Elliran kylässä on ihmeellisen kaunis luolatemppeli.

Maissuren valtakunta Etelä-Dekanissa.

2. Taka-India

(40 tuh. neliöpenink., 38 milj. asuk.)

jaetaan seuraaviin osiin:

1. **Britannian alusmaat**, jotka ulottuvat pitkin Bengalin lahden itärantaa (ent. *Barman* kuningaskunta) ja joihin myös kuuluu Malakan kaupunki. Barma luetaan Indian keisarikuntaan.

2. **Indo-kiinalainen valtio** *Siam*.

3. **Franskan alusmaat** eli *Ala-Kotkin-Kiina*. Suojelusvaltioina kuuluvat Franskalle *Kambodsha* ja *Annam* ynnä *Tonkin*.

4. **Itsenäiset Malaijivaltiot** Malakalla.

Taka-Indiassa asuu monta kansakuntaa, jotka ovat Hinduein ja Kiinalaisten keskivälillä ja joita sentähden on sanottu *Indo-Kiinalaisiksi*. Ne ovat paljoa alhaisemmalla sivistyksen kannalla kuin Hinduit ja Kiinalaiset ja tunnustavat *Buddan uskontoa*, joka monessa seikassa on Braman uskonnon kaltainen, vaan jolla ei ole syntykunnan jakoa.

Britannian alusmaissa ovat, paitse *Malakaa*, kaupungit *Akyab*, *Mandalay* ja *Rangun*. Viimemainittu on mukavan asemansa vuoksi Iravaddin suistomaalla, tärkeä kauppakaupunki. — *Akyab* on riisikaupalle tärkeimpiä satamia maan päällä.

Siamissa on *Bangkok* pääkaupunkina, **Annamissa** *Hue* Menamin varrella. — *Bangkok* on Taka-Indian suurin kaupunki, 600 tuh. asuk. Välttääksensä vesitulvien hävityksiä ovat asukkaat rakentaneet kaupunkinsa osaksi korkeille paaluille, osaksi lilliville bambuputkille.

Franskan alusmaissa on *Saigòn* Mekongin suistomaalla.

3. Indian saaristo

(36 tuh. neliöpenink., 35 milj. asuk.)

käsittää saaret Taka-Indiasta alkaen Australian mannermaahan ja Uusi-Guineaan sekä Formosaan saakka. Se jakautuu seuraavasti:

1. **Hollannin alusmaat**, jotka käsittävät ensimmäisen osan saaristoa (yhteensä 30 tuh. neliöpenink.), ja joissa on lähes 28 milj. asuk.

2. **Britannian alusmaat**, joiden joukossa *Pulo-Pinang* ja *Singapùr* Malakan niemimaan luona sekä Borneon saaren pohjoisosaa.

3. **Portugalin alusmaat** ovat vain vähäisiä jäännöksiä Portugalin muinaisista laveoista kolonioista; nykyänsä kuuluu niihin ainoastaan muutama pieni piirikunta Vähillä Sundasaarilla.

4 **Espanjan alusmaat:** *Filippinit*.

5. **Itsenäiset osat**, jotka ovat hajalla Europalaisen alusmaiden joukossa.

Asujamet Indian saaristossa ovat suurimmaksi osaksi *Malaijeja*, jotka ovat omaa rotua. Useimmat heistä ovat sivistymättömiä ja melkein ainoastaan Javalaisilla on jonkunlainen sivistys. Malaijit ovat suurimmaksi osaksi muhamedilaisia.

Saaret ovat rikkaat luonnontuotteista, minkä vuoksi Europalaiset alusmaat ovat sangen tärkeä-arvoiset. Tätä saattaa sanoa varsinkin Hollannin alusmaista, joissa maustimien y. m. kauppa antaa suuren voiton.

Hollannin alusmaista on *Java* tärkein, ja sieltä viedään ulos sangen paljon kahvia („Javakahvi“) ja sokeria. Saaren pääkaupunki on *Batavia*, 100 tuh.

asuk. Ennen oli tämä kaupunki sangen vaarallinen terveydelle, sillä Hollantilaiset olivat tapansa mukaan rakentaneet sen katuihin kanavia; mutta sittemmin ovat kanavat jälleen luodut umpeen, ja tästä on kaupunki tullut terveellisemmäksi.

Britannian alusmaista ovat *Pulo-Pinang* ja *Singapur* (100 tuh.asuk.) tärkeät kauppakaupungit. *Singapurin* luona jakautuu Indian suuri merikauppatie kahdelle haaralle, Kiinaan ja Australiaan.

Espanjan alusmaista on saari *Luzon* hyvin hedelmällinen. *Manila* nimisestä pääkaupungista (270 tuh.asuk.) viedään ulos paljon sokeria, tupakkaa, Manilahamppua y. m.

Kiinan valtakunta

(200 tuh. neliöpenink., 400 milj.asuk.)

on Wenäjän ja Britannian valtakuntain jälkeen suurin maan päällä sekä kaikista kansakkain. Kuinka suuri asujanten luku on, ei tiedetä varmuudella; vaan 400 miljonaan saattanee se nousta ja „joka kolmas ihminen maan päällä on siis Kiinalainen“. Tämä suuri kansajoukko löytyy kuitenkin ainoastaan Varsinaisessa Kiinassa, jossa monessa paikassa on 20 tuh. ihmistä neliöpeninkulmalla. Maa on liiaksi kansoitettu, jonka tähden usea myy lapsensa ja monia tuhansia asuu laivoilla ja lautoilla. Valtakunnan muissa osissa on kussakin vain muutama milj.asuk.

Varsinainen Kiina on se osa valtakuntaa, joka vallitsee muita osia, ja ainoa osa, jolla on valtiollinen arvo ja jossa on Kiinan *sivistyksen* pesä. Tämä sivistys on hyvin omituinen, sillä Kiinalaiset ylenkatsovat kaikkea, mikä ei ole kiinalaista; se on

myös hyvin vanha, ja kompassi, porslini, ruuti ja kirjapainontaito ovat olleet tunnetut Kiinassa paljon ennen kuin Europassa. Kiinalaisten ylenkatse kaikkea kohti, mikä on muukalaista, on aikaan saanut heillä pysäyksen, ja heidän sivistyksensä onkin sentähden paljoa alhaisemmalla kannalla kuin Europalaisten.

Kiinan asujamet kuuluvat melkein yksinomaisesti yhteen ainoaan kansakuntaan, nim. *kiinalaiseen*. Muista kansakunnista löytyy ainoastaan muutamia milj. *Mantshueja*, jotka vallitsevat kansaa; vaan ne ovat kieleltään ja tavoiltaan muuttuneet Kiinalaisiksi.

Kun maa on tiheästi asuttu, täytyy Kiinalaisten tehdä ahkerasti työtä, voidaksensa elättää itseänsä. *Maanviljelys* on niin edistynyt että suurin osa maata on niin viljelty, kuin muualla viljellään kasvitarhoja. Tärkeimmät tavarat ja viljelykasvit ovat riissi, Kiinalaisten tavallinen ravinto, *tee*, jota sekä nautitaan Kiinassa että viedään ulkomaille paljo, ja puuvilla. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmin edistynyt, sillä Kiinalaisilla on vain vähän juhta-eläimiä, eivätkä he pidä maitoa, voita ja juustoa missään suuressa arvossa; ainoastaan sikoja pidetään paljo. Muista eläimistä mainittakoon siipikarja ja kalat („kalansiitys“) sekä silkkiäinen. Silkinviljelys antaa niin suuren tulon, että Kiinan arvellaan antavan puolet kaikkea sitä silkkiä, mikä maan päällä saadaan. *Vuorityö* ei ole korkealla kannalla, mutta maa tuottaa kuitenkin ilmi kaikellaisia hyödyllisiä mineraleja. *Teollisuus* on muutamissa haaroissaan hyvin edistynyt, ja ammoisista ajoista jo ovat Kiinalaiset tunnetut lakeeraus-teoksistaan, silkkikankaistaan, tushistaan, porsliinistaan y. m.

Sisämaan *kauppa* on suuri ja sitä edistävät paljon haaksikululle soveliaat joet ja kanavat, joiden joukossa *keisarin kanava*. Ulkomaan kauppa oli kauan supistettu Kantoniin ja Maimatshiniin, vaan nyt on jo monta satamaa aukaistu ulkolaisille. Vientitavarat ovat erinomaittäin tee ja silkki ja tuontitavarana opium Indiasta.

Uskonto enimmillä Kiinalaisilla on Buddaismin lahko, jota sanotaan *Fon opiksi*. Keisari ja melkein kaikki korkeasukuiset noudattavat *Konfutsen oppia*, jolla ei ole pappeja eikä epäjumalan kuvia, vaan joka säättää koko joukon siveyttäviä ohjeita elämälle. Keisari on opin korkein patriarkka. Kristinoppi on tähän saakka saanut vain harvoja tunnustajia Kiinassa.

Valistus on omituinen. Kiinalaisilla ei ole olleenkaan kirjaimia, vaan he käyttävät eri merkin joka sanalle. Merkkien luku on 50 tuh., joista kuitenkin ainoastaan 4—5 tuh. löytyy tavallisissa kirjoissa. Sitä merkillisempää on, että suuri osa Kiinalaisia osaa lukea ja kirjoittaa. Kiinalaiset pitävät tieteitä suuressa arvossa, ja heidän virkamiehensä, Mandarinit, ovat velvolliset seisomaan ankaraa tutkintoa. Heiltä kuitenkin tutkistellaan vain Kiinan muinais-ajan kirjailijain teoksia.

Hallitusmuoto Kiinassa on rajoittamaton monarkia; mutta keisarin, jota sanotaan „taivaan pojaksi“, „kansan isäksi ja äidiksi“ j. n. e., tulee noudattaa vanhoja tapoja.

Viime aikoina ovat Kiinalaiset kuitenkin ruvenneet luopumaan vanhalla-olemisestaan. Europalaiset ovat monesti saaneet voiton Kiinalaisten kurjasta sotaväestä, ja monena vuonna on itse maassa ollut mahtava kapinapuolue. Samoin kuin Kiina-

laiset ovat aikansa turhaan koettaneet puolustaa maansa Mantshueja vastaan nyt rappiolle tulleella „Kiinan vallillaan“, samoin on heidän nytkin käynyt „punatukka-barbarien“ (Englantilaisten) suhteen.

Kaupungit ovat, kansan tiheyden vuoksi erinomaisten tärkeitä. Vähintään 12:ssa on $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ milj. asuk. ja noin 40:ssä kaupungissa on enemmän kuin 100 tuh. asuk.

Enimmin tunnetut kaupungit Kiinassa ovat; *Kanton*, *Shanghai* ja *Tientsin* meren rannalla, *Nanking* ja *Hankou* sisämaassa Jantsekiangin varrella, ja *Peking* sisämaassa pohjaispuolella. Kantonissa on $1\frac{1}{2}$ milj., Pekingissä ja Tientsinissä 1 milj., Nankingissa ja Hankouissa $\frac{1}{2}$ milj., Shanghaiissa 300 tuh. atuk.

Kanton on viimeisinä vuosina menettänyt tärkeytensä, sillä Europalaisilla on nyt pääsö-oikeus myöskin muihin satamiin. Lähellä Kantonia ovat: *Hongkongin* saari, joka on jätetty Englantilaisille, ja *Makaon* niemimaa, joka on Portugalilaisten.

Shanghai on nyt etevin merikauppakaupunki Kiinassa. — *Nanking* on tunnettu (nyt hävitetystä) porslinitornistaan sekä silkki- ja puuvillakankaistaan. — *Hankou* on asemansa vuoksi Kiinan kaupan keskusta. — *Pekingissä*, valtakunnan pääkaupungissa, on oikeastaan kaksi kaupunkia, kiinalainen ja mantshulainen. Viimemainitussa on keisarin palatsi huoneusjoukkoineen, puistoineen j. n. e.

Varsinaiseen Kiinaan luetaan myöskin saaret *Hainan* ja *Taiwan* eli *Formosa*.

Kiinan lisämaat ovat *Tibet*, *Mongolia*, *Mantshuria* ja *Itä-Turkestan*.

Tibetissä ja Mongoliassa elää paimentolaisia, joita kumpaisessakin maassa taitaa olla muutama

miljona. Niissä on siis vain muutamia kaupunkoja, niinkuin *Lhassa* Tibetissä ja *Maimatshin* Mongoliassa.

Melkein kaikki asujamet ovat *Buddan* uskolaisia. Tibetissä sanotaan Buddan uskontoa *Lamaismiksi*; sen mukaan pidetään pappeja, joiden nimi on Lama, jumalina, jotka ovat ihmishaamussa. Ylimmäistä Lamaa Tibetissä kunnioitetaan nimellä *Dalai-Lama*. — Tibetissä on oikeastaan vain yksi varsinainen kaupunki, mutta sitä vastoin 3 tuh. luostaria.

Itä-Turkestanin asujamet, tilalliset *Bukarit* ja paimentolaisina olevat *Turkkilais*-heimokunnat, ovat muhamedilaisia. Etevimvät kaupungit ovat *Kashgar* ja *Jarkand*, kummassakin 60 tuh. asuk. Ne ovat tärkeät kauppakaupungit sen karavanitien varrella, joka vie Itä-Aasiasta Länsi-Aasiaan.

Korea

(4 tuh. neliöpenink., 7 milj. asuk.)

on vasta uusimpana aikana avattu ulkomaalaisille. Maan olot lienevät samanlaiset kuin Kiinan. Kuningasta katsotaan tosin Kiinan vallan alaiseksi, mutta hän on melkein itsenäinen. Pääkaupunkina on *Söul*, jossa on 200 tuh. asuk.

Japanin valtakunta.

(7 tuh. neliöpenink., 36 milj. asuk.)

Samoin kuin Kiina on Japankin ollut kauan suljettu muukalaisilta, ja ainoastaan Hollantilaiset ja Kiinalaiset ovat saaneet käydä yhdessä satamassa. Nykyänsä ovat kuitenkin useammat vallat pakoittaneet Japanilaisia aukaisemaan muutamia satamia.

Japan on saanut sivistyksensä Kiinasta ja Japanilaisten oloja voi sentähden verrata Kiinalaisten oloihin. Valtakuntaa hallitsee *tennō* niminen ruhtinas.

Maanviljelys on yhtä paljon edistynyt kuin Kiinankin ja *vientitavarat* ovat samat. *Uskonto* on Buddan uskontoa ja *sivistys* on hyvin edistynyt. Päinvastoin kuin Kiinalaiset ovat Japanilaiset jo aikaa sitten hankkineet itsellensä tietoja Europalaisten edistyksestä ja he käyttävät näitä tietoja suurella menestyksellä hyväksensä. Tokio (Jedo) nimisessä pääkaupungissa on yliopisto.

Japanin enimmin tunnetut kaupungit ovat *Tokiō* (Jedo), *Osaka* ja *Kioto* (Miako), kaikki Nipponin saarella, ja *Nagasaki*, eräällä eteläisemmällä saarella.

Tokiossa on 1 milj., *Osakassa* 300 tuh., *Kiotossa* 200 tuh. asuk. — Tärkein merikauppapaikka on *Jokohama*, jonne kulkee rautatie Jedosta. — *Nagasaki* on tunnettu siitä, että se oli ainoa satama, jonne Hollantilaisia ennen päästettiin.

Ijukju-saaret ja *Kurilit* ovat Japanille kuuliaiset.

A F R I K A.

Afrikaa ympäröi Välimeri, Atlantin meri ja Indian meri. Suurin osa on kuumassa vyöhykkeessä. Pienempi osa on pohjaisessa lauhkeassa vyöhykkeessä ja ainoastaan vähäinen osa eteläisessä lauhkeassa vyöhykkeessä.

Kun Afrikan rannat ovat hyvin vähäisen lahdilla uurretut ja melkein kaikki joet haaksikululle sopimattomat, niin tunnetaan sitä niin vähän, että suurin osa sisämaata on tuntematon. Viime vuo-

sina on kuitenkin Afrikan sisä-osia menestyksellä tutkittu.

Afrikan tavallinen jako on: 1. *Niilimaat*, joihin kuuluu Egypti, Nubia ja Abessinia; 2. *Berberia*, jossa ovat Tripoli, Tunis, Algeria ja Marokko; 3. *Sähara*; 4. *Sudàn*; 5. *Senegambia*; 6. *Ylä-Guinea* eli *Guinea*; 7. *Etelä-Afrika*, missä on Ala-Guinea, Kapmaa ja muu Etelä-Afrika; ja 8. *Saaret*.

Maan **korkeuden** suhteen luultiin kauan, että Afrikassa oli kaksi eri osaa, nimittäin suuri Etelä-Afrikan ylänkö etelässä ja suuri erä-alanko ynnä Atlas pohjassa. Sittenkin on kuitenkin huomattu, että niin hyvin etelässä kuin pohjassakin on ylämaita ja alankoja sekaisin.

Etelä-Afrika on erikorkuinen kulppo, jonka sivuilla idässä ja lännessä on vuoria, mitkä enemmän tai vähemmän lähenevät mertä, jota kohti, samoin kuin sisämaatakin vasten, ne vähitellen alenevat. Kulpon sivut ovat parhaiten tunnetut *Kapmaassa*, joka jo kauan on ollut Europalainen kolonia. Kaidalta meren rannalta tullaan *Zwarteveldin* [feld] vuorijonon yli *Karrò* nimiselle ylätasangolle ja siitä *Nieuweveld* [niivefeld] nimiselle vuorijonolle. Viime-mainitun takana on suuri erämaa, *Kalahari*, ikäänkuin Etelä-Afrikan Saharana. Etelä-Afrikan pohjaisessa sisäosassa on länsipuolella iso *Kongo-virran alue*, itäpuolella ylänkö, jossa on paljo järviä ja josta Afrikan suurimmat virrat saavat alkunsa. Kesellä Etelä-Afrikan itäsyrrää kohoaa tähän saakka korkeimmaksi tunnettu vuori tällä maan-osalla, *Kilima-ndsharo*, 17,000 jlk. (= 5,700 m.) korkea ja ikuisella lumella peitetty.

Etelä-Afrikasta jatkuvat rantavuoret *Keski-Afrikaan* sekä itä- että länsipuolelta. Itäpuolella on

Abessinian ylänkö, joka on 14 tuh. jalan (= 4,500 m.) korkuinen ja monessa kohden ikuisella lumella peitetty. Tästä ylämaasta tullaan *Nubian* porrasmaan kautta pengerrin penkereeltä *Egyptin* alangolle. Etelä-Afrikasta länteen päin käyvät *Kongvuoret*, jotka ovat Guinealahden rantamaan pohjaisrajana. Abessinian ja Kongvuorien välillä on *Sudàn*, joka on osaksi korkeata, osaksi matalaa. Keskinen osa on alannetta, jossa leviää järvi *Tsad*.

Pohjais-Afrikan eteläinen osa on 100 tuh. neliöpenink. suuruinen *Saharan* erämaa, jonka länsipuoli on varsinainen Sahara ja itäpuoli Libyan Sahara. Länteen päin ulottuu Sahara Atlantin mereen saakka ja muodostaa siellä 400 jalan (= 130 m.) korkuisia hiekkasärkkiä. Pohjassa ulottuu erämaa Isoon Syrtiin asti. Ennen on luultu, että koko Sahara olisi alankoa; vaan niin ei ole asian laita. Päin vastoin on nähty muutamain osain olevan niin korkealla, että „asujamet pukeutuvat talvella turkkiin“. Myös on nähty, että vesirikkaita paikkoja, joiden nimenä on *keidas*, on monessa kohden niin tiheällä kuin „pilkkuja pantterin nahalla“. Moniaat näistä keitaista eivät ole juuri hedelmälliset ja niillä on vain muutamia puita (taatelipalmuja ja akaziapuita); toisilla sitä vastoin ovat suuret metsät, onpa viljavainioitakin (vehnä, durrah). Sangen laveat osat Saharasta ovat kuitenkin autioita ja eräkivikkoa, joiden yläisemmät paikat sanotaan *Hammàduksi*, eli löysää hiekkaa, jota Smum panee pyörittävään liikkeeseen ja joka usein hautaa allensa koko karavanit. Nuot ikivanhat karavanitiet eivät olisi-kaan mahdolliset, jos ei siellä löytyisi suurta keitaitten paljoutta. Keitaista mainittakoon: *Tuàt*

lännessä, *Fessàn* keskellä ja *Siva* (ent. Zeus Ammonin keidas) idässä päin. Tärkein kaikista keitaista on *Niilin laakso*, jossa on mahdollista asua, kun Niili virtaa sen läpi. Sen rajana on *Libyan* ja *Arabian* vuoret ja se on monessa kohden ainoastaan kahden peninkulman levyinen. Välimeren rannalla kiertyvät mainitut vuoret syrjään ja antavat sijaa *Niilin suistomaalle*. — Afrikan pohjaisääri on suureksi osaksi vuorta. Itäpuolella Isoa Syrtiä on *Barkan ylänkö*. Ulompana lännessä ovat *Atlasvuoret*, joiden korkein kohta, *Korkea Atlas* Marokkossa, on 11 tuh. jalan (= 3,600 m.) korkuinen ja melkein aina lumella peitetty.

Bourbonin saarella on suitsuva tulivuori. *Teneriffalla* on myöskin tulivuori, *Pico de Teyde*, joka kohoaa jyrkästi 11,500 jalan (= 3,700 m.) korkuiseksi ja jota kauan aikaa pidettiin korkeimpana vuorena maan päällä.

Afrikan maa kätkee epäilemättä suuria minerali-aarteita. Tärkeimpinä mainittakoon: kulta (kultahieta), rauta, vaski, timantit ja suola.

Joet Afrikassa eivät ole suuri-arvoisia, sillä ne tuskin haaksikululle kelpaavat. Tärkeimmät niistä ovat *Senegal*, *Gambia*, *Niger*, *Kongo* ja *Oranje* [orangsh], jotka laskevat Atlantin mereen, — *Zambesi*, joka laskee Indian mereen, — *Niili*, joka laskee Välimeren — ja *Sjari*, joka laskee Tsad-järveen.

Senegal, *Gambia* ja *Niger* saavat alkunsa Kongvuorilla. *Kongo* ja *Zambesi* alkavat lähellä toisiansa. Kongo on vesirikkaimpia jokia maan päällä. Sen kautta juoksee monen Sisä-Afrikan järven vesi, esim. *Bangweolon* ja *Tanganjikan*, se saa suuria lisäjokia ja siinä on joukko vesiputouksia. Zambesissa

on suuri vesiputous, *Victoriaputous*, ja siihen laskee *Njassan* järven vesi.

Niili on Afrikan merkillisin joki. Jo vanhoina aikoina arveltiin, mistä tämä joki tulee, ja vasta viimeisinä vuosina on saatu selvää sen yläjuoksusta. Yksi Niilin päähaaroja, *Bahr el Abiad*, s. o. Valkea joki, tulee kahdesta suuresta järvestä, *Ukerewè*- (*Victoria-Njansa*) ja *Mwutan-järvestä* (*Albert-Njansa*), jotka toisten järvien kanssa ovat päiväntasaajan ympärillä olevilla seuduilla. Kulkeissaan pohjaa kohti saa Valkea joki syrjäjoekseen *Bahr el Asrakin*, s. o. Sinisen joen, joka tulee Abessiniasta ja juoksee läpi *Tanajärven*, ja sitten toisen Abessinian joen, nimeltä *Atbara* eli *Takassie*. Sen jälkeen ei tule mitään lisävesiä ja Niili juoksee 200 penink. ilman mitään enenemistä, ei edes sateen eikä lumenkaan kautta. — Alakulullaan muodostaa Niili mainion *Deltan* (suistomaan), joka on hedelmällisimpiä seutuja maan päällä. Hedelmällisyyttä enentävät vuotuiset suuret vesitulvat, jotka syntyvät „kesäsateesta“ ylisen Niilin varrella. Syyskuussa on tulva saanut suurimman korkeutensa (20—30 jlk.) ja koko suistomaa, paitsi sulut ja muut korkealla olevat osat, ovat silloin veden alla. — Niili, joka on 800 penink. pituinen, on Vanhan mantereen pisin joki.

Afrikan järvistä huomattakoon, paitsi jo mainitut, *Ngami* Etelä-Afrikassa.

Ilmasto Afrikassa on lämpimämpi kuin missään muussa maan-osassa.*) Monella seudulla on hirmuisen kuuma ja Ylä-Egyptissä esim. voi paistaa munan siten, että se pannaan hiekkaan, jota aurin-

---

*) Afrika on melkein kokonansa $\pm 20^{\circ}$ isotermien välillä.

ko on varistanut. *Kosteuskin* Afrikassa on hyvin vähäinen, niinkuin Saharassa ja Niilimaassa, missä sade on hyvin harvinainen (onpa sanottu ettei näillä seuduilla ollenkaan sada, vaan asian laita ei kuitenkaan ole niin), ja Etelä-Afrikassa. Nämät Afrikan osat luetaan sentähden „sateettomiin maihin“. Afrikan tropillisilla osilla on kuitenkin melkoisia sateita, jotka niinkuin joka paikassa tropiiki-maissa, tapahtuvat kesäisillä kuilla, jota vastoin muissa kuissa ei ollenkaan sada.

Kasvikunta Afrikassa on vähäisen kosteuden vuoksi vähän hyöstynyt. Ainoastaan muutamilla paikoilla tavataan niin rehevä kasvillisuus kuin Indiassa tahi Etelä-Amerikassa.

Tropillisessa sadetienoossa on suuri *metsiä*; Saharassa ovat suuret alat vallan kasvitta. Viljala-jeista on durrah omituista Afrikalle. — Afrikasta ulosviedään hyvin vähä kasvituotteita; tärkeimmät ovat palmu-öljy Guineasta, taatelit ja gummi Pohjais-Afrikasta sekä puuvilla Egyptistä.

Eläinkunta Afrikassa on tunnettu *suurten eläinlajien* paljoudesta. Nisäkkäistä löytyy semmoisia kuin jalopeura, suuret paksunahkais-eläimet, antilopit, giraffi, zebra j. n. e.; linnuista kamelikurki ja matelijoista krokodili (jättilisko). Etelä-Afrika on iso metsästyspiiri, jossa on sangen suuri joukko ajettavia eläviä. Matkustajat ovat Etelä-Afrikassa nähneet antilopikarjoja, joissa on noin 40 tuh. elävää, ja kaikkialla vilisee norsuja, sarvikuonoja j. n. e. Niistä *tuotteista*, joita Afrika antaa maailman markkinoille, ovat norsunluu ja nahkat myöskin tärkeitä.

Afrikan koti-eläimet ovat enimmälti samat kuin muuallakin maan päällä. Omituisena mainit-

takoon *dromedari*, joka koko Pohjais-Afrikassa on tärkein koti-eläin ja yksistänsä voi ylläpitää liikkettä karavaniteillä. Nimi „erämaan laiva“ on siis sangen sopiva tälle eläimelle. Etelä-Afrikassa ei käytetä härkää ainoastaan juhtana, vaan myöskin ratsuna.

Kansanlukua Afrikassa ei saata tarkoin määrätä, sillä monta osaa on vielä tuntematonta. Tehtyjen laskujen mukaan lienee siellä noin 200 milj. asuk.

Afrikan **alku-asujamet** kuuluvat 3 eri rotuun: Semitit Pohjais-Afrikassa, Neekerit Keski-Afrikassa ja suurimmassa osassa Etelä-Afrikaa, ja Hottentottilaiset eteläisimmässä osassa.

Semitit Afrikassa ovat muodoltansa Indo-Europalaisten kaltaisia, mutta iholtaan ovat kuitenkin useimmat tummanvärisiä. *Neekerit* ovat mustia ja heillä on kiehkuratukka sekä paksut huulet. *Hottentottilaiset* ovat ruskeankeltaisia ja heidän hiuksensa ovat vanukkeissa.

Paitse näitä kansoja on Afrikassa siellä täällä Indo-Europalaisia, vaan ei suuressa määrässä.

Uskonnon suhteen saattaa Afrikan jakaa 3 osaan.

Muhamedin uskoa tunnustetaan Pohjais-Afrikassa (Arabialaiset), Pohjais-Sudanissa ja monissa Etelä-Afrikan itärannan kaupungeissa.

Pakanoita asuu melkein kaikissa muissa osissa Afrikaa. Pakanain tienoot Afrikassa ovat hyvin erilaiset edistykseltänsä; muutamilla kansoilla tuskin ei ole mitään käsitystä korkeimmasta olennosta, toisilla on sitä vastoin korkeampia ajatuksia, vaikka he ovat Fetishien palvelijoita.

Kristin-uskoa tunnustetaan Niilimaissa; mutta sikäläinen kristin-oppi on hyvin sekava ja nykyänsä ainoastaan sekoitettua taika-uskoa ja turhia

kirkonmenoja. Europalaisten ei ole tähän saakka onnistunut levittää kristin-uskoa Afrikassa.

Valtiollisessa suhteessa eivät Afrikan maat ole tarkoin rajoitetut. Egyptillääkään, joka kuitenkin on enimmin Europan valtakuntain kaltainen, ei ole määrättyjä rajoja.

Niilimaat.

Egypti (noin 18 tuh. neliöpenink., 6,8 milj. asuk.) on kyllä Turkin alusmaa, mutta melkein itsenäinen. Sitä hallitsee „varakuningas“ (kediivi). Vähän aikaa takaperin kuuluivat hänen valtaansa myöskin Nubia, Kordofan, Dar Fûr ja Walkean Niilin alue päiväntasaajaan asti, mutta tätä nykyä ovat kaikki nämä maat itsenäisiä.

Asujamet ovat *Kopteja*, vanhain Egyptiläisten jälkeisiä, ja *Arabialaisia*. Nämät viimeksimainitut tulivat 7:llä vuosisadalla Egyptiin ja muualle Pohjais-Afrikaan, ja siitä ajasta alkaen ovat he olleet vallitsevaa kansaa suurimmassa osassa näitä maita. Egypti on tällä vuosisadalla paljon edistynyt. Maa on hyvin sovelias kauppaliikkeelle, sillä Suesin kanava yhdistää Välimeren ja Punaisen meren,*) ja Niili-virta viepi syvälle Afrikan sisämaahan. Maanlaadun vuoksi on maa hyvin sovelias maanviljelykselle.

Egypti jaetaan tavallisesti 3 osaan: *Ala-Egypti*, *Keski-Egypti* ja *Ylä-Egypti*.

Ala-Egyptissä, joka käsittää Niilin suistomaan, ovat maan tärkeimmät *kaupungit*, niinkuin *Alexandria*,

---

*) Tämä kanava tekee Lontoon ja Indian välisen matkan puolta lyhyemmäksi kuin se ennen oli.

Rosette ja *Damiette* rannalla, ja *Kairo* suistomaan eteläisessä reunassa. Kairossa, Afrikan suurimmassa kaupungissa, on 375 tuh. ja Alexandriassa 200 tuh. asuk.

Kairo (El-Kähira) on Egyptin pääkaupunki ja tunnettu monista komeista moskeistaan. — *Alexandria*, jonka Alexander Suuri perusti, oli kauan maailman kaupan keskuksena ja on nyt Egyptin tärkein kaup-pakaupunki.

Suesin kanavan varrella ovat: äsken perus-tettu kaupunki *Port Saïd* pohjaisessa päässä ja *Suès* eteläisessä päässä.

Keski- ja *Ylä-Egyptissä* ei ole mitään suurem-paa kaupunkia, jota vastoin nämät osat ovat tun-netut raunioitten paljoudesta. Lähellä Kairoa ovat isot *Pyramidit*, joista suurin on 448 jalan (= 145 m.) korkuinen*) vaikka sen huippu on vierryt alas, ja tuo ääretön *Sfinx*, joka nyt suurimmaksi osaksi on näkyviin kaivettuna. — Ylä-Egyptissä ovat, *Luxor* ja *Karnak* nimisien kylien luona, Egyptin muinaisen pääkaupungin *Thebæn* laveat rauniot.

Nubian asuttavat osat ovat pieniä, sillä Niilin-laakso on sängen kapea suuressa osassa maata. Asu-jamia sanotaan *Nuban kansaksi*.

Kaupunki *Kartüm*, *Bahr el Asrak* ja *Bahr el Abiadin* yhtymäpaikalla, on asemansa tähden orja-kauppiaiden ja elfenluun-hakijain kokouspaikkana.

Abessinia oli ennen mahtava kristitty valtio, jota hallitsi „Negus“, vaan tämä valtakunta on nyt heikontunut. Asujamet ovat osaksi *Abessinialaisia*, osaksi *Gallalaisia*. Tunnettu kaupunki Abessiniassa on *Gondar*.

---

*) Europan korkein rakennus, Kölnin tuomiokirkko, on 492 jlk. (160 m.) korkea.

Italia omistaa *Massàuan* kaupungin ja *Assabin* alueen. Punaisen meren eteläisimmällä perukalla.

Berberia

oli vuosisatoja hirmuna Europalle, sillä „merirosvovaltojen“ laivat tekivät kaupan epävakaaksi. Asian laita on nyt toisin, sen jälkeen kun Franskalaiset valloittivat Algerian maan. Berberian valtiot ovat suureksi osaksi vähäpätöisiä; Tripoli on Turkin, Tunis Franskan ylivallan alla, Algeria on Franskan kolonia, ja ainoastaan Marokko on itsenäinen.

Asujamet näissä laajoissa maissa eivät ole suurilukuisat. Ne ovat varsinkin *Berberiläisiä*, mitkä monella seudulla ovat melkein mustat, ja maahan siirtyneitä *Arabialaisia*. Monessa paikassa asuu sekautuneita Berberiläisiä ja Arabialaisia, joita Europalaiset sanovat *Maureiksi*. Suuri joukko heitä elää paimentolaisina.

Tripolia hallitsee turkkilainen pasha. Siihen kuuluvat *Varsinainen Tripoli*, *Barka* ja *Fessànin keidas*.

Tärkeimmät kaupungit ovat *Tripoli* meren rannalla ja *Mursük* Fessanissa, joilla molemmilla on suuri arvo, koska ne ovat erään meren rannalta sisä-Afrikaan vievän, hyvin tärkeän karavanitien varrella.

Tunis on ainoastaan 2,200 neliöpenink. suuruisen, vaan hyvin kansakas. Sitä hallitsee *bei*, joka on Franskan alamainen. Tärkein kaupunki on *Tunis*, 130 tuh. asuk. Lähellä sitä löytyy muutamia raunioita *Kartagosta*.

Algeriaa hallitsi vuoteen 1830 *dei*, vaan se on nyt *Franskan* alusmaana.

Tärkeimmät kaupungit ovat *Bona*, *Alger* [sheer]

ja *Oràn*, meren rannalla, ja *Constantine* sisämaassa. Algerissa on 65 tuh. asuk.

Marokkoa hallitsee sultani. Tärkeimmät kaupungit ovat *Fes* (100 tuh. asuk.) ja *Marokko* sisämaassa, ja *Tangèr* [sheer] meren rannalla. — *Tangèr* on tunnettu Europan konsulien asunto. Gibraltarin salmen äärellä on *Ceuta* [tshe-u], joka kaupunki ynnä joukko muita kuuluu Espanjan vallan alle.

Sahara

käsittää joukon valtakuntia, vaan tieto niistä on hyvin vähäinen; koko Libyan Saharasta ei tiedetä melkein mitään.

Asujamina varsinaisessa Saharassa ovat länessä *Maurilaiset*, idässä *Tuàregit* ja Libyan Saharassa *Tibuit*. He elävät enimmälti paimentolaisina tahi karavaneja rosvoamalla. Erämaa on sangen rikas suolasta. Rannikko on Espanjan hallussa.

Sudan

on saanut nimensä Arabialaisilta, jotka ovat antaneet maalle nimen Biled es Sudan, s. o. mustain maa. Europalaiset sanovat Sudania myös Nigritiaksi. *Neekerikansoista*, joita Sudanissa asuu, mainittakoon varsinkin *Fellätat*, jotka ovat valloittaneet isoja maita.

Suurimmat valtiot Sudanissa ovat: *Sòkoto*, missä on kaupunki *Kano*, *Bornu*, *Kuka* nimisine kaupunkineen Tsadin luona, ja *Vadai*. *Dar Furista* ja *Kor-dofànista* on ylempänä mainittu.

Erämaan rajalla on kuuluisa kauppakaupunki *Timbuktu*.

Sengambia

on saanut nimensä Senegal ja Gambia jo'ista. *Franskalaisilla* on monta tuh. neliöpenink. alaa tässä maassa. Heidän pääpaikkansa on *S:t Louis* [sängluii]. Heidän hallussaan on myöskin osa Sudania, Nigerin yläjuoksun varrella, ja Saharan rannikko aina Kap Blancoon asti.

Guinea

käsittää sisämaassa useampia Neekerivaltioita, joiden joukossa *Ashanti* ja *Dahome*. Viimemainittu on tullut suruisan kuuluisaksi ruhtinasten ihmis-uhreista ja orjanjahdeista sekä henkivartionsa kautta, jossa on pelkkiä naisia.

Eurolalaiset jakavat tavallisesti rannan moneen osaan, jotka ovat *Sierra Leone*, *Pippuriranta*, *Norsunluuranta*, *Kultaranta* ja *Orjaranta*. Eurolalaisista on Englantilaisilla tärkeimmät alusmaat, niin kuin varsinkin *Sierra Leonen* kolonia, perustettu vapautettuja Neekerejä varten. Toinen samanlainen kolonia kuin *Sierra Leone* on Pohjais-Amerikalaisen perustama *Liberia*. *Liberia* on itsenäinen tasavalta. Saksalaiset omistavat *Kamerunin* y. m.

Etelä-Afrika

Ala-Guinea ulottuu etelää kohti Hottentottilaisien asumiin seutuihin asti. *Portugalilaisilla* on eteläosa, jossa on kaupungit *Loanda* ja *Benguela*. *Franskalaiset* ovat valtaansa ottaneet pohjoisen osan aina Kongovirtaan asti idässä. Sittekuin eräs kansainvälinen seura viimeisinä aikoina on rakentanut asemapaikkoja Kongovirran luo, on perustettu neutraalinen vapaakauppavalta, nimeltä *Kongovaltio*. Se kuuluu sisältävän suurimman osan virran aluetta aina merelle saakka. Tämän valtion etupäässä on Belgian kuningas.

Saksan valtakunta on eteläpuolella Ala-Guineaa ottanut osan rantamaata haltuunsa.

Kapmaa (12 tuh. nel. penink., $1\frac{3}{4}$ milj. asukasta) oli ennen Hollantilaisten, vaan on nyt Britannian valtakunnan. Hallitusmuoto on edustus-kunnallinen. Alku-asujamet ovat osaksi *Hottentottilaisia*, osaksi *Boshesmanneja*; viimeksimainitut ovat hyvin alhaisella sivistyksen kannalla ja kuljeskelevat pienissä joukoissa maan huonoimmilla osilla.

Kapmaa on Etelä-Afrikan tärkein osa ja vie paljon ulos villoja, viljaa ja strutsin höyheniä. Kesyjä strutseja pidetään paljon. Kuuluisaa „Kapviiniä“ viljellään varsinkin *Constantian* luona, lähellä Kapkaupunkia. Oranjevirran alue on rikas timanteista.

Tärkein kaupunki Kapmaassa on *Kapkaupunki*, 45 tuh. asuk. Se on Taffelvuoren juurella ja Itä-Intiaan matkailijain virvoituspaikkana sangen tärkeä.

Kapmaasta koillisessa ovat Englannin kolonia **Natäl** meren rannalla, sekä **Oranjejoen tasavalta** ja **Etelä-Afrikan tasavalta** (ent. Transvaal) sisämaassa. Hollantilaiset siirtolaiset „*Boers*“ [buurs], s. o. talonpojat, jotka ovat lähteneet pois Kapmaasta ja Natalista, ovat perustaneet nämät tasavallat.

Näiden seutujen alku-asujamista mainittakoon *Kafrít* ja *Betshuanit*.

Etelä-Afrikan **itärannalla** on Portugalilaisilla monta koloniaa *Mosambikissa* ja *Sofalassa*. — Arabialaiset ovat perustaneet itsenäisen valtion, *Sansibar* nimisen sultanikunnan. Sen samanniminen pääkaupunki on Itä-Afrikan etevin kauppakaupunki; sillä on 100 tuh. asuk.

Saksan valtakunta on ottanut haltuunsa isohkon alueen Sansibarin länsipuolella.

Kolmikulmaisella niemimaalla pohjaispuolella

päiväntasaajata asuvat *Somalit*, muudan niitä harvoja Neekerikansoja, jotka harjoittavat meriliikettä. — Länsipuolella niitä elävät nuo villit *Gallalaiset*.

Eteläisen Sisä-Afrikan pohjaispuolella asuu *Niam-Niam* kansa ja kerikansa *Akka*. — *Niam-Niam* ovat kannibaleja (ihmis-syöjiä).

Saaret

Afrikan lähistössä ovat osaksi Europalaisten alusmaita.

Länsi-Afrikan saarista ovat *Azorit*, *Madeira* ja *Kapoverdin saaret* Portugalilaisten, vaan *Kanarian saaret* ovat Espanjalaisten, *Ascension* [essenshen] ja *S:t Helena* Englantilaisten alusmaita.

Ascension ja *S:t Helena* ovat yksinäisiä kallioita, vaan ne ovat tärkeitä virvoituspaikkoja purjehti-joille. *S:t Helena* on myöskin tunnettu siitä, että Napoleon I lähetettiin sinne maanpakoisuuteen. — Muut saaret paitse Kapoverdin saaria ovat hyvin hedelmälliset. *Kanarian saaret* antavat nyt kaupalle varsinkin cochenilleä, ja *Madeira* nykyänsä enemmän sokeria kuin viiniä.

Itä-Afrikan saarista on *Madagaskar* tärkein. Ynnä Borneo ja Uusi-Guinea on se isoimpia saaria maapallolla. *Madagaskar* on suureksi osaksi tuntematonta, ja asujamet, *Madegassit*, luullaan syntyneiksi Neekerien ja Malajien sekoituksesta. He ovat kristityitä nimeksi ja heitä hallitsee kuningatar, Franskasta riippuvainen. Pääkaupunkina on *Tananarivo*.

Maskarenhassaarista on *Réunion* Franskalaisten ja *Mauritius* Englantilaisten.

Kaikki nämät saaret kasvavat runsaasti sokeria ja kahvia y. m.

AMERIKA

rajoittuu Pohjaiseen Jäämereen, Atlantin mereen ja Tyvenmereen. Se ulottuu läpi kaikkein vyöhykkeiden paitse eteläisen kylmän vyöhykkeen.

Amerika on muista vieraista maan osista parhaiten tunnettu, sillä siellä on monta haaksikululle sopivaa jokea, jotka huojentavat pääsön sisämaihin.

Amerika jaetaan seuraaviin osiin: 1. *Grönlanti*, joka on Tanskan alusmaa; 2. *Brittein Pohjais-Amerika*; 3. *Amerikan Yhdysvallat*; 4. *Meksikon Tasavalta*; 5. *Keski-Amerika*, johon kuuluu viisi tasavaltaa, nimittäin: *Guatemala*, *San-Salvadør*, *Honduras*, *Nicaragua* ja *Costa Rica*; — ynnä 6—14. tasavallat *Venezuela*, *Columbia* (ent. Uusi Granada), *Ecuador*, *Perù*, *Bolivia*, *Chile* [tshii], *Argentina* eli *La-Platanvalta*, *Paraguay* ja *Uruguay*; vihdoin 15. *Brasilian keisarikunta*; 16. *Guayanen siirtomaat*; ja 17. *Länsi-India*.

Meksiko, Keski-Amerika ja kaikki Etelä-Amerikassa olevat tasavallat olivat aikansa „Espanjan Amerikalainen mannermaa“.

Korkeussuhdat. Amerikan länsipuolella on suuri vuorijono ja paitse sitä muutamia alempia vuoriryhmiä, joita suuret alangot eroittavat toisistansa ja läntisestä vuorijonosta.

Läntinen vuorijono, jonka yhteinen nimi on *Cordilleras* [dijje] *de los Andes*, ulottuu Tulimaasta Beringin salmeen ja katkeaa ainoasti muutamilla paikoilla Keski-Amerikassa. Andesvuoret ovat 2 tuh. peninkulmaa pitkät ja pisimmät kaikista vuorijonoista maan päällä.

Etelä-Amerikassa eroittaa Andesvuoria merestä ainoasti hyvin kaitainen rantamaa. Ne ovat merkittävät suuren kapeutensa vuoksi ja sentähden, että

ne muodostavat useampia jonoja, jotka silloin tällöin yhtyvät tunturisolmuiksi ja piirittävät *Puna-* nimisiä ylänköjä. Näistä ylängöistä huomattakoon erittäin *Titicàca* ja *Quito*, 12 tuh. ja 9 tuh. jalan (= 3,900 ja 2,900 m.) korkuisia. Pohjaan päin leveävät Andesvuoret ja niistä lähtee koillista kohti *Venezuelan* vuorimaa. Etelä-Amerikassa Andesvuoret ovat hyvin korkeat; korkeimmat tunturihuiput ovat *Aconcagua*, Chilessä, 21,500 tuh. jlk. (= 7,000 m.), *Soràta*, Boliviassa, 20 tuh. jlk. (= 6,500 m.), *Chimborazo* [tshim], Quiton luona, 19 tuh. jlk. (= 6,300 m.).

Matalan selänteen kautta ovat Andesvuoret yhdistetyt *Guayan*an ylängön kanssa. Toisen usein katkenneen vuoriselänteen kautta ovat ne yhteydessä laajan *Brasilian* ylängön kanssa. Guayan ja Brasilian korkeimmat vuorihuiput ovat noin 8 tuh. jlk. (= 2,600 m.) korkeat.

Kolmen yllämainitun vuoriryhmän välillä Etelä-Amerikassa on laajoja alankoja, nimittäin *Pampas* Platajoen ympärillä, *Selvas* Amazonjoen ympärillä ja *Llanos* [lja] Orinocojoen ympärillä. Näillä alangoilla on kasvillisuuden tähden eri näkö. *Pampas* ja *Llanos* ovat ruohotasankoja, jota vastoin *Selvas* on peitetty aarniometsillä.

Keski-Amerikassa alenevat Andesvuoret useimassa paikassa niin syvälle, että syntyy *alankoja*, jotka ulottuvat Tyvenmerestä Atlantin mereen. Näistä alangoista on *Panamà*taipaleella oleva enimmin tunnettu. Sille on tehty rautatie ja paraikaa kaivetaan kanavaa taipaleen poikki. — *Länsi-India* on kuin osa Keski-Amerikaa, jonka joku luonnon mullistus on siitä eroittanut. Länsi-Indian enimät saaret ovat vuorisia ja tuliperäisiä.

Pohjais-Amerikassa ovat Andes-vuoret paljoa le-

veämmät kuin Etelä-Amerikassa, eivätkä ylimalkaan muodosta yhteistä ryhmää. Eteläisin on *Meksikon ylätasanko*, 7 tuh. jalan (= 2,300 m.) korkuinen. Tällä ylätasangolla on monta korkeaa vuorihuippua, joista *Orizaba* [dsava] on lähes 17 tuh. jlk. (= 5,500 m.) korkea. — Pohjaispuolella Meksikon ylätasankoa leviää, enimmäkseen autiona ja erämaantapaisena, Cordillerien laaja ylänkö, jonka halki monet vuorenselänteet kulkevat. Sen länsiosaa, jossa on umpijärviä, kutsutaan *Suureksi Bassiniksi* (säiliöksi). Tämä on uudempana aikana tullut surullisen maineelliseksi siitä, että mormonit ovat asettaneet maallisen paratiisinsa siellä olevan *Suuren Suolajärven* luo. Itäpuolella ylänköä on vuorijono, jonka nimenä on *Rocky Mountains* [mountins], ja länsipuolella sitä toinen vuorijono *Sierra Nevada*. Molemmat nämät jonot jatkuvat äärimmäiseen pohjaan saakka; Sierra Nevadan jatkona ovat ensin *Kaskadivuoret* ja sitten *Pohjais-Amerikan Meri-Alpit*. Meri-Alppien pohjaispuolella on korkea huippu *S:t Elias*, 18 tuh. jlk. (= 5,900 m.).

Matalan maanselänteiden kautta ovat Pohjais-Amerikan Andesvuoret yhteydessä *Alleghanyvuorien* [elligenni] kanssa, jotka ovat Pohjais-Amerikan itärannalla. Ne kohoavat 6 tuh. jalan (= 2,000 m.) korkuiseksi, eivätkä ulotu aivan rantaan asti, jotenka tämän äärelle vielä jää kaitainen alanko.

Eteläpuolella maanselännettä ovat alavat *Mississippi-tasangot*, jotka ovat verrattavat Pampas-tasangoihin Etelä-Amerikassa, ja kasvavat samoin kuin nekin ruohoa. Pohjais-Amerikan ruohotasangoilla on nimi *Prairies* [preri] eli *Savannit*. Länsipuolella Mississippin alatasankoja kohoaa maa vähitellen, tulee yhä hedelmättömämmäksi ja muodostaa vih-

doin erämaita. — Pohjaispuolella maanselännettä ovat *Hudsonsbayn* maat, jotka alenevat Jäämerta kohti. Hudsonsbayn maita rajoittavat korkeammat vuorijonot; niin on länsipuolella Rocky Mountains ja itäpuolella Labradorin matalat vuoret. Suuret osat Hudsonsbayn maita ovat autioita ja niissä on tundroja.

Andesvuoret ovat erittäin rikkaat *tulivuorista*, ja pitkin koko Amerikan länsirantaa käy siis tulivuorijono. Keski-Amerikassa on 30 tulivuorta.

Mineralituotteista on Amerika rikkaampi kuin mikään muu maan-osa. Andesvuorissa löytyy *kultaa* ja *hopeaa* hyvin paljo (kultaa löydettiin Kaliforniassa v. 1848 ja tämä sytytti „Kalifornian kullanhimon“); Meksiko ja Peru ovat sangen rikkaat hopeasta; Brasilia on tunnettu timanteistansa. Alleghanyvuorissa on paljo rautaa ja lyijyä sekä varsinkin kivihiiliä. Hiilikerrokset Amerikan Yhdysvalloissa täyttävät semmoisen alau, joka on enemmän kuin 2 kertaa laajempi kuin Britannian saarien. Kuitenkaan ei niitä kaiveta läheskään niin paljo kuin Britannian hiilikerroksia. Suuriarvoiset ovat myöskin viime vuosina löydetyt *vuoriöljy-suonet* Amerikan Yhdysvalloissa.

Joet Amerikassa ovat paljoa tärkeämmät kuin muissa maanosissa, paitse Europassa. Omituista useimmilla Amerikan joilla on, että ne laskevat mereen maanosan itäpuolelta, kuin myös että niiden vedenjakajat ovat matalat.

Etelä-Amerikassa ei juokse yhtään suurempaa jokea länteen päin ja pohjaan päin laskee vain *Magdalena*. Itäänpäin laskee sitä vastoin kolme suurta jokea, joista kukin kulkee alankonsa läpi, nimittäin *Rio de la Plata* Pampas-tasankojen läpi, *Amazonjoki*

eli *Marannon* [ranjon] Selvas-alankojen läpi, ja *Orinoco* Llanos-tasankojen läpi.

La Platajoki saapi alkunsa *Paranàn* nimisenä Brazilian ylängöllä. Paranán oikea syrjäjoki on *Paraguay* [gvai] ja vasempi, joka tulee jokeen lähellä sen suuta, *Uruguay*; joen suulahtea sanotaan *La Plataksi*. Tämä suulahti muodostaa matalan purjehdusväylän, joka on Englannin Kanaalin levyinen.

Amazonjoki saa alkunsa Andesvuorilta Perussa ja on jo tullessaan alangolle isohko virta. Sen syrjäjoista mainittakoon: *Ucayali*, Andesvuorilta Perussa, *Madeira*, Bolivian alppimaasta, *Tocantins*, Brazilian ylängöltä ja *Rio Negro*, pohjan puolelta. Vaikk'ei Amazonjoki ole pisin joki maan päällä, niin on se kuitenkin suurin; joen suuruutta määritessä on näet katsottava muihinkin suhteisin kuin pituuteen, nimittäin vesi-alaan ja sateen paljouteen*). Lähellä laskuansa jakautuu joki kahteen suuhaaraan, joista pohjainen on yhtä leveä kuin Suomen lahti Helsingin ja Räävelin välillä. Amazonjoki on Nii-listä eroavainen siinä että se, joka on tropillinen joki, saa sadetta ja paisuu yhtä aikaa koko juoksutansa. Veden tulvausaikana nousee vesi 50 jalan (= 15 m.) korkeudelle ja tekee laajalta koko maan järveksi.

Orinoco saa alkunsa Guayanán ylängöltä ja juoksee kaarenmoisesti (samoiten kuin Niger ja Bahr el Asrak). Erittäin huomattava on Orinocón ja

---

*) Amazonjoki on, jos Ucayalia pidetään sen alkujokena, 740 peninkulmaa pitkä ja sen ala on 130 tuh. neliöpeninkulmaa, Mississippi-Missouri on 880 penink. ja sen ala 60 tuh. neliöpenink. Amazonjoen alan vuotuinen sademäärä on luultavasti suurempi kuin 100 tuumaa (= 2,700 m.), Mississippin alankojen 40 tuumaa (= 1,000 m.).

Amazonjoen keskinäinen suhta; Orinoco on näet *Casiquiaren* [kiare] kautta yhdistetty Rio Negron kanssa, niin ettei näiden kahden suuren joen välillä ole mitään veden jakajaa. Orinoco muodostaa laskiesaan suuren suistomaan.

Pohjais-Amerikassa on kolme suurta jokea, jotka juoksevat länteen päin, nimittäin *Colorado*, joka laskee Kalifornian lahteen, *Columbia* eli *Oregon*, joka juoksee Tyvenmereen, ja *Jukon*, joka purkaa vetensä Kamtshatkan mereen. *Colorado* juoksee pitkät matkat 3,000—6,000 jalkaa (= 1,000—2,000 m.) syvissä *Cannons* [kanjons] nimisissä kallionrotkoissa.

Meksikon lahteen laskevat *Rio del Norte* eli *Rio Grande* ja *Mississippi*; S:t Lawrence'n lahteen *S:t Lawrencejoki*, Hudsonin lahteen *Nelson*, sekä Pohjaiseen Jäämereen *Suuri Kalajoki* ja *Mackenziejoki* [mek-kensii].

Mississippi saa alkunsa kahdesta joesta, nimittäin itse *Mississippistä*, joka alkaa monesta pienestä järvestä, mitkä ovat Cordillerien ja Alleghany'n välillä olevalla ylängöllä, ja *Missourista*, joka tulee Rocky Mountains vuorilta. Niistä jo'ista, jotka laskevat Mississippiin, mainittakoon *Arkansas*, Cordillereilta, ja *Ohio* [heio], Alleghanylta. *Mississippi* muodostaa suunsa luona liejuisen suistomaan, joka yhä suurentuu ja jolla kasvaa ruovostoja, joiden läpi ei kenkään voi tunkeutua. — *S:t Lawrencejoessa*, vaikka se on lyhyt, on jotenkin paljon vettä, sillä se on laskujokena *Canadan järvistölle*, joka on alaltansa 4,500 neliöpeninkulman suuruinen tahi niin suuri kuin puoli Itämerä. Tähän järvistöön kuuluvat *Yläjärvi*, *Michigan* [mitshigen], *Huron* [juurön], *Erie* [irii] ja *Ontario* [terio]. Erien ja Ontarion välillä on vesiputous *Niagara* [neiägara], joka on 160

jalan (= 52 m.) korkuinen ja suurin vedenputous maan päällä.

Hudsonsbayn maissa on erittäin paljon vesiä, ja joka paikassa löytyy niissä joukko jokia ja järviä. Näistä järvistä mainittakoon *Winipeg*, joka purkaa vetensä *Nelson-joen* kautta, sekä *Suuri Orjajärvi* ja *Suuri Karhujärvi*, jotka laskevat *Mackenziejoen* kautta.

Ilmasto Amerikassa on hyvin erilainen, ja tässä maan-osassa löytyvät kaikki lämpövyöhykkeet, paitsi eteläinen kylmä. Ylimalkaan on kuitenkin ilma Amerikassa *kylmempi* ja *kosteampi*, kuin muissa maanosissa. Kun verrataan lämpö-asteita paikoilla, jotka ovat samoilla leveys-asteilla Pohjais-Amerikassa ja vastapäätä olevassa osassa Vanhaa mannerta, niin huomataan jommoinenkin eroitus. Amerikassa on kuitenkin seutuja, joissa on *hyvinkin lämmin* ja näin on laita kuuman vyöhykkeen alaisissa osissa. Näillä seuduilla onkin monessa paikassa sateen määrä 2—300 tuumaa (= 5—8,000 millim.).

Samoin kuin Amerikassa löytyvät kaikki lämpövyöhykkeet, ovat siellä myöskin kaikki **kasvivyöhykkeet**, paitsi eteläinen napavyöhyke. Kasvit ovat myöskin päinvastoin kuin Afrikassa hyvin reheviä.

Kuumassa vyöhykkeessä ovat Amerikan kasvit paljon rehevämät kuin muualla, ja näin on laita erittäinkin Amazonjoen alueessa, jossa vallitsee kova lämmin ja kosteus. Täällä ovat tuuheimmat *aarniometsät* koko maan päällä. Kuumien maiden aarniometsissä on, päinvastoin kuin meidän metsissä, suuri paljous eri puulajeja. Puut ovat sitä paitsi useinkin niin korkeat, että meidän suurimmat puumme voisivat olla niiden latvojen suojassa. Omituista on myöskin aarniometsän puilla se, että ne ovat hyvin rikkaat kukista, ja että

niiden ympärillä kierteleikse suuri joukko köynnöskasveja (lianeja), jotka aivan peittävät maan, millä ei ole meidän nurmikkojamme. Aivan kuivilla seuduilla, esim. ylätasangoilla, on metsäpuiden sijassa äärettömän suuria kaktuskasveja. — Kuuman vyöhykkeen ulkopuolella on *Pohjais-Amerikassa* suuria metsiä; mutta niin ei ole laita *Etelä-Amerikassa*.

Amerika on monenlaatuisten kasvien koti, joista saadaan tärkeitä *tuotteita*, niinkuin maissia, pottaatteja ja kakaopuita (ravinnoksi), tupakkaa ja cocaa (ylellisyydeksi), kiinapuuta (lääkkeeksi), mahonkipuuta (puutöihin) j. n. e. Viljellyistä *kasveista* mainittakoon tupakka ja sokeri Länsi-Indiassa, kahvi Brasiliassa ja Länsi-Indiassa, matee (eräs laji teetä) Paraguayssa, sekä puuvilla ja riissi. Maissia ja riisiä käytetään varsinkin leipä-aineeksi; mutta jo samalla leveysasteella millä Etelä-Englanti on, lakkaa säännöllinen viljanviljelys Pohjais-Amerikassa. Lämpimissä osissa ovat bananit ja maniok sangen tärkeitä.

Eläinkunta Amerikassa on erittäin rikas. Päinvastoin kuin Afrikassa, on täällä vain hyvin vähän suuria nisäkkäitä, niinkuin esim. bisonihärkä Pohjais-Amerikassa. Amerikan pohjaisimmissa osissa on paljon turkki-eläimiä, ja siellä onkin kolmas suuri metsästys-piiri maan päällä.

Koti-eläimistä on huomattavaa, että Amerikan alku-asujamilla ennen Columbuksen löytöä ei ollut mitään kesyä märehäivää elävää paitse laama-eläin; hevonen ja sika olivat heille tuntemattomat. Europalaiset veivät kuitenkin kohta koti-eläimensä sinne, ja näitä on nyt jokapaikassa Amerikassa. Metsä-elukoiksi muuttuneet hevoset, aasit ja sarvi-

karja ovat niin lisääntyneet Llanos- ja Pampas-tasangoilla, että niiden nahkoista, luista ja sarvista saadaan tärkeitä vientitavaroita.

Asujanten määrän Amerikassa voi, kun maa on niin hyvin tunnettu, jotensakin tarkoin lukea 100 miljonaksi.

Amerikan varsinaiset *asujamet* kuuluvat kahteen rotuun, nim. Eskimot napaseuduilla ja Indianit muissa osissa.

Eskimot ovat sivistykseltänsä hyvin alhaisella kannalla ja elävät metsästäjinä ja kalastajina (Grönlantilaiset ovat Eskimoeja). *Indianit* saivat tämän nimensä Columbukselta sentähden, että hän luuli tulleensa Indiaan, eikä uudelle manterelle. Useat Indianit ovat vaskenpunaisia väriltänsä („puna-ihoiset“); mutta muutamat niistä ovat mustia, keltaisia, jopa valkeitakin.

Amerikan alku-asukkaat eivät ole niin suurlukuisat, kuin sinne *siirtyneet*. Sinne siirtyneistä kansoista mainittakoon varsinkin Englantilaiset, muutamat romaniset kansat ja Neekerit.

Englantilaiset valloittivat vähitellen itäiset osat Amerikan tasavaltoja, ja he ovat sieltä levinneet suurimpaan osaan Pohjais-Amerikaa. Joka paikassa, mihin he ovat tulleet, ovat he säilyttäneet kielensä ja tapansa, ja Englannin kieli onkin tärkein kieli suurimmassa osassa Pohjais-Amerikaa.

Amerikan Romanilaisista ovat *Espanjalaiset* huomattavimmat. He asuvat siellä täällä entisessä Espanjan Amerikassa; Espanjan kieli on sangen tärkeä täällä, sillä Espanjalaiset ovat sekaantuneet alku-asukasten kanssa.

Suuri osa asukkaita entisessä Espanjan Ame-

rikassa on sekakansaa ja sillä on laatuansa Europalainen sivistys*). Englantilaisesta sukuperästä syntyneet sekaantuvat harvoin Indianein kanssa, ja sentähden onkin Indianilainen kansa Pohjais-Amerikassa vähitellen hävinnyt tahi tullut ajetuksi toiselle puolelle Mississippijokea.

Espanjalaisten jälkeen ovat *Portugalilaiset* tärkein romaninen kansa Amerikassa; he asuvat Brasiiliassa. *Franskalaiset* asuvat sitä vastoin ainoasti Ala-Canadassa, Louisianassa, Guayanassa ja muutamilla Länsi-Indian saarilla.

Neekerit ovat vähitellen levinneet kaikkiin Amerikan lämpimiin osiin. Ennen olivat he joka paikassa orjina; mutta nyt on orjuus lakkautettu.

Grönlanti.

(20 tuh. neliöpenink., 10 tuh. asuk.)

Mikäli tiedetään, on Grönlanti täynnä korkeita lumivuoria, jotka itärannalla ovat enemmän kuin 13 tuh. jalan (= 4,200 m.) korkuisia. Ilma on niin kylmä, ettei viljaa voida viljellä. Monessa paikassa on kuitenkin rehevä ruohokasvu.

Länsiranta on siellä täällä asuttu, jota vastoin itä-ranta on melkein asumaton. Grönlantilaiset, maan pohjaisin kansa (aina 78° asti pohjaista leveyttä), elävät hylkeen ja valaskalan pyynnöstä. He ovat kristityitä. Muutamissa paikoin länsirantaa asuu Tanskalaisia.

---

*) Enimmin tunnetut *sekakansoista* Amerikassa mainittakoon: *Mestizit* (sekoitus Indo-Europalaisista ja Indianeista), *Mulattit* (Indo-Europalaisista ja Neekereistä), *Quarteronit* (Indo-Europalaisista ja Mulatteista). *Kreoleiksi* sanotaan kaikkia Amerikassa syntyneitä, jotka ovat romanista sukuperää.

Miten pitkälle Grönlanti ulottuu pohjaiseen päin, sitä ei tiedetä. *Cap Robert Lincoln*, 83° 35' pohj. lev., on sen pohjaisin tunnettu niemi, sekä samalla pohjaisin tunnettu niemi maan päällä.

Brittein alue Pohjois-Amerikassa

(155 tuh. neliöpenink., 4½ milj. asuk.)

käsittää kaiken maan Pohjois-Jäämerestä ja entisistä Wenäjän alusmaista aina Amerikan Yhdysvaltoihin saakka. Siihen kuuluvat *Canadan valtakunta* ja *New-Foundland*.

Canadan valtakuntaan kuuluvat valtiot *Quebec* [Ala-Canada], *Ontario* [Ylä-Canada], *Uusi Brunsvig* [bröns], *Uusi Skotlanti*, *Prinssi Edvardin saari*, *Manitoba* ja *Brittein Columbia*, muutamat piirikunnat, *Hudsonsbayn maat* ja *Napamaat*. — Sitä hallitsevat brittiläinen kenraali-kuvernööri ja parlamentti. — Rautateistä mainittakoon *Canadan Pacificrata*, joka vie Canadasta Tyynenmeren rannalle asti.

Canada on tärkein osa koko Canadan valtakuntaa. Se kasvaa paljon viljaa ja siellä on suunnattomia metsiä. Ala-Canadassa ovat asukkaat enimmäksensä Franskalaisia. Tunnetuimmat kaupungit ovat *Montreal* [reol], 140 tuh. asuk., ja *Quebec*. Edellinen on turkkikaupan, jälkimmäinen puukaupan pääpaikka. Hallitus on *Ottawassa*.

Uudessa Skotlannissa on sotasatama *Halifax*.

Manitoba on eteläpuolella Winipeg-järveä, piirikunnat lännempänä.

Brittein Columbia, länsipuolelle Rocky Mountains'ia, on tunnettu kultarikautensa tähden. Siihen kuuluu myös *Vancouverin* [venkuuver] saari ynnä muita saaria.

Hudsonsbayn maat, joihin kuuluu suuri osa

Brittein Pohjois-Amerikaa (muun muassa Luode-maa), ovat tärkeät turkkielävien paljouden vuoksi (majava). Metsästyksen ja kaupan tähden on rakennettu pieniä linnoituksia sinne tänne maahan.

Napamaissa asuu Eskimoeja.

New-Foundland on tärkeä suuren, sen edustalla olevan hietakarin vuoksi, jossa Englantilaiset, Franskalaiset ja Amerikalaiset harjoittavat suurinta kapakalan pyyntöä maan päällä.

Brittein alusmaihiin kuuluvat myös *Bermuda-saaret*, jotka ovat kaukana Atlantin meressä.

Yhdysvallat.

(170 tuh. neliöpenink., 50 milj. asuk).

Yhdysvaltain asujanten luku on pitemmän ajan kuluessa runsaasti enentynyt Europalaisten siirtymisen kautta, ja kasvanut semmoisessa määrässä, jota Europassa ei tunnetakaan (tällä vuosisadalla on kansan paljous Yhdyisvalloissa noussut 5:stä 50:neen miljonaan).

Asujamet ovat siirron vuoksi eri sukuperää; mutta Englannin kansaa on kuitenkin enemmän kuin muita. Niin on laita varsinkin koillisissa valloissa, joiden asujamet ovat melkein ainoastaan „Yankees“ [jenkiis] nimisiä. Siirtolaisia on viime vuosina tullut etenkin Saksasta ja Irlannista. Indianeja on nyt melkein ainoastaan Mississippin länsipuolella. Niiden luku on vähäinen ja vähenee yhä.*)

---

*) Siirtolaisia Skandinaviasta ja Suomesta on varsinkin Michigan-järven länsipuolella olevissa valtioissa.

Samoin kuin emämaassakin ovat enimmäkseen **elinkeinot** hyvin korkealla kannalla. Itä-seudut, joista tässä likemmin puhutaan, jakautuvat *maanviljelykseen* katsoen kahteen osaan. Pohjaispuolella viljellään varsinkin vehnää ja maissia, jota viedään paljo Europaan, varsinkin Missourin ja Ohion välisistä valtioista, jotka ovat maailman jyvääittoja. Etelämpänä viljellään puuvillaa, joka ynnä jyvän kanssa on Yhdysvaltain tärkein vientitavara ja riisiä (Carolinan riisiä); tupakkaa kasvatetaan monessa paikassa. Tämä eroitus pohjaisten ja eteläisten valtioiden välillä vaikutti, että etelässä pidettiin orjia; orjat, joiden luku nousi 4 milj., olivat Neekerejä ja sekakansaa. — Maan länsipuoli on ylimalkaan vielä vähän viljelty.

Karjanhoito on hyvin tärkeä ja monessa paikassa kasvatetaan sikoja ja lampaita niin suuressa määrässä, että paljo lihaa viedään Europaan. *Kalastus* on myöskin suuri-arvoinen. Valasten pyydöstä ovat Amerikalaiset tunkeneet pois melkein kaikki muut kansat ja heidän ostroni-pyyntinsä on suurempi kuin kaikkien muiden kansain. *Vuorityö* (Alleghanyssa, Californiassa, Nevadassa ja Coloradossa ynnä muissa valloissa) on niin suuri, että kulta, hopea, elohopea ja petroleumi myöskin ovat tärkeitä kauppatavaroita.

Yhdysvaltain *teollisuus* on monessa haarassaan niin suuri, että se voittaa Europan valtakuntain teollisuuden ja niin on laita varsinkin laivain rakentamisessa sekä monenlaatuisten koneiden valmistamisessa (esim. ompelukoneiden). Varsinainen tehdasliike on vähäpätöisempi sentähden, että työpalkat ovat hyvin kalliit ja paljon tehtaan tavaroita tuodaan siitä syystä Europasta; mutta sitä

vastoin esim. rakennetaan kokonaisia huoneita tehtaanmoisella tavalla. *Kauppa* on myöskin hyvin iso ja kauppalaivasto on suurin Englantilaisen laivaston jälkeen. Sisämainenkin kauppa on suuri. Sitä edistävät paljon rautatiet ja monet höyrylaivat, jotka kulkevat pitkin Mississippiä ja muita jokia, kanavoita ja suuria järviä. Yksi maapallon tärkeimpiä kauppakaupunkeja on New-York.

Merkkillisimmät rautateistä ovat nuo kolme *Pacific-rataa*, jotka yhdistävät itä- ja länsi-rannikon; kanavista taas *Eriekanava*, joka vie Hudsonin joesta Eriejärveen.

Yhdysvalloissa on täysi **uskonvapaus**. Uskontoa ei ensinkään pidetä valtion asiana, eikä papit saa mitään palkkaa valtiolta. Monta uskonlahkoa löytyy ja uusia ilmestyy alati (Mormonit). Enimmin levinneet ovat protestantit ja näiden joukossa baptistat ja metodistat. — *Yleisen kansan sivistys* on korkealla kannalla, ja kun uutis-asuntoa perustetaan, katsotaan ensin paikka kirkolle ja koululle; suurin osa kansaa taitaakin lukea ja kirjoittaa. *Tieteiden* edistämisestä ei paljoa pidetä ja sama on *taiteidenkin* laita. Mieli on ylimalkaan kääntynyt aineellisuuteen ja alituiseen, äkilliseen voiton pyyntöön.

Valtiollinen hallitusmuto on ollut mallina, jonka mukaan monen muun Amerikan valtakunnan hallitusmuoto, samoin kuin Sveitsinkin, on tehty. Yhdysvaltoihin, joita myös sanotaan *Unioniksi*, kuuluu joukko tasavaltoja, nimittäin Columbian yhdyspiiri ja 38 valtiota, paitse 9 piirikuntaa eli territoriaa (piirikunnat eivät itse hoida asioitansa). Yhteiset kaikille valtioille ovat *yleinen kongressi*, jossa on 2 kammaria, *presidentti*, joka valitaan 4 vuodeksi, ja *Columbian* yhdyspiiri ynnä sen kaupunki *Washington*,

jossa on kongressin ja presidentin olopaikka. Monta vuotta on sopu vallinnut Yhdysvalloissa; mutta orjakysymyksestä syntyi nelivuotinen sota, joka loppui niin, että etelävallat kukistettiin ja orjuus lakkautettiin.

Vallat ovat seuraavat:

Itärantamaalla 16 „Atlantin valtaa“: *Maine* [meen], *New-Hampshire* [nju hempshiir], *Vermont*, *Massachussets* [messetshusets], *Rhode-Island* [rood-eilend], *Connecticut*, *New-York* [nju], *New-Jersey* [nju-dshersi], *Pennsylvania*, *Delavare* [deleueer], *Maryland* [meerilend] ja *Columbian* yhdyspiiri, kaikki pohjassa; — sekä *Itä-Virginia*, *Pohjais-* ja *Etelä-Carolina*, *Georgia* [dshordshe] ja *Florida*, kaikki etelässä.

Etelässä 4 „Golfivaltaa“: *Alabama*, *Mississippi*, *Louisiana* [lui] ja *Texas* [tehhas].

Keskellä maata 15 „Keskivaltaa“: *Tennessee* [sii], *Kentucky* [tökki], *Länsi-Virginia*, *Ohio*, [oheio], *Indiana*, *Michigan* [mitshigen], *Illinois* [nöis] ja *Wisconsin*, kaikki itäpuolella Mississippiä; — sekä *Minnesota*, *Iowa* [eiova], *Nebraska*, *Missouri*, *Kansas*, *Arkansas* ja *Colorado*, kaikki Mississippin länsipuolella.

Äärimmäisessä länessä: 3 „Tyvenmerenvaltaa“: *Kalifornia*, *Oregon* ja *Nevada*.

Piirikuntia ent. „äärimmäisessä länessä“ ovat: *Uusi Meksiko* (Mejiko) *Arizona*, *Utah*, *Wyöming* [ueioming], *Dacota*, *Montana*, *Idaho*, *Washington*, [uoshingt'n] ja *Aljaska* ynnä *Aleutit* ja muita saaria (entinen Wenäjän Pohjais-Amerika). — Indiani-piirikunnassa asuu Indianiheimoja eikä sitä lueta liittokuntaan.

Kaupungit Yhdysvalloissa ovat tunnetut sen nopeuden tähden, jolla ne ylimalkaan ovat edistyneet. Enimmät niistä olivat 20 vuotta sitten joukko puuhuoneuksia, ja nyt niissä on 50—100 tuh. asuk. Noin 20 kaupungissa on enemmän kuin 100 tuh. asuk. Suurimmat ovat New-York, jossa on 2 milj. asuk.,

ja Philadelphia, 850 tuh. asuk., Chicago, 500 tuh., Boston, Baltimore ja St Louis, joissa kussakin on 350 tuh. asuk.

Massachusetsissa on *Boston*, **New-Yorkissa** *New-York*, *Albany* [elbeni] ja *Buffalo* [böffelo], **Pennsylvaniassa** *Philadelphia* ja *Pittsburg* [pitsbörk], **Marylandissa** *Baltimore* [bolttimoor], **Itä-Virginiassa** *Richmond* [ritshmönd] ja **Etelä Carolinassa** *Charleston* [tsharlstn].

Bostonilla on New-Yorkin jälkeen suurin merikauppa Yhdysvalloissa. — *New-York*, Hudsonin joen suussa, on huomattava monista komeista rakennuksista (uhkea rautasilta), on maailman toinen kauppakaupunki ja Amerikan etevin tehdaskaupunki. Sillä on suurempi luku laivoja kuin milläkään muulla kaupungilla maan päällä. — *Albany* ja *Buffalo* ovat Eriekanavan päissä. — *Philadelphian*, Delavarejoen varrella, perusti kveekari William Penn ja se on vieläkin kveekarien keskusta. Kaupunki on kuuluisa opetus- ja armeliaisuudenlaitoksista ja siinä on myöskin suurin kirjakauppa koko Amerikassa. — *Pittsburg*, Ohion varrella, „savukaupungiksi“ sanottu, on Unionin tärkein kaupunki rauta-teollisuuden ja kivihiilikaupan suhteen. — *Baltimore* on Unionin etevimpiä kauppakaupunkeja. — *Washington*, Potomakjoen varrella, on jotenkin laaja alaltansa, mutta siinä on ainoasti 160 tuh. asuk. Sen rakennuksista mainittakoon kongressin kokoushuone, tuo komea „Capitolium“ ja Washingtonin muistopatsas, maailman korkein rakennus, 500 jlk. (163 m.) — *Richmond* ja *Charleston* ovat tunnetut viime sodasta.

Louisianassa on *New-Orleans* [nju-orliins], **Ohiossa** *Cincinnati*, **Illinoisissa** *Chicago*, **Missourissa** *St Louis* [säng-luii] ja **Californiassa** *San Francisco*.

New-Orleans on terveydelle vahingollisella paikalla Mississippin suistomaalla ja sentähden raivoaakin tässä kaupungissa usein keltatauti. Täältä viedään ulos enemmän puuvillaa kuin mistään muualta. — *Cincinnati*, Ohion varrella, on Yhdysvaltain tärkeimpiä tehdaskaupunkeja. — *Chicago*, Michiganin luona, harjoittaa suurinta viljakauppaa koko maan päällä sekä samalla äärettömän suurta sianlihan vientiä. Tässä kaupungissa yhtyy 18 rautatietä, jotka kaikki kulkevat viljavain seutujen läpi. — *St Louis*, Mississippin varrella, on keskuksena sisämaiden jokiliikkeelle. — *San-Franciscossa* oli 1848 vuoteen saakka ainoastaan muutamia huoneita; mutta kun täällä löydettiin kultaa, tulvasi tänne joukko ihmisiä ja nyt on kaupungissa 250 tuh. asuk. Kaupunki, joka on kultarikkaan Sacramentojoen suulahden luona, on nykyänsä etevin kauppapaikka Pohjais-Amerikan länsirannalla. Sen satama on valaanpyytäjien pääasema.

Wyoming nimisessä piirikunnassa on „kansallispuisto“, jossa on sangen paljon kuumia lähteitä. Suurin näistä on isompi Gesiriäkin.

Entiset Espanjan maat Amerikan mantereella.

Näissä laajoissa maissa on monta valtiota, joiden hallitusmuodolle Yhdysvaltojen on ollut mallina. Vaikka jo puoli vuosisataa on kulunut siitä ajasta, jolloin nämät valtiot emämaasta erkanivat, eivät ne kuitenkaan ole saavuttaneet pysyväistä rauhaa, vaan alituisesti tapahtuu hallituksen-vaihteluja. Nämät eri valtiot ovat muutoin monessa suhteessa samankaltaisia.

Väestö on useimmissa näissä valtioissa ainoastaan vähäinen, ja niiden luku vaihtelee 200 tuh.

ja 3 milj. välillä (Meksikossa on kuitenkin 9 milj.). *Asujamet* ovat espanjalaista eli sekoitettua sukupe-
rää, varsinkin Mestizejä, ja valtakielenä on Espan-
jan kieli. Indianeja luullaan olevan noin puolet
asujamista. *Elinkeinot* ovat alhaisella kannalla sen-
tähdhen, että asujamet liian vähän hyväksensä käyt-
tävät maan runsaita tuotteita. *Uskonto* on katolinen
ja useimmissa valtioissa ei voi edes puhuakaan kan-
san sivistyksestä. — Chile ja Argentina ovat kui-
tenkin, Europasta tapahtuneen runsaan sisäänmuu-
ton tähden, viime aikoina edistyneet.

Alemanpana mainituista kaupungeista ovat sen-
raavat suurimmat: Buènos Ayres, 375 tuh., Mejiko,
260 tuh., Santiago, 200 tuh., Lima ja Guadalajàra,
100 tuh. asuk.

Meksikossa (Mejico) on *Veracruz* itäisellä, ja
Acapulco läntisellä rannalla; ylätasangolla ovat *Mek-
siko*, *Puèbla* [vla], *Guanajuàto* [nahhuaa] ja *Guadalajàra*.

Veracruz on etevin merikaupunki. — *Meksiko*
on pääkaupunki ja Amerikan komeimpia kaupun-
keja. Rautateistä mainittakoon se, joka viepi Yhdys-
valtoihin. — *Guadalajàra* ja *Puebla* ovat Meksikon
jälkeen maan suurimmat kaupungit. — *Guanajuàto* on,
samoin kuin moni muu kaupunki ylätasangolla, rikas
hopeakaivoksista, jotka ovat maailman rikkaimpia.

Keski-Amerikan suurin kaupunki on *Guatemala*.

Englantilaisilla on Keski-Amerikassa *Hondù-
rasin* kolonia, joka on rikas mahonkimetsistä.

Venezuelassa on pääkaupunki *Caràcas*, ylätasan-
golla, ja sen satama *La Guayra*; **Columbiassa** ovat
Panamà, meren rannalla, ja pääkaupunki *Bogotà*,
ylätasangolla; **Ecuadorissa** pääkaupunki *Quito* [kiito]
ylätasangolla, ja merikaupunki *Guayaquil* [kiil]; **Pe-
rùssa** *Cuzco* ja *Pasco* ylätasangolla, sekä pääkaupunki

Lima ja sen satama *Callao* [kaljaa] meren rannalla; **Boliviassa** pääkaupunki *La Paz* ja *Potosì* ylätasangolla; ja **Chilessä** pääkaupunki *Santiago* sisämaassa, ja *Valparaiso* meren rannalla.

Quito on päiväntasaajan luona, ylätasangolla, jolla on ikuinen kevät, vaan jonka ympärillä on 11 lumivuorta, joiden joukossa tuo kauhea tulivuori *Cotopaxi*. — *Cuzco* on Incaein vanha pääkaupunki, jossa on monta jäännöstä, mitkä muistuttavat korkeammasta sivistyksestä. — *Pasco*, joka on 13,400 jalkaa (= 4,300 m.) meren pintaa ylempänä, on rikas hopeakaivoksista. — *La Paz* on lähellä Titicacajärveä. — *Potosi* oli ennen rikas hopeakaivoksista. — *Valparaiso* on etevin merikaupunki Etelä-Amerikan länsirannalla. Länsipuolella Valparaisoa on saarisarja *Juan Fernandez*, tunnettu Alexander Selkirkin („Robinpojan“) kautta.

Perun rannikon edustalla ovat *Guanosaaret*.

Argentinassa on *Buenos Ayres* La Platan suulla, **Paraguayssa** *Asuncion* Paraguayn joen varrella, ja **Uruguayssa** *Montevideo* La Platan suulla; kaikki pääkaupunkeja.

Buenos Ayres ja *Montevideo* harjoittavat suurta kauppaa villoilla, nahkoilla ja lihalla; — *Asuncionista* viedään mateetä.

Brasilian keisarikunta,

(150 tuh. neliöpenink., 12 milj. asuk.)

entinen Portugalin kolonia, on päinvastoin kuin entiset Espanjan koloniat ollut ilman mitään erinäisiä mullistuksia. Hallitusmuoto on perustuslainen.

Asujamet ovat osaksi Portugalilaisia, osaksi se-

kakansaa ja Neekerejä. Melkein ainoastansa ranta on asuttua, ja sisämaassa on vain siellä täällä Indianeja, joiden joukossa *Botokudit*. Valtakielenä on Portugalin kieli ja uskonto on katolinen. Tuotteet ovat samat kuin muissakin tropillisissa maissa, ja mainittakoon erittäin kahvi („Brasilian kahvi“) ja timantit.

Tärkeimmät kaupungit ovat rannalla; niin pääkaupunki *Rio Janeiro* [riiu shaneeiru], jossa on 350 tuh. asuk., *Bahia* ja *Pernambuco*, 130 tuh. asuk.

Rio Janeiron kaunis asema on huomattava; kaupungin lähestöt ovat täynnä kauniita huviloita; sen kahvikauppa on suurin maan päällä. — *Bahian* ympärillä on laajoja kasvikkoja, joista saadaan varsinkin sokeria. — *Parà* on tärkeä höyrylaivakululle Amazonivirralla. Viepi muualle varsinkin kautshukia.

Guayana

on laaja, mutta ainoastaan sen kuumalla ja terveydelle vahingollisella rannalla on joku arvo. Maa on jaettu Englantilaisten, Hollantilaisten ja Franskalaisten kesken. — Tärkein tuote on sokeri.

Patagonia ja *Tulimaa* ovat jaetut Chilen ja Argentinan kesken. Patagonia on hedelmätöntä ja harvasti asuttua maata. Tulimaalla asuvat Pesheereit, jotka ovat raa'inta kansaa. He elävät hylkeen lihasta, kalasta ja merilinnuista (pingviineistä).

Falklandin [foklend] saaret kuuluvat Brittein valtakuntaan.

Länsi-India

on se osa Amerikkaa, josta useimmat Euroopan kan-

sat ovat hankkineet itselleen alusmaita. Vaikka maat ovatkin pieniä, niin ovat ne kuitenkin hyvin tärkeät hedelmällisyytensä tähden ja senkin vuoksi että niistä on helppo päästä merelle.

Asukkaat ovat suurimmaksi osaksi Neekerejä ja Mulatteja. Valkea-ihoisia löytyy myöskin, jota vastoin alkuperäiset asukkaat, *Karaibit*, ovat kuolleet sukupuuttoon. *Tuotteita* ovat erittäinkin tupakka (Habanan), sokeri ja kahvi.

Tanskalaisille kuuluvat *S:te Croix* [kroaa], *S:t Thomas* ja *S:t Jean* [shaan], **Hollantilaisille** muutamat *Pienistä Antilleista*, **Franskalaisille** *Guadeloupe* [gvadlnup] ja *Martinique* [nik], **Espanjalaisille** *Cuba* ja *Puerto Rico*; itsenäinen on *Haiti*, — ja **Englantilaiset** omistavat muun osan.

Cuba on Länsi-Indian suurin ja hedelmällisin saari. Sen pääkaupunki on *Habana* [vana], jossa on 230 tuh. asuk. Habanan tuomiokirkkoon on Columbus haudattu. — *Haiti* oli ennen Franskan ja Espanjan alustaa. Nykyään ovat entiset Franskan ja Espanjan osat kumpikin vapaita tasavaltoja, joissa asuu Neekerejä ja Mulatteja.

A U S T R A L I A.

Viidennessä maanosassa on oikeastaan kaksi osaa, joista kumpaakin voitaisiin oikeastaan nimittää eri maanosaksi. Toinen niistä on *Australian mannermaa* (entinen Uusi Hollanti), ja toinen *Australian saaret*, joihin kuuluvat *likeisemmät saaret* ja *kaukaisemmat saaret*. Näillä viimeiseksi mainituilla on myöskin nimenä *Etelämeren saaret*, *Oceania* ja *Polynesia*.

Mannermaa on joka suhteessa mantereen kaltainen, jota vastoin ei sitä voi sanoa saarista.

Australian mannermaa

oli aina viimeisiin vuosiin saakka maapallon vähimmin tunnettuja osia, sillä siitä ei tunnettu muuta kuin rannat. Nyt on kuitenkin onnistunut kulkea läpi maan.

Australian mannermaa on merkillinen mataluutensa tähden. Itärannalla on vuoriselänne, jota etelässä sanotaan *Sinivuoriksi* ja *Australian Alpeiksi*, ja sen korkein osa nousee 9,900 jalkaan (= 3,200 m.). Samanlaisia vuoria, vaikka ei läheskään niin korkeita, löytyy muillakin rannoilla. Sisämaasta on saatu tietää sen olevan enemmän eli vähemmän erämaan kaltaista aroa, jossa siellä täällä on mataloita vuoriryhmiä.

Ilmasto on mantereinen. Hyvin kuiva on siinä osassa Australiaa, joka on kuumen vyöhykkeen ulkopuolella; sade tulee siellä joskus hyvin rankasti. Sentähden onkin siellä ainoastaan yksi suurempi joki, nimittäin *Murray* [mörree], joka lähtee itäiseltä vuorijonolta ja juoksee lounaasen päin.

Kasvit ovat hyvin omituisia. Metsäpuilla ovat nimittäin kankeat lehdet, jotka ovat syrjällensä, jonka vuoksi Australian metsissä ei olekkaan niin tummaa siimestä, kuin meidän metsissämme. Ylimalkaan ovat puut kaukana toisistansa, ja metsät rehevine heinäkasvuinensa ja monine aukeine paikoinensa ovat sentähden valoisien puistojen kaltaisia. Omituista tälle mannermaalle ovat myöskin niin sanotut *Scrubs*, s. o. suuret maa-alat, joilla kas-

vaa okaisia pensaita. *Viljelyskasveja* oli Australiassa alkuansa ainoasti muutamia; mutta nyt on niitä Europasta sinne viety ja ne menestyvät siellä oivallisesti.

Eläimet ovat myöskin omituisia. Paitse erästä villiä ja kesytettyä koiralajia, Dingoa, muutamia nakertajia ja nahkasiipiä, ei Australiassa ollut alkuansa muita nisäkkäitä, kuin reppu-eläin; emu on Afrikan kamelikuren sijassa ja musta joutsen valkosen joutsenen, j. n. e. *Kesyjä eläimiä* ei ole yhtään, paitsi dingoa, ja metsäeläimiä ainoastaan vähä. Utis-asukkaat ovat vieneet sinne Europan kotieläimiä, ja nykyään on etenkin lammasten hoito tärkeä.

Väkiluku nousee tällä 140 tuh. neliöpeninkulmaa laajalla mantereella vain 2½ milj., mutta se on vahvasti kasvamassa, Europasta tapahtuvan muuton kautta. Ainoastaan rannat ovat siellä täällä asutut ja koko sisämaa on melkein autiona. *Alkuperäiset asujamet*, joita siellä vain on vähän, kuuluvat *Australialaisten* eli *Australian-Neekerien* rotuun. He ovat musta-ihoisia, kähärä-tukkaisia ja sielunvoimiltansa hyvin alhaisella kannalla. He vähenevät vähenemistään varsinkin „tuliveden“ kautta.

Koko Australian mannermaa on Englantilaisen haltussa; mutta ainoastaan muutamissa osissa on uutisasuntoja. Se on jaettu 5 koloniaan: *Queeninmaa* [kuuin] ja *Uusi Etelä-Wales*, idässä, *Victoria* ja *Etelä-Australia*, etelässä, sekä *Länsi-Australia*, lännessä. Näitä paitse on vielä *Pohjais-piirikunta* pohjassa. Koloniat ovat brittiläisen kuvernörin alaisia, vaan hoitavat itse asioitansa.

Tärkeimpänä *elinkeinona* on useimmissa kolonioissa karjanhoito. Täältä viedään villoja ulos

enemmin kuin mistään muusta maasta. Kivikunnan tuotteista on Australian mantere rikas. Monen asukkaan työnä on kullan kaivaminen, jota metallia Australian mantereella löydettiin vasta vuonna 1851. Viktorian kulta-alueet ovat rikkaimpia maailmassa. Paljo tinaa ja vaskea saadaan ja onpa äsken hopeatakin löydetty. Kauppa on niin vilkas, että maan vientitavarain arvo on suurempi kuin koko Afrikan.

Uudessa Etelä-Walesissa on *Sydney* [ni], **Victoriassa** *Melbourne* [börn] ja **Etelä-Australiassa** *Adelaide*. Sydney on Australian kaupan ja meriliikkeen keskus, ollen vilkkain kauppakaupunki eteläisellä maapallon-puoliskolla. Siinä on 220 tuh. ja Melbournessa 290 tuh. asukasta. Niissä tavataan sama ylellisyys, kuin Europan pääkaupungeissa. Kummassakin näistä kaupungeista on yliopisto.

Tasmania on useammassa suhteessa sen mannermaan kaltainen, jonka vierellä se onkin. Se on erityinen Englantilaisten kolonia.

Australian saaret

Likeisimmät saaret ovat ikäänkuin esimuurina, joka suojaa Australian mannermaan rantaa. Ne ovat siis tässä suhteessa suuren Itä-Aasian saarisarjan kaltaiset. Samoin kuin tämäkin saarisarja ovat likeisemmät saaret myös tuliperäisiä, ja siis on koko Tyvenmeren ympärillä sangen suuri tulivuoriipiiri. Vähimmin tunnettu näistä saarista on tuo rikas saari *Uusi Guinèa*. Siinä on vuoria, jotka kohoavat lumirajaan asti. Ne ovat luultavasti korkeimmat Australiassa, sillä saari on lähellä päiväntasaajaa. *Uusi Zeeland* nimisellä kaksoissaarella on

myöskin lumivuoria. Pohjaisella saarella on sitä paitse koko joukko kuumia lähteitä *Lämpimän järven* luona. Eteläisen saaren läpi kulkevat isot *Etelä-Alpit*, joilla on koko joukko jäätiköitä. Korkein tunturihuippu on *Mount Cook* [kuukk], joka on lähes 12 tuh. jalan (= 3,800 m.) korkuinen.

Kaukaisemmat saaret eroavat monessa suhteessa likeisemmistä saarista, varsinkin suuruutensa kautta. Kaikissa niissä saarisarjoissa, jotka muodostavat Oceanian eli Polynesian, on nim. joukko pieniä saaria. Suurin niistä kaikista on *Havaji*, 230 nel. p. Myös kaukaisemmat saaret ovat osaksi tuliperäisiä. Havajilla on tulivuori *Mauna Roa*, joka on hirvittävimpiä maan päällä, 13 tuh. jlk. (= 4,200 m.) korkea.

Näiden tuliperäisten saarien vastakohtina ovat *koralliriutat*. Ne ovat syntyneet koralli-elävistä, jotka rakentavat ne meren pohjasta niin lähelle pintaa, että auringon säteet niitä kohtaavat. Nämät elävät tarvitsevat, voidaksensa elää, puhdasta, suolaista ja hyvin lämmintä vettä. Sen vuoksi ei niitä löydykään ylimalkaan etempänä 28°:a päiväntasaajasta. Koralliriutat ovat kolmea lajia: *rantariutat*, pitkin rantaa, mistä kaita ja matala kanaali ne eroittaa; *ääririutat*, jotka ovat kauempana, usein 20 peninkulman matkan päässä rannasta, mistä syvä vesi ne eroittaa; *kehäriutat* eli *atollit* piirittävät vähäisen järven eli lagunin, joka tavallisesti on meren kanssa yhteydessä yhden tahi useamman kanavan kautta. Kova aaltoileminen ryhtäsee korallit riutasta irti ja luo ne ylös, niin että riutan päälle syntyy saari; laineet tuovat sitten kokospähkinöitä, jotka itävät niissä kerroksissa, jotka saarelle syn-

tyvät meren ajamista hauroista ja linnunsonnasta; viimein tulee ihminen ja omistaa saaren.

Ilmasto Australian saarilla on hyvin lauhkea *meri-ilmasto*. Eroitus vuodenaikain välillä on niin vähäinen, että ilmaa voi pitää alituisena lauhkeanke-säisenä. *Kosteutta* (sadetta) saavat useimmat saaret kylliksi. Ainoastaan muutamia niistä haittaa kuivuus, esim. Pääsiäissaarta, jossa ihmiset tavallisesti juovat sokeriputkesta puserretun nesteen kanssa sekoitettua merivettä.

Kasvi- ja eläinkunta ovat useimmilla saarilla merkilliset siitä, että ne ovat sangen köyhät lajeista. Tämä tulee siitä että meri estää niiden leveämistä. Omituisina kasveina mainittakoon kokospalmu ja leipäpuu. Uudella Zeelandilla kasvaa tuuheita honkia ja omituista pellavaslajeja, joka on lujempaa kuin tavallinen. Nisäkkäistä löytyi ennen vain sika, eräitä hiirilajeja, dingo ja muudan saukon laji. Nyt on Europan kotieläimiä sinne viety ja niitä löytyy useimmilla saarilla. — Merellä harjoitetaan suurta trepangin pyyntöä; Torres-salmessa pyydetään simpukoita.

Mineraleista on kultaa runsaasti Uudessa Zeelandissa.

Asujamien luku nousee Australian saarilla kaikkiansa 2—3 miljonaan. *Alkuperäisiä asujamia* on kaksi rotua: *Papualaiset* ja *Malaijit*.

Papualaiset asuvat likeisemmilla saarilla (Uudessa Zeelandissa ei). He ovat mustia ja heillä on tuuheaa tukka. *Malaijit* asuvat Uudessa Zeelandissa ja koko Polynesiassa. He ovat ylimalkaan Indo-Europalaisten kaltaisia, ja vaikka heidän ihonsa yleensä on ruskea, on usea heistä melkein valkea. Omituisena tapana heillä on *tatueraus* (ihomaalaus)

ja *tabu*, joka viimeksimainittu sana merkitsee, että eräät kappaleet ovat pyhiä, joita ei kukaan tahi vissit henget saa koskea. Malaijit ovat monessa paikassa omistaneet Europalaisten tavat. Kristityt lähetyssaarnaajat ovat saarnanneet evankeliumia, europalainen vaateparsi on astunut alkuperäisen puvun sijaan ja *Sandwich*- eli *Havaii*-saaret ovat perustus-laillisena kuningaskuntana, jonka pääkaupunki on *Honolulu*, Oähun saarella, Polynesian ainoa kaupunki ja tärkeä asema Ison Valtameren höyry-laivaliikkeelle.

Europalaiset ovat ottaneet valtaansa useimmat Australian saarista. **Espanjalaiset** ovat omistaneet *Marianit* ja *Karolinit*, **Hollantilaiset** länsiosan *Uutta Guineaa*, **Franskalaiset** *Uuden Caledonian*, *Seurasaaret* ja *Marquesas*-saaret ja **Englantilaiset** *Uuden Zeelandin*, kaakkois-osan *Uutta Guineaa* ja *Fidshi*-saaret. Sitä paitsi ovat **Amerikalaiset** anastaneet useita pieniä saaria, sekä **Saksalaiset** *Uuden Britannian*, *Uuden Irlannin* ja koillis-osan *Uutta Guineaa*.

Eteläiset Napamaat.

Kun mantere pohjaisella pallonpuoliskolla ulottuu niin etäälle pohjaiseen päin, että se päättyy noin 70:llä leveys-asteella, *) on asian laita vallan toisin eteläisellä pallopuoliskolla. Afrika nimittäin päättyy vähän ulompana kuin 30°, Australian mannermaa Tasmanian kanssa vähän ulompana kuin 40°, ja Amerika Tulimaan kanssa vähän ulompana kuin 50° lev.

Eteläpuolella mannermaata löytyy kuitenkin maita etelänavan luona, joita on sanottu *Eteläisiksi*

---

*) Maan pohjaisimmat maat ovat: *Grant-maa*, *Grönlanti*, *Spetsbergit* ja *Frans-Josefin maa*.

Napamaiksi. Näihin kuuluvat *Etelä-Victorianmaa*, *Etelä-Shetland* j. n. e.

Näissä maissa on sangen kova *ilmasto*, ja jää ei sen vuoksi sula koskaan, ei edes kaukana navasta. Vielä 60° leveydellä, joka vastaa Helsingin leveys-astetta, on rannalla semmoinen jäätikkö, ettei maalle ole voitu päästä. Kulkujään vuoksi on Eteläisten Napamaiden tienoilla sangen vaikea purjehtia mertä, ja siellä ei ole päästykään kauemmaksi kuin 78 leveys-asteelle saakka, jota vastoin pohjaisella pallopuoliskolla on tultu yli 83° lev.

Eteläisissä Napamaissa ei ollenkaan asu *ihmisiä* ja *kasvitkin* lakkaavat jo kohta. Meri on sitä vastoin rikas valaista ja joka kesä menee sen vuoksi paljon valaskalastajia näille tienoille, jotka ovat toisena suurena valaspiirinä maan päällä.

Ainoastaan siellä täällä on onnistunut nousta maalle. Etäältä on nähty suitsuva tulivuori, joka on saanut nimekseen *Mount Erebus* ja joka on 12 tuh. jalan (= 3,800 m.) korkuinen.

Yleisiä katseluja.

Meri.

Meren syryys ei ole läheskään sama joka paikassa; suurin syvyys, joka varmuudella tiedetään, on noin 4,800 suomalais. sylvä (= 8.500 m.).

Näin syväksi on meri huomattu Jeso-saaren itäpuolella 45° pohj. lev. ja 170° itäistä pit.

Meren pinta on sitä vastoin aivan tasainen joka paikassa. Sentähden onkin luonnollista, että maan korkeudet mitataan meren pinnasta alkaen.

Merivedessä on luultavasti kaikkia alku-ainei-

ta; vaan ainoastaan muutamia näistä löytyy semmoisessa määrässä, että ne helposti huomataan. Meriveden suolainen *maku* tulee keittosuolasta, ja sen katkera maku rikkihappoisesta magnesiasta. Se on ylimalkaan *väriltänsä sininen*, vaan muutamilla paikoilla on se saanut värinsä elävistä tahi kasveista („Punainen meri“, — Persian lahti eli „Viheriä meri“, — Kalifornian lahti eli „Purpurameri“).

Meren liikunto on kolmenlainen, nim. aaltoileminen, nousu- ja pakovesi sekä virrat.

Aaltoileminen tulee ilman painosta ja ulottuu kenties tuskin 1 tuh. jalan (= 300 m.) syvyydelle. Aukealla merellä kohoavat aallot ainoastaan 16—32 jalan korkuisiksi: vaan kuohu-aaltoina meren rannalla voivat ne olla paljoa korkeammat.

Nousu- ja pakovesi, s. o. vuoksi ja luode, syntyy varsinkin kuun vetovoimasta. Tämä liikunto tapahtuu vain hyvin laajalla vesi-alalla. Tulva syntyy ensin Tyvenmeressä ja kulkee sieltä Indian ja Atlantinmeren y. m. kautta. Luode kestää noin kuusi tuntia ja vuoksi samoin noin 6 tuntia. Aukealla merellä kohoaa vesi muutamia jalkoja, vaan vähemmissä vuonoissa ja lahdissa voi se nousta paljoa korkeammalle, esim. Fundylahdessa 100 jlk. Bristolin kanaalissa kohoaa se 60 jlk., Slesvigin länsirannalla 10 jlk. ja Itämeren äärimmäisellä reunalla 10 tuumaa.

Meren virrat tulevat useasta syystä, joista tärkein on meren lämpimyys. Meren virroista on saatu tietoa tutkistelemalla meren lämpimyyttä ja erityisistä veden päällä ajelehtelevista kappaleista. Parhaiten tunnettu on suuri virta *Atlantin meressä*. Guinean lahdesta kulkee *Tasaajan virta* poikki Atlantin meren Karaibin mereen. Kun se on tullut

Meksikon lahteen (= golfiin), saa se nimen *Golfivirta* ja kulkee koillista suuntaa jälleen Atlantin meren yli. Se tuo muassaan kaikellaisia meren-ajoja Amerikasta Europaan, Islantiin ja Novaja-Semljaan, niinkuin puita, mimosasiemeniä y. m. Sen lämmin vesi on sangen tärkeä, sillä se tekee ilmaston Länsi-Europassa ja Islannissa paljoa lauhkeammaksi, kuin odottaa voisi leveys-asteeseen katsoen. Pohjaispuolella yhtyy Golfivirta *napavirtoihin*, joista toinen tulee Siperiasta ja juoksee Grönlannin itärantaa pitkin ja toinen tulee Baffinin lahdesta. Siperian virta tuo muassaan siperialaisia puulajeja Islannin pohjaiselle rannalle, ja suuren joukon kulkujäätä. Näiden kylmien virtojen vuoksi on Islannin pohjaisranta kylmä ja Grönlannin itärannalle tuskin päästään.

Muissa *valtamerissä* löytyy myöskin tällaisia virtoja, vaan ne eivät ole niin tarkoin tunnetut kuin Atlantin meren virrat. Tyvenmeressä on virta, joka vastaa Golfivirtaa. Tämä virta, jolle Japanilaiset sen tumman sinisen värin vuoksi ovat antaneet nimen *Kuro Siro*, s. o. musta virta, tekee Japanin saarien ilmaston lauhkeaksi, seuraa sitten Amerikan luoteista rannikkoa ja vaikuttaa että sen ilmasto on lämpimämpi kuin tuon lähellä olevan Aasianpuolisen rannikon.

Maa.

Maapallo on luultavasti kuuman hehkuvaa, sulaa ainetta, jonka ympärillä on 40 peninkulman paksuinen kuori, ja *tulivuoria* voidaan pitää aukkoina, joiden kautta sen sisusta on yhteydessä pinnan kanssa. Maapallolla on noin 270 palavaa tulivuorta, joista useimmat ovat Tyvenmeren ympäristöllä.

Varsinaiset tulivuoret purkavat laavaa, vesihöyryjä ja ilmalajeja. Ylimalkaan ovat ne enemmän tahi vähemmän keilanmuotoisia, ja niiden huipuissa on yksi tahi useampi aukko. Toisia tuliperäisiä ilmiöitä ovat *kaasuvuoret*, jotka purkavat ainoastansa kaasua („Koiraluola“ Napolin luona, „Myrkkylaakso“ Javalla, joista kumpaisestakin nousee hiilihappoa), — *liejuvuoret*, jotka lähettävät sisästänsä liejua („Islanti“, „Sicilia“), ja *kuumat lähteet* („Geysir“, „mineralilähteet“).

Seurauksena tuliperäisistä vaikutuksista ovat myöskin *maanjäristykset*, jotka välisti ulottuvat hyvinkin laajalle; maanjäritys vuonna 1755 tuntui $\frac{1}{13}$:lla osalla koko maan pintaa.

Maat ovat eri lailla jaetut maapallon pinnalla: läntisellä pallonpuoliskolla on paljoa enemmän vettä kuin itäisellä, eteläisellä pallonpuoliskolla enemmän kuin pohjaisella. Useampia *yhtäläisyyksiä* löytyy suurien maanosien jaossa ja muodossa. Amerikan kahdelle osalle löytyvät vastaavat maat Vanhalla mantereella: Europa vastaa Pohjais-Amerikaa, Afrika Etelä-Amerikaa ja Pyreneitten niemimaa Keski-Amerikaa. Sama on laita myös etempänä idässä päin, jossa Aasia vastaa Pohjais-Amerikaa, Australian mannermaa Etelä-Amerikaa ja Indian saaristo Keski-Amerikaa. Toinen yhtäläisyys on näillä suurilla maanosilla eteläisissä osissansa siinä, että niillä on suuri poukama eteläpuolella (Guinean lahti) ja että ne muodostavat kolmikulmaisen kären etelään päin (Hyvän toivon niemi, Eteläniemi ja Kap Hoorn). Tämä kärekäs muoto on monella niemekkeellä, joka pistäikse etelään päin, esim. Taka-Indialla, Etu-Indialla, Arabialla, Etelä-Europan niemimailla, sekä Grönlannilla j. n. e.

Maapallon mailla on hyvin erilainen *rannikko-muoto*. Enimmin uurrettu lahdilla on Europa, jossa on ainoastaan niemiä ja saaria, ja sen jälkeen Pohjais-Amerika. Aivan vähän lahdekkaat ovat sitä vastoin Afrika, Australian mannermaa ja Etelä-Amerika. Luonnollista on, että Europa jo muoton-sakin tähden on etevämpi muita maan-osia.

On tapana sanoa: „Afrika on ruumis ilman jäseniä, Aasia jäsenellinen ruumis, ja Europa, ruumis, jossa suurimmaksi osaksi on vain jäseniä“.

Yhtäkaltaisuutta löytyy myös näiden jäsenten välillä. Aasian niemimaat etelässä muistuttavat hyvin paljon Etelä-Euopan kolmesta niemimaasta. Taka-India ja Turkin-Kreikan niemimaa ovat kumpikin hyvin uurretut ja lahdekkaat, ja kummassakin on suuri saaristo, joka yhdistää toisen maan-osan toiseen. — Etu-Indiassa ja Italiassa on vähemmän lahtia ja saaria; kumpaisessakin on varsin hedelmällinen saari (Sicilia ja Ceylon). Mutta kumpainenkin niemimaa on paitse sitä pohjaistuoltaan hedelmällistä alankomaata, ja rikas kaupungeista. Ne ovat luonnollisena keskuksena isolle osalle maata. — Arabia ja Pyreneitten niemimaa ovat melkein lahdettomat sekä saarettomat. Kumpikin on erillensä ja luonnollisen tilansa kautta välikkeinä toiselle maan-osalle, Afrikalle, jonka kanssa ne myöskin ovat olleet valtiollisessa yhteydessä.

Korkeus-suhtia tarkasteleva huomaa Amerikassa etenkin vuoriharjanteita, Afrikassa ylätasankoja. Aasiassa tavataan kumpiakin näitä luonnon muotoja, kuitenkin enemmän ylänköjä, jotka ulottuvat koko maan-osan läpi Arkipelagista aina Mantshuriaan asti. Vuoriharjanteet täällä eivät ole niin monen kaltaiseksi muodostuneet kuin Europassa.

Aasiassa samaten kuin Amerikassakin ovat ylängöt kapeimmat keskellä maan-osaa (Hindukush, Panamantaipale). Alanko on ensin mainitussa maanosassa pohjaispuolella ylänköä, ja viimeainitussa itäpuolella ylänköä.

Ilma

ympäröi kaikkialla maan noin 10 peninkulman korkeuteen.

Sanalla *Ilmasto* tarkoitetaan niitä muutoksia ilmassa, jotka tuntuvalle tavalla vaikuttavat meidän aistimiimme. Ilmastossa on varsinkin huomattava lämpö, kosteus ja tuulet.

Lämpö vähenee tosin ylimalkaan päiväntasaajasta napoja kohti, mutta moni muukin seikka voipi tässä tehdä muutoksen. *) *Vuoden lämpöviivat* (isotermiit) ovat melkein säännölliset kuumassa vyöhykkeessä; mutta tämän ulkopuolella enentyy säännötömyys, ja se on suurin 40—50° välillä pohjaista leveyttä. *Vuoden aikoja* on kuumassa vyöhykkeessä kaksi, lauhkeissa vyöhykkeissä neljä, ja kylmissä vyöhykkeissä taaskin kaksi. Tropillisissa maissa keskilämpö vaihtelee + 24 ja + 30° C. välillä, Etelä-Europassa + 15 ja + 20°, Nordkapin luona ja 60° alla eteläistä leveyttä on se 0°. Ilman lämmön tähän asti tunnetut suurimmat astemäärät ovat + 68° C. Saharassa ja — 68° C. Siperiassa. **)

Kosteutta on aina ilmassa, vaikka ei se aina ole näkyvänä. Ilmassa olevat vesihöyryt tulevat ni-

---

*) Maa jaetaan vyöhykkeisin sitenkin, että niiden välirajoina ovat isotermiit 0° ja + 20°.

**) Tämä pakkasen määrä on huomattu v. 1885 ylisen Jannan varrella, *Werchojänskissa*.

mittain näkyviksi *jäätyessänsä*, ja ovat silloin joko pilvinä tahi huuruina, välisti vetenä, lumena tahi rakeina, ja välisti kasteena tahi kuurana.

Sateen paljous on suurin kuumassa vyöhykkeessä, vaikka *sadepäivien* luku siellä on vähempi, kuin etempänä päiväntasaajasta. Kuumassa vyöhykkeessä on nimittäin sademäärä aina sangen suuri, sillä „siellä sataa säteittäin, eikä pisaroittain“. Etelä Suomessa (Turussa) on sadepäivien keskiluku vuodessa noin 150, Etelä-Europassa ehkä ei 100:kaan, päiväntasaajan luona 60—80. Tropillisissa maissa on useassa paikassa huomattu, että siellä yhtenä päivänä sataa enemmän, kuin meillä koko vuodessa. Vallan sateettomia ovat Afrikan ja Aasian erämaat; monella seudulla ei ole edes kastettakaan, esim. Saharassa ja Persian erämaassa. Suurin tähän asti huomattu vuotuinen sademäärä on alisen Bramaputra-alueen: 500 tuumaa (= 13,600 millim.).

Sateen mukaan jaetaan maa *sadetienoihin*:

1. *Kesäsateen tienoosen* kuuluu kuuma vyöhyke; sillä on sade-aika ja kuiva-aika (päiväntasaajan kohdalla kaksi sade-aikaa). Sade-aika on silloin kuin aurinko on korkeimmillansa taivaalla. Afrikassa on pohjassa ja etelässä päin „sateeton tienoo“, johon kuuluvat Sahara ja Kalahari.

2. *Talvisateen tienoosen* kuuluvat lämpimämmät osat lauhkeasta vyöhykkeestä. (Vanhassa mantereessa esim. Välimeren ympärillä olevat maat ja Kapmaa), ja siellä sataa etenkin talvella.

3. *Alituisen sateen tienoosen* kuuluvat muut osat lauhkeista vyöhykkeistä.

Lunta ei sada alangoilla kuumassa vyöhykkeessä ja vielä eteläisimmässä Europassakin on lumi tuntematonta alangoilla. Ei voi sanoa mitään yleistä

määräystä *lumisajan* korkeudelle eri seuduilla, ja samalla leveys-asteellakin on se eri korkeudella. Karakorumilla nousee sen korkeus 18 tuh. jalkaan (= 5,800 m.), Boliviassa korkeammalle kuin 17 tuh. (= 5,500 m.), Himalajalla 15—16 tuh. (= 4,800 m.), Quitolla 15 tuh. jlk. (= 4,800 m.) j. n. e. Mante-
reis-ilmaston seuduilla on se korkeammalla kuin meri-ilmaston seuduilla, myös kuivassa ilmassa korkeammalla kuin kosteassa; jota paitsi voi vielä ympärillä olevan maankin laatu y. m. siihen vaikuttaa.

Tuulet ovat kuumassa vyöhykkeessä hyvin säännölliset. *Atlantinmeren* ja *Tyvenmeren* kuumassa vyöhykkeessä puhalttaa alituisesti lauhkea itätuuli, *passadituuli*. Pohjaispuolella päiväntasaajaa on se koillinen, eteläpuolella päiväntasaajaa kaakkoinen. Tämä passadituuli lauhduttaa ilman kuuman vyöhykkeen saarilla ja itäisissä rantamaissa. Kaakkoinen passadituuli puhalttaa myöskin Indian meren eteläpuolella, mutta tämän meren pohjaispuolella puhaltavat siihen sijaan *monsunit*. Kesällä puhaltavat nämät lounaasta ja talvella koillisesta. Niillä on erinomainen vaikutus Etu-Indian ilmastoon: samaan aikaan kuin Dekanin länsirannalla on sade-aika, on sen itärannalla kuiva aika, ja päinvastoin. Indian saarilla puhaltavat vuorotellen koilliset monsunit (lokakuusta huhtikuuhun) ja kaakkoiset monsunit.

Passadituulet syntyvät ilman eri lämmön vuoksi kuumissa maissa ja napamaissa. Monsunit saavat alkunsa maan ja meren eri lämpimyydestä eri vuoden aikoina. — Kummankin passadituulen välillä on *tyyni vyöhyke*, joka on hirmuttava silloin tällöin tapahtuvien julmien ukkos-ilmojen ja myrskyjen tähden.

Kuuman vyöhykkeen *ulkopuolella* ovat tuulet

hyvin epävakaiset. Pohjaisessa lauhkeassa vyöhykkeessä (Europassa) ovat ne kuitenkin enimmäksensä kaakkoisia, eteläisessä taaskin enimmäksensä koillisia. Omituisia tuulia ovat *hirmumyrskyt* (orkanit), jotka erittäinkin pauhaavat kuumassa vyöhykkeessä, missä ne usein tekevät julmia hävityksiä, ja *erämaan tuulet*.

Ilman paino on suurin meren pinnalla ja vähenee ylöspäin; ilmapuntaria (barometeria) käytetään sentähden korkeuden mittauksiin. *Ilman sähkö*, josta salama ja ukkonen saavat alkunsa, on voimakkein kuumassa vyöhykkeessä; kylmissä vyöhykkeissä iskee salama ja jyrisee ukkonen sangen harvoin.

Kasvikunta.

Tärkein syy kasvien leveämiseen on etsittävä ilmastossa. Eri *kasvivyöhykkeet* ovatkin sentähden määrättyssä suhteessa ilmavyöhykkeihin. Seuraavat kasvivyöhykkeet ovat erotettavat:

1. *Tropillinen vyöhyke* ulottuu päiväntasaajasta kääntöpiireihin. Kasvikunta on siellä erittäin rehevä ja monilaatuinen („aarniometsät“) ja viljeltyjäkin kasveja on siellä sangen paljo.

2. *Alatropilliset vyöhykkeet* ulottuvat pohjaisella pallopuoliskolla aina 34° lev. asti (Pohjais-Afrikaan) ja eteläisellä pallopuoliskolla 40° asti (Tasmaniaan). Rehevyys ja moninaisuus ei ole läheskään niin suuri kuin tropillisessa vyöhykkeessä; mutta siellä on kuitenkin koko joukko kasvilajeja. Monta tropilista kasvia, niinkuin esim. palmuja ja bambuputkia, on tässäkin vyöhykkeessä.

3. *Lauhkeat vyöhykkeet* ulottuvat aina 63° pohjaista ja 56° eteläistä leveyttä (Trondhjemiin ja Kap

Hoorniin). Tämän vyöhykkeen lämpimämmässä osassa (Etelä-Europassa) on muutamia tropillisia kasveja, ja metsissä on alati viheriöitseviä lehtipuita. Kylmemmässä osassa tätä vyöhykettä on metsissä enimmäkseen sekä jalompia lehtipuita (Keski-Europassa) että havupuita (Suomessa). Erikoista kylmemmille osille ovat ne kauniit nurmet, joita näemme niityillämme ja joita ei ole kuumissa maisissa, missä kaikki kasvit ovat korkeita ja reheviä.

4. *Napavyöhykkeet* ulottuvat niin pitkälle napoihin päin, kuin ylimalkaan on kasveja. Tarkasti eroitettuina ovat täällä metsäiset ja metsättömät alat.

Sen johdosta että lämpö ylhäälle päin vähenee, ovat eri *korkeuspiirit* huomattavat. Niinpä voi kuuman ilmaston ylängöillä, niinkuin esim. Quitosassa, hyvin vähässä ajassa tehdä kasvitutkinnollisia matkustuksia kaikilla kasvivyöhykkeillä, mitkä matkustukset vastaavat kulkua päiväntasaajasta napoihin. Korkealla vuorella on kukin näitä korkeusseutuja noin 2 tuh. jalan (= 650 m.) korkuinen. *)

Viljelyskasvit ovat hyvin monenlaiset, ja ainoastaan Europan kasvitarhoissa viljellään noin 2,500 eri lajia. Viljelyskasvit jakautuvat 3 lajiin, nimittäin elatuskasveihin, vaatteuskasveihin ja ylelliskasveihin.

Elatuskasveihin kuuluu enimmäksensä ruohoja ja ainoastaan muutamia puulajeja. Tärkeimmät elatuskasvit ovat *viljalajit*, joista ohraa viljellään aina 70° asti (Pohjaisin Norja) ja kauraa melkein yhtä etäälle pohjaan päin, ruista 68° (Suomi) ja vehnää 62° saakka (Etelä-Norja). Enemmin tropilliset vil-

---

*) Valtameristä saattaa, lämpeyden vähenemisen vuoksi syvyyden mukaan, eroittaa *syvyydspirejä*, joissa on eri kasveja ja eläviä. Kasveja ei kuitenkaan ole tavattu suurimmista syvyyksistä.

jalajit ovat maissi ja riissi, joista ensinmainittu hyösy Keski-Europassa aina 52° ja viimeinmainittu 45° luona (Pon tasangolla). Muista elinkasveista mainittakoon *potaatit*, joita pohjaisella pallopuoliskolla viljellään Grönlannista alkaen aina kuumaan vyöhykkeeseen asti. Potaattien asemesta viljellään kuumassa vyöhykkeessä *jamssia* ja *bataatteja* y. m.

Puista, joista saadaan leiväksi käytettäviä elaineita, mainittakoon: *leipäpuu*, Etelämeren saarilla, *taatelipalmu*, Pohjais-Afrikassa, ja *pisanki* kaikkialla kuumassa vyöhykkeessä. Elatuskasveihin saattaa vielä lukea *sokeriputken*, kaikissa tropillisissa maissa ja *valkojuurikkaan* Keski-Europassa.

Vaatteuskasveja ovat esim. *puuvillakasvi*, jota viljellään monissa tropillisissa maissa ja Etelä-Europassakin, sekä *pellavas* ja *hamppu*, joita etenkin saadaan Wenäjältä.

Ylelliskasvit antavat huumettavia juomia, niinkuin *viiniköynnös*, Keski- ja Etelä-Europassa, tahiravitsevia juomia, niinkuin *kahvipuu*, *teepensas* Kiinassa ja Japanissa, sekä *kakaopuu* Amerikassa. Muita ylelliskasveja ovat esim. *tupakka*, varsinkin Amerikassa, *opium* (unikukka) itämailla, ja *maustimet* (ryytikasvit) varsinkin Indian saaristossa.

Ihminen.

Kun niin vähän tunnetaan *kansan määrää* Kiinassa ja Afrikassa, niin ei saata varmasti sanoa, miten paljo ihmisiä on kaikkiansa maan päällä. Tavallisesti sanotaan maan päällä asuvan kaikkiansa noin 1400 milj. ihmistä, joista Europassa on 330, Amerikassa 100 ja Australiassa 5 milj.

Ihmiset jaetaan eri *rotuihin* ja *kansakuntiin*.

Indo-Europalaiseen kansakuntaan kuuluvat asukkaat Indiassa, Iranissa ja melkein koko Europassa; Indo-Europalaisia asuu myös suurilla aloilla Amerikassa ja melkein koko Australian mannermaalla.

Semitein kansakunta asuu loun. Aasiassa ja koko Pohjais-Afrikassa (Europassa on Juutalaisia joka paikassa, vaan varsinkin entisissä Puolan maissa).

Turanin eli *Mongolin* kansakunta asuu pohjaisessa ja itäisessä Aasiassa sekä vähäisessä osassa Europaa.

Neekerit asuvat Keski- ja Etelä-Afrikassa ja *Hottentottilaiset* eteläisimmissä osissa Afrikaa.

Malaijit asuvat Indian saaristossa, Polynesiassa ja Uudessa Zeelandissa, *Australialaiset* Australian mannermaalla ja *Papualaiset* melkein kaikilla sen likeisillä saarilla.

Eskimolaiset asuvat pohjaisimmissä osissa Amerikkaa ja *Indianit* muissa osissa tätä maan-osaa.

Sivistysmäärän mukaan jaetaan ihmiset 3 luokkaan. Alhaisemmalla sivistyksen portaalla ovat *met-sästäjä-* ja *kalastajakansat*; korkeammalla ovat *paimentolaiset*, jotka ovat oppineet kesyttämään eläimiä, vaan joilla ei ole vakinaisia asuinpaikkoja; korkeimmalla portaalla ovat *maata-viljelevät* kansat, joista toiset ovat sivistyneet, toiset taas puoleksi sivistyneet.

Uskonnon mukaan jaetaan ihmiset *monoteistihin*, jotka palvelevat yhtä Jumalaa, ja *polyteisteihin*, eli *pakanoihin*, jotka palvelevat monta Jumalaa. Mono-teisteja ovat kristityt, muhamedilaiset ja juutalaiset; polyteistejä ovat Braman, Buddan y. m. palvelijat. $\frac{1}{3}$ ihmisistä on kristittyjä, $\frac{1}{8}$ muhamedilaisia, $\frac{1}{200}$ juutalaisia ja muut polyteistejä.

Löydöt.

Vanhan ajan kuluessa hankkivat varsinkin *Fenicialaiset* tietoa surimmasta osasta Vanhaa maailmaa, ja sittemmin *Kreikkalaiset* („Aleksander suuri“, „Maantieteentutkija Ptolemaios Niilin lähteistä“). Amerikasta ei ollut vanhan ajan kansoilla mitään tietoa.

Ensin löysivät Amerikan *pohjan kansat*. Vuonna 983 tuli Erik Röde Grönlantiin, ja vuonna 1000 tuli hänen poikansa Leif Onnellinen „Hyvään Viinimaahan“ eli Bostonin ja New-Yorkin seuduille.

15:n vuosisadan lopulla alkoi „*löytöjen aika-kausi*“. Bartholomæus Diaz purjehti v. 1487 Hyväntoivon niemen ympäri, ja Columbus löysi Amerikan 12 p. lokakuuta v. 1492. Vasco da Gama löysi meritien Indiaan, Cabral tuli Brasiliaan, Cortez Meksikoon ja Pizarro Peruhun. Vuosien 1519—1522 välillä teki Magalhaens [galjangs] ensimmäisen matkan maan ympäri.

16:ssa ja 17:ssa vuosisadassa purjehtivat Englantilaiset Davis, Hudson ja Baffin Pohjais-Amerikan napaseutuihin etsimään *Luoteista kulkuväylää*. Meidän vuosisadallamme pyrkivät Parry [perri] ja John Ross samaan suuntaan; Franklinin [frenk] kadottua onnistui v. 1850 Mac Clure'n [mekkluur] päästä pohjaispuolelta ympäri Amerikan. Uudempana aikana on, vaikka turhaan, koeteltu päästä pohjaisnavan luo.

Pohjaispuolitse *Aasiaa* on kauan turhaan pyritty laivoilla purjehtimaan. *Koillista kulkuväylää* etsivät Englantilaiset ja Hollantilaiset 16:ssa vuosisadassa. Hollantilainen Barents löysi Spetsbergit ja tuli Novaja Semljan saarelle asti. V. 1648 kulki Kasakka Deshnew Kolyman suusta sen salmen läpi,

jota v. 1741 tutkieli Tanskalainen Bering. V. 1875 purjehti *Nordenskiöld* Europasta Jenisein suulle ja vv. 1878—79 Isoon Valtamereen.

Viimeisellä vuosisadalla teki Englantilainen James Cook kolme suurta matkaa *Tyvenmerellä*. Hän löysi muun muassa Uuden Etelä-Walesin. Myöskin *Etelä-Jäämerta* tutkisteli Cook, ja näitä tutkistelemuksia on meidän vuosisadallamme paljon laajentanut James [dshems] Ross. Cook murhattiin v. 1779 Hawajin saarella.

Meidän vuosisadallamme on tehty monta matkustusta *Sisä-Afrikassa*. Skotlantilainen Mungo Park [möngo paark] on tutkinut Nigerin juoksua, Saksalainen Bart Saharaa ja Sudania, Skotlantilainen Livingstone [ston] Zambesea ja Etelä-Afrikaa, Englantilainen Speke [spik] toista suurta Niilijärveä ja Amerikalainen Stanley Kongo-virtaa.

Vuosina 1861—62 ovat *Australian mannermaan* läpi kulkeneet Stuart [stjuört] ja Burke [börk].

Maailma.

Joka kohtaan maan pinnalla näkyy pyöreä ala, jonka reunassa taivas ja maa juuri kuin kohtaavat toisensa. Alan kehämäistä reunaa sanotaan *horisontiksi* (ilmanrannaksi).

Ilman suunnat pidetään kiinteinä kohtina horisonttiviivassa. Se kohta, josta aurinko näyttää nousevan 21:nä p. Maaliskuuta ja 22:nä p. Syyskuuta on *itä*; se kohta, jossa se mainittuina päivinä laskeutuu, on *länsi*. Jos nämät kohdat yhdistetään suoralla viivalla ja meidän asemamme läpi vedetään toinen, edellistä suorakulmaisesti leikkaava suora

viiva, niin sattuvat viimemainitun päät *pohjais-* ja *etelä-*kohtaan.

Nämät neljä kohtaa voidaan myöskin määrätä *kompassilla*, mutta magneettineulan suunta vaihtelee eri aikain ja paikkakuntain mukaan (*deklinationi*, jonka v. 1492 havaitsi Columbus). Kompassin keskimääräinen hairaus on v. 1886 Helsingissä 3° 41' länteen päin.

Sitä kohtaa taivaalla, joka on aivan meidän asemamme yli, sanotaan: *zenit*. Sen vastakohta, taivaan näkymättömällä osalla, on *nadir*. Pyörökaari, joka vedetään paikkakunnan zenitin ja pohjantähden kautta, leikkaa ilman rannan pohjais- ja eteläkohdissa. Se on paikkakunnan *meridiani* eli *puolipäiväpiiri*.

Noustuansa näyttää aurinko ylenevän eteläisellä osalla taivasta. Puolipäivän aikana k:lo 12 on se joutunut meridianiin, korkeimpaan kohtaansa. Sitten näyttää se alenevan ja laskeuu lännen puolella. Se kaari, jonka se kulkiessaan muodostaa horisontin yli, on *päiväkaari*. Se on osa kehää, minä toisena puolikkaana on *yökaari*.

Päivä- ja yökaaret (päivä ja yö) ovat yhtä pitkät 21:nä p. Maaliskuuta ja 22:nä p. Syyskuuta. Kesällä ovat päiväkaaret pitemmät, talvella lyhyemmät.

Tähdistä nousee usea meillä idän puolelta ja laskeuu lännen puolelle. Toiset, esim. Iso Otava, eivät koskaan laskeu meillä, vaan kulkevat kehiänsä meille näkyvällä osalla taivasta. — Kuu nousee idästä ja laskeuu länteen.

Auringon, kuun ja tähtien kehäjuoksun ajat ovat eri pituutta. Aurinko juoksee kehänsä keski-

määrin 24:ssä tunnissa, kuu 24:ssä tunnissa 50:ssä minuutissa, tähti 23:ssa t. 56 m.

Uudemman ajan alkupuoleen asti luultiin maan olevan liikkumatonna keskellä maailmaa ja kaikkien taivaanpallojen liikkuvan maan ympäri. Tämän aatteen esitti aleksandreialainen *Claudius Ptolemaios* v. 150 vaih. j. Kr. *) ja sitä sanotaan *Ptolemaioon maailmanjärjestelmäksi*.

Mutta vihdoin havaittiin mahdottomaksi, että muka taivaankappaleet, jotka maasta olivat eri etäisyydessä, usein melkein arvaamattomassakin, liikkuisivat tämän ympäri *yhtä pitkässä* ajassa, suuret vähien ympäri. 16:ssa vuosisadassa esitti *Nikolaus Kopernik* († 1543) maailmanjärjestelmänsä, jota sittemmin oikasivat *Kepler* y. m. Se säättää:

Maailma on rakennettu tähdistöistä, jotka kukin liikkuvat jonkun keskipallon eli auringon ympäri.

Kaikki aurinkokuntaan kuuluvat tähdet kulkevat soikeita tarhoja eli ratoja auringon ympäri.

Maa kulkee auringon ympäri soikeassa radassa, tarviten tähän 365 vuorokautta ja lähes 6 tuntia. Sen ohessa pyörii maa lännestä itään päin.

Kuu kulkee maan ympäri.

Tähdet.

Tähtiä tarkastaessa huomataan että muutamat muuttavat asemansa toisten suhteen, esim. aamutähti (iltatähti). Näitä sanotaan *kiertotähdiksi* (planeetoiksi).

Kiintotähdet ovat ne, jotka eivät näytä muuttavan asemaansa toistensa suhteen. Niiden etäisyys maasta on laskettu paljon suuremmaksi kuin au-

---

*) Teoksessa, jonka nimi oli *Almagest*, s. o. suuri kirja.

ringon, kuun ja planeetain. Valosäde esim. tarvitsee $3\frac{1}{2}$ kuukautta tullaksensa maalle likimmäisestä kiintotähdestä, jonka nimi on Sirius (Koiratähti, Sotis) ja jonka etäisyys maasta on laskettu olevan 4 biljonaa peninkulmaa. Valosäde pohjantähdestä tulee maahan 40 vuoden kuluttua.

Kiintotähtiä arvellaan auringoiksi, jotka loistavat omalla valollaan ja joita seuraa joukko kiertotähtiä ja pyrstötähtiä. Kun ei niiden keskinäinen asema muutu, niin on niitä yhdistetty ryhmiksi (noin 100), joita sanotaan *tähdistöiksi*; esim. Kolmitähtinen Otava, Iso Otava ja Vähä Otava, jonka hännän päässä on pohjantähti.

Taivaan laki näyttää pyörivän ympärimme siten että pohjantähti pysyy melkein liikkumattomana. Tuo kiinteä kohta sanotaan *taivaan pohjaisnavaksi*, sen perivastainen kohta tämän *etelänavaksi*. (Taivaan akseli, ekvatori, parallelipiirit, meridianit).

Taivaan napojen välillä on leveä tähtivyö. Siihen kuuluu 12 tähdistöä, jotka yhteisesti sanotaan *eläinradaksi* (zodiacus): Oinas, Härkä, Kaksoiset, Krapu, Jalopeura, Neitsy, Vaaka, Skorpioni, Joutsimies, Kauris, Vesimies, Kalat.

Tiheimmässä ovat tähdet *linnunradassa*, jonka valoisa sumu, teleskopin kautta katsottuna, osoitaisi äärettömäksi tähtien paljoudeksi, jossa on lukemattomia toisia, paljain silmin näkymättömiä uturyhmiä.

Aurinkokunta.

Aurinko kulkee näennäisesti uutta rataa joka päivä. 21:nä p. Maaliskuuta nousee aurinko itäkohdalta ja laskeuu länsi-kohtaan, päiväkaari on saman pituinen kuin yökaari, päivä kuin yö; tämä

on *kevätpäiväntasa*us (keväinen æquinoctium). Sitten kasvaa päiväkaari. Suurimpana on se 21:nä p. Kesäkuuta, jolloin aurinko meillä on korkeimmillaan taivaalla, 23° 27' Tasaajasta pohjaan päin, ja päivä siis pisimpänä. Silloin sanotaan *kesäpäivänseisauksen* (kesä-solstitium) tapahtuvan. Sen jälkeen etenee aurinko jälleen etelään päin ja nousee taas 22:nä p. Syysk. idässä sekä laskeuu länteen (*syyspäiväntasa*us t. syys-æquinoctium). 22:nä p. Jouluk. on yökaari pisimpänä ja päivä lyhimpänä (*talvipäivänseisau*s t. talvi-solstitium).

Päiväntasaaukset saattavat tapahtua 20:nä ja 21:nä p. Maalisk. ja 21:nä, 22:nä ja 23:nä p. Syysk., ja sama on päivänpäiväntasaauksien laita, koska kalenterivuosi sisältää pelkkiä *kokonaisia* päiviä.

Maasta katsoen näyttää aurinko vuoden kuluessa kulkevan rataa lännestä itään päin. Tätä rataa sanotaan *ekliptikaksi*.

Joka aika osoitaikse aurinko pyöreänä pintana ja on siis epäilemättä pallonmuotoinen. Kesällä näyttää se hiukan vähemmältä kuin talvella, josta on ymmärrettävä että se kesällä on etempänä maasta kuin talvella.

Aurinko on läpimittaa 192,000 penink., sen pinta on 110,000 miljona neliöpenink.; se sisältää 3,500 biljona kuutiopeninkulmaa tahi noin 1½ miljona sen verran kuin maa. Kuun kulku maan ympäri mahtuisi tapahtumaan sen sisällä. Aurin-golla putoavat kappaleet 466 jalkaa ensimmäisen sekunnin kuluessa (maan päällä 15 jalkaa).

Aurinko loistaa omalla valollaan ja on (spektraalitutkimusten mukaan) hehkuva metallikappale, jonka ympärillä on sakea ilmakerros. Sen pinnassa havaitaan joukko tummia pilkkuja, jotka näyttävät

liikkuvan idästä länteen päin. Siitä ymmärretään auringon pyörivän akselinsa ympäri. Pyörintä tapahtuu noin $25\frac{1}{2}$ vuorokaudessa.

Myös on havaittu auringon liikkuvan maailman kautta; luultavasti jonkun *keski-auringon* ympäri, joka löytynee seitsentähdessä (osa Ison Otavan tähdistöä).

Aurinko antaa valoa ja lämmintä maalle ja muille kiertotähdille, kuille ja pyrstötähdille.

Kiertotähdet. Tätä nykyä tunnetaan 8 suurempaa kiertotähteä ja noin 250 pikkukiertolaista (pikkuplaneetaa eli asteroidia).

Kiertotähtien keski-etäisyys auringosta on:

1.	<i>Merkuri</i>	.	.	n.	8	miljonaa	peninkulmaa.
2.	<i>Venus</i>	.	.	„	15	„	„
3.	<i>Maa</i>	.	.	„	20	„	„
4.	<i>Mars</i>	.	.	„	32	„	„
	<i>Pikkukiertolaisia.</i>	„			56	„	„
5.	<i>Jupiter</i>	.	.	„	100	„	„
6.	<i>Saturni</i>	.	.	„	200	„	„
7.	<i>Urani</i>	.	.	„	400	„	„
8.	<i>Neptuni</i>	.	.	„	600	„	„

Kaksi viimeainittua ovat paljaalle silmälle näkymättömät,

Merkuri ja Venus, joiden tarhat ovat aurinkoa lähinnä, sanotaan *alemmiksi* eli *sisemmiksi* kiertotähdiksi; Mars—Neptuni ovat *ylemmät* eli *ulommat* kiertotähdet.

Kiertotähtien suuruus ja niiden kuiden lukumäärä on hyvin erilainen. Vähin on Merkuri, n. $\frac{6}{100}$ Maan kokoa, suurin Jupiter, n. 1400 vertaa suurempi Maata. Useimpia seuraa, kuten Maatakin, kuut: Marssia 2 vähäistä, Jupiteria 4, Urania 4 (ja 4?), Neptunia 2, Saturnia 8 ja lisäksi 2 loistavaa rengasta.

Kiertotähdet kulkevat *soikeita* ratoja auringon ympäri, jonka vuoksi heidän asemansa taivaalla on hyvin vaihteleva. Merkuri kulkee ratansa läpi n. 88 vuorokaudessa, Neptuni n. 60,000.

Kiertotähdet ovat kaikki pimeitä, pyöriviä palloja, jotka saavat valoa ja lämpöä auringosta. Aurinkoon päin kääntyneellä puoliskolla on *päivä*, toisella on *yö*. Ne eivät aina ole yhtä kaukana auringosta, eivätkä myöskään samassa asemassa auringon suhteen, minkä vuoksi niillä on eri *vuodenajat*.

Merkurilla ja Marsilla vaihtelevat vuodenajat melkein samoin kuin Maalla. Jupiterilla näyttää lämpömäärä hyvin vähän vaihtelevan, vaan Venuksessa niin paljon, että kuuma vyöhyke ulottuu kylmään, mikä vaikuttanee alituisia myrskyjä. — Merkurissa ja Venuksessa on vaihteita samoin kuin kuusakin. Niissä näkyy olevan ilmakerros ja korkeita vuoria. Kun ne ovat lähempänä aurinkoa kuin maa, on niillä enemmän valoa, ja koska niiden tarhat ovat sisäpuolella maan, niin näyttää ne olevan lähempänä aurinkoa (aamu- tai iltatähti). — Marsilla on punakka valo ja valkeat pilkut napain kohdalla (lunta ja jäätä?). — Jupiterilla on keltava valo, sillä näyttää olevan sakea ilmakerros. — Saturnilla on vähäinen tiheys (korkinkaltainen). — Suurista kiertotähdistä ovat Urani ja Neptuni huomattut viimeksi (Neptunin huomasi v. 1845 Galle Leverrierin laskujen mukaan).

Pyrstötähdet. Välisti nähdään taivaalla tähtiä, joissa on sydänkappale ja tumman valoisa pyrstö. Näistä pyrstötähdistä tiedetään sangen vähän. Ne ovat luvultaan monta sataa ja liikkuvat auringon ympäri hyvin epäkeskellisissä tarhoissa. Harvoissa vain on huomattu säännöllinen kulku-aika (Halley'n

pyrstötähdellä 76 vuotta). V. 1819 kulki maa erään pyrstön läpi huomattavampaa epäkohtaa kärsimättä.

Pyrstötähtien pyrstö syntyyneen kaasusta, auriongosta poiskääntyneellä puolella tähteä. Auriongon vetovoima vaikuttaa enemmän pyrstötähden sydänpalloon, tämän tiheyden vuoksi, kuin sen pyrstöön ja sentähden kulkee edellinen nopeammin kuin jälkeinen. Kulkien samaa rataa kuin sydänpallo, muodostuu pyrstö ensin kaarevaksi, vihdoin soikeaksi. Jos pyrstötähti sattuu maan lähisyyteen, irtautuu osia sen pyrstöstä maan vetovoiman tähden. Maan ilmakerrokseen joutuneina, tihentyvät ne, josta syntyy lämpöä. Tämä kasvaa hehkuksi ja kappaleet räjähtävät kuten raketit. *Lentotähdet* ja *tulikuulat* (meteorikivet tai aëroliitit) arvellaan täten syntyvän. Niitä nähtään kosolta etenkin Elo- ja Marraskuussa.

Maa.

Maata pidetään *pallonmuotoisena*, sillä:

1. Maan pinta mutkistuu *lännestä itään päin*, koska taivaan pallot aikaisemmin näkyvät itäisiin kuin läntisiin paikkakuntiin.

2. Se on myös mutkeva *pohjasta etelään päin*, koska eteläiset tähdet häviävät etelästä pohjaan päin matkustavan näkö-piiristä ja perivastoin.

3. Maan pinta on mutkeva *joka suuntaan*, koska korkeammilta kohdilta näkö-ala on yhä avarampi ja aina pyöreä.

4. Esineistä, jotka avonaisella vedenpinnalla lähenevät asemaamme, näkyvät ensin yläpuolet ja vasta vähitellen nousevat ne kokonaan näkö-piiriin; perivastoin katoaa poiskulkevista laivoista ensin alapuoli ja viimeksi maston latva. Tasaisella avo-

pinnalla näkyisi heti koko esine, josko vähempänäkin ja epäselvänä. (Ptolemaios.)

5. Arvelu maan pallomuodosta on toteutunut matkojen kautta maan ympäri (Magalhaens). Ainoastaan pallonmuotoisen kappaleen ympäri voidaan kulkea joka suunnassa.

6. Kuun pimennyksiä tapahtuu silloin kuin maan varjo lankee kuun päälle. Tämä varjo on aina pyöreä; mutta ainoastaan *pallon* varjo on kaikissa pallon asemissa pyöreä (Aristoteles).

7. Kaikki taivaan kappaleet ovat muodoltaan palloja, siis maakin.

8. Kaikki arvelulle maan pallomuodosta perustetut päätelmät ovat havaitut todellisuuden mukaisiksi.

Astemittaukset ovat osoittaneet, että leveysasteet suurenevap napojen puolella. Siis ei maa olekaan täydellinen pallo, vaan litistynyt napojen tienoilta, *pallokka*.

Arvelu maan pallokka-muodosta soveltuu myös heilurilla tehtyjen tutkimuksien päätelmiin. Tämä heiluu näet kiireemmin mitä lähempänä se on napoja, jossa maasäde on lyhyin ja siis painovoima suurin.

Tasaajan kohdalta on maan läpimitta 1719 penink.; maan akseli on 1713 penink:n pituinen. Jos maan läpimittaluku kerrotaan Tasaajan pituudella (1710×5400), niin saadaan maapinnan suuruus: n. $9\frac{1}{4}$ miljona neliöpeninkulmaa.

Maa sisältää 2,650 miljonaa kuutiopeninkulmaa. Sen tiheys arvellaan olevan n. 5,5. Koska maapinnan aineiden suhteellinen paino on 2—3, on siis maan sisus tiheämpi.

Maan suuruus tutkitaan astemittauksilla (Eratostenes).

Leveys-asteen*) suuruus saadan siten, että saman meridianin alla olevan kahden paikkakunnan etäisyys jaetaan sillä luvulla, joka syntyy paikkakuntain *napakorkeuden* (pohjantähden kulmakorkeus näkö-alan rajan yli) eroituksesta. Napakorkeus on paikkakunnan leveys-aste. Maantieteellinen pituus saadaan kellon (kronometerin), sähkölennättimen y. m. avulla. Katso etempää.

Maan kiertäminen akselinsa ympäri sanotaan sen *pyörinnäksi*; se ymmärretään siitä, että

1. Maa on litistynyt napojen kohdalta. Se on ollut sulana kappaleena ja tällöinen muodostuu pyöriessään palloksi **)

2. Tornin huippu liikkuu nopeammin kuin sen jalka. Putoavalla kappaleella on huipun nopeus ja se kohtaa maapinnan itäpuolella sitä kohtaa, josta putoaminen alkoi.

3. Vapaasti riippuvalla heilurilla tehdyissä kokeissa havaitaan heiluntapinnan kiertäminen, s. o. heiluri ei seuraa maan pyörintää.

Kiertymiskulman suuruus vaihtelee eri leveysasteiden alla. Se on = maan pyörinnän kanssa saman ajan kuluessa, kerrottuna leveyden sinuksen kanssa. Esim. 30 leveys-asteen alla on $\sin 30^\circ = \frac{1}{2}$, siis kiertyminen 24 tunnin kuluessa 180° s. o. = 360° (maan vuorokautinen pyörintä) kerrottuna $\frac{1}{2}$ llä.

Pyörinnän nopeus on

*) Nimet leveys (latitudi) ja pituus (longitudi) syntyivät Vanhassa ajassa, jolloin maan pintaa tunnettiin enemmän itään ja länteen päin kuin pohjaan ja etelään.

**) Litteys on seurauksena pyörinnän nopeudesta. Nuo 4 ulommaista kiertotähteä ovat enemmän litistyneet kuin muut sillä ne pyörivät kiireemmin.

Tasaajan kohdalla 4:ssä minuutissa 15 penink.

60°:n   "   "   "   7,5   "

Napojen   "   "   "   0   "

Maan pyörintä, joka tapahtuu lännestä itään päin, vaikuttaa *päivän* ja *yön* vuorottelun.

Samalla pituus-asteella olevilla paikkakunnilla on sama vuorokauden aika ja aurinko nousee niissä puolipäivän aikana meridianiin. Vastakohtaisella pituus-asteella on vastakohtainen vuorokauden aika. Meridiani-kehän molemmilla puoliskoilla on 12 tunnin ajan-eroitus. Joka pituus-asteen väli vaikuttaa 4 minuutin*) ajan-eroituksen. Jonkun meridianin mukaiseksi asetetun kellon avulla saadaan siis tietää paikkakuntain pituus-aste.

Alku- eli nollameridianeja ovat: *Ferro*, *Greenwich* (17° 39' 51" Ferrosta itään päin), *Paris* (20° Ferrosta itään) j. n. e.

Auringon läpimitta ei aina näytä olevan saman kokoinen. Se kasvaa talveksi ja vähenee kesäksi. Siis ei auringon ympärille syntyvä maan kulkurata (sen ekliptika) olekaan pyörö, vaan soikio, jonka toisessa polttiossa aurinko on.

Joulukuun 31:n p. vaiheilla on maa aurinkoa lähinnä (perihelium), Heinäkuun 1:n p. vaiheilla auringosta etäimpänä (aphelium). Näiden kohtain etäisyys auringosta eriiä 700,000:lla peninkulmalla.

Maan akseli on kalteva maanradan pintaa vasten. Se muodostaa tätä vasten 66½^o:n kulman ja pysyy tässä kalteudessa melkein muuttumatta, s. o. se on aina tasasuuntainen itsensä suhteen.

Seurauksena tästä maan ja auringon keskinäi-

---

*) Länteen päin klo 9 e. pp. lähetetty sähkösanoma saat-
taa siis tulla perille klo 8 e. pp.

sestä asemasta on *vuodenaikain* vuorottelu sekä päivien ja öiden (myös hämärien) eri pituus (kuten telluuri osoittaa).

Saman leveys-asteen paikkakunnilla on sama vuodenaika; vastakohtaisien leveys-asteiden paikkakunnilla ovat vastakohtaiset vuodenajat. Maapinnan vastakohtaisilla paikkakunnilla (antipodeilla) ovat vastakohtaiset sekä vuoden- että vuorokauden-ajat.

Maa-akselin kalteuden vuoksi lankeavat auringon säteet kohtisuoraan ainoastaan $23\frac{1}{2}^{\circ}$ Tasajasta pohjaan ja etelään päin olevien piirien välillä (kääntöpiirit); samasta syystä on $66\frac{1}{2}$ leveys-piirien välillä (napapiirit), kussakin vuorokaudessa päivä sekä yö, sentähden myös napojen luona pelkkiä puolivuotisia päiviä ja samanpituisia öitä.

Vuosikaudessa, mikä on se aika, jossa maa kulkee kerran auringon ympäri, on 365 vuorokautta, 5 tuntia, 48 minuutia ja 48 sekuntia (*tropillinen aurinkovuosi*).

Tähtivuosi on se aika, jonka kuluttua aurinko jälleen seisoo saman tähden edessä. Siinä on 365 vuorokautta, 6 t., 9 m. ja 11 s.

Jos vuosi luettaisiin tämän aurinkovuoden mukaan, niin sattuisi vuoden alku eri ajoille vuorokautta. Sen vuoksi luetaan vuosi 365 vuorokauksi ja jaetaan 12:een kuukauteen. Mutta koska tämä siis on lähes $\frac{1}{4}$ vuorokautta lyhempi kuin olla pitäisi, luetaan joka neljäs vuosi *karkausvuodeksi*, jossa on 366 vuorokautta. Karkausvuosia ovat ne, joiden luku jakautuu tasan 4:llä; karkauspäivänä on 24 p. Helmikuuta. Tämmöinen on *vanha ajanluku* tahi *Julianinen kalenteri* (J. Cæsar, Sosigenes). Se saa 400 vuodessa 3 vuorokautta liikaa. Tämä virhe korjattiin v. 1582 *uudella ajanluvulla*

tahi *gregorianisella kalenterilla* (paavi Gregorius XIII, Lisio), jolloin Lokakuun 4:nä p. jälkeen kirjoitettiin 15:s ja säädettiin, että vastedes 400 vuoden kuluessa jätettäisiin pois 3 karkauspäivää, nimitäin niissä vuosisadoissa, joiden numerot eivät tasan sisällä lukua 400.

Meidän *juhlamme* ovat osittain liikkuvaisia (pääsiäinen), osittain liikkumattomia. Pääsiäinen tapahtuu sinä sunnuntaina, joka lähinnä seuraa ensimmäistä täysikuuta kevät-päiväntasauksen jälkeen.

Kreikan uskolaiset noudattavat vielä vanhaa ajan lukua ja ovat sentähden 12 vuorokautta meidän ajan luvustamme jälellä.

Muhamedilaisilla on kuuvuosia, s. o. kuun 12 kiertokulkua luetaan vuodeksi, jossa on 354 tai 355 vuorokautta. Alkuvuotena on heillä vuosi 622 (Hedshra) ja vuosi alkaa uusikuusta. — Juutalaisilla on kuuvuosia, jotka luetaan muka maailman luomisesta; niillä on nyt jo 57:s vuosisata.

Kuu

kiertää maan ja samalla myös auringon ympäri. Se on läpimittaa 468 peninkulmaa; pinta on $\frac{1}{13}$, tilavuus $\frac{1}{49}$ ja paino $\frac{1}{80}$ maan vertaa. Tiheyden arvellaan olevan 3. Putoamisen nopeus kuussa on $2\frac{1}{2}$ jalkaa.

Samoin kuin maa, on kuukin pallonmuotoinen (vaan ei litistynyt) ja saa valonsa auringosta. Se pyörii ja samalla kiertää se maan ympäri; kuun kiertokulku tapahtuu 28:n vuorokauden kuluessa (*kuukausi*). Maata vasten kääntää se aina saman puolen, mikä havaitaan sen pilkuista. Yö ja päivä kestävät kumpikin $14\frac{3}{4}$ vuorokautta.

Kuun rata on soikea. Etäisyys maasta on 48,000 (perigeum) tai enintään 54,000 (apogeum) penink.

Välisti on maanpuolinen osa valoton, välisti osaksi, välisti kokonaan valaistuna. Nämät kuun eri *vaiheet* ovat uusikuu, ensimmäinen neljännys, täysikuu ja viimeinen neljännys. Vaiheet vuorottelevat $7\frac{3}{8}$ vuorokauden kuluessa. Näin syntyvä *täysikuun kuukausi* tahi se aika, jonka kuluttua kuu on palannut samaan asemaan auringon suhteen, on n. $29\frac{1}{2}$ vuorokautta.

Uusikuun aikana ovat aurinko ja kuu samalla puolella maata (yhdessä-olo); täysikuun aikana ovat ne vastakkaisilla puolilla maata (vastakkuudessa). Näitä asemia sanotaan syzygioiksi.

Pimennykset tapahtuvat syzygioin aikoina, kun aurinko, maa ja kuu ovat tulleet suoraan linjaan. Ne eivät tapahdu kaikkien syzygioin aikoina, sillä kuun rata on kalteva maarataa vasten (5°). Kuun pimennyksiä tapahtuu täysikuun aikana, kun maan varjo lankee kuun päälle, auringon pimennyksiä uusikuun aikana, kun kuu estää auringon näkymästä maalle. Pimennykset tapahtuvat välisti täydellisesti, välisti osittaisesti.

Ilmakerrosta ei kuulla näy olevan eikä myöskään vettä. Pilkut arvellaan olevan vuoria ja laaksoja.

Auringon ja kuun liikuntoihin perustuu ajanlaskumme: meidän kalenteri-kuukauteemme vastaavat melkein täysikuun kuukauteen, viikkomme vaiheen aikaan.